

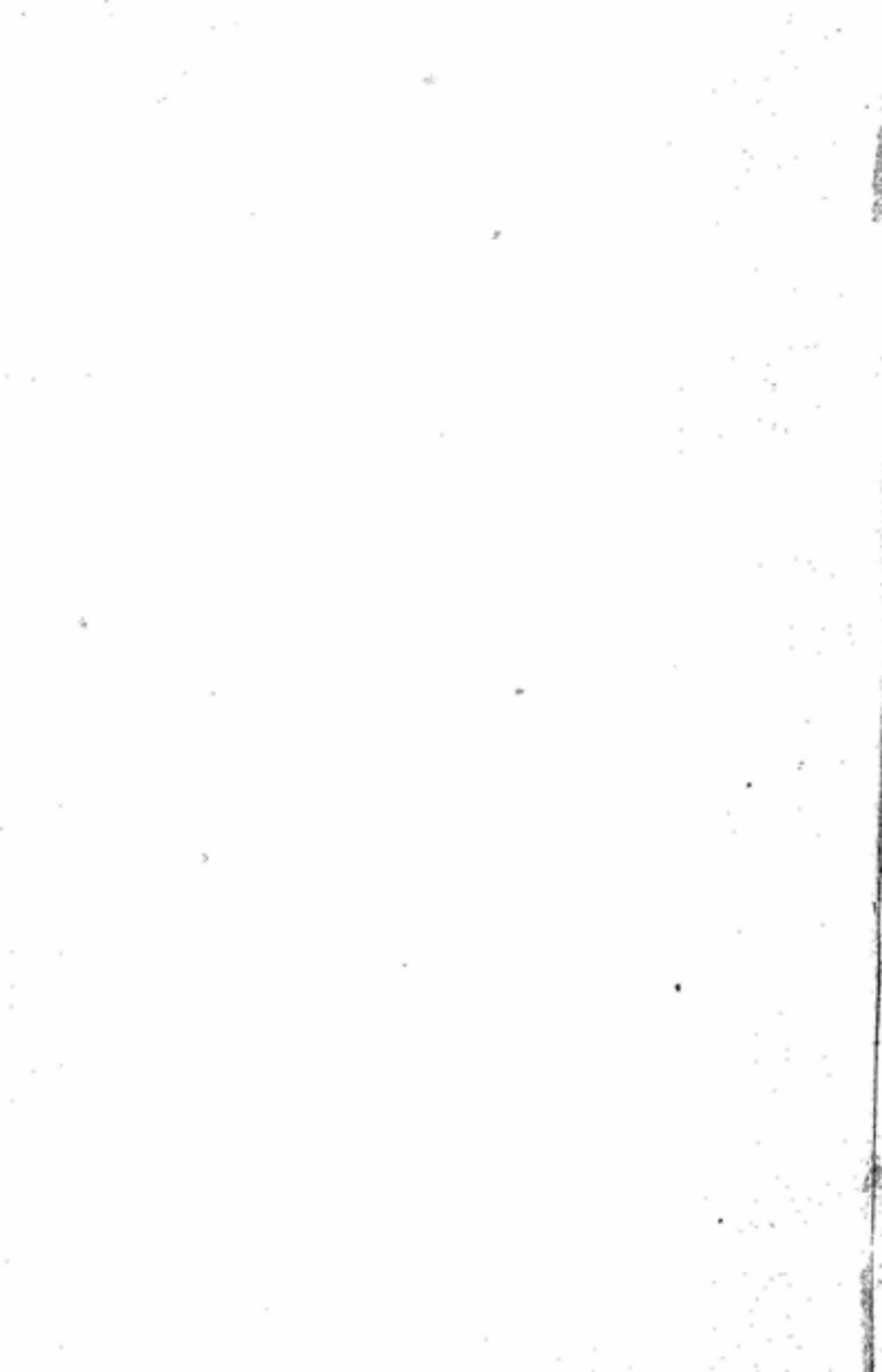
GOVERNMENT OF INDIA
ARCHÆOLOGICAL SURVEY OF INDIA
ARCHÆOLOGICAL
LIBRARY

ACCESSION NO. 3096

CALL No. 891.551/Klu/M

D.G.A. 79

ISLAMIC RESEARCH ASSOCIATION
SERIES, No. 12

THE NUH Sipihr
OF
- AMIR KHUSRAU

PERSIAN TEXT

(WITH INTRODUCTION, NOTES, INDEX, ETC.)

EDITED BY

MOHAMMAD WAHID MIRZA, M.A., PH.D.

READER IN ARABIC & ISLAMIC CULTURE

LUCKNOW UNIVERSITY

LUCKNOW

891.551
Khu Mir

Published for the Islamic Research Association by

GEOFFREY CUMBERLEGE
OXFORD UNIVERSITY PRESS
LONDON NEW YORK BOMBAY
CALCUTTA MADRAS

1949

TO

ALL THOSE WHO HAVE TOILED IN THE CAUSE OF KNOWLEDGE

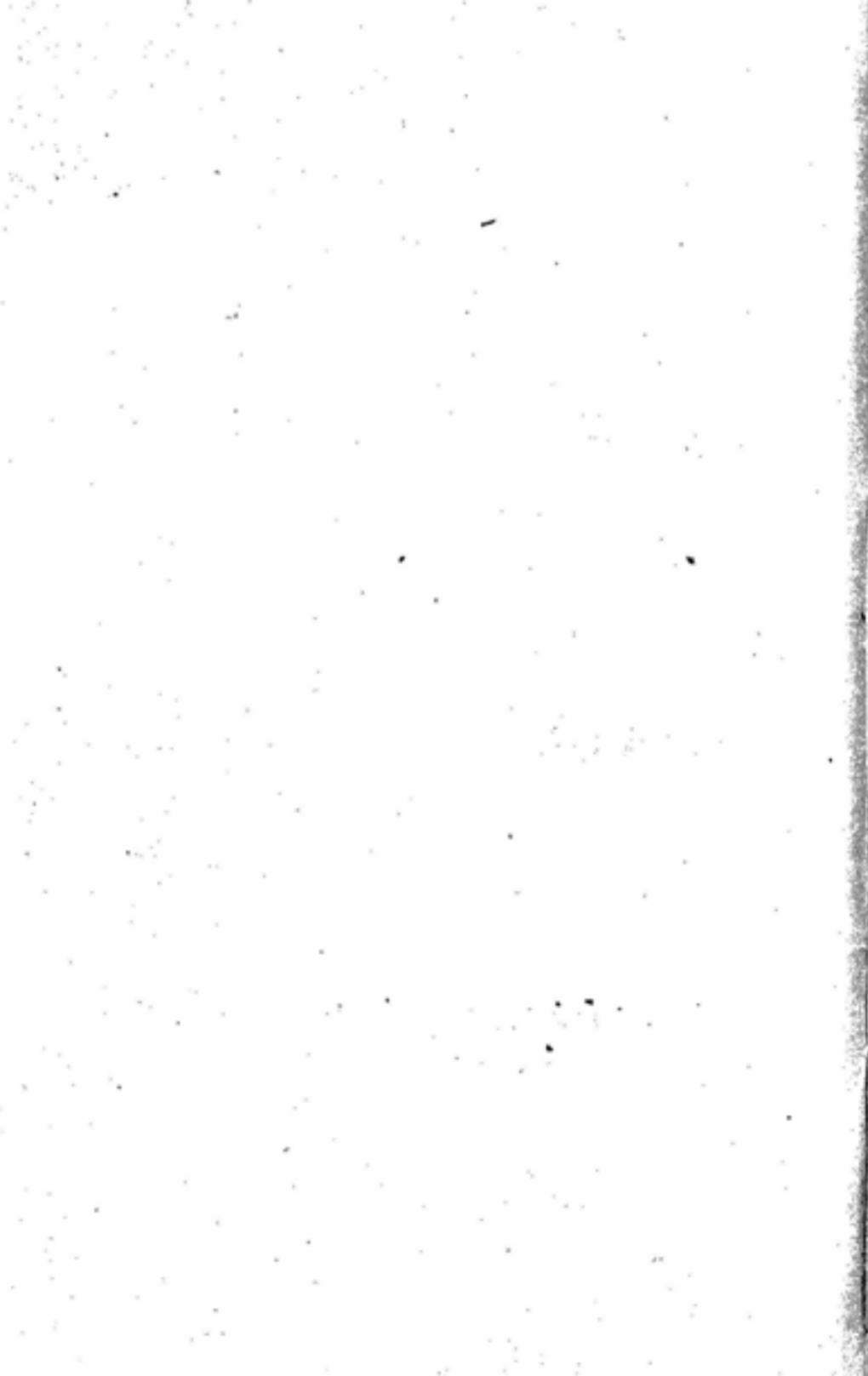
ملک جمشید کہ گویند، ایںست
عمر جاوید کہ گویند، ایںست
(خسرو)

CENTRAL LIBRARY
Acc. No. - 3026
Date 27. 6. 55
Call No. 891. 551 / Khaif Mis.

ISLAMIC RESEARCH ASSOCIATION SERIES

- B 1514-43
125
Kadri Oxf
Kadri Oxf
1. *Diwan of Khaki Khorasani*. Persian text, edited with an introduction by W. Ivanow. 1933. Price, cloth Rs. 3.
 2. *Two Early Ismaili Treatises (Haft Babi Baba Sayyid-na and Matlubu'l-mu'minah)* by Nasiru'd-din Tusi. Persian text, edited with an introduction by W. Ivanow. 1933. Price, cloth Rs. 3.
 3. *True Meaning of Religion (Risala dar Haqiqati Din)* by Shihabu'd-din Shah. Persian text, with a complete English translation by W. Ivanow. 1933. Price, cloth Rs. 3.
 4. *Kalami Pir, or Haft Babi Sayyid Nasir*. Persian text, edited and translated into English by W. Ivanow. 1935. Price, cloth Rs. 7-8-0.
 5. *Arabon ki Jahaz-rani (Arab Navigation)* by Syed Sulaiman Nadwi. Urdu. 1935. Price, cloth Rs. 3.
 6. *The Book of Truthfulness (Kitab al-Sidq)* by Abū Sa'id al-Kharraz. Arabic text, edited and translated by A. J. Arberry, 1937. Price, cloth Rs. 4.
 7. *al-Hidayatu'l-Amiriya*. Arabic text, edited with an introduction and notes by Asaf A. A. Fyzee. 1938. Price, cloth Rs. 3.
 8. *The Song of Lovers ('Ushshaq-Nama)* by Irāqī. Persian text, edited and translated into verse by A. J. Arberry. 1939. Price, cloth Rs. 5.
 9. *A Shi'ite Creed*, being a translation of the *Risalatu'l-I'tiqadati'l-Imamiya* of Ibn Bābawayhi, by Asaf A. A. Fyzee. 1942. Price, paper Rs. 5.
 10. *Rise of the Fatimids*, Ismaili Tradition concerning the, by W. Ivanow. 1942. Price, cloth Rs. 12.
 11. *Islamic Research Association, Miscellany, Volume I*, edited by Asaf A. A. Fyzee. 1949. Price Rs. 12-8-0.
 12. *The Nuh Sipahr of Amir Khusrau*. Persian Text, edited by Mohammad Wahid Mirza. 1949. Price Rs. 20.

Members are entitled to 25% discount.

P R E F A C E

The idea of preparing a critical edition of the *Nuh Sipihr* was first suggested to me by Professor Mohd. Shafi, ex-Principal, Lahore Oriental College, who informed me of the existence at Lahore of two good manuscript copies of the work, one in his own private collection and the other in the Punjab University Library (Sherani collection). Goaded by my own keen interest in Khusrav, and being fully aware of the extreme desirability of publishing all such works of that great poet as still remain unpublished, I readily accepted the kind suggestion, and having acquired the two copies through the courtesy of the Punjab University Library, set to work on the poem in the summer of 1944. The result of my labours is now before the readers, and it is for them to judge how far I have been successful in my task. I am fully conscious of my own limitations, and so while welcoming all suggestions for the improvement of the text, I shall crave their indulgence for any minor errors which might have inadvertently crept into the work in spite of very careful revision and proof-reading.

My grateful thanks are due to the Islamic Research Association, Bombay, whose gallant help has enabled me to publish the work, as well as to my dear and honoured teacher, Professor Mohd. Shafi, to whom I am indebted for several useful suggestions about the decipherment of certain doubtful readings. I also feel very grateful to my friend, Mr. Mohd. Abdul Shahid of Aligarh for securing for me a valuable copy of the Lytton Library manuscript of the *Nuh Sipihr*, and to Hakim Khurshed Hasan Sahib of Saharanpur for his kind help in preparing a duplicate copy of the text. I also must not forget to express my gratitude to my wife, whose constant care and devotion have been of great help to me in the accomplishment of my work, and to other relations and friends who have shown interest in it.

The manuscripts on which the text of the *Mathnawi* is based are as follows:

- (1) Hafiz Mahmud Sherani collection, Punjab Library, indicated as । in the foot-notes,
- (2) Professor Mohd. Shafi's private copy, indicated as ॥ in the foot-notes, and

- (3) A carefully prepared transcript of the Lytton Library manuscript (Aligarh), indicated as ε in the foot-notes.

By a careful comparison of the three manuscripts, I came to the conclusion that the Sherani manuscript was the most complete, and therefore I selected it as the primary basis for my text. Unfortunately, however, the manuscript, which is very beautifully written and in a state of excellent preservation, seems to have been transcribed by a very ignorant scribe and there are numerous mistakes in it. In some cases words have been mutilated beyond recognition, and so it would have been almost an impossible task to prepare a satisfactory text based on this manuscript alone. Most of the corrupt lines, however, could be solved easily enough with the help of the other two manuscripts both of which have been written much more carefully, although in spite of my best efforts, there still remain a few couplets which have defied solution. Their number, fortunately, is very small, almost negligible in a work of the size of the *Nuh Sipihr* and I have indicated them clearly by question-marks in the text, and have commented upon them in the notes appended to it. Some of these verses could, no doubt, be finally solved by reference to other copies of the poem, which unfortunately are not available in India, and will not be available even abroad for some time to come. It seemed undesirable to postpone indefinitely the publication of the work just for the sake of those few doubtful verses, especially as they do not in any way spoil the artistic or historical value of the poem, and so I have left them as they are, without any attempt at effecting unwarranted alterations and thereby putting into the poet's mouth words which he probably never uttered.

I have remarked above that the Sherani manuscript, which is very corrupt, has apparently been copied by a very ignorant scribe. Ignorance, however, can be an asset as well as a drawback in the case of a scribe, and this is amply proved by a comparison of the three manuscripts, for although there are lines after lines in this manuscript which are wrongly transcribed, there are others, quite a large number of them, which have been faithfully copied and which certainly provide better readings than do their counterparts in the other two manuscripts. This is only natural, for an intelligent scribe is often tempted to alter a word here and-a word there in order to make doubtful passages intelligible to himself, and thereby to mutilate a perfectly correct reading which he has failed to understand. A reference to the foot-notes containing the variations

of the text will fully convince the reader of the truth of this observation. I had, therefore, to be very critical in rejecting off-hand any reading in the manuscript which appeared at first sight to be corrupt and substituting an apparently correct reading for it given in either of the other two manuscripts. For the same reason I have not preferred alternative readings in these two manuscripts unless they were decidedly superior to those in the first manuscript. Another point in favour of the Sherani manuscript is its completeness. There are no doubt a number of couplets which are found either in ۚ or ۤ and are not present in ۑ, but there are many more which are found only in ۑ. It seems to me, indeed, that ۑ is a copy of a very old and complete manuscript which might have been contemporary with Khusrau. The fact that this manuscript was transcribed in Delhi tends to strengthen this view.

The transcript of the Lytton Library manuscript, which was lent to me through the courtesy of Nawab Sadr Yar Jang Habibullah Khan Sherwani, was prepared by Syed Hasan Barni, a well-known scholar, who also utilized another manuscript, which he calls the Delhi manuscript, in amending and supplementing the text. This copy has proved of immense value to me, as it is a complete copy and contains most of the verses found in the Sherani manuscript. But in this case also, I feel constrained to remark, the editor's zeal to correct the doubtful verses has occasionally carried him too far. He has made certain alterations for which there is no justification, and which have certainly not improved the text. The work of preparing this transcript was undertaken probably at the time when other works of Khusrau were being edited and published at Aligarh, and it is very probable that the *Nuh Sipihr* was not included among those works as the editors felt that the text was not quite satisfactory. However, I have profound admiration for the industry and care which Mr. Barni has lavished on this copy, and feel grateful to him for having facilitated my task.

Following the general principle that an editor should avoid, as far as possible, making any alterations or amendments merely by conjecture, I have not disturbed the text as found in the three manuscripts except on very rare occasions, and that also in those cases only where I had good reason to consider my surmise to be sound. This does not, of course, apply to such obvious corrections as were necessitated by omission of dots, or their misplacement,

or the increase or decrease of the number of dots on a letter (e.g. ب or پ for پ, or ج for چ and vice versa). Such minor variations, unless they lead to confusion of the text, have not been noted. Similarly, variations like چنان for این or این for چنان etc., have been omitted from the foot-notes, and I have selected the reading which appeared to me to be most appropriate in a particular place.

Finally I would like to say a few words about the number of verses in the *Nuh Sipihr*. According to Khusrau himself the total number of couplets in the *mathnawi* was 4,509, but he does not say if this includes the abyāt-i-silsila as well as the ghazals. The presumption is that he did include them in that number. The text as prepared by me has 4,487 couplets. The difference, it will be noticed, is not large. It is, indeed, improbable that a fuller text containing the exact number 4,905 could be prepared from the MSS. now available, as we know that even during the poet's lifetime complete copies of his works were rare, for he often deplores the loss suffered by his compositions at the hands of careless scribes. Even in this *mathnawi* we come across the following verse:

غشم از دزدی دیوان نبود اگر م در دزدی دیوان نه بود

‘‘I would not mind the theft committed by the demons if collections of my poetry did not suffer theft (i.e. loss).’’ This shows clearly that Khusrau’s verses have suffered considerable loss in transcription even from the time of their composition in spite of the care with which he collected and numbered them. Keeping this fact in view the shortage in the present case would appear to be neither great nor unusual. Moreover there do not appear to be any marked lacunae in the text as prepared by me, except in one or two cases where obviously a couplet or two are missing.

A detailed description of the two manuscripts ۱ and ۲ is appended herewith.

Lucknow,
December 9, 1946.

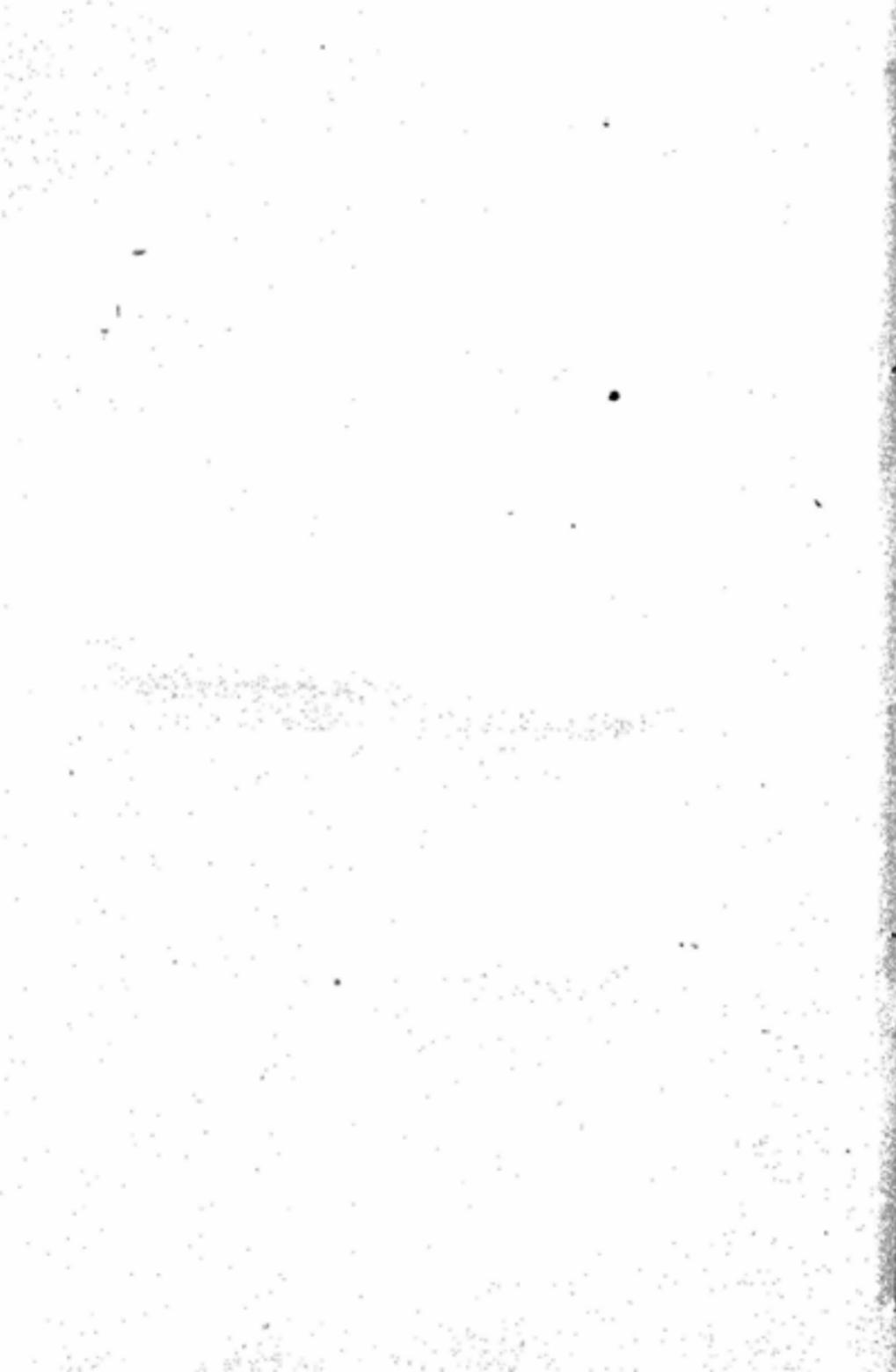
MOHD. WAHID MIRZA.

DESCRIPTION OF THE MANUSCRIPTS

ا : *Paper* :—Thick, glossed and gold-dusted; folios alternately greenish-blue and buff. *Illuminations* :—Surrounding black-and-gold margin; double, fine lines separating the 'misrā's', also filled with gold; gold-and-blue سر لوح on the first folio; rubrics (ایات سلسلہ) in red and blue. *Size* :—Writing space, including the surrounding border—8" x 4"; four misrā's (2 couplets) to each line. *Writing* :—Beautiful, small nastā'liq in dark, black ink, 19 lines to each page. *General condition* :—Complete (except for a few couplets at the end), well preserved, with only small lacunae here and there; 61 folios in all, numbered in black ink; margins defective and mended; text sound and easily legible. *Date and scribe* :—Undated, scribe, سلیمان موسوی ساکن دھلی supposed to have been written about the 11th century A.H. Hafiz Mahmud Sherani Collection, Punjab University Library.

ب : *Paper* :—Mediumly thick, light brown, highly glossed. *Illuminations* :—Flowered border and سر لوح mostly in gold and blue, with deep red and white interspersed, on the first 2 pages, also similar triangular corners on top and centre of the margin. Fine, black lines (double), filled with gold (faded) on other pages. *Size* :—(including the margin) 8" x 4", the central text of the *Nuh Sipihr* being 5" x 3" (including the border), one couplet to each line and 15 lines to each page. *Writing* :—Reddish black ink, small neat nastā'liq in خط ولايت (), not so beautiful as that of (ا). *General remarks* :—Incomplete; the 'Ashiqā on the margin is also incomplete as many folios are missing. Intelligently written, very few mistakes; text well preserved and clear; traces of damp apparent. Folios at the end and in the middle missing. Many couplets lost. *Date and scribe* :—(as given at the conclusion, on the margin of the 'Ashiqā):

تمت الكتابة خضر خان بعون الملك السبحاني على يد الفقير
أنورى بن يياني في أوائل الرجب المرجب خمس وثمانين وثمانمائة *
(Anwari Bukhāri was a scribe of Mir 'Ali Shir Nawā'i.) Professor
Mohd. Shafi's private copy.

INDEX OF NAMES IN THE TEXT

- Abū Ma'shar (Arab astronomer), 167.
 Adham (Ibrāhīm b.), 24.
 Alī'uddin, Mohd. (Sultan): his generosity, 45-46; patronage of Khusrāu, 45; 236.
 Alburz (Mount.), 60.
 Allor (Ellora), 128.
 Anakpal (Rai of Delhi), 243.
 Anil Mehta (Minister of Tilang), 104, 105, 108, 110.
 Arab (Arabia), 151, 152, 175, 176, etc.
 Aramkunda (Anum-kunda), 89, 99.
 Arangal (Warangal), 80, 84; the siege of, 87-114, 89, 91, 95, 127, 133, 135, 207.
 Arastū (Aristotle), 162, 229.
 Arish (a famous bowman), 286.
 Arzang, 377.
 Baghdād, 143, 178, 229, 345, 391.
 Bahman, 284.
 Bahram Gür, 239, 241, 269, 270.
 Bahrūz-nagar, 186.
 Balīnās (Hakīm), 229.
 Banarsi (Banaras), 167.
 Bärbed, 393.
 Basidān (Deogir territory), 128.
 Buġhrārā, 145, 387.
 Bū Jahl, 15.
 Bū Lahab, 14, 200.
 Chin (China), 151, 152, 249, 344, 360.
 Darband, 249, 347.
 Darwāz, 347.
 Deogir, 61, 64, 195, 197, 384.
 Devra Mehta (warrior of Arangal), 100.
 Dijla (the Tigris), 143.
 Dimashq (Damascus), 154.
 Falātūn (Plato), 230.
 Farḡāna, 394.
 Fariduddin (Ganjshakar), 23.
 Faridūn, 233, 336.
 Firdausī, 45.
 Firuz Khalji (Sultan), 48.
 Ghāzi Kāmil (Amir of Oudh), 99.
 Ghaznīn, 55, 271, 344, 353.
 Ghūr, 353.
 Ghūta (of Damascus), 154, 155.
 Ghuzz, 353.
 Hajiz (al-Hijaz), 394.
 Harpāl Deo (of Deogir), 149, his revolt and defeat, 195 seq., is taken prisoner and killed, 200-201.
 Hari (Herat), 272.
 Hilāl (poet of Delhi), 145.
 'Irāq, 47, 158, 272.
 'Irāqain, 150.
 Istalgh̄r, 177.
 Jaihūn (River), 144.
 Jāla (town in India), 186.
 Jamshīd, 227, 319, 336, 345, 446.
 Kālī (Kidār, Rai of India), 121.
 Kaikobād (Mu'izzuddin, Sultan), 48.
 Kalīla Dimna, 169.
 Kāmrū (Kamarup), 192.
 Karkh, 239.
 Kašmair, 193.
 Khafchāq, 167.
 Khāqānī, 45.
 Khatā (Cathay), 55, 150, 257, 344, 389.
 Khurāsān, 144, 148, 151, 152, 158, 159, 271, 344.
 Khusrāu Khān, defeats Rāghū, the Nāib of Rām Deo, 71-72, besieges Arangal, 84-114, concludes a peace treaty, 114 seq., holds a durbar to display presents from Arangal, 118-120, returns to Delhi, 135 seq.
 Khutān (Khoten), 148, 249.
 Khwāja Hājī ('Ārid), 112.

- Khwārazm, 145, 271.
 Kirmān, 257.
 Kunda (warrior of Arangal), 99.
 Lakhnauti, 186.
 Luddar Deo (Pratapa Rudra Deva of Arangal), 127, makes peace with Khusrav Khān, 114, codes Bidarkob, 128-132.
 Mahmūd Malikshāh, 343, 344.
 Malik 'Anbar, 113.
 Malik Nā'ib (Kāfir), 237.
 Māl Rāī (of Arangal), 80.
 Mānī (Manes), 377.
 Mansūr (al-Hallāj), 26.
 Miṣr (Egypt), 143.
 Mubārak Shāh (Qutbuddin, Sultan) accession to throne, 30 seq., invites Khusrav to his court, 37 seq., promises an elephant's weight of gold for chronicle of his reign, 42 seq., date and account of his coronation, 50-54, his ambition for conquest, 54 seq., expedition to South India, 58 seq., defeats Raghu, 70, seq., his buildings in Delhi, 76 seq., returns to Delhi after southern expedition, 139 seq., builds a minaret and a palace, 141-143, 145, 157, 195, 202, 200, 202, 295, 297, 299, 301, 305, 310, 312, 315, etc. his polo trip, 403 seq.
 Muhammad (Sultan, Prince), his birth, 320 seq., his horoscope, 324 seq., 248, named Muhammad, 337, presented to the courtiers by his father, 340 seq., festivities on his birth, 375-400.
 Narbada (River), 202, 204.
 Nil (the Nile), 143.
 Nimrūd (Nimrod), 278.
 Qutbuddin Bakhtyār Kāki, 23.
 Qutbuddin Mubārak Shāh (Sultan), see Mubārak Shāh.
 Qutlugh (Amīr-i-Shikār), 67, 69, 96, 99, 101.
 Rāghū (Nā'ib of Rām Deo), 62, rebels, 64 seq.; Khusrav Khan marches against him, 67 seq., is defeated and wounded, 70-72, 84, 197.
 Rām Deo (Rai of Deogir), 64.
 Rayy, 151, 152, 156, 273, 344.
 Rām, 47, 148, 150, 158, 162, 231, 249, 262, 273, 344, 386.
 Rustam, 284, 387.
 Sa'adi, 43, 445.
 Sa'adi-Waqqās, 286.
 Sanāt, 43.
 Shām (Syria), 47, 154, 262, 345, 360.
 Shīblī, 24.
 Shihāb (poet of Delhi), 145.
 Shihāb 'Arād ('Ārid), 113.
 Sikandar (Alexander), 56, 60, 121, 229, 232, 336.
 Sipāhān (Isfahan), 144.
 Sulaimān Shāh, plots to kill 'Alā'uddin, 236-237.
 Tabaghāt Yaghda (Amir), 198.
 Tabriz, 144.
 Ta'izz (Yaman), 175.
 Talpat, 61, 137.
 Tahamtan (Rustam), 264, 306.
 Tilang (Telingana), 81, 84, 87, 91, 202, 206.
 Timur (Ruler of Chanderi), 100.
 Tirmidhī, 144, 257.
 Turkistān, 343.
 'Unṣuri (the poet), 45.
 Uwais (the Sufi), 15, 26.
 Yamak, 167.
 Yaman, 175.
 Zang (Ethiopia), 344, 347, 386.
 Zāwal (Zābulistān), 387.

LIST OF ABBREVIATIONS

Barni : Tārikh-i-Firuzshāhi of Ziyauddin Barni (*Bibl. Ind.*, Text).

Firishta : Tarikh-i-Firishta (Lucknow, Text, 1864).

Life and Works : "The Life and Works of Amir Khusrav" by the Editor (Calcutta, 1935).

ار : فرهنگ اندراج

خواں : خواں الفتح خسرو

شیرن و خسرو : شیرن خسرو خسرو (علیگلده سنه ۱۹۷۷ع)

عبدیه : دول رائی خضر خان خسرو (علیگلده سنه ۱۹۷۷ع)

قران : قران السعدین خسرو (علیگلده سنه ۱۹۱۸ع)

مشتری : مشتری مولانا روم

مجنون و لیل : مجنون و لیل خسرو (علیگلده سنه ۱۹۱۷ع)

مطلع : مطلع الأنوار خسرو (علیگلده سنه ۱۹۲۲ع)

م ک : موازنہ کنید

ن ک : نظر کنید

ہشت بہشت : هشت بہشت خسرو (علیگلده سنه ۱۹۱۸ع)

غلطنامه متعلق متن

صفحه	سطر	خط	صواب
۵	۱۲	خدای	خدائی
۹۶	۱۳	فشنادند	فشنادند
۱۰۰	۸	گوئ	گرفت
۱۰۹	۱۹	ماجرای	ماجرائی
۱۲۴	۲۷	مهر جوی	مهر جوی
۱۳۶	۲	بلحق	بلحق
۱۷۳	۱۷	تاج در	تاج در
۱۹۰	۱۰	این در	این در
۱۹۴	۱۱	کبیت	کبیت
۲۱۲	۱۳	گوهر نه نشد	گوهر نه نشد
۲۱۵	۲۱	حام	حام
۲۳۱	۱۷	گرگ شر	گرگ شود
۲۳۰	۱۳	بخشن	بخشن
۲۵۱	۱۷	حارس حاس	حارس و حاس
۲۶۰	۱۰	جهانگری	جهانگیری
۳۶۱	۱۱	رهز	دز
۳۹۹	۵	جهانی	جهانی
۳۱۲	۲۱	اوام	اویم
۳۲۲	۱۲	گلن	گلن

بر صفحه ۳۷۷ سطر ۱۰ قرا آلت صحیح تر «کارورم گلبا چون ذیر پای خوش» باشد

INTRODUCTION

A. HISTORICAL BACKGROUND

The *Nuh Sipihr*, otherwise known as '*Sultān-Nāmeh*', is the fourth of a series of historical *maṭhnawis* composed by Khusrau, and was written at the instance of Qutbuddin Mubārak Shāh in the year 718 H. The poet had already produced the *Qirānus-Sa'dain*, which celebrates the happy ending of the quarrel between Kaiqubād and his father Bughra Khān, the 'Ashīqa which contains a useful miscellany of historical facts woven around the romantic story of Prince Khiḍr Khān and Deval Devi, and the *Miftāhul Futūh*, a comparatively short poem describing the conquests of Jalāluddin Fīrūz Khaljī, and was still to write the last important work of his life, the *Tughlaq Nāmeh*, commemorating the vengeance wreaked by Ghayāthuddin Tughlaq Shāh upon the ungrateful Khusrau Khān who had seized the throne of Delhi by murdering his kind, albeit errant, master, Mubārak Shāh.

'Alā'uddin Khaljī, the stern and capable monarch, who had for twenty years held in subjection not only the turbulent Turkish and Afghan nobles and the refractory rāis of his far-flung dominions, but also the marauding Mongols who came ever and anon from across the frontier, like hungry wolves, hankering after the rich spoils offered by the fertile plains of India, passed away, after a long and painful illness on the 7th of Shawwāl in the year 715 H. His end was probably hastened by his slave and henchman, Malik Kāfür, who after his master's demise, became the virtual ruler of his vast kingdom. With the help of his confederates, the most notorious among whom was another slave, Sunbul, he started on a detestable orgy of murder and persecution, and for the short time he was in power Delhi remained in the grip of a reign of terror. 'Alā'uddin's eldest son, Khiḍr Khān, who by his clever machinations had already been put out of the way and exiled to Gwaliyar, was the first victim of Kāfür's infamy. He was cruelly blinded in order to render him incapable of making any claim to the throne of his father. Two of his younger brothers, Shāfi'i Khān and Farid Khān also suffered the same fate, while his mother, the queen, was robbed of all her possessions and confined in a solitary dwelling.

Malik Kāfür, now turned his attention to another son of the late king, Mubārak Khān, who had so far remained unscathed, and

would have certainly blinded him also, but luckily for the prince, he was himself murdered by some of his jealous partisans before he could carry out his nefarious design. Malik Kāfür's reign thus came to an abrupt end after the short space of only about a month. 'The world', according to Khusrāu, 'made out of the sighs of the oppressed a sword, and flung his ominous head off his inauspicious shoulders', and thus it was that Mubārak Shāh, on the 24th of Muḥarram in the year 716 H. ascended the throne of Delhi with the title of Qutbuddin (the Pole or Pivot of the Faith). Young and handsome, the new king soon won the hearts of his subjects by his gay temperament and liberal disposition. 'Alā'uddin's rule had weighed heavy upon the nobles as well as the populace, and, in spite of the fact that he had given the Indian empire such peace and tranquillity as had never been witnessed before, he had made himself unpopular by his heavy extortions and puritanic discipline. Wine and luxuries of other kinds were taboo during his reign and people were afraid to display their wealth lest they might attract the attention of the king, who considered abundance of money to be a rife source of corruption. All that was changed under the new regime, for although Qutbuddin formally kept in force his father's prohibition decree, he himself was a great devotee of the forbidden cup, and his subjects were not slow in taking full advantage of their monarch's weakness, so that 'every house was turned into a tavern and wine began to be brought to the city from the neighbouring villages under a hundred pretexts and guises'.¹ The capital soon regained its wonted, gay appearance. Trade became more brisk. In the words of the contemporary historian, Barni, it was after a long time that tankahs and jitals poured into purses and bags, and gold and silver appeared in and outside the houses, streets and quarters of the city. The nobles began, once more, to vie with one another in pomp and magnificence and to surround themselves with richly attired slaves who enlivened their convivial gatherings by their wit and skill in music and enhanced the splendour of their cavalcades. 'Handsome young musicians flocked to the city. The price of a young slave, or a beautiful slave-girl, reached as high as 500 or 1,000, or even 2,000 tankahs.'²

But the young prince had apparently inherited some of his father's ambition and love of adventure. Soon after his accession to the throne, he thought of embarking upon a campaign of conquest and to tread in the footsteps of his father, the 'Second Alexander'.

His youthful vigour goaded him to action. 'He wanted now to betake himself to Ghaznin, to thrust his spear into the enemies of Islam and to render the world as narrow as the crease of a cloak for the Chinese of Cathay, and now he wished that, in accord with the desires of his friends, he might destroy the rāis of Hindustan, taking by surprise the masters of elephants and capturing a thousand clouds with a drop of water.'¹ His ministers and courtiers, however, were opposed to these ambitious schemes and considered it inadvisable for the king to leave the seat of government before he had fully established his control over the kingdom. But the king would not listen to their counsel and was bent upon doing something to earn for himself the laurels of victory, and so he marched out of Delhi at the head of a large army and after a short halt at Tilpat, started on the road to Deogir (Deogarh or Daulatabad) in the Deccan, a city which had attracted his father also when he was hatching the ambitious plan of capturing the throne of Delhi and was badly in need of adequate funds for the purpose. It was, therefore, probably the lure of gold as well as the love of war-like adventure that made him turn to this ancient city in the south, which, as a flourishing centre of trade and commerce, was reputed to contain fabulous wealth.

Rāi Rāmdeo, who had had to face 'Alā'uddin's invasions, was still alive, but he happened to be away from Deogir. His Nā'ib or deputy, Rāghū, consequently was the only important person who could offer any effective resistance to the royal army, which, however, proved too strong for him. The king entered Deogir which he renamed Mubārakabād² after his own name, while Rāghū retreated to the hills. He was eventually hunted out and forced to give battle. A severe and bloody fight ensued and ended in the defeat of Rāghū, who however, managed to escape alive and hide himself in some inaccessible ravine where men of the royal army, in spite of their best efforts, failed to contact him. The king now stayed behind at Deogir and sent his favourite slave, Khusrau Khān, with a large army to Tilang (Telingana). Rudra Deva, called by Khusrau and other Muslim historians Luddar Deo, had apparently renounced his promise of allegiance to the throne of Delhi and had become refractory. The king, therefore, wanted to punish him and to make him pay the tribute which Malik Kāfür, in 'Alā'uddin's time, had imposed upon him. The rajah, one of the most powerful rulers in South India, had, according

¹ *Nuh Sipihr*, S. I.

² See *Life and Works*, p. 122, fn. 2.

to Khusrau, an army consisting of five thousand horsemen and infantry more numerous than the thorns of the desert. As Khān approached the fortified city, which had a double rampart, the Hindu bhatts (musicians) chanted war-like songs, while the Brahmins prayed, but, according to Khusrau, although the Hindus can fight among themselves bravely enough, they cannot withstand the Turks, just as two cocks can fight a grim duel between them but scurry away at the approach of a falcon . . . 'In fact it has been a tradition in the world since the oldest times, that the Hindus should always fall a prey to the Turks.'¹

The Hindu army was led by two brave and powerful warriors, Kunda and Devra Mehta who were met by Ghāzi Kāmil and Timur from the royal army. Both the Hindu commanders were killed along with many a sāwant and rāna, and the Hindu army was driven in to the inner rampart, one of its gates being set on fire, so that 'the fire-worshippers of Rudra began killing their god (fire) on every side'. Rudra Deva was now closely besieged and the royal army started making final preparations for taking the fortress by storm, when the rajah, fearing the worst, sent out 'basiths' (messengers) with rich presents, requesting for peace. The presents included costly pearls, large quantities of pure gold, silk cloth 'so fine that a hundred yards of it could easily be contained in the eye, and through which neither water and oil, nor a spear and arrow could pierce',² elephants and horses. Khusrau Khān accepted the presents and consented to make peace. There was, however, some delay in settling the terms, and messengers from the besieged fortress visited the royal camp several times before a final agreement could be arrived at. The Khān at first demanded the cession of five districts, named Badarkob (or Badorkot), Basūdan, Kailās, Alur (Ellora?) and Kobar respectively, together with a heavy indemnity in cash and kind, but on earnest representations made by the rajah, he relented and modified his demands, accepting the rajah's offer of an annual tribute of twenty lakh gold achchusas, one hundred elephants, one thousand horses, ten caskets of pearls, and other costly presents together with the cession of Badarkob. The agreement was signed by the rajah with the 'seal of Luddar Mahadeo,' and in return the Khān conferred afresh upon him the canopy and other emblems of power which 'Alā'uddin had given him, and which he had sent back to the royal camp as a token of surrender.

¹ *Nuh Sipahr*, S. II.

² *Ibid.*, S. II.

Taking with him the rich booty, Khusrau Khān now turned back to Deogir to rejoin his royal master. The king, however, had already left that city and was on his way back to Delhi. Khusrau Khān overtook him, and the whole army proceeded to Delhi in great splendour and pomp. Meanwhile the news of the great victory had already reached the capital and elaborate preparations were made to give a becoming reception to the king. Gold cloth covered the house-walls, which shone like the rays of the sun, while red cloth spread on some of the other walls, made them look like peasants clad in 'Sāhibī' cloaks. The ground was covered with gold-embroidered velvet like a bride on the eve of her wedding, and was sprinkled with the blood of sacrificed animals. The streets were thronged with people who had come to watch the triumphal procession, and as the king entered they looked at his handsome face 'with a thousand desires', and prayed for his long life and prosperity. Many a woman fell in love with the youthful king so that 'marriage deeds were torn on every side', and many a criminal got the royal pardon, so that 'records of crimes were washed "clean".¹

Mubārak Shāh then turned his attention to the completion of the mosque, part of which had been built before he started for the south. A red-stone pillar was erected in the courtyard of the mosque. 'The surface of the stones', says Khusrau, 'was so brightly polished that one could see one's face in them. The king could have made the pillar of rubies, but he did not like to pamper thieves, and if he had it inlaid with gold and silver, it would have become another Palace of Shaddād. Many a stone is better than pearls, for it conceals and protects, while pearls raise up troubles'.² 'The king next built a fortress of baked bricks so closely laid together that, not only a hair, but imagination itself could not pass through their crevices without being scratched. And when the building was ready all other cities offered their tribute of praise to it'.³

The youthful monarch had now little else to do. Peace and prosperity prevailed in the kingdom. The veteran warrior, Ghāzi Malik Tughlaq, kept the Mongols at bay in the north-west, while the Hindu princes were submissive, and paid their quotas of tribute regularly. The king passed most of his time in the company of musicians and poets who flocked to the court from all sides. Among the latter, Khusrau was one of the first to gain his favour. The poet relates how he saw a wonderful dream in which pearls rained heavily on all sides, and how soon after he had seen that

¹ *Nuh Sipihr*, S. II.

² *Ibid.*, S. II.

³ *Ibid.*, S. II.

dream, he was called to the royal presence by a special emissary. When he was ushered into the court, he found the king engaged in pleasant conversation with his courtiers, discussing the relative merits of old and modern poets. Among the old masters, some praised Sa'dī, while others expressed their admiration for Sanā'i. The king then remarked that it was really the patronage of kings that had produced great poets like Khāqānī, 'Unṣūrī and Firdausī, and continued thus: 'We are not behind those kings in ambition, for have we not enough of wealth in our royal coffers? Never had a king in this wide world given a reward of ten or twenty lakh tankahs: the first who did that was he who was the Glory of the World and the Faith. And yet, if my father bestowed hundreds upon a slave, I give thousands, and even that does not content me. I would gladly give hundred times more to one who asks for my favour, and shall bestow an elephant's weight of gold on him who writes well the chronicles of my auspicious reign. This again I have learnt from my father who used to give gold equal in weight to an elephant, and those who are wise, know that this is larger than an elephant-load. Since I am the heir to his magnificent generosity, it certainly does not behove me to give less.'¹

This was really an invitation to Khusrau to immortalize the king's reign, as he had done those of his three immediate predecessors, by means of a masterpiece of poetry, for who else could perform the onerous task with such conspicuous success? The poet was over sixty years of age then, but time had not retarded the flow of verses from his prolific pen or dimmed the flame of poetic inspiration that burnt in his breast. He undertook the work, and produced the wonderful *mathnawi*, *Nuh Sipihr*, which in several respects, as we shall see presently, is unique in the whole range of Persian poetry. Whether he actually got an elephant's weight of gold in return for his labours, he does not tell us. All that he says is that he had seldom obtained a reward like the one he got from this gem-like monarch. 'And', he continues, 'the poem composed by this old wizard of a poet is also worthy of that gift. My previous compositions can scarcely touch this special poem, for in it I have employed a new mode of description and have poured an ocean of ideas on every page.'²

How far Khusrau's claim may be justified, we shall discuss later. Let us for the present continue the subsequent history of

¹ *Nuh Sipihr*, S. I.

² *Ibid.*, S. I.

Mubārak Shāh's reign till his tragic death in 720 H.¹ The strange events of this epoch—Khusrau Khān's treachery, his murder of his patron, the virtual extermination of 'Alā'uddin's family and the detestable acts of sacrilege committed by Khusrau Khān and his confederates have all been narrated by the contemporary historians, Barni and others, and also by Khusrau in the '*Ashīqā*' and the '*Tughlaq Nāmeh*', and I shall trace them briefly here.

Khusrau Khān, like Malik Kāfür, had risen from the position of a favourite slave of his royal master to become the latter's most trusted counsellor and commander. Like Malik Kāfür, again, he was a convert and probably came from Gujrat, and belonged to a community, called Parwārs by Barni and Firishta, but Barāwū or Barā'u by Khusrau, who describes them as a brave people 'who know how to sell their own heads, as well as to sever those of their enemies'.² They would seem to be brave and intrepid mercenaries of a desperate character, capable, at the same time, of the noblest acts of heroism and the meanest deeds of villainy. Khusrau Khān seems to have possessed these qualities in the fullest measure, and to be also gifted with rare personal beauty, which really did more than anything else to earn for him the special favour of Mubārak Shāh. It would appear, indeed, that the king had made him the object of a perverse and unnatural love, which he took no pains to conceal from his ministers and nobles, and liked to have him always by his side. He had given him the title of Khusrau Khān and had exalted him above all other khāns and maliks, and would scarcely do anything without previously consulting him, so that Khusrau Khān had access to the royal palace at all hours of the day and night and used to be alone with the king in his private apartments.

The young and genial monarch, in the meantime, had gradually lost several of his former good qualities, and became more and more profligate in his ways, and licentious in his habits. In his quest for pleasure and amusement, he lost all sense of royal decorum and would often scandalize his courtiers by appearing before them in woman's dress. Jesters and buffoons, who used to throng his court showed scant respect for the highest officials of State and used to take all sorts of liberties with them. One of them specially, named Tauba, was in the habit of doing the most reprehensible things. He used to walk in stark naked among the assembled

¹ Cf. *Life and Works*, Appendix, p. 247.

² *Life and Works*, Appendix, p. 247.

crowd of the great khāns and maliks, including men of the highest rank like 'Ainul-mulk, the veteran noble of 'Alā'uddin's time, to soil their clothes and to do other similar villainous things. Women of ill-fame, used to sit on the terrace of the Hazār Sutūn and to abuse and insult the nobles gathered below, while the king looked on and laughed.

At the same time, although Mubārak Shāh, soon after he became king, had assumed the proud title of 'Khalifat-u-Rabbil 'Ālamīn' (the Viceregent of the Lord of all the worlds), a designation to which even his ambitious father had not had the courage to lay claim,¹ he began to flout openly the most sacred religious injunctions and gave up all pretence of being the custodian of the Islamic law. He never said his prayers and entirely disregarded the fast of Ramadān. He became overtly and bitterly hostile to Hazrat Niẓāmuddin Auliya, probably because the saint had been specially kind to his brother, the luckless prince Khizr Khān. He invited some rival saints, including Shaikh Ṣadruddin of Multan, to Delhi and showed them great favour and reverence, not on account of any excessive spiritual zeal, but chiefly with a view to spite Hazarat Niẓāmuddin and to lower his position in the eyes of the populace. On one occasion, when he met the saint in the zāwiyyeh (monastery) of Shaikh Diyāuddin, he slighted him by not returning his greeting, and is said to have exclaimed, during some of his drunken bouts, that he would give one thousand gold tankahs to anyone who would bring him the saint's head. Another reason, probably, why Mubārak Shāh, became offended with the saint was the latter's refusal to attend his court. That was why once he threatened him with dire consequences if he failed to turn up before him on a certain date. The disciples of the saint, realizing the earnestness of the king and the critical turn the estrangement had taken, tried hard to persuade him to agree to the king's request, but the saint was adamant. Threats and cajolery alike failed to move him from the stand he had taken against the profligate monarch. The worst was, therefore, feared by all, but strangely enough Mubārak Shāh was himself murdered before the appointed date, an event to which we shall come presently.

These, and other similar doings of the king were bound to produce a reaction. Several of the important maliks resented the king's attitude and were rightly jealous of the inordinate favour shown to Khusrau Khān. A conspiracy was, consequently,

¹ 'Alā'uddin only called himself 'Khalifa' or 'Khalifat-ul-muslimin'.

formed and was led by Malik Asaduddin, a cousin of 'Alā'uddin, with the object of ridding the kingdom of a ruler who had made himself thoroughly repugnant to all his subjects, high as well as low. The plot was, however, detected and the ring-leaders were punished mercilessly. The only result of the conspiracy was to make the king more suspicious and to induce him to exterminate all possible rivals and claimants to the throne. Among those who suffered death, the most pitiable were Khidr Khān and two of his younger brothers, Farid Khān and Shādi Khān, who had already been blinded by Malik Kāfür and were living in exile at Gwaliyar, while Deval Devi, Khidr Khān's loving and devoted wife who had shared willingly and loyally the rigours of her husband's exile, was brought to Delhi and compelled to enter the harem of his murderer.

But this was not the end of all trouble for the king. A much more serious plot was being hatched even before his eyes by that very favourite on whom he had lavished his unbounded affection and confidence. Khusrau Khān, taking full advantage of the privileged position he held in the king's palace, had gathered around him several of his own kinsmen and a fairly large number of Barā'ūs who were sworn to obey his orders and to shed their blood for him. He was also in league with some of the disgruntled maliks and khāns, and was patiently waiting for an opportunity. His evil intentions, indeed, in spite of the fact that he had taken great pains to keep them secret, had become known to some of Mubārak Shāh's loyal servants, and they, especially his aged tutor, Qādi Khān¹ had often remonstrated with him not to trust Khusrau Khān too much, and to be on his guard against any possible treachery from him. But the unfortunate king was so infatuated with his favourite and so blind to his own welfare, that he paid no heed to these warnings. The result was that Khusrau Khān was enabled to complete his preparations with impunity, and when the time was ripe, he struck swiftly and boldly.

It was a late hour in the first night of Jumād II in the year 720 H. The king's counsellors and ministers had left the palace long ago and he was alone with Khusrau Khān. All of a sudden a strong party of Barā'ūs, with drawn swords and daggers approached the palace-gate, quickly overpowered the royal guards, and cut them down mercilessly before they had time to offer any resistance. The king's tutor, the Qādi, who happened to be in one

¹ His full name was Qādi Diyā'uddin. See *Life and Works*, p. 127, fn. 1.

of the outer chambers, was the next victim. By this time the whole palace was in commotion, and the king hearing the tumult, asked Khusrau Khān what it could mean, and the latter craftily allayed his fears by saying that the clamour was due to some horses having got loose in the royal stables. When, however, the Barā'ūs had all but reached the royal apartments the king for the first time sensed danger, and realizing too late the treachery of Khusrau Khān, he threw him down and looked about for a weapon to punish him for this act of treason. Khusrau Khān, however, had taken good care not to let any weapon lie within reach of the king, and so he was compelled to seek safety in flight. He made for the ladies' apartments on the upper storey being hotly chased by Khusrau Khān, who caught him by his long hair on the staircase leading to those apartments, and before the king could free himself his murderers, the Barā'ūs, who with their black visages and flashing swords dripping with blood looked more like demons than human beings, were upon him, and one of them swiftly cut off the helpless king's head and threw it down the terrace into the courtyard below, where it fell among the panic-stricken servants, too confused and scared to do anything.

The assassins then proceeded to the women's quarters and dragged away the king's five brothers from the clinging arms of their fond and distracted mothers, whose agonizing cries and earnest entreaties alike failed to melt their stony hearts. Not a single one of these hapless scions of the 'Alā'i family was spared, and by the time the fateful night was over all possible claimants to the throne had been done away with. In the meantime, Khusrau Khān's confederates, among whom the most active were the Sūfi brothers,¹ went about the city, securing the allegiance of the important khāns and maliks by threats as well as promises of reward and promotion, so that when the day dawned, the ground had already been prepared for Khusrau Khān's unopposed accession to the throne. It would appear from what Khusrau says in the *Tughlaq Nāmeh* that it was not originally the intention of Khusrau Khān to seize the royal canopy for himself, but that he did so at the instigation of his collaborators who pointed out to him the folly of doing things by halves. 'If you let someone else occupy the throne', they argued, 'you cannot expect to be spared after what you have done'.² And so the world saw the strange

¹ Yūsuf Khān and Kamāluddin. Cf. *Tughlaq Nāmeh*, p. 21.

² *Tughlaq Nāmeh*, p. 21.

phenomenon of a low convert in proud possession of the palace and harem of his erstwhile master, while great and noble maliks bowed in submission before him or looked on helplessly in mute horror. Khusrau Khān now proceeded to bestow high titles and offices on his assistants. His brother became Khān-i-Khānān, while several low caste Hindus, Chandals and Mevs, were honoured with the titles of khān and malik, so that, in the words of Khusrau, the successful *coup d'état* 'produced khāns galore, like mushrooms sprouting on a rubbish-heap after a fall of rain.'¹

We are not concerned here with what happened to Khusrau Khān afterwards. Our narrative has, indeed, already taken us far beyond the theme of the *Nuh Sipihr*, which was written when Mubārak Shāh was alive and still at the height of his power. It would be enough, therefore, to remark that Khusrau Khān's success was only short-lived, and that he paid with his life for his act of treason, being defeated and slain by Ghayāthuddin Tughlaq, the veteran 'Warden of the marches', who alone among the servants of the 'Alā'i family, had the courage not to bow before the inevitable but to denounce the infamous deed, in unequivocal terms, from the very first day of its perpetration.

B. ANALYSIS OF THE POEM

I shall now analyze briefly the contents of the *Nuh Sipihr*. The *Nuh Sipihr*, as its name indicates, is divided into nine chapters of unequal length, each corresponding to one of the nine 'skies' of the old astronomers. Each chapter has been written in a different metre. Each opens with the mention of the 'Sipihr' to which it corresponds, and ends with a sāqī nāmeh and a ghazal. As in several other works of Khusrau, 'abyāt-i-silsila' have been employed to serve as headings for the various topics dealt with in the *mathanawi*. The introduction consists of ḥamd and na't, a description of the Prophet's ascension (*mi'rāj*), and a glowing encomium on the saint, Nizāmuddin Auliya, in which the poet stresses the importance of a spiritual guide for every novice setting forth on the path of truth and virtue, and describes how his own connection with the saint brought him not only peace and contentment but also worldly success and spiritual bliss.

The *First Sipihr*, which corresponds to the top-most sky (النَّارِ الْأَعُلَى *al-nār al-a'uла*) and which is the ninth counting from below, then

¹ *Tughlaq Nāmeh*, p. 22.

opens with a panegyric on Mubārak Shāh, which is followed by a description of the event which led to the composition of the poem. The poet then describes the King's accession to the throne on the 24th of Muharram, 716 H. and the position of the stars on that auspicious occasion. He next mentions how the king marched out to Deogir and punished Rāghū, the arrogant and rebellious minister or deputy of Rai Rāmdeo. The metre of the Sipihr is the octametric mutaqārib (*mahdūf*).

The Second Sipihr begins with a glowing description of Mubārak Shāh's buildings—the completion of the Qasr-i-Nau (New Palace), planned and partially constructed by his father, 'Alā'uddin Khalji, and the erection of a large congregational mosque in Delhi. This is followed by a long and detailed account of Khusrau Khāñi's campaign against Tilang (Telingana) and Arangal (Warangal), his victories and triumphal entry into Delhi in company with the king, who had stayed behind at Deogir. The mosque was now completed and the poet describes how a tall minaret of polished stone was erected in it. The poet then sings of the greatness of Delhi and proclaims its superiority over all other important cities of the world, like Baghdad, Cairo, Khorasan, Tirmidh, Tabriz, Sipahan, Bukhara and Khwarizm, and concludes the Sipihr with a few verses of *sāqī nāmeh* and a *ghazal*. This Sipihr has been written in a very pleasant and running metre, the octametric mutaqārib (*sālim*), which is rather rare in *mathnawi*. It corresponds to the sky of the fixed stars or the signs of the Zodiac.

The Third Sipihr is certainly the most interesting and the most informative of the nine. It deals mainly with India, and the poet has crammed into it numerous very useful pieces of information about that country's climate, its flowers, birds and other animals, its sciences, religious beliefs and languages. The poet has tried hard to prove India's superiority, in every respect, over Khurasan and other countries of the Bālā, and explains his enthusiasm for India thus:

'Why, someone may ask me, all this zeal and admiration for India? It is because India is the land of my birth and training and because its ruler is a mighty king like Mubārak Shāh.' It would seem, however, that the poet could not remain unaffected by the general esteem in which the cities of central Asia and Persia were held throughout the Islamic world, for further on he remarks rather apologetically: 'What praise can there be for what has already been so highly praised? Does a houri need the services of a tire woman? Praise can be called an art only when by means

of it you may change the crude, jingling noise of the caravan-bell into the refined notes of an organ'. Khusrau commences his praise of India by citing ten different arguments to prove that India is the garden of Eden where Adam resided before his fall, such as the fertility and fruitfulness of its soil, the temperate nature of its climate, and the presence of the peacock and the snake in it. Most of these arguments, would, of course, appear puerile to a sophisticated, modern reader, but at the same time their naive ingenuity was very well calculated to appeal to his contemporaries, and the poet's style in putting them forth is picturesque, if not convincing. He then proceeds to establish India's superiority over all other countries in knowledge and learning. 'I know', he says, 'that in this land lie concealed wisdom and learned ideas beyond compute. Greece has been famous for philosophy, but India is not devoid of that science. If we look carefully, we shall find all branches of philosophic knowledge here, such as logic, dogmatic theology, and astrology, "Fiqh" (jurisprudence) is, indeed, the only science of which the Hindus are ignorant. Physics, mathematics, astronomy, divination of the past and the future, are known to them. In divinity or metaphysics, the Hindus are, no doubt, confused, but then so are all the peoples (except the Muslims). Yet, even though they do not believe in our religion, many of their beliefs resemble ours. They believe, for instance, in the unity and eternity of God, his power to create from nothingness, and so on. They are thus really better than those who are atheists or dualists, or those who believe in Father and Son, or the anthropomorphists, the Sabians (star-worshippers), the materialists and the "mushabbih" (likeners). They do worship stones, beasts, trees, and the sun, but they recognize that all these have been created by God, and adore them simply because their ancestors did so.' He then mentions ten points which prove the superiority of the Indians:

- (1) Knowledge and learning are common and widespread among them.
- (2) They can speak all the languages of the world clearly and correctly.
- (3) Scholars from all parts of the world have come, from time to time, to study in India, but no Indian scholar has found it necessary to go abroad in quest of knowledge. Abu Ma'shar, the famous astronomer of the 9th century A.D., for instance, came to India and

learnt astronomy from Hindu Scholars at Benares, where he stayed for ten years.

- (4) The numerical system, especially the symbol zero, originated in India. As a matter of fact the word 'hindasa' is a contracted form of 'hind' (India) and 'Asa', a famous Indian mathematician.
- (5) The wonderful book of wisdom, *Kalila wa Dimna*, was composed in India, and acquired fame all over the world, having been translated into Persian, Turkī, Tāzī (Arabic) and Dari.
- (6) The game of chess, similarly, was invented in India. The elaborate and intricate technique of this game has seldom been mastered by any one, and it holds a unique position among pastimes of a kindred nature.
- (7) Chess and *Kalila Dimna*, both being of Indian origin, have given this country a distinctive place among all lands and have become popular throughout the world.
- (8) Indian music, which is like a fire that fires the heart and the soul, is of a higher order than the music of any other country. No foreigner, even if he stayed in India for a number of years has been able to grasp its principles thoroughly or even to render a single melody correctly.
- (9) This music has a peculiar charm not only for human beings, but for animals also. Deer have been hypnotized and caught by means of music alone.
- (10) Lastly, in no other land is there a wizard like Khusrav, albeit a lowly and humble panegryrist of the great monarch.

* Khusrav then proceeds to make some very interesting observations about the languages with which he was familiar. He claims that he knew several of them, among which Arabic has a unique position on account of its being the language of the *Holy Quran*. It is, however, a difficult language, and in spite of the fact that it has a systematized grammar, very few people have been able to acquire thorough proficiency in it. Turkish also has a regular grammar compiled chiefly for the benefit of officials, as Turkish is the court language in many lands and they are expected to know it. No one, however, has studied Turkish for the purpose of acquiring knowledge. In the Persian language there has not yet

been evolved any grammatical system, and he himself would have liked to supply this need, but as every one knows Persian well, it would be a thankless job on his part to write the rules of grammar. Three languages, he remarks further on, are very important, i.e. (1) Arabic, chiefly on account of its religious character, (2) Persian of Persia, eloquent and sweet with the flavour of Shiraz and (3) Turkish-Persian, namely Qāniqly, Oighür, Irti and Ghuzz, which originated in Qipchak and Yamak, and spread in other lands. After another few remarks about the spread and fusion of languages, he turns to India, where, he says, the common language in former times was Hindui, but as the Ghūris and the Turks came to India, Persian, which was their language, was also learnt by all and sundry. In these days, he says, every province in India has a peculiar dialect of its own. There is, for instance, Sindhi, Lahori, Kashmiri, Kubri, Dhur-Samundri, Tilangi, Gujarī, Ma'bāri, Gouri, Bengali and Oudhi. But in Delhi and all around it, the current language is the same Hindui which has existed in India from olden days and has been used for all forms of speech. Then there is another language, used exclusively by the Brahmins and unknown to the multitude, named Sanskrit. The Brahmins only know it, and it is not every Brahmin who has mastery over it, as this language has a difficult grammatical system. They have four sacred books written in that language. These are called 'bids' and contain stories of their gods, 'although like the bid (cane) they bear no fruit'. All other stories and romances, literary books, letters, etc., that require elegance of diction and display of talent, are similarly written in Sanskrit by the Brahmins and other cultured scholars. This language, he concludes, is pure like a lustrous pearl, and although inferior to Arabic, it is certainly superior to Persian (Dari).

Some curious accounts of Indian animals and their almost human sagacity follow this. There are in this land, he says, birds that can talk like human beings, the parrot and the magpie (*shārak*) for instance; other birds whose cries betoken future events, the crow for example, about whose speech several volumes have been written, the peacock, that wonderful bird which does not pair in the ordinary manner, a fluid from the eye of the male, swallowed by the female, being sufficient for fertilization; and other birds who have been trained to perform wondrous tricks, like the crane (*bagla*). Then there are horses that trot to music, goats performing strange balancing feats, the extremely manlike monkey who can distinguish between one coin and another (*dām wa diram*), and the elephant that resembles man in several respects. He then

goes on to remark: 'I had myself learnt the lore of birds and beasts so well that I could understand their speech, and I had experienced how the gods tell us things about men through them. Indeed, I saw such mysterious occurrences that if I tried to explain them, I would fill two large volumes. But as such studies are taboo for the faithful, I closed my ears to those evil murmurings.'

He then gives some instances of magic and sorcery as practised in India, and describes how the Indians can revive a person who has died of snake poison, how they can make a dead person speak, how they can put a living person's soul into a dead body and give it new life, how they can kill a man by an 'imaginary dart', and how by practising slow breathing the Indian yogis can live to the long age of a hundred or even two hundred years and more. 'All this', he concludes, 'is sorcery and (as such) unreal, but there is one thing of which you cannot deny the reality—the dying of Hindus, out of devotion, either by fire or by sword—a woman dying willingly for her husband and a man for an idol or a rich person. This is no doubt forbidden by the Prophet's law, but behold how noble it is! If our religion permitted this, many of us would die eagerly enough in that manner . . .' The Sipihr concludes with a vivid account of the defeat and capture of Harpal Deo and the triumphal return of the royal armies from Arangal. A ghazal brings the Sipihr which is dedicated to the planet Saturn to an end.

The Fourth Sipihr, written in hexametric ramal (mahdhūf), is consecrated to the planet Jupiter. It opens with a very picturesque description of a certain morning, when Fortune (Iqbāl) visited the poet and exhorted him to write pieces of advice for his friends. The Sipihr is thus full of words of wisdom addressed, with characteristic frankness, to the king, the heir-apparent, the nobles, the soldiers and the general public. The poet outlines the duties of men in different strata of society, and the Sipihr is interesting for the light it throws on the ideals of state-craft and the principles of morality as they were understood in the poet's time. A sāqī nāmeh and ghazal follow.

The Fifth Sipihr is dedicated to Bahrām, 'the Hunter of the Sky' and is written in the hexametric khafif (makhbūn and mahdhūf). It begins with a glowing encomium on Indian winter, its mildness and amenities as contrasted with the severity and rigours of winter in Khorasan which, he says, is like a cold hell during this season. He then proceeds to give a fairly lengthy description of a hunting trip by the king and the various animals, beasts and birds, which fell to his bow and arrow or were hunted by his trained

hawks, falcons and dogs. The wide range of animals mentioned with all their peculiarities and characteristics in a style which combines realism with poetic fantasy, would show that the poet himself must have been a devotee of the chase. A fairly long portion of the Sipihr is then devoted to a dialogue between the royal bow and arrow. The dialogue beginning with mutual compliments ends in hot and vituperative words, when the chief armour-bearer of the king intervenes and brings about peace and reconciliation. This portion of the Sipihr is no doubt rather dull, but it contains valuable information about the various kinds of arrows and bows then in use, as well as the different terms used in connection with the art of archery in the poet's age. Thus among the arrows he mentions the following:—

هوانی، زمینی، برگ بید، سوری، گز، تیر گز، بیلک etc.,

while the bows are described as: ایک، چاہی، لاجی، خطاہی etc.

The Sipihr ends in a *sāqī nāmeh* followed by a ghazal.

In the Sixth Sipihr which is sacred to the sun, the poet employs the hexametric hazaj (*maqsūr* or *māhdūf*) and describes in a very artistic style the birth of Prince Mohammad, the son of Mubārak Shāh, the happy position of the stars at that auspicious moment, and the presentation of 'nazars' by the nobles on the occasion. He then proceeds to outline in minute detail the great benefits, spiritual and temporal, which will fall to the lot of the prince as he proceeds, step by step, to learn to decipher and to write the letters of the alphabet. He then prophesies great and noble achievements by the august baby in the realm of victory and conquest. The Sipihr ends with a rather long *sāqī nāmeh* and a ghazal.

The Seventh Sipihr composed in the hexametric ramal (*maqsūr*) is ascribed to Venus, and the poet, aptly enough, gives in it a very vivid and colourful account of the splendours of the spring season and the new year's day, the festivities on the birth of Prince Mohammad, the gorgeous arches and pavilions erected all over the city, the beautiful Persian and Indian dancing girls, the 'Jashn' attended by all the nobles of the realm, and wine and musical parties. These descriptions are very interesting and supply us with valuable information about the manner in which festive occasions were celebrated in the poet's days. Some of his pen-pictures are reminiscent of certain passages in an earlier poem, the *Qirān-al-Sa'dain*, and are curious specimens of poetic imagery.

employed to give ordinary objects a romantic charm. It is, consequently not an easy thing to get any definite and concrete idea of some of the objects he has described. Such are for instance, the musical instruments, several of which have been mentioned, e.g. the nāy, the chang, the 'ūd, the rabāb and the daff. But after a careful study, one should be in a position to divest the descriptions of the poetic conceits which have been woven around those objects and to discover their realities. The Sipihr abounds in beautiful similes and metaphors and some of the passages are of exceptional artistic beauty. The Indian dancing girls especially, their foreheads decorated with sandal and jewels, the partings of their hair filled with pearls, diamond pendants (*būlāqs*) in their noses, clad in fine *deogiri*, present a very charming picture.

In the Eighth Sipihr the metre employed is hexametric *hazaj* (*akhrab*, *maqbūd* and *mahdhūf*), and the Sipihr is dedicated to the planet Mercury. The Sipihr opens with a description of the autumn season when the sky is overcast with clouds, but there is neither wind nor rain. The king goes out to play the game of 'chaugan' (polo) with his courtiers and gives a wonderful display of his skill in that game, being conversant with all its different forms. This introduction is followed by a fairly lengthy and tiresome dialogue between the ball and the stick (*gūy-o-chaugān*), the ball posing as a lover of the stick, and the stick, beloved-like, expressing at first doubts and misgivings about the former's sincerity and devotion, but being ultimately convinced of its selfless and noble love. As the dialogue proceeds, we can easily discern the real object of the poet, for he unfurls before us, step by step, the doctrines and principles of mystic love, and propounds the theory of selfless love being the nearest approach not only to human perfection but also to man's oneness with God, the source and font of all love. The Sipihr, like all others, concludes in a *sāqī nāmeh* and a *ghazal*.

The Ninth Sipihr which is also the last, is in the hexametric *ramal* (*makhbūn* and *mahdhūf*). It is dedicated to the moon, which, the poet says, is so close to the earth that he could rise up to it and remove its rust with the burnisher of his poetry. He then picturesquely describes a visit paid him by the 'Scribe of the Sky', Mercury, who admired the poet's skill and acknowledged his superiority to himself. The poet then goes on to speak of the excellence and nobility of the art of poetry generally and boasts of the high position and eminence attained in that art by the poets of India in his time. Of himself he says:

'The proof (of the excellence of my poetry) is this that only poetry which is really attractive can capture the imagination of the world like the sun and the moon, for (as it is so good) the common people and the elite are all rapt up in its enjoyment. One copies a ghazal, another memorizes it, and a third comforts himself by it in his sorrow In the present age among the poets of Persia only two have acquired fame, Sa'dî and Humâm, both of whom are admittedly perfect adepts in the art of ghazal. But if you turn to other branches of poetry, you will find that their qâsidas are what they are, and I need hardly speak of other forms. My own poetry, however, is not bad. If there were any other nightingale in those countries, the world would have heard of it. But as there is none, their roses do not send out any fragrance. When we have thus disposed of the poets of Persia, let us celebrate the glory of Delhi and this "flowing magic".

The poet concludes with excuses to the king for the 'numerous thorns that have crept in among the roses', and thanks God for having spared him to complete the poem. He then gives in the form of a riddle, the date of the composition of the poem and the total number of couplets in it. A ghazal concludes the Sipihr and the Mathnawi.

C. GENERAL FEATURES

Like almost all other poetical compositions of Khusrau's the *Nuh Sipihr* has been written in a simple but singularly graceful style. There are very few passages which require any great mental effort to comprehend their sense, and the poet has seldom, if ever, made use of strange and unfamiliar words, obscure allusions, complicated similes or far-fetched metaphors in which some of the other great Persian poets have so often indulged.. There are, however, quite a large number of verses containing subtle quips and puns, Khusrau being apparently, very fond of punning upon the double sense of certain words. In several cases, indeed, he has employed very skilfully the artifice known as 'jinâs-i-tâmm', while other forms of this artifice, jinâs, are of common occurrence. It is in these verses that the average reader may occasionally meet with difficulties. This applies specially to certain portions of the poem, the third Sipihr for instance, where Khusrau has throughout tried to observe the artifice known as 'i'nât' or *luzûm-i-mâ lâ yâzam*, and has consequently selected words capable of being interpreted in two different ways to serve as rhymes (*qâfiya*) for his verse. Fortunately enough, however, such verses, large as

their number is, form only a small—very small indeed—portion of the whole poem, and the general sense of any particular passage is rarely obscured by their presence. The artifice, like other similar artifices which we come across occasionally, has, moreover, been used with great skill. There is no sign of affectation, and the smooth and even flow of the poem is hardly ever marred, or the spontaneity and naturalness of the narrative spoilt.

This simplicity and naturalness of style, which in the case of a less gifted poet, might have resulted in staleness and insipidity, has given a peculiar charm to the poem and has enabled the author to narrate historical events in as straight and matter-of-fact a style, as could possibly be consistent with poetic imagery and artistic beauty, and it is precisely this feature which, while stamping the *Nuh Sipihr* as a unique poetical work, makes it of immense value as an historical record of contemporary events. Mubārak Shāh's reign was a very short one and the poet had really very scanty material to build up a glorious epic around it, but the few political events on which the poet could lay his hands, and on the score of which he could lavish praise upon that hapless monarch, have been manipulated with great skill and the poet has supplied, with great care and fidelity, many minor details which we could not trace in other works of history. He was not present personally in all the campaigns that the king and his favourite *Khusrau Khān* undertook in the extreme south, but he got all the particulars which he has narrated from those who participated in these campaigns and who, therefore, had first-hand knowledge of all that took place. This is evident from several references which he has made while relating the story of the great *Khān*'s successes. Thus he says at one place:

چین کردهام مشکل فتح را حل

ز دانشگان غزای ارنگل

and elsewhere:

گذارش چنان میکند آن که دیده

که خان الخ *

It may consequently be safely assumed that the *Nuh Sipihr* is the most authentic history of Mubārak Shāh's reign, at least of the earlier part of his reign, for the poet, naturally, has not dealt in it with the events which culminated in the murder of the king

and the virtual extinction of the 'Alā'i family. This deficiency, however, has been fully supplied by him in two other poems, the 'Ashiqā, parts of which were written after the death of Mubārak Shāh, and the *Tughlaq Nāmeh* which celebrates the achievements of his successor, Ghayāthuddin Tughlaq, the founder of the Tughlaq dynasty.

Originality in style and thought was almost a passion with Khusrau, and in no other work of his is this characteristic more prominent. In the first place the whole plan of the poem is original, as the poet has split it up into nine more or less independent parts, each dedicated to a particular Sipihr (sphere or sky) out of the conventional nine, and each dealing with a different topic. The second, and a much more revolutionary innovation is the use of a different metre for each Sipihr, some of the nine metres, e.g. those used in the second and third Sipihrs, having been seldom, if ever used by any Persian poet in a *mathnawi* before Khusrau's time. That this has resulted in the several parts of the poem looking disconnected, one would readily concede, but at the same time it is abundantly clear that Khusrau's plan has served to relieve the tedium and humdrum monotony that is inseparable from a long *mathnawi* poem, and on account of which some of the best poems in Persian poetry always fail to capture and maintain the interest of the reader. And that is not all. A careful study of the poem would also reveal that the metre chosen for each Sipihr has a definite connection with the subject of that Sipihr and is peculiarly well-suited for rendering it effectively. Thus in no other metre could the war-like exploits of the king and his favourite be better expressed than in the *mutaqārib* (*mahdūf* in the first Sipihr and *sālim* in the second) as this metre has a peculiar lilt, a dash and a vigour, which sweep the reader onward. He can almost see the battle chargers gallop in their swift career over hill and dale, through tortuous mountain paths and over swollen rivers and torrents in spate. He can hear the clatter of the horse's hoofs, the twang of the famous Turkish bows and the clangling impact of steel against steel. But when the poet turns to more serious subjects, knowledge and learning, as in the third Sipihr, the metre becomes sober and sedate, and has a characteristic ring of solemnity in it. Or again, while he depicts a joyous occasion, the festivities, for instance, which celebrated the birth of Prince Mohammad (seventh Sipihr), the metre is again musical, smooth and flowing. By a turn of his magic wand we are drafted away from the serious and learned discussions about Indian philosophy, and there rise before our eyes the gorgeous

pavilions with their rich decorations and beautiful occupants, Indian and Persian dancers, who charm and captivate all beholders.

And it is not only the choice of metre, but also the choice of words that helps the poet to produce this kaleidoscopic effect. Khusrau, a consummate artist in more than one sense, has devoted the utmost care to the selection of his words and phrases. With the help of a few choice and appropriate words in a couplet he can paint a whole picture before us. Nay, he can even make us hear the melodious notes of the cheng or the rabāb and the rumbling sound of a drum. Consider, for instance, the following lines :

چست در پوشیده پیراهن به تن تن برونسوی و درونسو پیرهن
(describing the dancers in Sipihr VII)

دمده دمک پوشیده دهان

or, according to a different version:

دبدبة دهل پوشیده دهان

(describing the sound of a drum)

I have said above that Khusrau seldom employs intricate metaphors and far-fetched similes, but this should not be taken to mean that he does not make use of such artifices at all. Simile and metaphor are the soul of poetry, particularly so in the case of oriental poetry, and no poet, however great he might be, can afford to disdain these powerful aids to a graceful and picturesque style. But here again Khusrau breaks away from the trodden path. He has not blindly copied the older masters, but his similes and metaphors are delightfully fresh and original. They are, moreover, often delicate and subtle, showing an extraordinarily keen perception and a true artistic sense, and yet there is no abstruseness or complexity about them. The reader will come across scores of beautiful similes in the pages of the *Nūh Sipihr*, but I venture to give a few instances below. It would, I am sure, be difficult, if not impossible, to match them from the works of the greatest Persian writers.

فرو رفت بنیاد و بر رفت کنگر

چو مکرم وجود و خسیس از تکبر

بزیر سم مرکب پای کوبان
گل چرب چون مسکه در پائی خوبان

نهان چشة خور با بر هوا در
چو یک چشم کرده عروی بچادر

پس و پیش کوه ابر از انسان نمودی
که مرده است آتش بجا مانده دودی

بجانی نیارست بر شد پیاده
چو موری که در طام رخسان فتاده

چو پاخه برون سوی بر گستوانی
درون لرزه چون آتش از بیم جانی
چو سیماب دان گشته آن کینه ورزان
برون سوی سخت و درون سوی لرزان

چو دید آن عزیمت ز ترکان دینی
دلش گشت چون چشم ترکان چنی

حصاری که چون برگ تبول کنگر
بکام فلک برده با چونه بر

کژک بر دمامه شده کش خرامی
پازی و چربک گری پیش خامی

شد از جامه لعل دیوار کمگل
چو در جمه صاحبی شخص جاہل

زر و در که در درج و دیگیست مانده
نگر کز کیان ترده ریگیست مانده

دیده ماهی بته آب درون
چون درم زر ته سیماپ درون

آهوانرا هراسی از حد پیش
دیده دریوز داشته ق خویش
گوئ آن جمله حال روشن یوز
دیده آهوانست بر تن یوز

گل سروش بزیر سبزه برنگ
بنک زر بروئ سبز ارنگ
یا بر اندام ماه فر خاری
گل زر بر قبائی زنگاری

زان دوگان دستار چه هر پای گتوب
 صبرها را کرده از دل پاک روب
 عالی حیوان بهر نظاره
 زان دوپاره ابر بر مه پاره

این زینی گوهری آوخته
 گوهری از خنجری آوخته
 او جواهر بر جیین آراسته
 همچو الجم بر مه ناکاسته

غمزه چون باز شکاری صید گیر
 زلف چون هندوئی نافرمان پذیر

در ابر فراشتنک بیازی
 چون بر کره لعبتان غازی

لغظ بیجان چو دوال فتراک
 معنی کلتہ چو ریش اتراک

بکوه ابر گوش ز باد خرامان
 بهم بسته با دامن کوه و امان
 گر آتش ز خارا شود آشکارا
 همی گشته دود آشکارا ز خارا

بزیر مژه چشمہ کوه حفته
مژه بر زم چشمها را نهفتة

روان می بردند کهسار و شغ
بدانسانکه کشت نخود را ملخ

چتر زرین هر یکی خورشید تاب
آفایی سایه بان آفتاب

آهن سبز و گهرهای سفید
همچو شبنم قطرها بر برگ بید

مثل گفت من آمد به هنر
جوز خالی و ملخ ز زیر
نطق بی اصل چو در سفله حیا
صیبت نا راست چو در چاه صدا

مشک من گشت سراسر کافور
گشت پوشیده دخان ز آیت نور

تنی از طاعت دین بیگانه
کعبه بیرون و درون بتخانه
طاعتی جیفه بمشک آلوده
عصمی بر رخ فسق آموده

نیشکر زارها سراپا سبز
 نیشکر لعل و جامه بالا سبز
 گوئ آراست لعبت کشمیر
 قصسی لعل زیر سبز حریر

بط که شد آغور پسیمن نطبع
 برگ فقره ز گاز زر در قطع

دیده شد گلناار برگ سبز در
 راست چون منقار طوطی زیر پر

The classical conception of a great poet in the East has been radically different from that in the West. According to the principle universally accepted in eastern countries poetry is not only an art but also a science—that its object is not only to amuse and divert but also to educate and instruct, and so great oriental poets had to be thoroughly well-versed in the various sciences, or at least to have a passable knowledge of them. Thus even some of the abstruse sciences, like philosophy, mathematics and astronomy, were considered to be essential parts of the intellectual outfit of a poet who aspired to greatness. Poetry, however, could never be subservient to scholarship, and it is only in very rare cases that we find true poetic genius combined with erudite learning. The result has been that, although ambitious Persian poets, ever since the days of Anwari and Khāqāni have tried to impart dignity and grandeur to their verse by a show of learning, very few of them have really succeeded in preserving that spontaneity and freshness which alone can make a poem attractive. In some cases, indeed, the result has been disastrous. There are poems which read more like versified learned discourses, frequently so abstruse as to be like riddles to a person of average intellect, and which thereby have no aesthetic or artistic value at all.

Khusrau was no exception to the general rule. He had, as he confesses himself, made a very careful study of the works of the earlier masters and had tried to emulate them. He could not,

therefore, remain unaffected by the old traditions of Persian poetry, which, for one thing, were not so old in his time and still held unabated sway over the popular mind. He knew several languages and was well versed in many sciences. It was, therefore, only natural that he should occasionally be tempted to indulge in a display of learning. But like a true poet he was fully conscious of the fact that although knowledge and learning could enrich and exalt poetry, they could not govern it—that poetry should not be looked upon as a mere medium for the expression of scholarly thoughts, a simple hand-maiden attending upon the goddess of learning. He realized that a poet's main concern ought to be to make his compositions as artistic and full of aesthetic beauty as possible, that he should never sacrifice spontaneity and freshness at the altar of pedantry, and that a poet is really great to the extent to which he succeeds in keeping his scholarship in the background, so that while making a judicious use of it he never lets it overshadow the artistic beauty of his compositions.

The reader will find several passages in the *Nuh Sipahr* where Khusrav has dealt with philosophic subjects, others in which he has displayed his knowledge of astronomy and astrology, and still others which treat of different arts like music, the game of polo (*chaugān*) or archery and hunting, and he will be struck by the remarkably easy flow and naturalness that distinguish these passages. There seems to be no affectation, no traces of undue labouring or introduction of redundant words or unpoetic rhymes. The verse follows its smooth and natural course, unhampered and unobstructed. Words appear to come to the poet's pen as if by magic and they enable him to render the more serious ideas in as facile a manner as the frivolous ones. The following extracts, taken at random from the different chapters of the poem will serve to illustrate my point:—

(در حمد)

چه داند کسی کاندرین پرده چیست

شناسته راز این پرده کیست

گر انجسم نگارنده مردم است

کمالش نگارنده انجسم است

ور از چرخ و انجمن موالید زاد
 بنا عنصر و چرخ را او نهاد
 تئی را که با جان و دل سازدش
 ز گل سازد و باز گل سازدش
 هر آن تن کش از گل بمودار کرد
 به بنیاد کاری پدیدار کرد
 چو بازش ته گل نهان میکند
 در آن نیز کاریست زان میکند
 دهد جان و پستاند آن داده باز
 کسی در نیاپد درین پرده راز
 درین رشته کردند پیچش بسی
 سرنشتہ نامد بلست کسی

همه نقش هستی باسباب داد
 درو چشم بیننده را خواب داد
 نه جامه برد بافتہ پنبه کار
 نه نان پخته روید پهر کشت زار
 گر آسباب صنعت معطل شود
 هر ضایع و ساز سهمل شود
 درخت ار دهد کرسی آراسته
 شود رخت کار از پیان خاسته
 و گر اره و تیشه رفت از شهر
 هم آهن هم آهنگر افتد ز کار

چو درکار هر دو روائی نماند
نمودار صنع خدائی نماند
همه کارهای که در یافته است
مسلسل یک اندردگر باقته است

(در معراج نبوی)

بصدر شرف قدسیان خاستند
ز رفرف دو رف یهش آراستند
چو در عالم آشنائی رسید
نویدش ز قرب خدائی رسید
چو بر قاب قوسین شد در حضور
پوشید شان نوری از توحی نور
چو در پایه فرق و تمیز بود
مشالی ز جسمیتش نیز بود
نهنگی چو لا سوئ او گام کرد
همه مایه جسمش آشام کرد
چو نارست با خویش بر وی رسید
برون آمد از خویش و در وی رسید
چو رفت از میان زحمت کاینات
در ایوان وحدت یکی شد دو ذات

(در جلوس پادشاه)

چو شد نیم روز آن مالک فروز
شدش پنده صد خسرو نیمروز

اسد بود طالع غزاله شکار
 کزو شیر دهليز شد کرد عار
 چو بر رفت بر شير پايد سرير
 شد از بس طرب مشترى شير گير
 تهی داشت خوش همه دانه گاه
 که در دانها چينم از بزم شاه
 ذنب در ترازو شده نور سنج
 که بر شد فشاند چو در پاش گنج
 چو سهم شه از عقرب افگنده نيش
 برون راند افسونگرانزا ز نيش
 کهان نيز قبضه نه داده بکس
 که سلطان کند قبض اين قبضه بمن
 به بز هم شبان جز نوازش نداد
 که نو گشت در دهر راعي العباد
 زحل دلو را داده رشته دراز
 که آب آرد از بهر راهش فراز
 بماهي ازین چهد پنجه ماه
 که تا ماه و ماهی رسد امر شاه

(در صفت اقبالندی و تربیت پادشاهان)

کسی کلهان خواست کردن بلندش
 بچشم بزرگ^{گله} کند ارجمندش
 بدلهای نیک اختران راه یابد
 چو اختر که جا در شرقگاه یابد

بر آرد به تلقین اقبال کاری
 که بر مقبلانش بود اعتباری
 نه هر مدبری را بود بخت خواهان
 که عزت پذیرد بدلهائی شاهان
 نه آن قدر باشد بهر آگینه
 که بر خاتم ملک گردد نگینه
 بسی در درخشنان چو خورشید گردد
 یک لایق تاج چمشید گردد
 پیاله کند شیشه گر صد هزاران
 یک دستگه یابد از تاجداران
 بسی باز باشند که صیاد گیرد
 یک در دل شاه عزت پذیرد
 کسی کش کنند اهل دولت نگاهی
 صنوبر شود. گر بود برگ کاهی
 چه نیکو زندند این مثل هوشمندان
 که اکسیر بختست چشم پلنداں
 نظر خود بود کیمیا خسروانرا
 ولی قابلی نیز می‌باید آنرا
 بسی تابخور سنگ را قوت گردد
 ولی سنگ شایسته یاقوت گردد

(در بیان تخفهائی که از هارنگل بدست آمده)

مهیمن جامه ابریشمیمن هندوانه
 که یک گز شود ده کشند از دوانه

ز بس لطف ده گز پدیده پگنجد
 که دیده ز گنجیدن آن نرجند
 نه رو پگذرد هم نه آبی نه چربی
 نه چون قطره آب پیکان حری
 ز صندل نه اندک که یک دشت و جنگل
 که رو جنگلی بوی گیرد چو صندل
 دگر تحفها لایق تخت شاهان
 طرب زای چو نامه بیگناهان
 صد و اند پیل دوان سبکرو
 پسان بروج فلک در دادو
 چو جوزا و میزان پتگ باد سرکش
 چو شیر و چو سرطان برزم آب و آتش
 ده و دو هزار اسب تازی که هر یک
 بیفتنه دل کوه کرده مشبک
 شکرف اژدهای و یا کوهپاری
 بخوبی برون جسته از کام ماری
 تگ و گلی آسوده چون عیش غافل
 خور و خوی شایسته نچون کار عاقل

(سپاس رای ارنگل در مقدرت و عفو خواهی)

خدا آن نوازنده را زنده دارد
 که بر پنده خود را نوازنده دارد
 نشاید دران بز نظر تیز گردن
 که پروردنش باشد از هر خوردن
 یکی کز نظر تیز کردن بمیرد
 کسی خنجر تیز بهرش چه گیرد

من دوزخی گوئی آتش نظیرم
که هم زنده گردم بدم هم بمیرم
دمی داد پاید که تا زنده مانم
که تا زنده مانم نه تازنده مانم

(در مذهب هند)

هندو ازان طایقه بسیار نکو
کش نگانیست بدادار نکو
سلب وجودش سخن دهری خس
برهمن از هستی او رانده نفس
از ثنویه بدوئی رفته سخن
گفته یکی هندو و منکر نه بکن
عیسیویان روح و ولد بسته برو
هندو ازین جنس نه پیوسته برو
قوم مجسم رقم جسم زده
برهمنان فی دم ازین قسم زد
اختریان هفت خدا کرده یقین
هندوی توحید سرا منکر ازین
گفته یکی هندو و ثابت بهمان
عنصریان چار خدا بوده گران
قوم مشبه سوی تشییه شده
هندو ازینهاش بشنیه شده
خلق دگر نور و خلم خوانده بدل
هندو ازینها همه پیوند گسل

(در هزیمت هریال دیو)

کرد اشارت که بر آن عاصی شه
راند ملک تبلغای یغده سپه
گشت روان همچو صبا کرده کشش
تا ز زمین لاله دهاند ز کشش
رفت چو پهلوی وی آن پهلوی دین
او هم ازان گوشده برون زد ز کمین
کرد بناموس دو سه حمله گری
راست چو بر جره شه کبک دری

چند سواری ز دلiran غزا
 خرق کشیده نمی پولاد گزا
 بر صف او زد ز کمان سهم زنان
 تافت سوارش بسوی کوه عنان
 پیش صف گبر و صف دین ز پیش
 باد روان بسته جهنم بخشن
 ثیغ بجولان چو زبانی ز سفر
 حریه در افسان چو زیانا ز قمر
 تیر کلیدی شده بر هر چگری
 باز همیکرد بهر سوش دری

حکایت

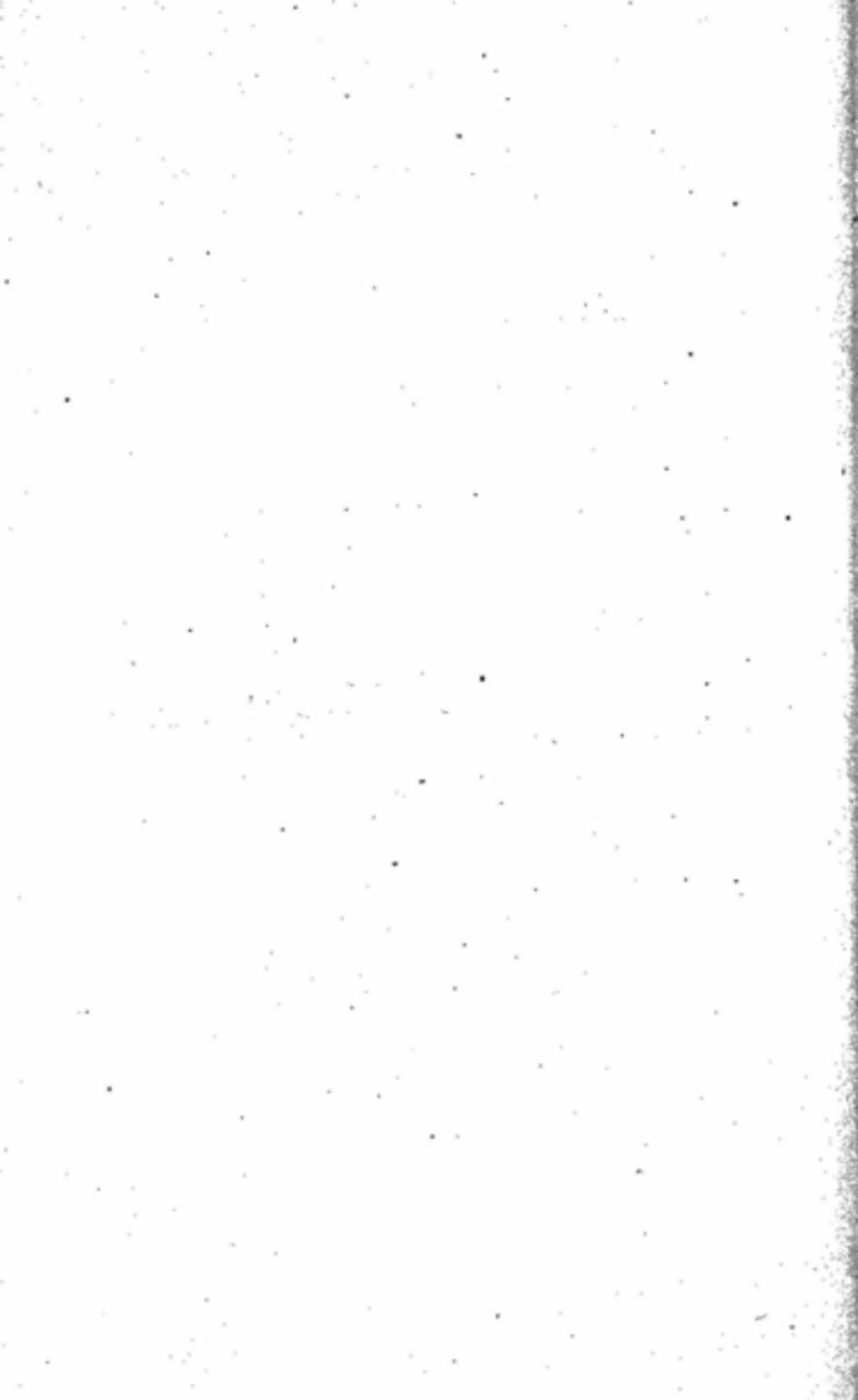
باد سبک میر بکوهی باند
 گفت که این سنگ و سکونی تو چند
 آنکه نگردد به بیابان و شهر
 بجهه ندارد ز تماشائی دهر
 کوه جوابش بپیدا گفت باز
 کای تگ و پویت همه دور و دراز
 حاصل گشت چو غباری تمیست
 این همه گشتن نه طریق بهیست
 بر سر این هر دو دران کارزار
 بود حکیمی به تماشائی کار

گفت شها را به نمودار خویش
 هست غرض برتری کار خویش
 لیک اگر جانب انصاف رواست
 هر صفتی در محل خود نکو است
 کوه که نامش پگرانیست نشر
 چنین ناچار کند روز حشر
 باد که در رویش خرم خوش است
 خرم آتش زده را آتش است

(در مرحومت بر زیرستان)

نیست کسی کو ز دل مست خویش
 زور نیارد بفروdest خویش
 صعوه که از پسره پنهان پرید
 ترک خطای شد چو بکرمان رسید
 شحنه چراند جو دهقان بزر
 وز لکلم میر بمیرد چو مور
 وانکه تو بینیش توانا تری
 باشد ازو بیش توانا تری
 نیست مسی قصد ضعیف از درشت
 مورچه را بیل بعمدا نکشت
 هرچه تو بر بنده کنی در نخست
 بر تو کند آن که خداوند تست
 خشم ملک کافت او بر تو تافت
 پاسخ آن دان که غلام از تو یافت

To these examples the readers should certainly be able to add many more from the pages of the *Nuh Sipihr*, which is sure to provide them with endless aesthetic pleasure. It is unnecessary to prolong these introductory remarks any farther, as I think enough has been said to indicate the salient features and the chief merits of this valuable work. The text of the *mathnawi* is now before the readers. Let them turn to it and judge for themselves.

یک انداز:— تبر کاری و رسا که یکبار
دنبال صید اندازند و دیگر بار احتجاج
نباشد، و صد انداز آنکه صد صید
انگند، مک خواین: و تبر قادر
شستان با آنکه یک انداز بود هرا را
پوشیده می رفت که ابر بهمن و هشت

بیشتر ص: ۲۹

دو یک انداز را بهم پیوست
پس بر آهو روانه کرد و شست

یگان:— معنی یک، و یگاه، و کان

یلان:— دلیران و پهلوانان

یله کردن:— پوشیده کردن، انداختن،
ورها کردن

هوای:— نوعی از تبر مقابل زمینی
هور:— آفتاب و نام ستاره نیز

حُرْفٌ يَا

پازیدن:— معنی کشیدن و آهنگ کردن
و دست دراز کردن سوی چیزی
پاسا:— قتل و غارت (ترک)

پرافق:— اسلحه و ساز و سامان سپاه
پیزک:— یفتح اول و نانی مقدمه لغکر
و پیشو رو سپاه مک چنون و لبل

ص: ۱۲۳

سلطان به بیزک چنیبه رانده
لشکر بیشاق باز مانده

نه و سیع :— مراد از نه آسمان و هفت
اژدهم

حروف هاء هوز

هرجا . کرده شده بتوضیح رام
چو من کرده . نگیرد آرام
که بمعنی گوی و پجه اسب ، تو سه
معنی سرگش و رام معنی شایسته
خوبی ، مراد اینکه هر پجه اسب بعد از
تو سق خلیع و منقاد گردد و بمحابی قرار
گیرد ، ول من چنان کرده هست که هرگز
آرام نگیرم (از زبان گوی چو گان)

هفت تو زامه و هفت خانه رواق
و هفت محراب :— هر سه بمعنی

هفت آسمان

هفت مسهد :— کنایه از هفت ائمه

همگنان :— جمع همگی ، همه ، جماعت حاضره
بهنجار :— بمعنی تدبیر و جبله ، مک
عثیقه ص ۲۵۳ :

نمی شاید درین اندیشه تعجل
بهنجار از محل پیرون رود پیبل
و پیز بخون و لیل ص ۲۱ :

شد چیره چو دخن سنتگار
از وی تری مگر بهنجار
و ایضاً ص ۲۳ :

در حمله مشهور مبارزه عام
بهنجار به بین و پیش نه گام
و مطلع ص ۲۷ :

مرد که او تهریه کار کرد
خرج همه چند بهنجار کرد

نو ازش بود شرط تا زنده مانم
که تا زنده مانم نه تا زنده مانم
یعنی مراد لاسا باید کرد تا که زنده بمانم
و تا زنده هستم هرگز تا زنده ای تاخت
زنده نباشم

حروف واو

فام :— مراد فام ، نگ : خنگ ساران
برود نیل و ام

وانکه هرچه اینجا بنیاد سخن
گشت نو نیست بدین دیر کمین
بنیاد سخن متعلق است به نو گشت
در مصرعه ناق یعنی بنیاد سخن که درین
ولایت نو گشته مثال درین جهان قدیم
یافته نشود ، ول عروض مصرعه اول
نافق است

ویال :— سخن کشیدن ستاره در برج
نامساعد ، چنانچه ویال آفتاب در طلوع
پاشد و ویال قمر در جدی و ویال
عطارد در قوس ، مک خزانی : اما
تیر در یک برج بیویال قوس گرفتار
آمده بود

وحل :— بالتریک گل تنک که بستر
در وی را ماند

حُرْفُ نُون

نقش و نهاد :— یعنی شکل و صورت
م ک مطلع من هست :

دیده آخر که شکل و نهاد
پای دگل پاره شود لب ز باد
نگر گرد فیروزه و زر گرفتش
مگر چرخ پیروزه در بر گرفتش
یعنی گردانید حصار که بر رنگ فیروزه
و زر ملون است چنان می خاید که چرخ
فیروزه رنگ او را در بر گرفته است
نمای :— مثال و نمونه نگ : این نمای
که ازو ساخته ام

نمایزی :— یعنی پاک و صاف

نمودار :— نمونه و مثال، شبیه و صورت
نموده نمودار کوس از نمونه
بغلغل مسین گنبدی واژگونه
یعنی کوس همچو گنبدی بازگونه از
من است که بر از غلط است
نه بارگاه :— مراد از نه فلك

نه سپهر :— نه کره فلك که از بالا بدین
ترتیب آمده : فلك الانلاس، فلك
نوابت، فلك ذحل، فلك مشتری،
فلك شمس، فلك مریخ، فلك زهره،
فلك عطارد، و فلك ماه
نه کاسه گردون و نه گنبد :— همندان

ناشسته :— ای نه نشسته اد شتن
که خلف نشتن است و ازانست
می شین و غیر آن

نای :— یکی از آلات موسیقی، و یعنی
حلق و گلو و نای هندی بظاهر مراد
اد نای سیه رنگ

ندب بردن :— بازی بردن، زیرا که ندب
بالتریک در بازی ترد داش که بین
بر هفت باشد

نژندی :— آنبوه و غناکی

تسییج :— نوعی از حریر ذرا فته و بھیم
فارس نیز آمده

نفس چون دیو بود مستولی
دیو نیز آمده کاسمع قولی
کاسمع قول یعنی که قول من بشنو یعنی
نفس مرا هرم گوید که حق مرا بشنو
و بر من چون دیو غالب و پیغم
آمده است

نقره پا :— بعرف هند سیز پای و جائزی
آی از جنس بط، م ک قران من ۲۹ :
گشته غدیر از نه بط نقره سای
دو بط زر پای شده نقره پا

مغربی :— نوع از منجیق که «اصلش
از دیار مغرب باشد
منفردان :— سپاهیان که عاصمه سلطان باشند
مقری :— بعض اول خوانانده، تعلم
کننده قرآن مغلان را
ملک گنجیده :— مراد از نظایی گنجوی
منجیق :— فلاخن بزرگ بر سر چوبی
تبیه کرده برای سگ انداخت بر قلمه
و حصار
متقلب :— مقابل ثابت، برعی که در طالع
او کاری راست و درست نیاید
منها :— جمع من که وزنیت معروف
مواجب :— وجه معاش با مشاهیر مقرر
مهبد پستان :— یعنی گواره را میبا ساختن
با در گواره نشاندن کودک را
مهربه کاغذ :— هرمه که بدرو کاغذ را
چلا گشته مک فران ص ۲۲۰ :
آنکه مین هرمه او با گهر
و آنکه کین پیچش او با شکر
مه نو :— کتابه از چوگان و زین اسب
نک :
شه در مه نو نشست کرده
بدروی مه نو یافت کرده
میتین :— میل آهی که برای تراشیدن سگ
و سوراخ کردن در وی بکار آید و آرا
جندي شامل گویند

مسیحا که قوت ز سوزن فروخت
بعجز چار تویی فلک را ندوخت
دوین بیت اشاره ایست بسوزن مسیحا
که در پیراهن او مانده بود واقعی که او را
بر آسمان میبردند، و چون آن سوزن
از قسم علایق دنیوی بود او را بالاتر
از آسمان چهارم نتوانستند برد و همانجا
بماند، مک مطلع ص ۱۰۳ :
کی رود زین وه بگرای تی
لنگر عیسی چو شرد سودنی
مشبک کردن :— رخته و سوراخ کردن
مشبه :— گروهی که خدا را بر شبیه
انسان پنداشند
مشکلی در سنده بوده است اگر
چرخ حل کرده میان دو قمر
یعنی از اعداد لفظ حل و دو بار اعداد
لفظ قمر سنه مطلوبه به احصال آید چنانچه
 $78 + 78 = 156$
مطربان هندوی و پارسی
گرد قبه چارسویش چارسوی
چارسوی سه چار نه یعنی سی
و چهار و معنی بیت ظاهر است
معلق زدن :— واژگون گشته بسرعت
پار راست شدن که بهندی کلا گویند،
مثل کبوتر و بازیگر

مرعش :— بالضم نوعی از کبوتر که در هوا
معاق زند

مرز نگوش :— نوعی از ریحان خوشبوی
و بجای آن لف و خط

مرغ مسیحیا :— خفاش یا شبیر، گویند
که مسیحا مرغ بشکل خفاش ساخته
در وی دمید و او چاندار شد ولی چون
مقعد را فراموش کرده بود باز مرد

مرشول :— موی پیچیده چون موی
لف و خط

مری :— بکسر اول و ثانی معنی چدل
و معارضه و ازیست مری کردن یا جست
با کسی یعنی معارض شدن بدرو یا دهرو
همسری نمودن با وی

مریدانش فی چون دلیلان پرند
کن اوج رضا جبریلان پرند
یعنی مریدان او چون دلیلان دیگر نه پرند
بلکه از اوج رضا همچو جبریل پرند،
و توائد که چنین پاشد: مریدانش
بنی چون دلیلان برند، بنی بردن معنی
قطع مافت کردن

مسکه :— بحرف بالفتح زیده را گویند
ولی اینجا بظاهر بالکسر چیزی مشکوبی
که زنان مثل حا بر پای بندند

ماشووه :— نن میان نهی که جولا هگان
رسان بر پیچیده در ماکو نهند و مطابق
لوله را نیز گویند

ماه نخشب :— ماهی که (الفتح) از سر
و شعبدہ ساخته بود که آنرا ماه مقنع
نیز گویند

منرس :— بعض اول و سکون ثانی و فتح
مالک دیواری که گردآورده شکر بر آرند
برانی حفظ او یا بهبود گرفتار قلمه

مجسم :— گروه بخشی که جسم باری تعلیل را
قابل است

مرا خود پدر شد درین رو دلیل
که می داد زر هم ترازوی پیل
مک خزان: پیش ازین که عرب
در بخش یک پیلار زد داد و آن بخش
گران در جهان مثل شد این جهانگیر
در همان بخش را بوزانه بر کشید
که ازان گران تر باشد، پیلار گرانگار
را فرمود تا در کشتی وزن کردد و هم
ستگ آن در بسائل دادند

مرده ریگ :— چیزی که از مرده باقی
ماند، میراث و چیزی ساقط و ناکاره،
مک چنون و لیل ص ۱۵۹:

خرشدل شدت چو کرد از قند
زین صرّه مرده ریگ تا چند

گروهه :— گلوله از آهن با گل که بر دیوار قلم بزنند و بز آله برای انداختن آن

گرد مهره :— صفت اتب که مهره گردانش حکم و فرمان باشد و بز کنایه از گروی پاشد؛ مک عصیه مص ۱۵۵

حُرْف لَام

لابه :— تماق و چاپلوسی

ذ دست بر العجب گوی آهان گرد
بسان گرد مهره تومن مید

лаг :— بازی و هزل و ظرافت

و خراین : و بعضی گرد مهره و بز
سر افسار مار پیچ گوئی که مهره ایشان
از دهان مار ببرون آمده است

لاهره :— (هندی) نوعی از کشک

گروگان :— آنکه بگرد و گیرند، بر غمال
گز کردن :— معنی پیمودن و استوار
کردن

لخلخه :— خوشبوی چند بهم آمیخته

گزهه تیر :— نوعی از تیر و پیکان

لعستان غازی :— نک غازی و مک

گفت چو دستورم و در دوریم
گفتشتیع هست بدسته دوریم
یعنی چون دستور یعنی وزیر پادشاه هستم
و مرادین دوری هم بدستور خوش خشم
حق گفت لازم است

عصیه مص ۱۵۵ : مقلان غازی

لکلک :— یعنی لکه در لکه، و لکه

گلگون :— نام اسب خرسه بروزه
و مطلق اسب سرخ رنگ

عدد هندیست برابر صد هزار

گنبد کردن :— جتن اسب و خیران
بر چهار پا

لور :— نوعی از کتف

گند نا برگ :— نیل که شبیه به برگ
گند نا پاشد و آن سبزه معروف است

لور و لر :— زمینی سیلاب آگنه

حُرْف مِيم

مادر قند صافیه و تیره

پاده را اصل و فرع همشیره

یعنی پیشک مادر قند سیاه و سفید است،

و شیره هم از فروع اوست و پاده را

اصل است (همشیره = میره) و درین

بیت صفت مراعات التظیر است

گراز: — خوک نر، و گرازان، معنی دلیران، گرازی کردن دلیری کردن یا ناز و تپختر نمودن

گربه بید: — نوعی از بید که برگ‌گایش به پنجه گربه ماند، مک قران ص ۹۰: گربه بید از عمل هسته کشت لکد خوار و کنجهک خورد و اینها ص ۹۰:

گربه بید از گل لعل و سبید گربه مشکین شده در مشک بید گرچه که او نعمت فردوس بدش در زمی هند نشاند نشیدش یعنی آلایش که در شکمش بود هر چند که او از نعمت فردوس بود با اینمه داش نشد که آنرا در زمین هند پنهاند ای برون عدد پایبر حرمت این دار در دل او

گرد بالش: — بالش خورد که در رخسار نهند

گر دل مجروح نداری ز یار نیست مکن جارجه باری ز کار جارجه، معنی هضری از بدن، یعنی اگر دلت از عشق یار مجروح نیست عضوی را از کار معطل میگردان که این فعل موصی ندارد و برو مصدق عشق دلالت خواهد کرد

کوتاه پا: — چافوری مثل گوزن که عال سی دارد

کور: — بالفتح خود سرش

کوس: — بواد، مجهرل یا معروف نسب و ایما و اشاره

کوده: — هندی کزوی

کوه پمیان افگنستان: — چیزی دشوار و گران در راه کسی حایل نمودن

کید نخست: — کید بالکسر مختلف کیدار که یکی از راجه‌ای هند بود معاصر اسکندر و مراد از نخست قدمیم

کیمخت: — بعض نالک نوعی از چرم سیاه و سرخ که از ساغرین اسپ و خر گیرند

حرف گاف فارسی

کاز: — دندان، و مقاضی برای قطع لذ و سم

کاز شمع: — مقاضی که بدان سر شمع را گیرند، گلگیر

گله: — بعضی نخت یا گمراره گذارا: — معنی گذران، و از است گذارا شدن

گذر: — معنی گذراه، نک: بدامان آپی روان بر گذر

کزلک :- بکسر کاف یا فتح کاف
فارس قلتراش، کارد خورد
کشاد کردن یا کشادی کردن :-
شوخی و بستای نمودن، طنز و لاغ
کردن، ن ک: هوا گفته مکن با
من کفای
کلال :- بضم اول کوته گر، م ک
بجزون و لیل:
چون رخت کلال عاس باشد
از نقب ذنش چه باس باشد
کلته :- بالفتح بمعنى کوتاه و نامهوار
و ازیست کله پر (نوعی از کپوران)
و مار کله دم، ن ک آین اکبری
(نعت آین عضادی)
کمان خنگ پی :- کنایه از ابرو
ن ک خنگ پی :- کنایه از ابرو
کمان رستم :- قوس قرح و کان بهمن
نید گویند
کمان مشتری :- مراد از برج قوس
که عانه مشتریست
کمانه :- کان چوبین منقب که تجارتان
پکار دارند
کنله :- بالضم چوب بزرگ و سطیر که
بر پای چهارمان نهند یا تعاب گشت
برو قمه کند

کبر :- یک از ذاتهای هند و تواند
که کفر بالذهن باشد و مراد ازو کناری
که یک از لغات هند جنوبی است
کهی :- بوزنه، میمون
کتاره :- (هندي) خنجر شفیر مانند
که بیفت اعلان هند داشتند
کتان :- به تقدیم تا و تخفیف او نوعی
از جامه پاریک که از پرست گیاهی ساختند
کریاس یا کریاس :- بکسر کاف
نوعی از پارچه سفید، و به فتح کاف
معنی پنه معروف
کردن :- معنی شدن، ن ک:
هم از عاس نهل آهین کرده بود
غار آهان را زمین کرده بود
کرنای :- نوعی از نای بزرگ
کره :- بضم اول و فتح ثانی بهجه اسب
و شتر
کوشک :- آهن سریع پیلانان که آنرا
بچک نید گویند و چوب یکی برائی
نواشتن طبل و غیره
کوشک بر دمامه شده کش خرامی
بیازی و چریک گری پیش خامی
کش خرام معنی یک خرام در را که هم
بهین بدل شود و مراد از عالی پرست
عام که بر سر دمامه باشد، و این تشبیه
است لطیف و نادر

قندزی :— بعض قاف و دال هاتوریست مثل روایه ربوست او که سلاطین پوشند و کلاه سازند، مک قران من ۳۲ : در کله شه شده قندز مقیم خاسته مو بر سر قندز دیم

قندزی کنْ زر شده آراسته زرد گل قندش بگردش خاسته تصحیح مصیره نان دشور است، بظاهر خسرو رنگ سیاه قندز و رنگ زرد زر را بزرد گل و چینی دیگر سیاه و رنگ شبیه کند

قنتلی :— (ترک قانلک) زبان اولوس با قبیله ترکان که بین نام موسوم بودند و از ترکان هری بودند، نک ترکان ازو

حرف کاف

کاب گردد چو سیم نا بالا
مهرب البرد یقتاشش بالا
یعنی آب که از شدت سرما به شود
چون سیم نا بالا یعنی خام می نمایند
و بالا ای او مهر «البرد یقتل» (سرما
پکشد) نماید است، و این اشاره است
بعدیت نبوی که: گرما عضو رساند
و سرما پکشد مک :
آنکه پکرمات همان رنجش و پس
لیک شود کفته د سرما همه کس
و در لفظ نا بالا نکته است لطیف زر اکه
بالا یعنی سرما را گویند

فروختن :— غرف افروختن، نک :
سبحا که فوت ذ سوزن فروخت
فره :— بفتح اول و کسر نان خوب
و خوبیت، سبوده تر

فوطه :— بعض اول دری که رعایا داعل
خرانه نمایند و بذر آندی محصول
جاگیردار، و یعنی دستار و رومال
و کربند و جامه نادوخته نیز

حرف قاف

قاب قوسین :— مقدار دو کان، اشاره
آیه قرآن : و کان قاب قوسین او ادق
قرابه :— بشدید را یا بتفف او صراسی،
شیخة شراب

قریان :— بالضم دوالی که در ترکش
درخسته حایلوار در گردن اندازند
قصب :— کنان نک و نرم

قفا :— بالفتح سیل که بر گردن زند، مک
خرابی : لا جرم باد بتفهه عخش میراند
(یعنی ابر را)

قلب :— یعنی قلب شکر یا مطلق
شکر و مراد از قلب غایی شکر
غایث الدین بین
قحطاط :— بالکسر دست و پای بند کوکی
گهوارگی

حرف غین

غازی :— دار باد با رسن باد، بازیگر که
بندی نمود گویند

خران :— بالکسر جمع غر جوان
با آزموده کار

خریبو :— پسر اول و ثانی باش و فریاد،
غربویدن مصدر ازو

غز :— بالضم گروهی از ترکان معروف،
و نام زبان ایشان نیز، و در مصیره :
چون غر گرسنه بغارت میش اشاره ایست
به اتهاب ترکان بشکار گارمیش و جز
آدم ک قران من هم :

کشان گارمیش بدشت فراغ
در کف شان داده کاپایان شاخ

غضبان :— بالفتح سگی که از منجین
سوی قله خصم اندازند و برقی یعنی
غضبانک معروف

حرف فا

فتنه :— یعنی مفترن، نک : چنانم مکن
لته در کار خوبیش
فراشتک :— الایبل که فراشتر و پرستو
و پرستوک نیز گویند

حرف عین

عارض :— یعنی عرض دهنده و شمار
کننده لشکر، بخش فرج

عبره :— بالفتح یعنی عبور و بالكسر
یعنی محصول که از کشتی نشینان گرفته

عراوه :— آلة حصار خوردن از منجین
عروسک :— منجین کوچک نیز از آلات

حصار
عشق غرضی نه عشق بازیست
خون خوردن عذر بی نهایت
تواند که مصیره ثانی چنین باشد : چون
خون زن طریق نهایت، یعنی هشق
غرض موجب نایابی است، چه بی نهایی
به معنی نایابی است چنانکه نهایی
یعنی باش

عنصریان :— ماده پرستان که چهار عنصر
را پیرستند

عوان :— بالفتح سرهنگ شاهزاده سلطان
و برقی به تشدید وار آمده

عاقله :— زن مشاطه
عزیمت گر :— یعنی غرام خوان یعنی
انسونگر، و غرام جمع عزیمة انسونها
و ادیمه که برای احصار چن و پری
خوانند

حُرْف طا

طَارِمٌ :— خانه چویند و خانه بند
و بالاخانه بفتح باضم را
طَاسِكٌ :— طاس خورد

طَارَ گوهرنایی :— بظاهر جبله گزی که
از افسون و داروهی خود مردمانرا در
گیان گوهر اندازد

طَرْفَهٔ دریائی که کف پر گوهرش
معبری هم کشتی و هم معبرش
یعنی چام شراب طرفه دریائیست که کف
او پر گوهر است و طرفه معبری ای
جهان عبور هست که هم کشف است
و هم عصول او، هرچند که معبر یعنی
عبره یا عصول کشنی متارف نیست، این
مفهوم درین بیت خسرو بدیهی است،
م ک قران ص ۲۱۱ :

بَسْكَ ذَهْرَ كَفَ گَمْرَ انْجِيدَ گَشْتَ
معبرش از معبر دریا گذشت

طَبِيَّتَ كَرْدَنْ وَ دَمْ طَبِيَّتَ رَانَدَنْ :—
خوش طبی نمودن، مطابیه کردن و طرز
و سزیه کردن نیز

طَيْرَه شَدَنْ :— یعنی خشمگشدن
و خجل گشتن

شَيْرَ گَيْرَ :— نیم مست و مست کاره،
و لقب کلش دوزی که در زمان خسرو
پرورد شراب نوشیده بر شیر سوار شد،
م ک خزان : و پانگان شیرگیر پیش
غَرَابَ تَنَجَ او از میوسین خون حیوانان
نویه کرده

حُرْف صاد

صَاحِبِیٌ :— نوع از قماش اطیف
صَخْرَهٔ گَرْدَ :— سنگ مدور و کنایه
از گوپی

صَدَائِیٌ دروغین :— یعنی صدای بازگشت
صلاف چار گَهْرَ :— معدن با محل عناصر
اربعه، کنایه از زمین
صَعْوَهٔ پَ :— مرغی کوچک که به فارس سرگانه
و پهندی مولا گویند

صَفَصَفَ :— زمین هموار و کناره کوه
صَوْلَجَانٌ :— معرب چرگان

حُرْف ضاد

ضَرِبَتَ انْدَازَانْ :— مراد از مید افغان
ضَثَنْتَ :— بالکسر بخل و غیرت،
و درین داشتن

حُرْفُ شِين

شده چون بسَان شراب ارجوانه
 ز گبران قرابه ز گردن روانه
 م ک خراين : و يسلک من حاجر
 ساکيها : دماء سلک راح من صراسی
 شرزوه : خشمهاك و بررهه دندان
 شره : بکسر اول و فتح ثانی توزن
 نشاط و حرص و بفتح اول و کسر
 ثانی معنی حریص و آزمد
 شست جدی : حلقة بشکل گند
 از ستارگان در برج جدی
 شش پنجي : نوع از قمار و کنایه
 از معرض هلاك
 شط : کناره جوي و در شط شدن کنایه
 از توش شدن
 شکن : معنی لحن و سرود م ک ظان
 باي میکوفت با هزار شکن
 پیچ بر پیچ تر د تاب رسن
 شکیبا : معنی شکیبان ، نک : نفس
 را بد شکیبا چه کنم
 شگرف : زیبا و پیکو و بزرگ از
 هر چیزی
 شل : بالکسر نیزه کوچک
 شوبان : بعض اول معنی چربان

شانه جدی : بعی استخوان گفت
 گوستند با بزرگ برونقش نوش فال گبرند
 و ازینست شانه بین معنی منجم
 و رمال ، م ک : این فال مبارک
 م ازان شانه به بینند
 شایگان : سزاوار شاه ، و لائق
 و سزاوار و نوعی از قاینه که عیب دارد
 شبان : هشتی از ستارگان که بعری
 الای گویند
 شبديز : نام اسپی که شیرین بخسر و
 داده بود و مطلق اسپ سیاه رنگ
 شب کردن : مراد از سیاه گردانیدن
 نک : بلهان شان خضر ناگرده شب
 شبه : بالفتحین : سنگ سیاه برآق
 شبی مشک وی از کافور شب مه
 عبیر افسان بفرق پنجشنبه
 تعیین مصربة اول دشوار است و امکان
 دارد که چنین باشد : شی مشکی مد
 و کافور شه
 شتر گربه : غیر مناسب و نامحوار
 شیخ : بالفتح کوه و دامن کوه زمین سخت
 و بلند ، و غرفت شاخ نیز

سقط :- بالتعیک ناجی و از کار افتاده
م ک خواین : و هر هندوین را که
دران حدودی یافتند بصرامت تبع تندی
و حدت تماریه ترکیش سقط میگردند
سوار و سوار ک آب :- مراد از حباب
سوری :- معنی برگ سوری که نوعیست
از نیر
سوار :- دعا نیز که چله کان را دران
پند گشتند
سه جان و سه روان :- هر سه درج
معنی حیوانی بنای و جادی
سهم سعادت :- یک از سهام طالع که
دلیل مال و جاه است نزد متوجهان
سیاهی چشم :- معنی روشنای پشم
سیر :- بالفتح و بالسکون معنی سیرت
نگ :
وان غصب و خشم ناید بسر
جز بیانات گرین مال غیر
و ایندا :
زانکه چو شه در عمل آید بخیر
در تبع افتاد م ادانگوته سیر
سیده چشم :- باز شکاری
سیده گوش :- جانوری که گوشهاش او
سیاه است و به شاطر شیر مشهور است
که زیادتی صید شیر قسمت اوست

سینهای مضاحک :- سفنه معنی
بیاض طولانی و مضاحک معنی
مضحكات
سلب :- بالفتح و التعیک لاس
و رخت
ساب وجود :- مراد از انکار هستی
باری تعالی
سلطه :- دن زبان دراز دشت خوی
سماکین :- یعنی سماک رایخ و سماک
اعول
سمعه :- علطف سمع الله لمن حمده
سنگ :- معنی صبر و وقار و تحمل
و ارزیست بی‌سنگی نمودن، سنگ
نمایندن، با سنگ بودن
سنگ خوار :- جانوری که بعری قطاء
گویند
سنگ کر :- ترجمة صفرة صماء
سنمار :- بکسر اول و سکون ثانی نام
معار نهان بن منذر پادشاه حیره و هری
بکسر اول و ثانی و تشدید میم آمده
سک کهفهم که تخیزم از خواب
ماه نخشب که تمامیم بی آب
ذرا که ما نخشب هر صبح بهاء رفته
و نتوانست که بدون آن بیاند، و آب
گناه از آسودگی به گناه

سپنج و سه پنج و سپنجه سرای :-
 عانه دشت بانان یا فالین بانان و کنایه
 از دارفانی
 سترون :- بر وزن تبر زدن معنی غیرم
 ستونه :- جله نمودن و انداز کردن شاهین
 سوین شکار، و ستونه زدن همچنان
 ستیپشن :- جنگ و پیکار و خصومت
 و ظلم و تعدی
 سخ :- بالضم خوب و خوش و شخ
 ظلطف اوست
 سدره :- درخت کنار بالای آسمان هفتم
 سر :- معنی سردار، مک خواین :-
 باافق حسن جلگه سران هند را مقهور
 کرده ایخ
 سرخ پاده :- نام مرضی معروف
 سر زدن :- سر بلند کردن، بلند شدن
 و ازانت سر زده و فاق یعنی نازکنان
 سروش :- غله شبیه خردل که گل زده
 و سرخ دارد، هندی سرسون
 سر شبیب :- سرگون چه شبیب معنی
 نگون است
 سر سیلح :- سر سلاحدار
 سره :- بالفتح و التحریک خالص و پاکده
 سعد اکبر :- مشتری را گویند

زمینی :- نوعی از تبر، مقابل هوای
 زناگیر :- مرکب از زن و گیر، هنگامه
 چنگ و پیکار

زه دیدگی :- بیباک و شوخ چشمی
 و ازانت زه کردن دیده یعنی خیره چشمی
 و بیباکی نمودن

زه کان :- چله کان یا گوشة و کنار او

حروف راء فارسی

ژرف :- عیق، و ژرف نکاهی معنی
 پاریک بینی

ژوپین :- حریه ایست از قسم خنجر

ژنده :- بر وزن خنده اول معنی بزرگ
 و موب و دوم معنی خرقه کنه و پاره
 که زند نیز گویند، نک :

پبل همان زنده که گرگه سپرد
 دامن کهسار چو زنده پدرد
 و مک مشنوی :

یک فقیهی زنده بر چیده بود
 در عمامه خویش در پیچیده بود

حرف سین

سانویت (هندي) :- سردار باچکار،
 مرد دلیر و شجاع

زاغ کهان :— گوشه کان، و کتابه از ته
نید که بر شاخ کان بنهید، مک قران
ص: ۸۰

تا کند اندر دل پدخواه رسش
داغ نشانده بر شاخ بخوش
و خزان : زاغ فتح هر بر شاخ کان
ایهان آشیان نازد
زیانا : بالضم منزل شائزهم از منزل قمر
و آن دو ستاره است در غرب
زیان پنهان شدن :— نک پنه شدن
زیان دادن :— عدد و بیان بست
قول دادن
زیانه : بالفتح شعله آتش و هر آن
زیانی :— فتح اول مردم سرکش
و دریانان درون
زیرفت و زریود :— جامه فاخر از درباته
زر چوبه :— علف زرد چوبه که بین
نایت خوشبوی مک چمنون و لعل
ص: ۱۲۸
هر چوب ز همراهان دردش
ذر چوبه شده ذرنگ دردش
زر سیزده ماهه :— بمعنی ذر غالص
عیار، و ماهه (هندی ماهه) دوازده یک
توله است

زمی :— علف زمین

رام :— حد تو سیعی اسب خوشبوی
رز :— بالفتح بمعنی قلمه و حصار و میدان
چنگ

رستم راول :— یعنی پهلوان معروف که
اصلش از راول ای ڈابلستان بوده
رفت :— بالفتح برآمدگی و مشکوئ که برای
نشست بر در عانها سازند، مک قران :
بر سر هر کو ذ بزرگان صن
در رف. هر خانه نهان رفرق
رقوف :— جامهای سبز که ازان گستردن
سازند و نام مرکب رسول الله
شب معراج

رقیه :— بالضم دارو و فرون
رم خوردن :— یعنی گریختن
روبه فنی :— مک و حیله گزی
ره یا رهی زدن :— لقمه سرویدن
ره کردن :— بمعنی سفر کردن، و ره کرده
از سفر باز آمده
رهی :— بند و غلام
ریوب :— مک و فرب

حروف را

زاغ بط نول :— کتابه اذ قلم با نای
سیاه رنگ

دوانه بـ۔ یعنی دوگاهه
دوخان فلک بـ۔ مرادفه دو خاتون
فلک (۶) که خورشید و ماه را گردید
دوک بـ۔ آنی از آهن برای رسیدن
رسان
ذو کاتب بـ۔ مراد از کاما کاتبین
دوریاش بـ۔ نیزه مرصع کار در شاخه که
بیش سواری شاهان بردهند
دینار غرب بـ۔ یعنی مغرب که بعرف
اشرمن زد سرخ کامل عیار را گردید
و کنایه از آناب مک خزانی : پانصد
من جواهر که هر دوم سنگی از آن برای
دینار متریخ خورشید بر توان کشید
دیوانه سوار بـ۔ از کلام خسرو چنان
مستفاد شرد که این طائفة بود از
سواران که در شهرداری و چهگان بازی
مهارت تame داشتند، مک خزانی : هر
روز دیوانه سواران لشکر را در بین
مقدمان لدر دیوب ناشن فرموده بود
دیوک بـ۔ کم چوب خوار (هندی
(دیک)

حرف را

راس بـ۔ ستاره مقابل ذنب معروف
رام گری بـ۔ هندی رام کلی که نوعی از
سرود است و خلف رامگری

دم گرگ و غزال کالش شه
چون یکی صبح و آفتابش ده
(کان شه ۴)
مراد از غزال کان اسپ، یعنی اسپان
شاه که دنیال گرگ میدریدند چنان
نمودند که یک صبح است و ده آناب،
و ایهای که در دم گرگ و غزال
(غزاله) است ظاهر
دمگیر بـ۔ آنکه حسین دم را ریافت
کرده باشد
دواه از پشت برآوردن : کنایه از
کمال زورمندی و سرزنش عده نمودن،
و به لفظ برکشیدن نیز آمده
دواه قصبه بـ۔ مراد از حلقة گربان
که از قصبه باشد
دواه بهر چشم بدان بی دلیلش
کشید آسمان در بناگوش نیلش
در مصعره اول بمحای بدان لفظ
بد صبح تر باشد یعنی برای دفع چشم بد
او آسمان در بناگوش دهل نیل را بکشید،
و مراد از نیل ایجا سپند سونه که
از رو خط نیل بر پیشانی بــ بناگوش
طلقلان پکفت برای دفع چشم دزم،
مک :

شہاب از بهر چشم بد شده نیل
نگذده آسمان هم از صدف نیل

دايا :- بخشش و عطا
دبدبه اين که پکشور زدهام
دو دبه است آنکه بهم بر زدهام
ديه ظرف هرمين است برای رون
وغير آن، تکه اين که فقط دبدبه گوا
مرک است از ده و ده و هرین صورت
دبدبه زدن دو ده را بهم زدن است که
باگ بلند دهد و هیچ نیجه نه
درک :- بالحریک یک از طبقات چشم
در چوب نبودی از ز دنیا
چوگان نگرفت گوی در حال
یعنی اگر در چوب کفش مشق مددوم
بودی چوگان گوی را در حالگاه از
دبال نگرفتی
دک :- بالفتح صدمة و حله
دل افتادن :- سهم زده و خالق بودن
دل دادن :- دلبر ساختن و دلاسا کردن
دمامه :- نقاره و طبل
دم خوردن :- فرب خوردن
دم دادن :- فرب دادن، و دلانا
کردن نیز
دم شیس پکرفته مریخ هم
که بر پشت هر شمشش داده خم
مقبرم مصعره نان خبیط است

خورد کشته دمهای قصاب هردم
چو زنده خورد دم برو هردم ارحم
قرأت مصعره نان قیاس است، ارس
پعربی یعنی رسم کن، مک مطالعه:
آنکه دست داد مسیح است اگر
مرده نه هیچ دش را خورد
و تلقیق نامه ص ۲۲ :
نمی گنجید هر تصاب کین درست
رشادی چون بز دم خورید در بوسٹ
خوید :- بر وزن توید علف سید چو ک
پاسپان دهنده

حرف دال

داخل :- بعض دال درگاه و دلان
و سراپرده بار عام
دادار :- خدای عادل دادر
دانگ :- شش یک مقال که بعرف
دانق گویند
دانه گندم که شدش تخم گند
بین که چسان تخم گند بست بنه
به است یعنی سفر کردن، یعنی چون
دانه گندم آدم را تخم که گفت بین
که این تخم گه چسان او جست سفر کرده
بر زمین افتاد، و این بیت متعلق است
به ما بعد

حصل :— بفتح أول و سكون ثان آنچه
از قسم نقود بر داده قارگذارند
خشت :— فیض کوچک

خط بغداد :— خط دوم از طرف لب او
جهه هفت خط چام جشید و انتقام
آن خطا ایست : خط چور، خط بغداد،
خط بصره، خط ازرق، خط در شکر،
خط کوزه گز و خط فردیه

خط مغدل النهار :— مراد از خط
استرا که عاذن دایره معدل النهار
فلکی باشد

خط موهم :— خطی که از قطب شمالی
کره زمین تا قطب جنوبی فرض
کرده اند، مک خزان : گرانی شکر
بنایی بود که خط موهم در مرکز زمین
قوس گشت

خلاب :— گل و لای و آب هم آینه
خمره :— بر وزن و یعنی خمچه که خم
کوچک باشد و بشدید میم نز آنده

خنگ :— یعنی مطلق سپید و اسب سپیده
که گاهی مایل به سبزی یا سرخی باشد

خنگ بی :— نامبارک و نام مسعود و از
صفت کان است مک خزان : کان ترکان
اگرچه مه خنگ بی بود از بلندی با آسمان
بلو مرزد که کان دستم

خاک درین تخته فگنده حکما
کین رقمش هست کما کان کما
مراد از تخته حساب است که منجان برو
خاک الگنده قال میگیرند و خبر در
رقش راجع است با ساواکه، ثانی یعنی
مثل آب روشن و صاف
خانی :— سوچ کوچک و ذری مسکوک
رابع بتوان

خدمتی :— نذر و پیشکش، مک قران
ص ۸۷

پیش کشیدند کردن تا بگران
خدمتی هرمه خدمت گران
خرینده :— ساییں خر و لقب بادشاهی از
خراسان

خر پایگاهی :— خر اصطبل با طوله
خرچنگ :— بزرگ چنگال یعنی پنجایه
با سلطان

خرسنگ :— سیگ بزرگ ناترشیده
و ناهموار

خز :— پارچه پشمین برائی دستار وغیر آن
حسک :— بالتریک ریزه خس و خار
خسرو نیمه روز :— نیمروز نام «لایت
سیستان است» و خسرو نیمروز کتابه
از آفتاب

حصاری که تا آسان خاست گرده
باندیشه گز کرده تا راست گرده
گز کردن یعنی پیمودن و استوار کردن،
و تواند که مصربه مانی چنین باشد : نه
اندیشه گز کرده تا راست گرده، یعنی
بنایق راست گرده که اندیشه هم هیچ کس
درو تواند یافته

حکیم است و امیریست حکمت بدان
که باشد سزاوی رد بخردان
تعیین قرات مصربه اول دشوار است،
تواند که چنین باشد : و آن نیست حکمت
اخ، یعنی حکمت باری چیزی نیست که
دانایان او را رد یکتند ای درو
هیب جویند

حرف خا

حال چیتل چو تنگه نقره
یا درم ریزی خور از نقره
ظاهرآ لفظ نقره در مصربه مانی درست
نیست و تواند که خضره باشد و مراد
از حقایق درختان باشد که شاع آفتان
از میان شاخ و برگ درختان بر زمین
افتاده پیدا نیکنده و با نقره مانی
بعضی چاک باشد که خورشید برو تافه
او را مثل درم روشن گرداند، مک
عتره (علقه) فرگن کل فراره کالمدرم

چهره باز : مراد از کسی که در صورت های
گوناگون پیش مردمان نمودار شود،
هندي : بپریبا، مک عشقیه من ۱۵۵
نموده چهره بازان گوناگون دیو
گمی خود را پری گرده گمی دیو

حرف حا

حال و حال گاه : میدان گوی بادی،
مک خراین : هر کجا را وقی سر باز
پیش آید سرش گوی سازند و بحالگاه
عرض رسانند، و جایی هر دو آمده
حالی : بمعنی ذود و ف الفورد، مک
تفلق نامه من ۱۱۰ :

چو او برداشت بیخ لا ایال
خدای از غیب فتحش داد حال

حرف نساج بود معنی دار
نقش نقاش ز معنی بیکار
مک : حرف طلب کن نه نقش گرده
معنی خطاست: معنیان را بدست عامه
صورتگری : بظاهر خسر و نقش را حال
از معنی پندارد و این محل تامل است
حشر : بالتحریک الیوه و سپاه،
و حشر دار بمعنی سر سپاه، مک
خواین : یک حشر دار دیگر بولکلان
عذاب تسلیم افتاد

چو جوزا و میزان بتگ باد سرکش
چوشیر و چو سرطان برم آب و آتش
درین بیت اشاره است به از چهار
انام برج فلک چنانچه هر سه از جوزا
و میزان و دلو برج پادیست و سرطان
و عقرب و حوت برج آبی، و حل
و اسد و قوس برج آتشی و سبه
و جدی و ثور برج خاکی

چو چارم خانه دارد با پدر کوسن
پدر از یمن او بر مه زند کوس
چارم خانه یک از چهار او ناد طالع است
که اول آن برج طالع است متعاق
به تن و همان عرض و زندگانی^۱ و درم
آن خانه چهارم که تعلق دارد بمعاش
و روزی و ملک و مقام و پدر
و مادر^۲ و سیم آن خانه هفت که متعاق
است پژوهیخ و زوجه و مراد و مقصوده^۳
و چهارم آن خانه دم که تعلق دارد
بکوکوت و شغل و مال و دولت^۴
و کوس اول معنی نسبت و اشاره
است، نک کوس

چو کردند خانی نگهبان جانی
توان زان پس ار در دل آید گمانی
یعنی چو عان را نگیان این جانی ای
گنگار کده اند ازان پس اگر ازو در
دل گکان بد در آید کشتن او بتوان^۵ یعنی
در کشتن او تعجیل در خود مصلحت نیست

چرخ زدن^۶ :— کنایه از کلام بینده
کردن یا لاف زدن

چرخ زنان^۷ :— مراد از سیارگان یا
مهندسان

چرز^۸ :— بر وزن لرز چانوریست پرنده که
آرا چال نید گویند و گوشت آن بقایت
زراکت و لذت باشد

چرغ^۹ :— نوعیست از پرنده شکاری از
نم شکره

چشم سرخ کردن در چیزی^{۱۰} :—
طبع بردن در وی و فربته شدن
بر او

چکاوک^{۱۱} :— مرغی از کنجک قدری
بزرگتر خوش آوار و تاج بر سر
هندی چندول

چنپس^{۱۲} :— حلقه و سکنه و غریال و کانه
درویشان^{۱۳} و قلاده سگ و غیر آن

چندلن^{۱۴} :— چندی برادرف متول

چوب دستی^{۱۵} :— معنی عما

چو بر قاب قوسین شد در حضور
پیوشاند شان نوری از توفی نور
یعنی نور علی النور پیوشانید و توڑی
از موئی نور نید امکانی دارد، عناست
قوسین^{۱۶} نک توڑی

حروف جیم فارسی

چار بید :- چهار وید هندوان
 چار پر داری از هنر چه پری
 با چنین چار مرغ نیم پری
 (با سپری)

مک مطلع ص ۶۸ :

تیر که شد عاریش یار پر
 نیم پرش بینی و با چار پر
 چاشنی کمان و چاشنی گیر :-
 کس که آزمایش آب کان بکند و آن
 بدین طور باشد که او را قادری بکشد
 و باز گذارند

چربک و چربک گری :- چربک
 بفتح اول و مالک دروغ خوشامد آمیز
 و ملزو و غزیه مک عشقیه ص ۱۵۷ :
 دمامه ته من بخته ذ بر عالم
 زبان چوبین و او گویان بی کام
 تو و ماده یهم چون دوست با دوست
 بس مرموذ چربک گفته در پوست
 چرخ :- بعضی گربیان قبا با طوق که از

نوازمات خلقت بوده و آن چند نوع
 بوده که از آنها خسرو چرخ چار شیری
 چرخ چار گل و چرخ ذد و مروارید
 بافت ذکر نموده مک قران ص ۹۲ :
 هرچه که بودند امیران شاه
 هر همه ذر چرخ چو خورشید و ماه

جعد قلام :- کنایه از مداد و گویند
 آن سیاهی که بشگاف قلم می باشد

و بروابیق سیاهی که بر قفای قلم بود
 مک مطلع ص ۲۹ :

تیر فلک کو بقم مو شگافت
 کرد قلم جعد و ثنا پی تو بافت

و قران ص ۲۲۶ :

در طلب صرف تراشیده سر

گرچه همه جعد کشند ذیر

و لیز خسرو : دو کتاب از پن جرم قلم
 چه جعد کشند : که مو عور ذ پریشانیم
 باقر اریست

جفتنه :- بعض اول لکنی که ستود بز
 در با اندازد

چگرنه :- بر وزن در منه مرغیست از
 از جنس کلنگ

جنیت :- اسب کوتول که پیش سواری
 سلاطین برند

جنیت جهان آمدن :- مراد از
 مسارت نمودن

جوله :- بعض اول هنگبوت و پانده مک
 قران ص ۳۲

از خط او هنچ کزی بر نخاست

کش نن جوله بقم کرد راست

(برد خطی)

چهار کردن :- ظاهر و آشکارا کردن

حُرْفُ ثَالِثٍ

ثابت (برج) :- برج ثابه چهار است،
برج نور، برج دلو، برج اسد
و برج عقرب

ثنویه :- گروهی که بدوق خدا قایل اند
مانند پیروان مائی و دیگران

حُرْفُ جِيمِ

جادو :- جادوگر، شاعر جادو بیان
جامگی :- پارچه کهنه یا خلعت، تم سک
چون و لیل ص ۱۷ :
چترش سلب سیاه بر دوش
در هفت خلیفه جامگی پوش
و فران من ۲۵ :

اطلس خون داده ز مشیر کین
جامگن درد قبایان چین

جدی :- بعض اول و فتح نان، ستاره
زند قطب شمال که بدرو تعیین جهت
می کشند و هری بشددید با آنده
جعیه :- بر وزن کبه، بعضی ترکش

جعد کردن قلم :- ترکدن قلم بسیاری
و کتابه از نوشان و رقم کردن و ازین
است جعد قلم

تنکه :- در و نقره مسکوك که بعد
علاه الدین خلیل یک توله وزن بوده
تنگ یاقتن :- بعضی تنگی یا نان یا عاجز
مانند

توزی :- باقته منسوب بوز که نام
شهریست در خراسان و پوست درخت
که بر کان بندند برای استحکام او
توسی :- اسب سرکش و آن حد رام است
و اذان است توسي بعضی سرکشی

تهیگاه :- بن بغل که هری خاصه گوید
و بعضی مابین شکم و پلک نیز آمده
تیر بط نول، تیر زاغ نول :- تیری
که پیکان او شکل منقار بط یا منقار
زاغ باشد
تیر چرخ :- کتابه از عمارد

تیرسه پری و چهار پری :- تیری که
سه یا چهار پر دارد

تیر علان :- کتابه از دانشوران

تیر گز :- نوع معروف از تیر که
پر ندارد

تیزی :- امالة تازی (اسب) و نزد
زبان عرب

تیغ کوه :- بین کوه یا غله کوه
تیمار :- فم و اندو

ترکان اتزی: از با او تود برگ حزادف
سی باشد، باید داشت که ترکان که
اولاً از سه سلاحه بوده بعد ازان بسی
ارلوس با قبله منقسم شدند که پازده
ازان مثل خلیج و اوینور و قارلیخ ترکان
شرق و پازده دیگر مثل او غوز و فوجان
و قیرغیر و فاشکلی ترکان غربی
نایده شدند

تسدیس: باصلاح منجان تسدیس آست
که میان دو ستاره تفاوت به برج با
بیازده برج باشد، و تثیت آنکه میان
هر در فاصله پنج برج با نه برج باشد
تشدید (کآن): قوت دادن و استوار

کردن

تعز: بفتح اول و کسر ثانی نام شهری
درین معروف

تفک: بعض اول و فتح ثانی بعضی
تفتگ

تفویم اول: مراد از کتاب الجمل
که عده منجان بوده است از هند قدیم (۴)

تللا: برآوردن: فرخشته شدن
تبانیدن: لزاییدن و جبانیدن از جای

تبیش: لزه و حرک
تبیک: بعض اول و فتح ثالث دهل

کوچک و دمک هجان

پیسه: بالکسر مثل پیس، سیاه و سفید

آمیخت برای باد و بود و غیره مستعمل

پیلان بنگ: م ک قران ص ۶۳:

ابه هه تند کشم اذ ننگ

پبل هه مت سانم د بنگ

و تغلق نامه ص ۱۱۸:

خرامان پیش او پیلان چنگ

چه مت معبری چه پبل بنگ

حروف تا

تاهاک: اختراب و بیقراری

تا چرا: سخوری کم آن باشد
بدل نقش من گمان باشد
یعنی صورتی که بدل صورت من گیان

کرده باشد کفر یافته می شود
قال: هندی نهال، یک از آلات موسیقی

م ک عفیقه ص ۱۵۷: دگر سار بر نجین نام آن نهال
بر انگشت پری رویان قتال

تباشیر: مراد از روشی صبح سادق
تبناج: بالضم نوعی از آش که آش تناج

نید گویند
تشلیث: نگ تسدیس

پژوهنده :— فهم کشند و دانه از
پژوهیدن یعنی جان و تفحص کردن
پشیز :— بکسر اول و نانی قلس با پول
ریزه کوچک از من و م ک بخون و لیل
ص ۲۹ :

کاترا که بکسه بست چیزی
خرد را کشد از پین پشیدی
پف کردن :— باد از دهان زدن بر چیزی
م ک : خرابی : ذهن عادل که از مهابت
عدل او پیلان مست در راه مور پفت
کنان پایی بر زمین نهاده
پلازک :— بفتح اول فولاد جوهر دار
و بجاز آنچه

پلاس :— بشمینه سطیح و گلیم
پنبه دهن :— کتابه از کم من
پنبه شدن :— نرم و سست شدن و پیر
شدن : م ک خرابی : انا نیز نام برادر
مقدم حصار را که پنه شده بود
پنج پایه :— سرطان و خرچگ که بشکل
پنجایه باشد

پیس : بالکسر میروس و هر چیزی که
دو رنگ دارد، م ک هشتاد من ۱۵۹ :
ذخیره ای چو سبب لعل گونه
نه چون سبب دو رنگ ابروس نمره
پی سپر :— بایمال و لکلکوب شده
و یعنی نیز رو نیز

پام پسین :— آخر شب
پاسخ :— بعض ثالث جواب
پاشتا :— عقب با و عقب کفش
پاشیب :— زینه و نرگان و تغثه ای
چوب که گرد حصار بر آزند بران
بر رفاقت بر وی
پاییگ :— یعنی پیاده
پای مگس یک رقم و یا سر او
چرخ زنانی شده محتاج بر او
یعنی رقم هندسه که بصورت همچو پای
مگس با سر او مغاید اهیق بدان حد
دارد که چرخ زنان یعنی سیارگان
با مهندسان هد عجاج او هستند
پتک :— بعض اول و سکون تان دسته
آهن با چوب که بدان آهن را بکوبند
پر عقاب :— کتابه اذ نیز و پر کگس
مهجان، ن ک : از پر کگس و عقاب
نزست و : صلا گوین کگس شده
پر کگس
پر کم :— ناجیز و از کار افتاده، زبون
و هاجز
پرنیان :— دیباری متشک که در غایت نرسی
و اطافت باشد
پره :— دامن و گنار و صف لشکر، پره
کشیدن یعنی صف و جله کشیدن

پیرانه ب— مراد ف و پرائه بالوار
بیسره ب— جاوریست شکاری از جس
پیغو و پاشه
پیل ب— تخته چوبین که بدان کشیق
برانند و یهندی چهو گویند م ک قران
ص : ۱۲۸

مرج سوئی چاریه می برد دست
بیل به سیلش می کرد پست
بیلک ب— تیری که پیکان او به هشت
بیل ساخته باشد
بسد ب— بعض اول و فتح ثانی مرجان
و بیخ مرجان که چون او را از آب
بر آرند و هوا بران وزد شفک گردد
و هری پتندید سین آمده

حروف باء فارسی

پاردم :— بعض دال ران بند آسب و گار
و خر با ریسمانی که در زیر دم حیوانات
کشند، م ک خراین : جاعت میلمانان
که بیاردم گسته هنود علاوه داشتند
و از لکام : لا تختذوا الكافرين اولیاء
دون المسلمين : سر پرون برده
و پالم نیز آمده
پاس :— حفظ و حراست و یک حصه از
هشت حصه شاپروز، هندی پر

بوتیمار :— مرغی که بر سر آب نشید
و آب نخورد و آنرا منغ غنوار نیز
گویند، م ک خراین : بعضی مرغان
هندی که از پنگ طنزلان لشکر بجهله
بسیار رسته بودند با بوتیمار بزرگ خویش
که بیون تیمار ازو میزد از آشیانه کوه
بپرون جسته

بوز :— اسب نبله که رنگش سفیدی گراید،
و مطلق اسب نیز کام

بو زدن :— بو ابر آمدن، ن ک : همه
بوی گلهاي هندر دز از وی :
و : شفک شود بو نوند زو بکران
بهر :— بهره و نصب

بهرمان :— نوعی از بافت ایرانی منقش،
م ک قران ص ۳۱ :

آب تنک شد د تری بهرمان
نا چکلو بار مرا هر زمان
و خراین : ملک پیل جوی که اگر
نقش پیل در بهرمان هندوی، می شنید
تیزی مقراض گوش را در شب تار
آنسو میراند

بهمان :— بفتح اول و سکون ثانی اسیست
بر آین شخص محبول غیر معین معنی فلان
مثل زید و عمر و بکر
بیت عیسی :— مراد از آشان چهارم

بطانه :— رازنهاي و دوست درونی
و خاصه کم و درون شک و سنه نيز
باق بق :— آواز صراحت و مينا و معنی
پسدار گونی

پلا در :— نوع از میات که هندی بهلاوه
گویند، و نوعی از زیور که زنان بر سر
پندند، مک خراين : چو امری که از پس
لطف مصراج : پیشنهاد را بلا در دیوانگی
دهد: و قران ص ۱۷۸

بسته بلا در مه در بلا (۵)
داده به پیشواش عالم صلا

بناش آنکه سنگست زر در شمارم
از کان معانی بگوهر پر آرم
یعنی ازانک در در شمار من مجهو
سنگ است بنای او را نه از در بلکه
از گوهری که از کان معانی فرام کرده
پر آرم، مک :

مبین سنگ مجد که از زر بر آید
که گر خود ز گوهر پر آرد شايد
بنک :— نوعی از قماش اطلس که برو
گلهای زربفت باشد، بکسر اول
و فتح ثانی
بنه بستن :— دخت سفر بست و سفر
گردن

بو و بوی :— جه و نصیب و اید

بر رسیدن :— پرسیدن و سوال کردن،
مک خراين : ملک بار آن مه اخبار
را به پختگان تمام بر دید

پر ستونها پیستون داده برون
هم ستون در جنبش و هم پیستون
ستون کنایه از با و پیستون از سرن،
یعنی هنگام رقص پای و سرین رقصان
هر دو بخوبش آمده، و این وضعیت
خصوص در رقص هندی
پیرون یا برون دادن :— نمودن
و ظاهر کردن

بسخن هر که بچیدن ورزد
گو در افشار که بچیدن نازد
یعنی هر که بگوهر عن انتخاب شایسته
بکار نبرد او را بگو که در خود را
بیفشن که لایق چیدن نیست

بسکه با عنصر و مه انوریش
عنصری گویم و یا انوریش
بظاهر انورن اول معنی روشنانی
و ثانی نام شاعر معروف، و تواند که
تصربه اول چنین باشد: بسکه با عنصر
و مه آب و دیش، چه روی بالکسر
معنی آب و تروتازگی یا شادابی است
بسیتهان :— جمع بسیهه، یعنی فاقد
و رسول و این لفظ هندیست

بعل کردن :— بالفتحين عفو کردن
و بخشنیدن

بچه پیله :— مراد از ابراهیم ذراکه
بیله کرم ابریشم است

بغردان :— بکسر اول و فتح ثالث دامیان
بنخندید ازین سین خنسا بلاعنى
که قابآن چه باشد یکی باشگ زاغى
سین مرادف سین بالصاد یعنی ملک
چین و خنا نام شهری در ماقین،
و به معنی پست بین امکان قوی تر
دارد چه اهل چین بینین بلند ندارند
و مشابهی که مابین قابآن و باشگ
زاغ است ظاهر

برقافتی :— عنتی برداشت و پذیرفتن
برجاس :— بالضم هدف و نشانه

برج قاضی :— مراد از نلک مشتری که
قاضی پرسخت

بر رسد از بیت فرومایگان
بعز روی شان کنند از شایگان
یعنی از احوال منفیان پرسش تمامیاد و از
بنخش گرانیا به روزی ایهانرا دریا
گراداند یعنی دلخواه کنند و مزاعاتی که در
لقطت بیت و بجز و شایگان است
ظاهر است

با سلیق :— رگیت معروف

پیلاحت گردون زحل کرده خانه
دو چرخ فرود از دو ثورش روانه
مراد از زحل هندو که گردونزا براند
و ایهای که در لفظ چرخ و نور
و گردون است ظاهر

پیلاحت هر کنگر از پیش و از پس
صلح گوئی کرگس شده پر کوگس
پر کوگس کنایه از تیر است یعنی تیر
کرگسان را صلاحیت ضیافت میداد

پدانندگان رای خود و آنود
به پرواز رای به پرواز بود
یعنی به پرواز رای خود بلند و بالا
می پرید، و ممکن است که مصعره تان
چین باشد: به پرواز رای نه پرواز نمود:
یعنی هیچ غم و اندیشه را سوت
خود راه نمداد

بعق ویس و طیفور مطلق سرشت
که از خون منصور انا الحق نوشته
یعنی شبی نیست که مطلقاً اویس و طیفور
سرشت است که از خون منصور انا الحق
نوشته، و درین اشاره ایست که
نظام الدین اولیا چون پایند شریعت
ظاهره بوده است با وصف عقاید صوفیه
که داشت، خون کسان که از چاده
شریعت انصراف ورزیده و پنهان برحق
شدن خوش را باتبات پیوست

انگوژه :— معنی درست که هری طبیعت
خواهد
اود :— اودمی، زبان اوده در هند
اویغرو :— ترک اویغور، زبانی معرفت
از زبان‌های ترکان و سلط آسیا
ایرق :— اینها یک از زبان‌های ترکان
مانعده از اوربات که نام قبیله است
از ترکان

اصول فاخته :— مراد از نوان فاخته،
و نام نوعی از هنده اصول موسیقی که
آرا بندی سر فاخته گویند
اعنات :— لزوم مالایلام و آن منع است
معروف : و اعنات در لغت رنجاییدن
خود را بکاری سنت
اکسون :— بعض اول جامه سیاه
بیش قیمت، بیان سیاه
الاون :— یکی از مرامیر هندی از جنس
ستان، م ک علیقه ص ۱۵۲ :

الاون را بگ از اندام بهرون
کدو بر پشت و دگا گفته بینخون
الغ :— بعض اول و نانی بزرگ و کلان
الفختن :— بر وزن بر گفتنه الدوخن
و بزم رسائیدن
الفنج :— از الفنجیدن بمعنی جمع کردن
النگ و النگ و النگ گردان
و گرفتن :— النگ دیواریست که در
ردمگاه برای حفظ لفک کشند و بمعنی
حفظ و حراست
انیاشتن :— بر کردن و گرد آوردن
انگشت بر دیده نهادن :— اظهار
عنایت، گردن
انگشت بر نمک زدن :— الگشت
آلوده کردن به نمک

حُرْف بَا

بایت :— بمعنی ثایان و سراوار، م ک
خرابی : هم بایت بر نشست شاه وهم از
در خدمت درگاه (وصفت پیل)
باد پا و دو باد پا :— باد پا نام على
معروف و مراد از در باد پا ظهور آن
در هر در پا باشد

باد که هردم رقمش کرد برو
نسخت دریاست تو گوئی که درو
لقط نخت اینجا بمعنی مثل و نمونه آمده،
و فتحت بمعنی پهانی نیز امکان دارد
بار چست کردن :— آماده سفر شدن
بارگی :— بمعنی اسب بار بردار با مطالقا
ستود بار بر

باره :— نیز بمعنی اسب
باره و بارو :— دیوار قلمه با حصار شهر

ازدهان مار بیرون آمدن یا جستن:

پیایت راسی و استواری بودن، مک-

خراین: پنداری که میره ایهان از دهان

مار بیرون آمده است، و قران ص ۵۷:

(در صفت کفی):

تن د نهنگیش فروون آمده

و از دهن مار بروون آمده

از یک شبده مه یگانه خورشید

در پدر فگنه سلغ جاوید

مراد از یک شبده مه چوگان، و از یگانه

خورشید پادشاه، و از پدر گوی، و سلغ

چاوید درو افگنیدن کنایه ایست از هماره

در کوب داشتن و نگداشت که بجانی

قرار گیرد یا بحالی بماند

اشاقان: جمع اشاق بعض الف، غلام

ساده روی

اشتمام: بعض اول ظلم و تعدی و ذور

و غله

اشکنده: بکسر اول و فتح ثالث نوعی

از رقص و سرود، مک عشیقه ص ۱۵۹:

گه رفته چند ناز آمده پیش

هر کامی هزاران اشکنه بیش

اشنیب: اسپ سبزه رنگ که موی سیاه

او بر موی سفید بکثرت غالب باشد

اضول: باصطلاح موسیقیان چیزی که

بهندی تال گردید و آن هنده نوع است*

آهو: بمعنی عجیب و خطا

ابرش: اسپی که بر اعصاب او نقطای

باشد برنگ عالق رنگ بدن

اتاپک: مراد از چوب اتابک که گرفته

کان را بدرو راست کنند، مک قران

ص ۹۶:

حخت کامهای تواری شکنج

آمده از چوب اتابک برخ

و بمعنی تکیان و حافظ معروف

اچهوه: باره مکب از زر و سیم

(هندی اچه)

احتران با جمله بازیگران

در تحریر مانده زان بازیگران

لطف بازیگران در مصرعه اول بمعنی نوعی

از کبرتران که در هوا متعلق نزند،

و در مصرعه مانی بمعنی معروف (هندی

نند) آمده، و نیز امکان دارد که

بازیگران مانی بمعنی بازیگران باشد

و یا لطفگران متعلق بود به تحریر، ای

از آن بازی در تحریر گران مانده

احتریان: احتر پرستان و منجان

ارژنگ: مانی، و نگارخانه مانی، و نام

تصوری غیر از مانی نزد

ارنگ: بمعنی رنگ، و آرنگ بالف

محدوده نیز آمده

فرهنگ و شرح

حرف الف

آباد کردن :— بمعنی سایش و آفرین
کردن، نک : آب بران بت کنم و دو
گله لیکن اخ

آب خیز :— سیلاب و موج آب،
و زمیق که هر جای دران پکشند آب بر آید
آب کمان :— دور کان، و نیز نمی که
در چوب کان باشد، م ک قران
ص ۱۰ :

هرچه بود خنک بیاپش آب
تر شد ازو آب نه بینی بخواب
دشت بود آب چو بروی گذشت
رشت تر آنگاه که بی آب گست

آخرک (آخرک) :— استخوانی
که ذیر گردن و بالائی سینه باشد،
م ک : خزان : و نیزی شنید را که
خنک سوبق است بر آخرک گردن
گیران سیراب خون گردانید

آرشن :— نام بهلوانی در لشکر منظہر که
در تبر اندلاری کال داشته

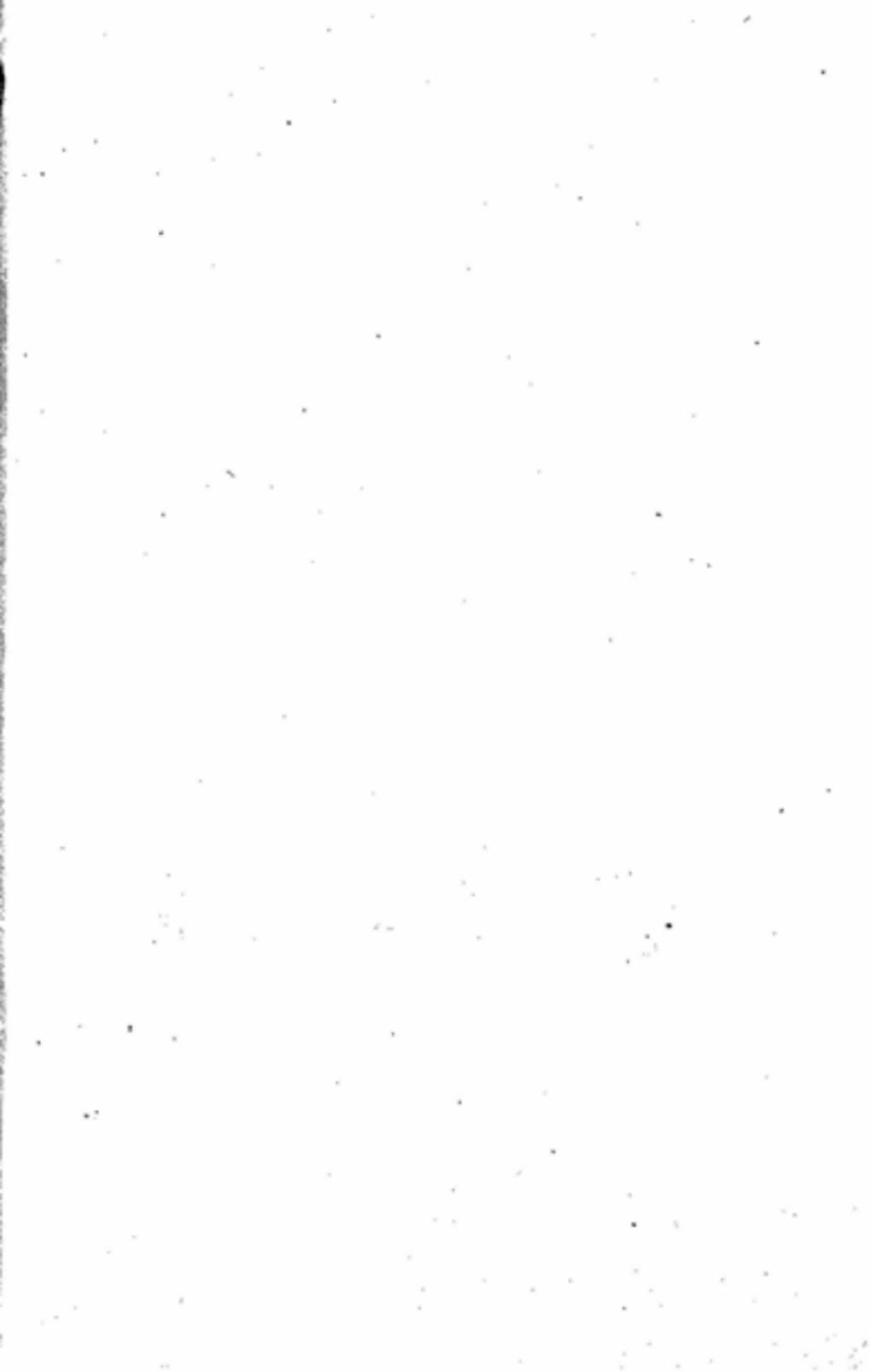
آگوش :— بمعنی صلح و موافقت

آن :— بمعنی زان، ن ک : اگر آتش
است آن من هار نیست، و گفت این
کشت شه و من آن شه

آنکه چو طاووس نر آید بهوس الخ
ظاهرآ خسرو بر عقیده که در عوام هند
شهرت داشت اعتقاد نموده بحقیقت امر
نه پیروست، و آنچه سلطان حسین مردا
در مجالس العناق درین باب ذکر نموده
که چنان رو بروزی ملا جانی سعن
درین بیان خسرو رفت و از همایب اتفاق
هم دران وقت درگان طاووس نر و مادمه
که در آنجا بودند بطريق عادی چفت شدند،
دلیل است قوی بر عصف این عقیده

آنکه زنی بر نمک انگشت چیست
خاصه ولایت ده وره داد کیست
الگشت بر نمک زدن یعنی آلووه کردن
او به نمک مراد اینکه ولایت و میری
تو از طرف شاه است پس ترا پاس عهد
او لازم است

آهن از محبقله صاف گردد
سقوط از تصفیه لاقی گردد
ظاهر لفظ لاق بمعنی همچو لاف بی اصل
و حقیقت آمده، ولی از شبه حال
نیست، و تو اند که لفظ صحیح ناقی باشد
که بمعنی منق در لفظ فارسی مستعمل
است، ن ک ار، و درین صورت معنی
مصرعه نان چنین باشد که سقط از صاف
گردن او بالجمله تباہ و معصوم گردد

فتاده در زنخ او دلا بیبر که زلفش
 نه رشته ایست که زو غرقة ز چاه بر آید
 ز روی خوب مرا توبه میدهند و لیکن
 هزار توبه کجا پیش این گناه بر آید
 شبی پگاه ترک سر ز خواب بر آزم
 که آفتاب نیارد که صبح گاه بر آید
 چنین که اختر خسرو بزیر خاک فرو شد
 مگر بدولت شاه جهان پنهان بر آید

تمهـ بالمخـیر

بر کش از ببله تا مهر سپهر
 نور ازو گیرد چون ماه از مهر
 مطربا خوش پکش این ناله زار
 که مرا پا نگذارد بقرار
 تا کند از اثر رقص بره
 پائی من دایره چون هالة مه
 این غزلخوان چو بر^(۱) آید سازت
 بر دل ماه زند آوازت
 زن غزل رقی^(۲) آور در ماه
 کز دل مه^(۳) برد آن نقش سیاه

غزل

بیام^(۴) خویش چو آن ماه کج کلاه بر آید
 نقیر و ناله من بر سپهر ماه بر آید
 نگه^(۵) تو داریش از سوز جان خلق خدایا
 چو او خرامد و هرسو هزار آه بر آید
 چو چشم سرخ کنم بر رخش ز دیده رود خون
 هزار آه اگر آن خط سیاه بر آید

(۱) چو آید

(۲) رفتی وع : بر ماه

(۳) مه : بیام

(۴) مه

(۵) ا : بمن بیت غیر شده دیگر بین ایات غزل ندارد

کردمش پوست کشاده بیین
 جلد^(۱) در سلخ جمادای پسین
 مشکلی در سنه بوده است اگر
 چرخ حل کرده بیان دو قمر
 ور کشاده کنم این عقده ز کار^(۲)
 سال بر هفتصد^(۳) هزده بشمار
 این جریده شد از انسان پیدا
 که شود نه فلک از وی شیدا
 گر ندانی عدد بیت که چند
 این معا مگذار^(۴) اندر بند
 شرح مصراج فرو نه^(۵) نه جای
 نه سپهر آمده قطبی بالای^(۶)
 بین^(۷) کشاده که فشاری جان صد
 نه پس از چار هزار و پانصد
 تا در آفاق بود النجم و ماه
 پاد این نامه مبارک بر شاه
 ساق آن می که بجانش رو شد
 نه سپهر از قلع او ده شد

(۱) ع : جلد بر و ا : جادار

(۲) ا : هفصد و هزده و ع : هفصد هزده

(۳) ا : بالا

(۴) ع : فروتر نه جای و ا : نه جای

(۵) ع : وین کشاده که نشان جان صد و تصحیح : که فشاری جان

بین همین جا که چو نوشد هنرم
 زین سپهر مده^(۱) و هشت دگرم
 ماه اگر فکرت افزون طلبدم
 زین فزون تر که مرا چون طلبدم
 هر درختی که فزون دارد شاخ
 تا برش باشد شیرین و فراخ
 نسبت آن همه با مه گویند
 پرده آن همه از مه جویند
 هست امیدم که باید همه گاه
 آن بر تربیت این^(۲) پندۀ ز شاه
 مدحت شاه پدان مانند است
 بر شیرینش چه گویم چند^(۳) است
 قطب مه چیه^(۴) که باشد چاوید
 کامل^(۵) نور بسان خورشید
 منت^(۶) بخشش یزدان بزر من
 که فرون داد مرا عمر و سخن
 تا پدریاری نوک خامد
 بستم این زیور سلطان نامه

(۱) ا : این تدارد

(۱) ا :

(۲) ع : پندۀ

(۲) ع :

(۳) ع : هست از

(۳) ع :

آنکه گیرد بشهادت دامن
 کی شود دفع بلا حول^(۱) ز من
 تنی از طاعت دین بیگانه
 کعبه بیرون و درون بخانه
 طاعتی^(۲) چیزه بمشک آلوده
 عصتی بر رخ فسق آموده^(۳)
 اشک خونم که پعشق صنم است
 دیده را حیض و جنایت چشم است
 این سپهر است چو منزل گه ماه
 نسبت حالم ازو^(۴) بین همه گله
 نفس با من که چو مده با قصیب^(۵) است
 مانع خیں چو مده^(۶) با ذنب است
 رسم مهر است که با هر کامیخت
 اثر صحبت او^(۷) در خود ریخت
 من هام که ز نفس منخوس
 گشتمام زاغ که بودم طاووس
 یک شبی ماه تمام است مدام
 هست تقصیانش دگر ماه تمام
 من هام که کالم قدیرست
 و انجه تقصیان طلبی پیشتریست

-
- (۱) ا : بد احوال وع : بلا چون از (۲) ا : طاعت وع : بعک اندوه
 (۲) ع : آلوهه (۳) ع : ازان (۴) ع : قصیب
 (۵) ع : خود در او (۶) ع : بجز با مه

هرچه^(۱) بسیاری گفتار بود
 نیک و بد هم پدرو بسیار بود
 چون سخن دور و دراز آمد^(۲) پیش
 کنم بود پیش خلاص از کم و بیش
 نیک بسیار بود گرچه گهر
 اندک و نیک^(۳) ازان نیکو تر
 گرسنه زر دهد^(۴) و نان جوید
 غرقه در دجله یاپان جوید
 من نخواهم که زنم موج زلال
 لیک پل بین دریاست محال
 چون چنین است چه سازم تدبیر
 گنج بیحد چه کنم در زنگیز
 در خزینه چو جواهر کم نیست
 گو به بر^(۵) هر که تواند غم نیست
 غم از دزدی دیوان نبود
 اگرم^(۶) دزدی دیوان نبود
 نفس چون دیو بود مستولی
 دیو نیز^(۷) آمده کاسمع قولی
 این دو دیوم که درین اندام است
 همچو دیوگ^(۸) بستون خام است

(۱) ع : هر که بسیار گفتار

(۲) ا : نیکو

(۳) ۱ : دد نان جوید و ع : برگ دیوان جوید

(۴) ۱ : گهر هر که

(۵) ع : اگر از

(۶) ا : تج

(۷) ع : دبوی بستره

(۸) ع : دبوی بستره

آهن از محققه صاف گردد
 سقط از تصفیه^(۱) لا ف گردد^(۲)
 من زبان را سوی تسییح برم
 دل سراید که ذهی نظم ترم
 تا سخن خوب ندانی در من
 کین زبان^(۳) گشت زبانی بر من
 روز تا شب نفس هرزه درای
 نه ز خود شرم و نه ترسم ز خدای
 فکرق چون غم جان سینه گداز
 گفتنی چون شب غم دور و دراز
 کرده عمری بتغافل ضائع
 گشته نامی به تکلف شائع
 خود گرفتم که سخن جادوئیست
 هرچه حق نیست دران جادوئیست
 من بدین^(۴) شیوه پر ذوق و فتن
 دوزخ آرام و فردوس شکن
 رعنی ماند ازان گونه ز کلک
 که بفردوس بود^(۵) حجت ملک
 پادشاهان که زر افزون بخشند
 لیک بخشایش حق^(۶) چون بخشند

(۱) ع : توکه (۲) ع : دمان (۳) ع : درین شیوه بنویس: فتن

(۴) ا : حق ندارد

(۵) ع : تو

(۶) ا : حق

حرص مدخل که بدنیاست گرو
 بزره^(۱) فی و شب و روز اندر دو
 زان دلم پوست چو^(۲) مشک سقاست
 کم^(۳) امل تشنگی استسقاست
 بط تشنه که جدا مانده ز آب
 چه خورد خاک گر افتاد بسراب
 هرچه کو آب^(۴) بود بی بز بی
 غوک^(۵) شد مردم آنی در وی
 خویش را کردن کور است بزور
 چشمها خواستن اندر چه کور
 نفس را بند^(۶) شکیبا چکنم
 گرگ را قرطه دیبا چکنم
 آنکه بهر گنهش ساخته اند
 چون شود مه که چهش^(۷) ساخته اند
 وانکه گشت از بی طاعت^(۸) موجود
 از بنفسه نشود ترک^(۹) سجود
 تیره^(۱۰) از جهد مزکا نشود
 و حل^(۱۱) از بیخت مصقا نشود

(۱) ع : بزره بی شور او شر آمد در رو (۲) ا : چه

(۳) ع : که مرا تشنگی (۴) ع : کود آب (۵) ا : هرل

(۶) ا : نقش از بد (۷) ا : گنهش (۸) ا : طلت

(۹) ع : نقش سجود (۱۰) ا : تهدی و ع : مزکی (۱۱) ع : دحل از بیخت

مثل پیغم این کودکیست
 وین فرومادنم از کوچکیست^(۱)
 وانکه ایوان مراد است بلند
 نه بها کس رسد^(۲) و نی بکنند
 یام کانجا نه برد: مرغ جوان
 لاف پرواز به پیری نتوان
 هیچ پیری گذر آنچا نکند^(۳)
 تا سر خود بته ها نکند
 من که نی پای مرا و نه سر است
 وه^(۴) که آن جام چه جای گذر است
 دم درویشی و آندم همه باد^(۵)
 هیچ دل را دم ازینگونه بپاد
 نامه ام ین سیه از دود گند
 روی هم بر صفت نامه سیه
 آب خیزی چو ندارد جویم
 من بی^(۶) آب چسان رو شوم
 سگ کهفهم که نخیزم از خواب
 مده نخشب که نهانم^(۷) بی آب
 دل بدخوی نیازی نشود
 آب آلوده نیازی نشود

(۱) ۱: خواجه است (۲) ۱: بود (۳) ۱: رود

(۴) ۱: آنچه مروع: وه بر آنچاهه (۵) ۱: باد (۶) ۱: من بی

(۷) ۱: بیاتم وع: غایم ب آب

این همه پنده که^(۱) بینی رشته است
 کاختر پیر ز چرخش هشته است
 موبمو رشته باریک نگر
 برهنه کردن من کرده هنر
 چه ازان رشته که از کوشش من
 نشود باقته زو پوشش من
 پنده^(۲) را پوشش مردم هنر است
 پوششم بین که مرا پرده در است
 پنده دانه شده دندان کمین
 نشود پنده دهن مرد سخن
 چون دل از گوش نشد پنده کشم
 گر زبان پنده شود نیز خوش
 عمر از شصت بیفتاد قریب
 نیست دلرا ز به افتاد نصیب
 زان که چون طفل سه ساله همه گاه
 بازی کرده ام افتاده برا
 طفل کو^(۳) خوش بود از بازی خویش
 کی شود^(۴) سوی سرافرازی خویش
 چون رسید آن همه کش خوب نمود
 نیک^(۵) داند که گه بازی بود

(۱) ع : که بینی هن است و معربه نامی - کاختر پیر ز چرخش رسن است

(۲) ۱ : نداد - (۳) ع : اگر - (۴) ع : بود - (۵) ع : نیک

مثل^(۱) گفت من آید بهنر
 جوز خالی و ملمع ز زیر
 نطق بی اصل چو در سفله^(۲) حیا
 صیت نار است چو در چاه صدا
 همچو عامل که بشغلی بدنام
 رونق عاریت و جاهی وام^(۳)
 آن که شه میدهد از مال و زرم
 کرم اوست نه مزد هنرم^(۴)
 من نیزم به پشمیری ناچیز
 که نیزد هنرم نیز^(۵) پشمیر
 شه خود از فضل پذیرد رد^(۶) من
 لیک فردا بهده سجد بد من
 همد^(۷) عمرم به زیان کاری رفت
 دل نه یکدم سوی بیداری رفت
 زندگی را بزوال آمد روز
 چند ازین خفتن^(۸) مستانه هنوز
 مشک من گشت سراسر کافور
 گشت پوشیده دخان ز آیت نور
 پنه با نومه گوشم بسخن
 که مزن چرخ چو شد پنه کهن

(۱) ع : مثل من گفت که (۲) ع : شغل (۳) ا : عام وع : نام

(۴) ع : گرچه او نیست بزد هنرم (۵) ع : م به پشمیر

(۶) ا : ما همه عمر زیان (۷) ع : خفن و متبت (۸) ا : در من

لیک شرمنده گفتار^(۱) خودم
 بلک حیران شده در کار خودم
 این دو سه مور و^(۲) دو سنگ بدھان
 چون برم پیش سلیمان جهان
 شاه خود پیشند از آئین عطا
 لیک صالح نتوان گفت خطای
 غنچه^(۳) کاید ازو بوی پیاز
 کی کند مرغ بسویش هرواز
 شاعرم^(۴) لیک نه ام پختند که خام
 گفت خامان نتوان گفت تمام
 لفظ بیچان^(۵) چو دوال قتراک
 معنی کلتند^(۶) چو ریش اتراک
 نی^(۷) سخن عربیده خام شکیب
 نی^(۸) هنر شعبدہ عام فریب
 دبدبه^(۹) این که بکشور زده ام
 دو دبه^(۱۰) است آن که بهم بر زده ام
 چند ازین دبدبه^(۱۱) غلغل نام
 همچو آواز ته غلغل جام^(۱۲)

(۱) ع : گفتار خودم (۲) ع : مور دو سنگی

(۳) ع : کنجدی (۴) ا : شاعر (۵) ع : میجا

(۶) ا : معنی کله چو دورش اتراک وع : معنی گل نه چو دلش اراس

(۷) ع : بی معنی و ا : عامله شکیب (۸) ا : فی مشعبد که بی عامله فریب

(۹) ع : دیده به (۱۰) ا : در به است وع : دوده مه آنکه

(۱۱) ع : دیده مه غلغل عام (۱۲) ا : تمام وع : همچو آوازه نه غلغل جام

عیسی روح فشان در همه گه
نفس این می زند انشاء الله
که جهان جمله بکامت بادا
نظم ما زنده بنامت بادا

تمهید عذر آنکه درین بوستان ز من گل اندکی شگفت و فراوان گرفت^(۱) خار

اندرین نامه که گفتم کم و بیش
عذر خواهم ز فروون و کم خویش
گر ز هر هرزو بسی لاف زدم
وز زبان تیغ چو سیاف زدم
صفت خویش دروغست همه
روغنش^(۲) گفتم و دوغست همه
حکم از شاه گهر سفتان بود
نه خس و خار زمین رفتان بود
لیک آنکش^(۳) گل معنی نشگفت
روید ار خار بدش نتوان گفت
آنکه خز^(۴) بافتتش دشوار است
پشم باقیست^(۵) هم آخرکار است
حرف نساج بود معنی دار
نقش نقاش ز معنی بیکار^(۶)

(۱) ع : زبان خار

(۲) ع : آب م هست نه درفت همه

(۳) ا : بگار

(۴) ا : باقیست

(۵) ع : جر

(۶) ا : بگار

چون همه قابل آند^(۱) بطبع
 که برانند سخن بر نه^(۲) و سیع
 سنگ قابل ز روشهای سپهر
 چند گه یا بد اگر پرتو مهر
 چه شک از قابلی خود زان قوت
 اگر این لعل شود وان یاقوت
 سرورا زین فلک نی سر و بن
 پیش ازین بود کسادی بسخن
 چون برو رفق تو سده^(۴) نقطه نهاد
 شد پدل نقش کسادش^(۵) بکشاد
 ین^(۶) سخن را که چه بازار بود
 کش چو تو شاه خریدار بود
 سروران را چو درین دهر سپهر
 پهتر از مدح و ثنا نبود گنج
 ملک جمشید که گویند اینست
 عمر جاوید که گویند اینست
 می‌ستاند چو شه چرخ اورنگ
 عمر سنجیده بگنجی نی سنگ
 هم وجودش ابدی گشت بذات
 هم ثایش ابدی یافت حیات

(۱) آید

(۲) ع : مه

(۳) ا : شد

(۴) ا : برو

(۵) ع : بازار

زان یک سعدی و ثانیش هام
 هر دو را از^(۱) غزل آئین همام
 لیک گر سویی دگر یازی^(۲) دست
 شعرشان هست بران گونه که هست
 ذکر اقسام دگر خود نه کنم
 خوب گویم سخن و بد^(۳) نه کنم
 بلبلی گر . دگر آن سو بودی
 زو هم آفاق سخن گو بودی
 عندلیبی چو دگر زانسو نیست
 این طرف^(۴) از گل شان هم بونیست
 نفی^(۵) شان شد چو بدین حرف گران
 وقت دهلی خوش و این سحر روان
 اندرين گفتن پیدا بنهفت^(۶)
 غرضی دارم و می باید گفت
 غرضم اینکه درین ملک کمن
 بی قیاسند چو ارباب سخن
 زان همه بیشتری جادو کار
 که^(۷) بگیرد دم شان در دیوار
 وین عطا کز شه عالم دیدند
 پیشتر زان ز شهان کم دیدند

(۱) ع : در

(۲) ۱ : سخن بد

(۳) ۱ : این از گل شان تو هم نیست

(۴) ع : ندارد

(۵) ۱ : گر

(۶) پیدا و نهفت

حچت ایست که گفت دلخواه
 دهر گیر است چو خورشید و چو ماه
 زانکه چون خوب بود^(۱) خاصه و عام
 مست پاشند بدان ذوق مدام
 چون بخوبی همه کس را میلی^(۲) است
 همه را تشنگ است این سیلی^(۳) است
 این غزل خواند و او گیرد یاد
 و آن دگر در غم^(۴) ازین گردد شاد
 وان دگر شعر و تصاید جوید
 وان دگر معنی زاید جوید
 سختی خوب که دل را خور شست
 وز بیش روح بین پرورشست
 چون بهر تیغ زبان گوهر گشت
 چون گهر تغفه هر کشور گشت
 کس نه بیند سوئی نظم دل گیر
 که نگردد بدی منزل گیر
 چون نهاند بدل خلقی یاد
 گرچه شد زاده همان دان که نزاد
 تا بجائی که حد پارسیان
 اندرین عهد دو تن گشته^(۵) عیان

(۱) بود ندارد

(۲) ع : میل

(۳) ع : سیل

(۴) ع : هم این

(۵) ع : گشت

نیک^(۱) داند مزاج همه را
 چون شباني که شناسد رمه را
 گر^(۲) خراسانی و رویی و عرب
 آید این سوی نیفتند^(۳) پشغب
 زانکه از لطف بخویش^(۴) سازند
 هم کنندش تر و هم خوش سازند
 ور^(۵) بر ایشان دم طیبت راند
 خنده نیز چو کل بتواند
 و آن ما شد چو بدیگر اقلیم
 پسلامت بود از بس تسليم
 آنچنان شان رود اندر رگ و پوست
 که چو خون گردد شان همدم و دوست
 حاصل از بلبل این نسرين بن
 شاخ زد سوی دگر رفت سخن
 در سخن بود چو گفتار مرا
 چه^(۶) نکو تر ز همه کار مرا
 وانکه^(۷) هرچه اینجا بنیاد سخن
 گشت نو نیست به چرخ کهن(?)
 وانکه برهان طلبی هم گویم
 هرچه^(۸) گویم همه محکم گویم

(۱) ع : بلکه (۲) ا : که (۳) ع : بیفتند بعیوب (۴) ا : بخویش
 (۵) ا : ندارد (۶) ا : چو (۷) ع : ندارد (۸) ا : چه ندارد

ین که این عرصه ما را چه هواست
 که بسی مرغ در و نغمه سرا است^(۱)
 شاعر و نظم ور و نغمه سرا
 می بروید ز زمین همچو گیا
 خوب^(۲) گو بیشتر و خوشخوان هم
 دقت انگیز و دقایق دان هم
 آن معانی که کنون بزرد سر
 کم چنین بود در^(۳) ایام دگر
 هر یک را روشنی طرفه و نو
 کمترین همه مسکین خسر و
 خوش^(۴) زمینی که بر آرد ز نهفت
 مردمی را که توان مردم گفت
 زیرگی خاصه^(۵) این اقلیم است
 کادمی عالم بی تعلیم است
 هیچ علمی چو بعیشت مشناس
 کان عطائیست سزاوار سپاس
 وان در اقلیم دگر کمیاب است
 جز درین گل که گیا زان آب است
 مردمش کان فرات^(۶) همه حال
 که غلط کمتریش اند بخيال

(۱) ۱: نظر نواست (۲) ۱: خوب گو پیش رو وع: خوب رو بیشتر و

(۳) ۱: کر (۴) ۱: خوش دمعی وع: خوش دمیک که بر آرد نهفت

(۵) ۱: خاصه (۶) ۱: بفراست وع: همه سال

لیک مقصود من آن شد که بلب
 لفظ سنجیده به از شور و شغب
 خامشی به ز حدیثی که بد است
 کان خموشی به بیان خرد است
 پسته باش که از خلت نفر
 لب خاموش و درونی پر مغز
 ف نئی^(۱) کوتی افراحت سری
 دهد آواز تهی بی^(۲) شکری
 جرس قافله و پانگ درای
 که بود گم شده را راهنمای
 به ازان^(۳) هرزه درائی که کسی
 گم کند راه دران هر نفسی
 وین هم اندر خرد و حکمت هست
 کنز هوا زاده سختها پیوست
 مگر نفس را ز هوا نبود ساز
 نه^(۴) سخن کرد توان نه آواز
 پانگ و گفتار ندارد ماهی
 که ندارد ز هوا آکاهی
 وان هوائی که لطیف است و تر است
 سخشن نیز دلاویز تر است

(۱) آ : تنه

(۲) ع : ف شکری

(۳) ۱ : هار آن

(۴) ع : بد سخن کرد تو آن هم آواز

آتشی کوست چراغ افروزی
نبود تا بش او بی سوزی
و انجه حیوانست زند گر شغبی
عاقبت هست در آش سببی
مردمست^(۱) آنکه پترک تمیز
گفت بی حاجت و بی معنی نیز
مردمی کو بگزاف آمد شاد
کم ازان چانور و بلک جماد
گفت شایسته خردمندانراست
در پایسته گهر بندانراست
بسخن هر که بجیدن^(۲) ورزد
گو در افسان که بجیدن^(۳) نارزد
نی من این گفته ز خود^(۴) می گویم
میش^(۵) از اهل خرد می گویم
تا^(۶) ندانی که مرادم زین گفت
فضل خویش است به پیدا و نهفت
گرچه بادیست ازین دم بسرم
من مبادا که باین باد ہرم

(۱) ع : نیست مردم (۲) ب : نه چندان و ع : بجیدن

(۳) ب : بخود (۴) ع : مثل و ب : می ہویم و برین بیت نخه ختم شده

(۵) اینجا در ا : مصعره خلل پذیرفته

و آدمی را ز سخن داد کمند
 که ازان رشته فلک پسته^(۱) بده بند
 این کمندی نه کم و کوتاه است
 کش سر رشته بجهل اللهم است
 عقل و عنصر همه پیوسته او
 جان و دل هم شده بر بسته او
 هر کرا ناطقه گنج افshan نیست
 گوئیش از ره معنی جان نیست
 و^(۲) آدمی را چو سه جانست بتن
 ناطقه نیست گرش نیست سخن
 آنکه مردم شود^(۳) از وی مردم
 ناطقه است آن و دگرها شده کم^(۴)
 این سخن نیست که گوید همه کس
 بانگ گاو است بل آواز جرس
 سخن آن شد که بمعنی باشد
 نه دمی کیز در طعنی باشد
 آسیانی که گران شد سازش
 بی دقیق^(۵) نبود آوازش
 آب کاواز دهد رفتارش
 بی لطافت نبود گفتارش

(۱) ب وع : بت

(۲) ۱ : ندارد

(۳) ۱ : شوی

(۴) ۱ : دفق

(۵) ع : همه کم

هست مدوح تو چون قطب جهان
 از عطارد تو بھی نیست نهان
 پس عطارد چو^(۱) منم وز تو کشم
 به که از فضل تو جند قلم
 من و در چینی^(۲) نظمت پس ازین
 تو ز در چینی من مهره چین
 تو همین بار بندح شد در^(۳)
 تا کنم چیب فلک من زین بر
 یا رب این بارش در مکنون
 باد بر شاه مبارک میمون
 در ختم این کتاب که گنجید نه سپهر
 در وی ز حرفهای^(۴) معانیست بی شمار
 شکر چندان که نگنجد بفلک
 و آدمی گردد ازان نعمه ملک
 صانع را که بہر دشمن و دوست
 میدهد هرچه که شایسته اوست
 مرغ را داد صیری که بدان
 خوش کند سینه نیکان و بدان
 چار پا را^(۵) هم از آواز و شغب
 گفتی ذر خور شان داد باب

(۱) ع : چو ندارد (۲) بآ : در چینی و (۳) بدر

(۴) ۱ : عرصهای و ع : بی کنار (۵) ۱ : چار پایم ز آواز

کای ز تو فضل بني آدم را
 عالم فضل توفی عالم را
 بخشش معنی و دانائی و رای
 ما ز تو یافته^(۱) و تو ز خدای
 من که هستم بشری سهل وجود
 هم تو ام فضل و ادب داده بجود
 این همه لطف و تواضع که تراست
 سوئی من هیچ ندانم که چراست
 توفی افلک محل من خای
 خاکی را چه حد افلکی
 این محل کز^(۲) حد تمیزی نیست
 هست بی چیزی و بی چیزی نیست
 پاسخ داد عطارد پادب
 کای بصد لعب ز من بردہ ندب
 در فن شعر که بس سحر فتی
 شبی نیست که شاگرد منی
 لیک شاگردیت^(۳) آن مایه گرفت
 که ز استاد زیر پایه گرفت
 خود بگو برتر ازین پایه کدام
 که کنی مدح خلیفه بدوانم

(۱) ع : گر

(۲) ارب : ما ز تو یافتم تو

(۳) ا : شکرایت آن پایه وع : شاگرد من آن مایه

تو بدین سکه که آن^(۱) نوکردی
 میتوانی که عطارد گردی
 با تو زانجا که ترا گفتار است
 مشتری هم پسعادت یار است
 لیک من کی^(۲) چو تو دربار شوم
 کنز سخن خسرو گفتار شوم
 با تو من دعوی^ش گفتن نه کنم
 که توف نو سخن و من که نم
 نکنه و معنی تو سحر گریست
 که نم پیراستن از بی هنریست
 نو و باریک بدلها مرغوب
 هست همچون خط نو بر رخ خوب
 ور سوادی پکهن داده نوید
 هست چون و سمه بر ابروی سفید
 ریش چون شیر ملو^ن بخضاب
 شیر قلیست پامیش آب
 چون عطارد بدم دوستیم
 کرد هم مغزی^(۳) و هم پوستیم
 من هم از معدرت دوست نواز
 دوستانه برشش گفتم^(۴) باز

(۱) ا : شک که از بد گردی

(۲) ا : گر

(۳) ع : کرم

(۴) ب : نفوذ م

آنکه از راستیش خوانی^(۱) تیر
 چون من را نتوان گفت نظر
 خاصه تیری که بتدویر بود
 هم تو گو راست که کی^(۲) تیر بود
 شب که من این همه سحر آوردم
 وانکه^(۳) تسخیر عطارد کردم
 پنه در نقش^(۴) سپهر مه بود
 که عطارد ز سپهر آید زود
 گفتش کیستی ای خواجہ پیر
 گفت تیرم که تو کردی تسخیر
 تیر وار آمدم اندر کیشت
 تا دوم تیر صفت در پیشت^(۵)
 گله دنباله کلک^(۶) تو دوم
 گله دنباله کلک تو شوم
 اخاد است مرا با تو هوس
 که نگنجد بیان دیگر کس
 شاید از سخن و معنی نو
 تو عطارد شوی و من خسرو
 گوچه این هم بغلط می گویم
 که محل بی^(۷) حد خود می جویم

- (۱) ب : خوانی (۲) ا : فی (۳) ب وع : داک (۴) ا : نفس
 (۵) ب ? کشت (۶) ا : سلک (۷) ب : فی

دهتم آن می ازین شیشه بُر
 کز^(۱) کفش مه بگلو بند در
 آن سپهر است چو نزدیک بِمَا^(۲).
 دور نبود که روم من به سما
 سازم^(۳) از سلسله حرف کمند
 بر روم بُر ز بُر چرخ بلند
 چون بُر آیم ز بُر قبة ماه
 نقش قبه کنم این حرف سیاه
 صیقل طبع بقوت سایم
 زنگ ز آئینه مه بزدایم
 تا دران آئینه روشن و پاک
 دوم خویش به بیشم ما ناک
 لیک ازان رو که مرا صورت حال
 نیست مثلم به نه آئینه خیال
 گیر کائینه عطارد زاید
 رو نظری چو منی کی آید
 آن عطارد که در آئینه بود
 راستی نقش دروغینه بود
 عکس من شد تو^(۴) همی میدانی
 که علی العکس^(۵) عطارد خوانی

-
- (۱) ب : که (۲) ب وع : شما (۳) ا وع : ندارد
 (۴) ع : منه این (۵) ب : عل یشم

بین^(۱) سپهر نه که کم دیده سوادی اینچنین
مه که مشغول است شها در بیاض و در سواد
آن سپهری که فرو تر ز همه
نهم از وی که شد او بر ز همه
عقل داند که سپهر ما هست
عقل فعال در و گمراحت است
او چو دریا ز زیر^(۲) مانده فرود
مه درو ماهی^(۳) گردند^(۴) برود
گرچه^(۵) دریا صفت آمد به نظر
هست لیکن صدف^(۶) چار گهر
پسکه^(۷) با عنصر و مه انوریش
عنصری گویم یا انوریش
او دخانی و بآتش نزدیک
کله^(۸) روشن مه او گه تاریک
این نهانی که ازو ساخته ام
از صراحی بدلو ساخته ام
چون قمر^(۹) ساقع دور است نگر
که چه^(۱۰) می میدهدت دور قمر

(۱) ب و ع : ندارد و در ع به تصحیح این بیت اختاله شده :
بین سپهر اولین کان منزل ماه آمده آنچشم بهر نثار شاه آرم شاد شاد

(۲) ع : از در رفته (۳) ۱ : کرده (۴) ب : آنچه

(۵) ا : صفت (۶) ب : این مصعره ندارد و ۱ : مه الورش

(۷) ۱ : گه و به او (۸) ۱ : کمر (۹) ۱ : گرچه

غزل

چوگان میاز ای آشنا تا در نه غلطهد سر بسی
 در پیش خود غلطیله بین سر خوش^(۱) سر چاکر بسی
 از ضربت چوگان تو من چند جا غیرت برم
 دارد چو هر سو هر که هست این آرزو در سر بسی
 از خوابگاه پرنیان پهلو درینه آید مرا
 زیرا بکویت خفتهام بر خاک و خاکستر بسی
 پاقوت و لعل چشم من بر خدا را رد مکن
 گرچه بتاترا هر طرف زینسان بود زیور بسی
 چون چشم خود کم دیده ام بد گوهری در خون خود
 گرچه همین چشم بدم دیده است بد گوهر بسی
 چندش رسانم درد سر ترسم که دوش از نالشم
 خفته نباشد زانکه من نالیده ام بر در بسی
 من سوختم و آهن دلان دل گرمی دارند و بسی
 سوزی که پاشد عود را آن نیست^(۲) در مجرم بسی
 گفتم که لیسم پائی تو گفتا نشاید خسروا
 زیرا که گفتی زان زبان مدح شه کشور بسی
 شه قطب دنیا کامان فیروز نبود همچو او
 با آنکه از سیارگان هر^(۳) شب کشد لشکر بسی

(۱) : سر خود و ب : سر چون (۲) ع : هست (۳) ع : شب میکند

دو^(۱) قطب سپهر هم چنین است
 کارامش شان بقطب^(۲) دین است
 آن هر دو نهاند از جهان را
 این قطب زمین بس آسما نرا
 ثابت بجهان ز سپهر قطبی
 این عرصه نه سپهر قطبی
 ساق گران^(۳) رکاب سرمست
 جولان کیت کن بہر دست
 چوگان بلا^(۴) ز زلف بنای
 گوی^(۵) از مه و آفتاب بر بای
 مطرب چو شدی^(۶) فراخ میدان
 چوگان^(۷) سرود و چنگ ونی دان
 چوگان بزن آنچنان که مردم
 چون گوی به بخر در شود گم
 آواز بر آور^(۸) ای غزلخوان
 پالا و فروش کن چو چوگان
 زان گونه زن^(۹) این دم خط و خال
 کارد شنوند حال بدر حال

(۱) ع : در

(۲) ب نوع : د قطب

(۳) آن : اگر آن

(۴) ب نوع : دگر

(۵) ا : شد این

(۶) سردا ن و میدان

(۷) سرود و چنگ و نی

(۸) ع : در

(۹) باری غزلخوان

نازنده کرهای چالاک
 در شکل تو یافت شکل افلانگ
 دور تو ز صورت مدور
 چرخ کروی شده بمنور
 مگر دو^(۱) کندت حریف شیدا
 دو دایره گردد از تو پیدا
 هر دایره راست نقطه خاص
 ساکن که نشد بعیله راقص
 ور^(۲) دائره را کنند دو نیم
 دو قوس بر آورد ب تقسیم
 در قوس خط میانه سهمست^(۳)
 پیش و تری ز خط و همست^(۴)
 باز این گره را درست سازم
 چرخی به نمونه چست سازم
 وانکه نکرم خط درونی
 محسوس نه از حسن بروف
 مگر فرض کنیم این خط از عرض
 آن خط خط استوا شود فرض
 ور نام دگر کنی شارش
 خوان خط معدن النهارش
 وان^(۵) خط ز دوسر که رفت یکسر
 قطب آن دوسر^(۶) و خطست محور

(۱) ۱: گردن (۲) ۱: گر (۳) ۱: سهمت (۴) ۱: و هم

(۵) خ: وان(خط که دوسر گرفت یکسر (۶) ب: وع: دوسر خط

قطب دنیا شه مبارک کاسمان میدان اوست
هفت گوی اختران دیوانه چوگان اوست

جوابی ز چوگان ببازی گوی

چوگان چو بدید گوی را حال
کو در تد^(۱) پای گشت پامال
از هر شکون گوی سر باز
کرد از نمطی دگر سخن ساز
از عشق یکار عقل پرداخت
ز آئین فلک سخن در انداخت
کای گوی که چرخ ساخت گرد
استاد تراست چرخ شاگرد
فی فی که تو خود بچرخ مانی
زان گرد زمین چین دوانی
خطی که درون تست موهومن
آن راستی^(۲) است در تو معلوم
تدویر^(۳) تو شد ز حسن تمثال
شکل تو نکو^(۴) ترین اشکال
گر بودی شکل به ز تدویر^(۵)
آن در فلک آمدی به تصویر

(۱) ع : گف پان اوست

(۲) ع : راسی ایست در تو موسوم

(۳) ۱ : تدویر

(۴) ۱ : تدویر

(۵) ۱ : تدویر

هر^(۱) جا بغراش رو نهادم
 هر سوی بسی تراش دادم
 گشتم چو چنان بکار در خورد
 کاستاد بلطف گردم آورد
 آورد سعادت روانم
 در حضرت پادشه دوام
 تا با تو کنم بیار باشی
 در خدمت شاه خواجه تاشی
 تا هست به پیش شد^(۲) روا رو
 زین پس من و پیش تو دوا دو
 بسیار بود میان میدان
 از تگ^(۳) رخ مرد گشته خوی دان
 دیوانه سوار در تگ و پوی
 دیوانه شده ز لعب شان گوی
 دیوانه بسیست گوی لاکن
 چون من نه که در تکم نه ساکن
 هر جا کره^(۴) شد بتوضی رام
 چون من کره نگیرد آرام
 زین حال^(۵) که نزد ما ضروریست
 چه جای سکونت و صبوریست
 ما هر دو ز عشق خورده تیشه
 شد^(۶) عاشقی کار ما همیشه

(۱) ا : ندارد (۲) ب وع : تو (۳) ا : یک (۴) ا : که شده ذ توصی

(۵) ا : عاک (۶) ا : شد عاشق و ب وع : شه عاشق

قطب دنیا شه مبارک کاسمان میدان اوست
هفت گوی اختران دیوانه چوگان اوست
غزل گفتن گوی در حسب حال

باز از ره عذر پیش دلجوی
خاموشی گوی شد سخنگوی
گفت ای بیضا وفا نموده
وی جور تو چون وفا ستوده
زخم چو زف ز پیش و از پس
از شرم که سرنگون کنی پس
حالم^(۱) چه صفت کنی که چون شد
کت سر^(۲) بسلام من نگون شد
حشت^(۳) ز سرنگون فرونشت
کان سر بتواضع نگونست
سرکرده نگون چنین چه جوی
چویاٹ منی بخاک گوئی
هرچند که از تو در غبارم
هم پیش تو رو بخاک دارم
کز تو بعمال و چاه گشتم
پازیچه لعب شاه گشتم
در اصل چو^(۴) بی خراش بودم
خود رسته ناقراش بودم

(۱) ا : عالم وع : صفت کنی
(۲) ا و ب : بجز سلام سرنگون
(۳) ب وع زنگنه : آنها
(۴) ا : چفت

دانم که همیشه بی قراری
 آخر پکجا قرار داری
 خود نفس تو^(۱) بی قرار ازانست
 کین شیوه قرار^(۲) عاشقانست
 لعب^(۳) منت ارچه رنج حالت
 باریت همین قدر وصالست
 لیکن چو ز لعب باز مانی
 پنهان پکدام خاکدانی
 از صحبت دوست طاق چونی
 در زاویه فراق چونی
 کنج غم تو کدام سویست
 دیوار کدام پیش رویست
 میدان ز بسی بلندی و شیب
 آشوب گهیت شد پر آسیب
 در گوشه اگرچه در امانی
 دور آز چو منی^(۴) بکو چسانی
 چون شه نبود بیازی گوی
 و آزاد شوی ازین تگابوی
 هستی تو مگر بدین قدر شاد
 کت شاه جهان گهت کند یاد

(۱) ع : فراز

(۲) ع : کوب

(۳) ع : کند

(۴) ع : ندارد

از شرم سر او فگنده با گوی
 آهسته^(۱) نهاده روی در روی
 گفت ای ته پائی من سراسر
 سر تا پقدم همه شده سر
 گه رفته فرو بدرز موران
 گه خورده لکد ز پائی بوران^(۲)
 گه ره رو چست گشته در حال
 گه رقص زده بغیر قوال
 وان چهره^(۳) که خواریش جمالست
 در گرد مذلتش چه حالت
 وان^(۴) رو که رخش تهی شد از رنگ
 چونست بسودن گل و سنگ
 رنجت ز کدام باد پایست
 و آسودگیت کدام جایست
 چوکان زده کدام مستی
 سر باز کدام چیره^(۵) دستی
 از خود بره که تند خیزی
 وز من سوی^(۶) که همیگریزی

(۱) ع : آئینه نما و روی با روی

(۲) ۱ : هروان

(۳) ب : این و بیت ما بعد ندارد

(۴) ۱ : سیره که خواریت

(۵) ع : بسوی

(۶) ۱ : خیره

پنداشت صنم که آن دوتا پشت
 بر دیده نهد بمنت^(۱) الگشت
 گفتا که نه غیرت و نه ضفت^(۲)
 بین هیشت من بغیر مبت
 او^(۳) گفت زخانه بر کنم چشم
 تا در جز تو نیفگنم چشم
 این گفت و کشید دیده را زود
 بیدیدگی تمام بنمود
 گفتیش صنم این چه خیره کاریست
 بر روی خیالم این چه یاریست^(۴)
 گفتا که چو دیده غیر بین است
 کندم ز سرشن که غیرت این است
 تا با تو بدل شوم یگانه
 چون دولت با شه زمانه

قطب دنیا شه مبارک کاسهان میدان اوست
 هفت گوی اختران دیوانه چوگان اوست
 جوابی ز چوگان ببازیع گوی

چوگان چو وفاٹ دوست دریافت
 وز حالت^(۵) و حال او خبر یافت

(۱) ب : بست

(۲) ا : زشت

(۳) ب و ع : خواریست

(۴) ا : ندارد

(۵) ا : حالت حال

زخم از^(۱) تو که بز من زیونست
 کوئی ز برون^(۲) نه از درونست
 لیک از بی من زدند گستاخ
 زخمیت که شد درونه سوراخ
 ای من بوقات گشته منسوب
 هر پار مگو که نیستم خوب
 گر حسن کنی نصیب ما^(۳) تو
 با حسن بود وفا نه با تو
 چون با تو بدوسی شمار است
 با خوبی و رشتمیم چه کار است
 عاشق که بد از نکو کند فرق
 آن عشق ملمع هست بر زرق
 چون حسن نه^(۴) غیر تست سوم
 از^(۵) تو جز تو چگونه جویم

حکایت

آن نیست نهان که مهر خوی
 می سوخت در آرزوی روی
 آئینه نهاده دوست در پیش
 بنمودش از آئینه رخ خویش
 شد عکس نما بت گزیده
 و انگشت نهاد این پدیده

- (۱) ع : دعم تو (۲) ۱ : برنامه (۳) ۱ : با تو
 (۴) ۱ : دغدغه (۵) ع : از هر تو چگونه چون تو هیزم و ۱ : گویم

طیبیت^(۱) چه کنی که چوب خشکم
 فی بوئی ز عود فی ز مشکم
 عاشق بچین صفت نباشد
 کش بینش و معرفت نباشد
 ور باید آشنا درین سیل
 باری به لطافتی کنی میل
 باری طلبی بمهرا جانی
 که^(۲) ارزد بوفا و سهرابانی
 چوگانش بگوی ماه باشد
 دو گوی حریف شاه باشد

قطب دنیا شه میارک کاسمان میدان اوست
 هفت گوی اختران دیوانه چوگان اوست
غزل گفتن گوی در حسب حال

شد گوی دگر بوصف چوگان
 چون او که دلش بود گروگان
 گفت ای ز منت شکست روزی
 ما را ز تو هرچه هست روزی
 از تو شده بهر^(۳) من گذارا
 صد زخم نهانی آشکارا

(۱) طبیت (۲) ع : که زده وفا و سهرابانی (۳) ا : مهر

از گردن آشانت این خدر
 کاشته ماه نو شود بدر
 با^(۱) کشت تو گرچه هست کارم
 تو خر پزه و من خیارم
 تو گرد چو دیده من چو ابرو
 من پشت خم و تو هر^(۲) طرف رو
 معشوق خودم چه می نمی نام
 نی زیب رخ و نه لطف اندام
 کی لایق دوستیست باری
 کوزی و نجفی و نزاری
 بالائی دراز و چشم نه
 چون بشکنیم درشیم نه
 بشکسته هیچ کارنایم
 جز هیزم دیگ را نشایم
 چونی دو بهم گرفته پیوند
 خورده ز زمانه تیشه چند
 وانگه ستمی ز من برویت
 کازار منست سو بسویت
 جوری که توان^(۳) ز نیکوان برد
 از صورت رشت چون توان برد
 من معرفم که نیستم خوب
 بازی مکن و مساز^(۴) مرغوب

(۱) ۱ : در هر طرف

(۱) ۱ : ندارد

(۲) ۱ : باز

(۲) ع : که ز نیکوان توان برد

زین لطمه که هست در قفایم^(۱)
 هرگز ز هوا فرو^(۲) نیایم
 ای دست نشین شه که^(۳) نامت
 چوگان شد و داد این مقامت
 بین کز تو بسی^(۴) که زخم بینم
 نی بر فلک و نه بر زمینم
 اکنون که زکوب می بنالم^(۵)
 با شاه جهان بگوی حالم

قطب دنیا شه مبارک کاسمان میدان اوست
 هفت گوی اختران دیوانه چوگان اوست
جوابی ز چوگان به بازی گوی

چوگان بکرشمه بار دیگر
 بر گوی نهاده بار دیگر
 کز من چو بھی تو در نکوئی
 در عاشقیم سخن - چه گوئی
 با من چه کنی بمهرا ره تو
 من ماه نو و دو هفتنه مه تو
 پدری که ترا بچرخ دیدند
 وز^(۶) چرخ فرودت آوریدند

(۱) ا : قفایم (۲) ب : فرود نایم (۳) ع : شید نامت

(۴) ب وع : د بگ (۵) ع : نالم (۶) ا : در و فرود آوریدند

صد زخم همی رسد ز پارم
 من بیشم و خبر ندارم
 دردم نه ز ضربتی که تن خورد
 از ضربت دوست گی بود درد
 ور چند زنیم بر زینها
 دانی تو که نشکینم^(۱) ازینها
 سر بازد آر عاشق نیازی
 من سر همه تن ز بر بازی
 چو گانست بسی شده سر^(۲) افزای
 گرد سر این رفیق سر باز
 من زیر شکست کوب اینان
 چون نازکشان ز نازینان
 بر من ز بی شکستها را
 کردند دراز دستها را
 با من همه گرچه عشق بازنده
 محمود نه نزد این ایازند
 من از بی آن کسم هوای خواه
 کو را محل است بر کف شاه
 زینسان^(۳) که مرا هوا رویده است
 چو گان شهم ز جا رویده است
 سیل زده قفای اویم
 سر گم شده هوای اویم

(۱) ع : نهکنم (۲) ا : که افزای (۳) ب : ایان

میکش ستمی که آید از بار
مصنوع شدی چو بهر این کار
هر رنج که دیدنی است می بین
چون ساخته اند^(۱) از هی این
زانوف^(۲) که سوی بازیت جهد
هست از طرف خلیفه عهد

قطب دنیا شه مبارک کاسمان میدان اوست هفت گوی اختران دیوانه چوگان اوست **غزل گفتن گوی در حسب حال**

شد گوی دگر بغم گذاری
میگفت به خستگی و زاری^(۳)
من خسته روزگار^(۴) خویشم
سرگشته زخم یار خویشم
یاری که بدیگران دهد ساق
چشم گه کوب و بعد ازان طاق
سر می زندم ز تندی خوی
تا سر زده می دوم بهر سوی
کونی^(۵) که ز سوی یار باشد
داروی^(۶) دل نگار باشد

(۱) ع : است

(۲) ب : تدارد

(۳) ب : یاری

(۴) ا : گوی

(۵) ع : به تصمیع از روزگار

(۶) ب و ع : آسایش روزگار

آزده گیت که هست یا نیست
یا بر تو خود این صفت روا نیست
پیشم دوی و ندانی آزار
با آنکه سرت رسد پدیوار
من بر سر بازی و تو بی خود
دبناله تو دوان چو من صد
میر و ملک و سوار پویان
تو گم شده را بخاک جویان
تو در ته پای شان بهر جای
یکسر پشتاپ بی سر و پای
سرگشته تو هر طرف روانه
کارام و صبوریت روانه^(۱)
پویه زدت^(۲) به این درازی
هیهات که نزد خلق بازی
سر باز تر از تو کی بود دوست
کز دوست جفا کشیدنت خوست
یا رب چه سر است این بیندیش
کت^(۲) یکسر و سرزنش زصد پیش
تو عاشق صادق غم الفنج
کز دوست خوشی بسختی و رنج
آری وه عاشقی چنین است
در عشق کمینه بازی اینست

(۱) ا : حرانه (۲) ا وع : زدن و ب : زدن

میزن تو مزا قفا بصد ناز
 آتا می دوم و همی رسم باز
 پس میگذرم دوان و غلطان
 در زیر سم سعند سلطان

قطب دنیا شه مبارک کاسمان میدان اوست
 هفت گوی اختران شایسته^(۱) چوگان اوست
جوابی ز چوگان ببازی گوی

چوگان بجواب گوی شد باز
 کای از هی کوب یافته ساز
 از من همه که کوب خورده
 که کنده و گاه چوب خورده
 آن کنده^(۲) ترا شکر نموده
 وان چوب نبات تر نموده
 که منزل تو ته مغای
 که غلطشن تو میان خای
 افتاده دران مغاک چو فی
 غلطیده میان خاک چو فی
 چونست نمی زف فسانی
 زیر سم اسپ^(۳) هر جوانی

(۱) ب و ع : دیوانه

(۲) ب و ع : دمشق

(۳) ب و ع : کنده تر

لپو^(۱) من بھین هوس تمام
 کز عشق همین بلاست کام
 در^(۲) عشق چه به که درد سر نیست
 زو لذت من جز این قدر نیست
 عشق غرضی نه عشق بازیست
 خون خوردن عذر فی نمازیست^(۳)
 این است وصال یارم از بخت
 کاسیب ویم همین رسد سخت
 شادم بھین^(۴) قدر زناگیر
 نبود اگر این هم چه تدبیر
 بو بر کف شده^(۵) که صولجانی
 آزار چرا کرم نه دانی
 دولت^(۶) نبود که برگ کاهی
 ارزد بشکست پادشاهی
 هندو که بنان^(۷) نواخت صد را
 صد در نظرش کشند خود را
 عاشق نه کم از شکم پرستیست^(۸)
 کش بر تن خود چنین نه دستیست
 من گوم و تو بخسته چوگان
 من با تو و تو یمن گروگان

(۱) ع : جو . (۲) او ب : خدارد . (۳) ع : دهین

(۴) ع : خود . (۵) ا : دالت . (۶) ا : بان و ب : بنا

(۷) ع : پرستیست و در مصرمه نام : دستیست

قطب^(۱) دنیا شه مبارک کاسمان میدان اوست
هفت گوی اختران شایسته چوگان اوست
غزل گفتن گوی در حسب حال

گوی از سر حال باز رو رفت
و آمد بزبان حال در گفت
کای یانته قرب ارجمندان
رفته به بلندی از بلندان
مجنون توام بقصد نژندی
تو لیای من بارجمندی^(۲)
هرچند ز میل تو بسوم
صد کوقتگی رسد بروم
مجنون^(۲) چو فناد پشن لیلی
میکن بسوئی فناده میلی
لیک اینهد^(۳) ز دوستان رسد رنج
بر دوست بود چو^(۴) بخشش گنج
سندان که ز پتک بیند^(۵) آزار
چون بهر زر است مشعرش بار
هاون که ز دسته^(۶) میخورد کوب
چون بهر خور^(۷) است گو بخور خوب

(۱) ب وع : ندارد (۲) ب وع : لیای من بارجمندی

(۳) ب وع : ندارد (۴) ع : آنکه (۵) ا : به

(۶) ع : گیرد (۷) ب وع : دست (۸) ا : ذرع : بخور چوب

تن چوست مرا ز چوب سازی
 خشکی و خیفی و درازی
 من هیچ ندانم این چه ساز^(۱) است
 کم بر ملکان هزار ناز است
 آندم که مرا شوند خواهان
 صد کار رها کنند شاهان
 این طرفه که اولم ستانند
 بر دوش بعزم نشانند
 پس باز کنندم^(۲) آپنان خوار
 کاید سر من بخاک هر بار
 گاهی به بلندیم بر آرند
 گه باز به پستیم در آرند
 شک نیست سهان^(۳) که گر نوازند
 که پست و گهی بلند سازند
 وین زیر و زیر چنین که هستم
 از^(۴) بر ترا بلند و هستم
 تا بو که بجهله گر توانم
 خود را بوصال تو رسانم
 بوس قدمت بخاک غلطان
 از دولت یک سوار سلطان

(۱) ع : داد

(۲) ع : کند

(۳) ا : کو

(۴) ب و ع : که گهی نوازند

گفت ای همه کوب من چشیده^(۱)
 وز من همه سرزنش کشیده^(۲)
 کوب از^(۳) منت ارچه هست حالی
 من نیز نهام ز کوب حالی
 چوگان که فکند لطمہ بر گوی
 زین پشت شکسته گشت و زو^(۴) روی
 هست ارچه دل ملوک بر من
 بسیار شکستگیست در من
 از عشق مکن تو لاک ریزی
 از لطمه من چو میگریزی
 زخم ارچه که بر تو من کنم ساز
 طرفه که شکسته من شوم باز
 بر گوی بسی شکست چوگان
 کز گوی جوی نه گشت تقصان
 هست این مثل آن که صد ستم زای
 افتاد و ستم کشنه بر جای
 ای گوی منم طفیل و تو اصل
 وز خال^(۵) تو بازی مرا حوصل
 ورنه چه لطافت است در من
 کاید هوس ملوک بر^(۶) من

(۱) ع : گشیده (۲) ع : کوب منت
 (۳) او ب : حال (۴) ب : در من
 (۵) ب : دان روی

کار^(۱) تو کسان که خواست کردند
 جای تو پنست راست کردند
 این نیز به بخت کارسازیست
 کامحاب یمین شدن نه بازیست
 با تو که قضا به بخت آراست
 چپ زن^(۲) نشود مگر که ناراست
 من گویم و زخم خورده تو
 در خاک فتاده^(۳) کرده تو
 در می‌نگرم ز چرخ در خویش
 گرد آمده سختی ز حد پیش
 از گرد خود اینچین مرانم^(۴)
 چون گرد^(۵) بگرد تو دوانم
 بخت من و تست اینکه شد جات
 دست شه و جای من ته^(۶) پات

قطب دنیا شه مبارک کاسمان میدان اوست
 هفت گوی اختران دیوانه چوگان اوست
جوابی^(۷) ز چوگان ببازی گوی
 چوگان^(۸) چو بدید حالت گوی
 در حال نهاد سوئ او روی

(۱) ع : کار از تو (۲) ا : از (۳) ع : نداد (۴) ا : سرانم
 (۵) ا : گرد بگرد (۶) ع : کف پات (۷) ب دع : جواہش
 (۸) ب : قبل ازین نه ایيات دارد که در اروع : جاین دیگر آمده و اینجا خلاف عمل الماء

گه دوش ملوک تکیه گاهت^(۱)
 گه مرتبه برتر از کلاهت^(۲)
 چاپک ز تو خورده راهواران
 چاپک ز تو گشته شهسواران
 مرکب ز پیت براق سازند
 ور لاشه بود براق سازند
 آنانکه تن از ملال پیچند
 در لعب تو چون دوال پیچند
 بر پات نهند سوران دست
 تا بو که تو با نهی بران دست
 ین کت چه عزیز می شمارند
 کت جمله پدست کرده دارند
 چون دست ملوک جای سازی^(۳)
 چون با تو کنند دست بازی^(۴)
 نگذارتند ز قبضه خویش
 گر ز آبله دست شان شود ریش
 گچه کفshan کشد جراحت
 هم دارندت میان راحت
 پوینده که با تو شد هنر سنج
 بازیش نموده دیدن رنج
 چون با تو بعشق دست بازیست
 هر رنج که آید از تو بازیست

(۱) کلاهت

(۲) باری

(۱) گاهست

(۲) ب : جانپاری

چوگان بکف شهنشه دهر
 چون داشت سراسر او سر^(۱) بهر
 هر لعب که می نمود هر سوی
 می گشت^(۲) ز بازیش سر گوی
 ز آمد شدن ستوده او
 شد گوی روان ربوده او
 از جای شد و ز صبر^(۳) وا ماند
 یک ضریبه بخورد و در^(۴) هوا ماند
 آن عاشق خسته هوا^(۵)
 کش بود ز کوب^(۶) خود روانی
 از حالت خود چو مبتلا گشت
 با دلبر خود غزلسرا^(۷) گشت
 چون گشت شکستگی درستش
 بستوده پیختگی نخستش

غزل^(۸) گفتگوی در حسب حال

کای یافته سربلندی از بخت^(۹)
 کت کرده بلند صاحب تخت
 منزل چو بدست شاه داری
 بنگر^(۱۰) که چه دستگاه داری

(۱) ا وع : بصر

(۲) ا : میکرد

(۱) ب : بهر بهر

(۳) ب : در پا

(۴) ا : کون

(۳) ب : در پا

(۴) ب : زان این مه

(۵) ا : تخت

(۴) ب : زان این مه

(۶) ع : حن

هر دین که بود همیشه خندان
 بنهفت ز بیم گوی دندان
 از بازی چل نمونه گوی
 نگذاشت یکی فرو جهان جوی
 در زیر عنان چارگانه
 چار از توی^(۱) پاردم روانه
 هشت از چپ و راست در رخ خاک
 چار از ته باد پائی چالاک
 وز چار طرف تکان^(۲) هوای
 پنجی ز بر سرش روای
 سه گوی دگر که معجز است آن
 ف در حد مرد عاجز است آن
 زان هر سه یکی زدن هوا گیر
 دویم بدبو پاره کردن از تیر
 سیوم^(۳) چو دو گشت دوختن باز
 تا باز شود چو اولین ساز
 از یک شبیمه یگانه خورشید
 در پدر فگند سلخ جاوید
 چو گانی ازو چو گوی افلات
 پویان کره بر هوا نه بر خاک
 گردان شده هر چهل^(۴) نمونه
 چه راست رو و چه باز گونه

(۱) ب دع : سوی

(۲) ۱ : سکان دع : یگان

(۳) ب : تدارد

(۴) ۱ : هر چهل از دع : بر چهل

یک گوی و دو صولجان ز هر سوی
 خالی بیانه دو ابروی
 هر دو سوی^(۱) خود کشان بواجب
 چون صره پشرکت^(۲) دو حاجب
 چوگان گهی از هوا ستد گوی
 گه سود به نسیه بر^(۳) زمین روی
 گه^(۴) سر بها کشیده چوگان
 گه با سر گوی شد گروگان
 گه گوی بلند کرد هر واز
 از چرخ آمد بچرخ شد باز
 گه کرد ز یک در اندر ون سر
 در حال برون شد از دگر در
 خوش سخت سری که در شد^(۵) آمد
 نشکست^(۶) خود و نشکست ازو صد
 افتاده میان هر که و مه
 بیرون شدش^(۷) از در آمدن به
 گویی گه خلیفه جهان زد
 یکسر ز زمین بر آسمان زد
 از میل زمین چنان^(۸) شد آزاد
 کز مرکز خود^(۹) نیامدش یاد

- (۱) ب : سو (۲) ۱ : صره شرکت (۳) ب : فر
 (۴) ۱ : گر (۵) ۱ : شه (۶) ب و ع : بیکت
 (۷) ب و ع : جهان (۸) ع : خوبیش بناشدش (۹) ۱ : شدن

چون^(۱) ماه پر آهان پر آمد
 بسم الله از اختران پر آمد
 در لعب گه شهان روان گشت
 دشی همه پر ز صولجان گشت
 شه^(۲) گشته سوار و شمسواران
 گردش جو بگرد ابر باران
 پر گوی وشان گرد^(۳) مهره
 در بازی گوی گشته شهره
 زینسو شده گرد باد در سیر
 زانسو شده گرد کوه^(۴) در طیز
 سر^(۵) خوش بمواقت حریفان
 در لایه و لعب چون ظریفان
 میدان شده پر کمیت و مردان
 گلکون و کمیت و بوز^(۶) گردان
 شه در مه نو نشست کرده
 بدری مه نو بلست کرده
 بازان بهم اوستاد و شاگرد
 دندان^(۷) گراز و صخره گرد

(۱) ع : ندارد و در تصحیح اشاره شده (۲) ۱ : سرگشته

(۳) ۱ : کرده مهر (۳) ۱ : کرده در (۴) ۱ : شه

(۵) ب : لور و ع : بوز

(۶) ۱ : دندان دراز و سخنه و ب و ع : دندان دراز

دلهمائی معاشران می نوش
 از حسرت می چو باده در جوش
 آسوده مسافران ره رو
 دیده ز هوا غنیمتی نو
 سایه که ز خود کران گرفته
 خوشیده صفت همان گرفته
 خوی گشته نهان چو در پدریا
 یا زیر شعاع خود ژرفان
 تنها ز خوشی^(۱) به قاب گشته
 گلما همه نی گلاب گشته
 خوشیده بجلوه جا نشسته
 وز^(۲) خوردن سایه روزه بسته
 نیلوفر از آب چشمہ خمور
 پژمرده برای چشمہ نور
 چاپک شده هیکل اشاقان
 افزون شده آتش براقان
 ابری خوش و فصل تو یهاری
 شایسته رغبت سواری
 سلطان بچین هوامی دلکش
 آهنج پگوی کرده سر خوش

(۱) ا : بخوش و ب : ذخوشی ثبات

(۲) ا و ب : در و ا : رود بسته ب : دور بسته و ع : رود

زد باد صبا دم معبر
 شد گوی زمین چو گوی عنبر
 در باع چو مرکبان خود رام^(۱)
 کل نرم ذهان و باد خوش گام
 بادی که زده در آبدانها
 چوگان فگن آب بز کرانها
 یکسون کشاده ابر دربار
 چو ساعد گوی زن گه کار
 باهم^(۲) بز دو باد گرم پوی
 آسیب دو باد پاست گوف
 سبزه بزمین دمیده هر سوی
 سبزیش چو رنگ سبز بر گوی
 صحرا خوش و باد^(۳) خوشر ازوی
 خورشیدند نهان و ابر بی خوی
 زان چشم کز ابر شد به پرده
 خفاش دعائی ابر کرد
 در ابر فراشتک ببازی
 چو بز کره لعبتان غازی
 کنجشک که حلق^(۴) زد ز گرسی
 حلتش زده ارغنون نرمی^(۵)

(۱) باد

(۲) ندارد

ع : کام

(۳) بوز

ا : نفس

(۴) حلق

خاصه که ثناي^(۱) قطب گیانست
کش گوي سپهر گوي^(۲) چو گانست
باد ابلق دهر زير رانش
و افلاک بکف چو صولجانش

او صاف گوي با ختن شاه و عشق گوي
بر^(۳) صوْلَجَانِ اگرچه که خشك آمد و نزار

روزی که هوا بسبز میدان
از ابر کشیده سایه گردان
ابر آمده^(۴) چون قباد و جمشيد
بربود ز چرخ گوي خورشيد
خش گشت هوا بهر کناري
چون گوي ربوده شهسواري
بنفت سپهر نيلگون چهر
پوشيده قبائی آپکون^(۵) سهر
خورشيد در ابرهای بی برق
چون گوي در آب تیره شد غرق
افتاد چو خنگ چرخ را زنن
در غاشيه شد حنای زلن
جنبيد نسيم خوش بهر سوي
چون مرکب نرم گام خوشخوي

(۱) ب رع : نثار (۲) ب : در چو گانست و ع : در چو گانست

(۳) ع : آمد و

(۴) ب : لاله گون چهر و ع : لاله گون بهر

دیباچه حسن و عشقباری
 زانگونه کنم بسحر سازی
 کزوی صد دل^(۱) شود گروگان
 چون گوی بلعب که چوگان
 آن رقید^(۲) دهم که گوی منکر
 در شیوه عشق غلطهد^(۳) از سر
 چوگان که ستودنش طرازم
 چوپست بنقش خوب^(۴) سازم
 عشقی که درین دو همسر^(۵) افتاد
 زین رقعد^(۶) پسینها در افتاد
 عشاق بنقش خواندن آن
 سر گوی کنند و پشت چوگان
 هر جا که ز زندگی اثر هست
 عشقی بیان جانور هست
 در آهن و سنگ نیز وازیست
 و اندر که و کهربا نیازیست
 در چوب نبودی^(۷) ار ز دنبال
 چوگان نگرفت گوی در حال
 نبود عجب ار ازین صحیفه
 در چوب اثر کند لطیفه

(۱) چو دل شود

(۲) رقه

(۳) گردد

(۴) ب و ع : چوب

(۵) اسر

(۶) رقه

(۷) نبوت ار زدم فال و ب و ع : نبوت من زدم فال

بین^(۱) سپهر دومین کش چون عطارد دید گفت
یادگیریم که زینسان نکته داریم یاد

دوم^(۲) که سپهر تیر خوانند
هشت از سوی بروتريش^(۳) دانند
دیوان عطارد است کن وی
فضل همه را رسد نیایی
که فضل و ادب پدوصت منسوب
لعل و عیث است نیز ازو حوب
لعل ارچه ز طبع^(۴) زهره زايد
بی یاری تیسر راست ناید
چون هست^(۵) درین سپهر والا
مه از ته و زهره سوی بالا
تیر آن^(۶) دو که همنشین گرفته
عشق ازوی و حسن^(۷) ازین گرفته
اینجا که من از سپهر ثانی
کرده^(۸) بنمونه خامه رافی
آن نقد که خاص این دوکانست^(۹)
بین کان همه اندرین میانست^(۱۰)

(۱) ب : تدارد و ع : در آخر : دارم بیاد (۲) ا : دوین و ع : درم

(۳) ع : بروتريش بدانند (۴) ا : مطبع ذهره (۵) ب و ع : جست

(۶) ع : نیزان و تصحیح : نیزان (۷) ا : لعل

(۸) ع : کرد (۹) ا : مکان و ع : دوکانه (۱۰) ع : میاه

غزل

بهار و باده و گلزار و روی لاله رخساری
 ازین خوشنور نباشد خورمی را روز بازاری
 تو ای بلبل که در باغ از کل خود می پری چندین
 جمال گلرخ ما را یکی نظاره کن باری
 جهانی هر گلست اما به بستان چون روم جانان
 چو بی تو دل نمی آسایدم در هیچ گلزاری
 من^(۱) محروم می میرم ز عشق پای بوس تو
 ز پایت خاک را پهنه به از من خاک بسیاری
 همه شب در^(۲) فلک چشم تو سنتگین دل کجا دانی
 که چون گردد^(۳) همی این آسیا بر چشم بیداری
 بسوزد پیش تو شب شمع و من هم سوزم از غیرت
 که حق جان من شد سوختن پیش تو چون یاری
 گرفتار تو ام با تو نیارم گفت لیک از من
 بگو صیاد را کاخربه بخشنا بر گرفتاری
 دلی کار آمده بود است ما را کمز غمت خون شد
 چه کار آید دلی کو^(۴) خون نگردد در چنین کاری
 همی^(۵) خواهم ز دست دل که همچون آب چشم خود
 بغلطم بر زمین آندم که در دولت دهد باری
 خلیفه قطب دین سلطان بن سلطان که بر گردون
 شده خورشید بهر تنکه نامش چو دینساري

(۱) ا : نه (۲) ب وع : بر فلک و ا : فلک خشم

(۳) ا : چون میگردم این (۴) ب : گر (۵) ب : ندارد ا : نمیخرام

از شمردن دست صرافان بماند
 وز نوشتن کلک و صافان بماند
 این کرم جز سهر سلطانی نکرد
 سهر هرگز این زر افشاری نکرد
 این طرب کز وی بهانی شاد باد^(۱)
 تا جهان ماند^(۲) جهانرا یاد باد
 زندگانی خلیفه تا ابد
 تا چنین شادی کند هر سال صد
 ساقیا در ده میش عیش و نشاط
 کافکند صد میهمان^(۳) در بساط
 تا بیاد قطب دنیا در کشم
 وجه^(۴) صد شادی ز گنجش بر کشم
 مطریا^(۵) با بالک خود شادی فزای
 شادیانه بر کشن اندر چنگ و نای
 کز هن این میهمانی و طرب
 زادن سلطان محمد شد سبب
 این غزلخوان کز نوای چون شراب
 بلبان را میکنی مت و خراب
 این غزلخوان تا چو^(۶) دلسوزی کند
 چشمها را ایر نو^(۷) روزی کند

(۱) ب وع : گفت شاد

(۲) ب وع : بالک

(۳) ب وع : وجه شادی را

(۴) ا : این تو بیت ما پد از جهت معندها غیر مرتب شده

(۵) ا : چه ابر نو ب وع : ابر تو

(۶) ا : ابر نو ب وع : ابر تو

سرفرازان گران و با شکوه
 هر یکی بسته کمر مانند کوه
 بس کمر بندیده^(۱) نازک میان
 کز کمر هم سود دیده هم زیان
 بس کله زر که زیبده سر شده
 وز جواهر نایب افسر شده
 هست گوئی^(۲) تکمه گوهر برو
 کز لک^(۳) شاه و زیان شعر گو
 قندزی کز زر شده آراسته
 زرد^(۴) کل قندش بگردش خاسته^(۵)
 موئی قندز گرد زر پود آچهنان^(۶)
 چون محسن گرد روئی عاشقان^(۷)
 هر که از شد خلعت و زر یافته
 مرد بالا زر و گوهر یافته
 پسکه^(۸) پوشیده جواهر هر یکی
 چار جانب گشت در جوهر یکی
 گنج بخش خود که یارد گفت کس
 بیش از امید و تمنا و هوس
 هر طرف از مال بخشش بی ملال
 صد شهاب از پدرها گشته هلال

(۱) ع : بندیده

(۲) ۱ : گومر

(۳) ب و ع : زرد لک

(۴) ب : پردار شان و ۱ : گرد ذر پوش

(۵) ب و ع : هیوانان

(۶) ب : هر که

هر سهی^(۱) در چرخ پر سیاره شد
 چرخ^(۲) سیاره دران نظاره شد
 بلک هر فرمانروائی را وجود
 آفتابی گوئی^(۳) اندرا چرخ بود
 هر سری کز چرخ شیران تافته
 مهر گوئی خانه خود یافته
 چرخ اگرچه شیر را^(۴) مهری نداد
 عدل شد در شیر مهری^(۵) نو نهاد
 چار^(۶) شیری موج زد بر هر جسد
 یک اسد بر چرخ^(۷) و اینجا چار اسد
 چرخ هر یک در اسد آورده ماه
 به بود مه در اسد تشریف شاه
 دو^(۸) کل زر چرخ را در نه قیاست
 کاهل عالم را ازان نور و خیاست
 وان نه بهر بخشش سیارهایست
 بلک از دوری بی نظارهایست
 شه بهر بخشش باهل روزگار
 داده چرخ چار کل چندین هزار
 از کمرهای^(۹) که غرق اندرا گهر
 در گهر شد غرقه^(۱۰) هر کس تا کمر

(۱) مس (۲) ع : چرخ و سیاره (۳) ب وع : گویا در

(۴) ۱ : شیری مهری (۵) ع : در شهر مهر نو

(۶) ب : چار شید چرخ در بر هر جسد وع : چار شید چرخ در بر سر جسد

(۷) ۱ : برج (۸) ب وع : این و بیت ما بعد ندارد و ۱ : دو و در نه قیاست

(۹) ارب : گهرهای (۱۰) بی : غرق وع : غرق هر یک

گشته بربط سرگران ز آواز خویش
 خفته در آغوش بربط ساز خویش
 کاسه خالی و سر پوشی برو
 جز غذای^(۱) روح فی نوشی درو
 زار نالنده رگش چون خشک شد
 نالد آنکو را برگ خون خشک شد
 نشتر چو بیش^(۲) بر رگهای زرد
 خون چکان لیکن ز چشم اهل درد
 گشت قولان چاپک^(۳) دست زن
 صوت شان از جادوی گفته سخن
 کرده خون^(۴) چون دست در دستان زده
 دست بر دست از فسوس^(۵) جان زده
 گه تیزی شان ز دیده خون دود^(۶)
 ور دهنند آواز جان پرون دود^(۷)
 از سایع و می^(۸) چو سرها گشت خوش
 شد^(۹) ز خلعت عالمی فردوس وش
 چرخ^(۱۰) زردوزی و سروارید بافت
 چرخ را از تابش خود رو بتافت
 خلعت خانان ز گوهر باقته
 گرد دریا لولوی تر باقته^(۱۱)

(۱) ا : عذاری و : نوشی برو (۲) ب : بیش وع : بیش

(۳) ب : کامل وع : قولان کارا (۴) ا : خون ندارد (۵) ا : فرون

(۶) ا : رود . (۷) ا : دهنند (۸) ب وع : وی

(۹) ا : من (۱۰) ب وع : ندارد (۱۱) ا : باقته

نای زنگی وش شده زنگی طرب
 زنگی کش از عراق اصل و نسب
 نائیش^(۱) دم داده از پر حاصلی
 او فرو خورده دم از ساده دل
 نیم گز و^(۲) افزون ده انگشتشن نه کم
 باد^(۳) پیموده گزش و آواز هم
 چشم بندش گشته مرد سحر ساز
 گاه چشمش^(۴) پسته و گه کرده باز
 زاغ^(۵) بط نول و هزار افغانش زار
 طرفه زاغی کو زند دستان هزار
 چنبیری دف همچو چرخ چنبیری
 چنبرش را زهره گشته مشتری
 دست گردان قلمه از پیش و پس
 قلعه هر گز بست گردان دید اکس
 چار دروازه بسان روزنش
 نصب کرده^(۶) هر یک از روئین تشن
 صحن قلعه کاغذین قلعه ز چوب
 در^(۷) و دیوار این و صحنهش پکوب
 گشت راحت بهر او را رنج سنج
 وین عجب بین کو ز راحت پرده^(۸) رنج

(۱) ا : تا پیش (۲) ع : و ندارد (۳) ا : باده (۴) ع : چشی
 (۵) ع : زاغ و (۶) ب وع : در هر یک درگان روئین تباش
 (۷) ب وع : دور دیوار (۸) ب وع : بدده

چون طریق رهمنی برداشته
 و زنان را نیم و بگذاشته
 هر پک اندر و زدن ز آهنگ تیز
 کافر فرغانه و اعراب^(۱) حجیز
 مرغ را نگذاشته رفتن بلند
 آهوان را کرده ز ابریشم^(۲) کمند
 عنده لیسانرا بشیرینی زیر
 چون مکن در انگلین کرده اسیر
 از چنان پرواز آن سبک^(۳) دری
 هم فرشته گشته پر کم هم پری
 چنگیان که نوا ز خمید^(۴) بهنگ
 یکدگر ناخن^(۵) زنان از پر جنگ
 نیم زورق چنگ و رشته^(۶) بست و چار
 بست و چارش رود هم با بحر یار^(۷)
 در میان بحر^(۸) و روشن جا بجای
 گشت در بازی گری دو^(۹) پنج ها
 پنجگان^(۱۰) هم پنج پاره ماه نو
 بود همچون مه بسرعت تیز رو
 چنگی از قایقران^(۱۱) آن خندان هلال
 در نشاط شادمانی ماه و سال

(۱) ا : اهراق (۲) ب وع : کرده ابریشم

(۳) ب وع : و آن نسنه گری (۴) ع : نفنه و ا : زخم (۵) ا : نامد

(۶) ب : دست (۷) ب : باست و چار (۸) ا : بحر روشن

(۹) ب : ده (۱۰) ب وع : ندارد (۱۱) ا : از شهران

اسم^(۱) او در دهر روشن یش گشت
 گرچه او خس ہوش ام خویش گشت
 شیشه یاقوت در وی کرده جای
 طرفه باشد شیشه یاقوت زای
 سر خوش اما پیش مستان در سلام
 صاف پاطن لیک در بق بق مدام
 گشته از فتوای^(۲) مفتی بی و بال
 کشن دراج و خون بط حلal
 ز آرزوی خوان شاه روم و زنگ
 هم کبوتر کشته گشته هم کانگ
 نی غلط کردم که مرغان پهشت
 از پهشت افتداده در صحراء و کشت
 تا^(۳) میان مرغ و ماهی در شوند
 بو که خوان شاه را در خور شوند
 مطربان پادیند و ایر دست
 همچو بلبل در چهار از نعمه مست
 کان زمان کاهنگ در ساز آورند
 مردگان را جان بت باز آورند
 چون بر آورده نوایی جان نواز
 بارید را زنده کرده کشته باز

(۱) ع : ام

(۲) ا : فتوای و معنی و ب : در فتوای مفق و ع : فتوای مفق بی عدال

(۳) ب و ع : در میان

وز گل صمرا گل صهبا به است
 کوست روح انگیز و این راحت ده است
 باده در گل کردن و مجلس ز بوی
 خوشتر از فردوس گشته^(۱) سو بسوی
 جام چون دور فلک مرد آزمای
 هم خار انگیز و هم شادی فرازی
 از مزاج خویش^(۲) یاران ظریف
 برده پیغام صراحی بر حرف
 جانی از ساق بقالب یافته
 چشمہ حیوان لبالب یافته
 آن^(۳) لبالب کو بر لب رینته
 گوئیا جانی بقالب رینته
 طرفه دریائی که کف پر گوهرش
 معبری^(۴) هم کشته و هم معبرش
 طرفه بعری کو چو غواص از درون
 گوهر دریا دلان داده برون
 سجده^(۵) قرابه در خدمت چنان
 کز دهان در سجده گه خون افغان
 راکع و ساجد و لیک^(۶) هر دم بخوی
 هم خورد می هم رساند سو بسوی

(۱) ع : خطف

(۱) ۱ : هر سو سو بسوی

(۲) ب : معبر

(۲) ب ع : از

(۳) ع : ولی

(۳) ع : دیده و ب : در مجلس چنان

باده سرخ از برای تیک خواه
 سرخ باده بهر پدخواهان شاه
 باده^(۱) رخشنده چون خون خروس
 لعل و صاف همچو لبهای عروس
 عقل را دشمن و لیکن^(۲) دوست روی
 دوستی صاف مزاج و تند خوی
 جوش کرده بر سر آتش بسی
 چون بجوشید بر سر آتش کسی
 شربت نوشین حکیمان را بکام
 عاقلانش نوشدارو کرده نام
 سرخرو هم در عجم هم در عرب
 پوز لطافت مایه عیش و طرب
 در پاله^(۳) تا خط بغداد مل
 دجله^(۴) لعل و ز مرفارید هل
 خوش کمیتی کوچو خوی کرده ز تف
 بر شده گنبد^(۵) کنان بالائی کف
 بسکه خوشخویست و خونش گرم هم
 گرم گرم آمیخت با خون^(۶) دمدم
 بیوی مل از بیوی گل نیکو تراست
 کان دلاویز است و این جان پرور است

(۱) ب : باید و ا : تا هر ا

(۲) ب : وسالت

(۳) ا : خور

(۴) ب وع : چون گنبدی بالائی کف

تیرها کز په کرگس زیورش
 ماند پر کم نسر طایر از پرش
 تیزیان^(۱) تیز رو بیش از شهار
 کز هنر پویند بالائی غبار
 خدمتی بگذشت چون بیش از قیاس
 مجلس عیش و طرب را شد اسامن
 مجلسی شد صد ارم منحول ازو
 صحت^(۲) هر جان می معلول ازو
 ساقع مه پیکر اندر دور می
 گشته روشن دوز مه از دور وی
 دریان بزم^(۳) چون نخلی به پای
 گاهی بزم آرای گه رزم آزمای
 داشته جوشان کمیتی^(۴) در رکاب
 تلغ و خوش خواره چواز خوبان عتاب
 کرده بر کف شیشه صاف وشی
 آبی آلوده تنک بر آتشی
 پاده از نیشکر فی از نخیل
 کوثرش همشیره هدم سلسیل
 زان عرق کو خون می را کرده آب
 از شفق بیرون کشیده آفتاب

(۱) ۱ : نیمهای ویژه زن (۲) ب وع : صحیان هر

(۳) ۱ : بگیق بر (۴) ب : ظلم

اندرين زرين^(۱) بهشت تازه روی
 جوئی زر گشته روان در^(۲) چار سوي
 گشت چون ترتیب بار آراسته
 خدمتی^(۳) گشت و نثار آراسته
 در فشان^(۴) شد هر پزگی در چمن
 همچو ابر نو بهاري در چمن
 خدمتی را عرض خدمت شد به پیش
 شد^(۵) تفایس هر طرف ز اندازه پیش
 تخفهای کان نگنجد در خیال
 هدیهای کان نه سنجید^(۶) در مجال
 جاسها چون نامه اعمال خیر
 یا پر روح القدس بی بال غیر
 ناقها کاندم که بو داده عطا
 بومی شان از هند رفته تا خطما
 هر یکی خاتم که سلطانی دهد
 مژده ملک سلیمانی دهد
 کشتهی زر کان اگر پدهد خدای
 بگذرد بر آب خود عمر گدای
 هر کمکی در بلندی ماه^(۷) نو
 چرخ نتوانسته^(۸) بردن زو گرو

(۱) ب : زر و ع : ندارد (۲) ب : بر (۳) ۱ : خدمت
 (۴) ۱ : فشاند هر (۵) ع : چون (۶) ع : نگنجد
 (۷) ع : نتوان بست بردن هر گرو و ب : برد (۸) ۱ : شاه نو

هر دو عالم را ز جودش مرجعا
 هفت عضوش هفت دنیا در قبا^(۱)
 صد دعائی^(۲) خلق حرز دامنش
 صد هزار امید در^(۲) پیرامنش
 صبح اقبالش دمیده بر جین
 و اختر مسعود با ذاتش قرین
 پیش تخت آراسته باغ ارم
 از گهرهای ثمین بهر کرم
 ساخته از زر درخت میوهدار
 از زمرد برگ و از یاقوت بار
 نخلهای زر که در پرداختن
 آنچنان از سوم نتوان ساختن
 هر هائی استخوان او ز سیم
 دانه در منقار او در پتیم
 باغ زرین دریمان بزمگاه
 کل ز لعل و از زبرجدها گیاه
 مرغ زرین این نوا کرده روان
 کاینچین باشد بهار خسروان
 بور سر این باغ چون ابر بهار
 دست سلطان گشته مروارید بار

خسروانه چتر زرین یافته
 وان ز سلطان^(۱) سلاطین یافته
 هم بدان نزدیک خانان دگر
 زان فرو تر کار رانان^(۲) دگر
 هر که کمتر زان صف آرایان بصف
 به ز خانان بخارا^(۳) در شرف
 پانگ چاووشان پایان^(۴) سهاط
 روئی شاهان ساخته نقش بساط
 هر یکی پهلو که^(۵) از سختی بال
 رستم زاول^(۶) بود پیشش چو زال
 بر^(۷) فراز تخت سلطان جهان
 چمله عالم قالب^(۸) او چان جهان
 زیر آکلیلش^(۹) جیین چرخ تاب
 گونیا کامد در^(۱۰) آکلیل آفتاب
 نور رویش پسکه هر سو تافته
 آفتاب از نور او^(۱۱) رو تافته
 دولتش یکسو بخدمت گشته پست
 بخت دیگر سو مگس رانی پلست

(۱) ع : سلطان سلاطین (۲) ب : ریلان وع : رانان و در معنیه اول : عانان

(۳) ب : خراسان (۴) ع : د پایان (۵) ع : پهلوی از

(۶) ع : د ابل به پیش همجرد زال (۷) ا : چون فراز

(۸) ع : قطب و او (۹) ع : آکلیل آن

(۱۰) ع : بر (۱۱) ا : از زدن یافته

چتر زرین هر یک خورشید تاب
 آفتابی سایه‌بان^(۱) آفتاب
 دور باش از هر دو جانب صف زده
 وز^(۲) زبانه تا زباناً تف زده
 آهن سبز و گهرهای سپید
 همچو شینم قطرها بر بزرگ بید
 هر یک شمشیر را بندی ز زر
 آفتابی بسته از جوزا مگر
 تین و بند زر که همتا آمده
 همچو خورشیدی بجوزا آمده
 در دو سوی مستند اعلام^(۳) دو رنگ
 نصب کرده په رخدمت روم و زنگ
 زان سیاه و لعل در عالم پدید
 هم شب قدر آمد و هم روز عید
 صف^(۴) زده هر سو ساط مهران
 سلک گوهر بسته والا گوهران
 پیش تخت آن سوران زانو زده
 کز بلندی با فلک پهلو^(۵) زده
 بعضی از خانی شله خسرو خطاب
 گشته^(۶) خسرو خان از شه کامیاب

(۱) ۱ : سایه‌بان

(۲) ۱ : مستند اهل

(۳) ۱ : زانو

(۴) ۱ : زانو

(۵) ۱ : سر

(۶) ب وع : خسرو خان ب شاه کامیاب

وصف نشاط جشن که از خلعت^(۱) و عطا
آفاق گشت کان زر و صحن لاله زار

قبه چون هر سوی گشت آراسته
یافت هر کس خواسته ناخواسته
گوشاهی هر دو شهر پادشاه
خوش شنو گشتند چون شهر الله
غلغل شادی که سر بر ماه برد
ره زنان چرخ را از راه برد
کرد اشارت حضرت شاهنشهی
جانب فرمانبران درگهی
تا پسارایند چشی کز^(۲) نشاط
آسان پیوند خواهد با پیساط
چون باهل دولت این فرمان رسید
مزده شادی پانس و جان رسید
مسنند آرایان دولت خامستند
گوهر آگین تخت ملک آراستند
تخت و کرسی کامیان وش یافت فرش
فسحت^(۲) کرسی شده تمثال عرش
هر سلطی چرخ را نظارة
هر پساطی ز آسانها پاره

(۱) ع : تخت

(۲) ا : از

این شده گردان بسرعت همچو ماه
 او بگردش ماه را برده ز راه
 این ز مو مرغول کرده در قنا
 کرده زان مرغول بر خلق جفا
 او بر آموده پمروارید فرق
 آشنا صدگان دران هر^(۱) قطره غرق
 این ز بینی گوهري آويخته^(۲)
 گوهري از خنجري آويخته
 او جواهر بر جيدين آراسته
 همچو پرونين بر مده ناکبته
 هر هری^(۳) بر تن لباس ديوگير
 پرنیان را سایه بر تن زان حریر
 اینچین خوب آن جمال دور ماه
 بسکه می برندند هر کس را ز راه
 زان شنبها^(۴) کن کرانها می زندند
 آشكارا راه جانها می زندند
 تا بود در عهد شاهان دین و داد
 رهزنی در عهد شه زین گونه باد

(۱) ب وع : یک

(۲) ۱ : آبته

(۳) ۱ : هری ندارد

این کشیده سرمه از دود چراغ
 دوده او کرده در صد سینه داغ
 او به پیشانی ز صندل داده رنگ
 سوئی سیم آورده صندل را ز سنگ^(۱)
 این^(۲) سروdi گفت کاهو گر پدشت
 پشنود نارد بصیرا باز گشت
 او الاون را چنان بتواخته
 کاب حیوان را ببرود انداخته
 این گرفته تال روئین را پدست
 زان دو روئی او همه یکرویه مست
 او کشیده تار^(۳) پولادین پساز
 کاهنین دلها فتاده در گداز
 این به نعمه زهره کیوان نسب
 آن به زیبائی مه زهره طوب
 این ز لعل آبدار آتش نشان
 او بگفت سوزناک آتش فشان
 این میان شانه مویش تا^(۴) میان
 او میان چون موى و هر مویش زیان
 این چو طاووسان هندی جلوه گر
 او معلق زن چو مرعش^(۵) از زیر

(۱) ب : رنگ

(۲) ع : او سروdi گفته

(۳) ب : باز

(۴) ا : مرغانش و ب : مرغان و ع : هر عاش

(۵) ا : مویش نفان

این تنک چون آب بارانی به بر
 گل بزیر^(۱) و آب بارانی ز بر
 او به بر در قرطه خورشید^(۲) رنگ
 آمده زو قرطه^(۳) بر خورشید تنگ
 این بسی خون خورده^(۴) ز افسون سرود
 او بسحر آورده مرغان را فرود
 رقص شان گه اشکنه گاهی شکن
 گفت شان هم جادوی وهم فتن^(۵)
 با دوگان دستارچه هر پای کوب
 صبرها را کرده از دل پا کروب
 عالمی حیران بهر نظاره
 زان دو پاره ابر بر مه پاره
 بر^(۶) ستونها بیستون داده برون
 هم ستون در چنیش و هم بیستون
 نور چشم از ماه غبغبهای شان
 چشم خلقی سرخ^(۷) در لیهای شان
 لعبتان هندوی هم جا عجای
 گشته هم پا کوب و هم نعمه سرای
 هر یکی را گه قتل معنوی
 خنجر هندی زبان هندوی

(۱) ۱ : بر زرد

(۲) ۱ : قطره

(۳) ع : گرده

(۴) ۱ : سحن

(۵) ع : هر ستونها و ۱ : بر ستونهاست ستون

(۶) ۱ : سرخ ندارد

این نهاده نافه مشکین بجیب
 او بخلوت^(۱) نافه بوگشته ز غیب
 این لب از تنبول کرده لاله گون
 داده او عشق را تنبول خون
 این ز سوزن خال بر بالای خد
 نقطه نیلی برای چشم بد
 او عرق خورده ز چهره خوی چکان
 خورد^(۲) لب از رخ برون داده هان
 این گربان باز کرده نیم مست
 فرق نی از سینه تا گلهای کده^(۳) پست
 او گل اندر جیب و خوشخوش خورده^(۴) مل
 فرق نی از بوسی او تا بوسی گل
 این ز بهر سوز خلق آورده چشم^(۵)
 سوخته جانها و سرمد کرده چشم
 او ز خال لب جهان کرده خراب
 عاشقان را سرمد داده در شراب
 او بر ابرو و سمه کرده هی به هی
 خسته جانها^(۶). زان کان خنگ هی
 او ز مرگان ناوک افگن سو پسوی
 ناوکش سندان شگاف آما ز موی

(۱) ع : بخلوه آپ

(۱) ع : بخلوه آپ

(۲) ع : گلهای دست

(۲) ع : گلهای دست

(۳) ع : هاباران کان چگ و نی و آ : خشک نی

(۳) ع : خشک نی

خمره چون باز شکاری صید گیر
 زلف چون هندوچ نافرمان پذیر
 خنده شان بردہ در یاقوت در
 گوش شان از در و از یاقوت بر
 چو برعنای نموده چشمها
 یک نظر شان قتل^(۱) و دوم خونها
 هر یک از جعد دراز فتنه ساز
 فتنها را رشتبه داده دراز
 زهره در پا کوب شان جا روخته
 لیک ازان پا کوفتن سر کوفته
 این نبات تازه و تر در قصب
 او ز حیوان شربتی در زیر لب
 این ز تیزی بنظر خورده خراش
 او ز مژگان رانده هر سو دور باش
 این میان صد دل اما یک تنہ
 او دو تو پوشیده اما برخند
 این ز مقتع^(۲) باقته دام بلا
 او ز پرها^(۲) داده آفت را صلا
 این ز مو شب کرده وز رو داده نور
 او ز ابرو خوانده وز لب رانده دور

(۱) : برها

(۲) : مقتع

(۱) : قید و ع : دیگر خونها

تیغ با بانگ دهل بی هیچ فرق
 گوئیا کین هست رعد آن هست برق
 مطریان هندزوی و پارسی
 گرد قبه چار سویش چارسی
 رفته چون در گوش بانگ چنگ و دف
 داده دل را نوشدارو در صدف
 بیشتر در قبها مطریب زنان
 چنگ در دلهای مشتاقان زنان
 چست در پوشیده پیراهن به تن
 تن برون سوی و درون سو پیرهن
 هر یکی کافر دل و ایمان ستان
 شکل شان هم جان ده و هم جانستان
 گرچه شهر دل بهر سو خورده پیچ
 زان گراقی موی شان نگسته هیچ
 بسته صد. چان زلف^(۱) شان در نیم تار
 سلسه باریک و بندی^(۲) بی شمار
 نار شان بر نارون نو خاسته
 نارون گشته ز نار آراسته
 غمزه^(۳) شان صد هزاران کرده خون
 زان خجالت زلف شان مانده^(۴) نگون.

(۱) ا : نیم شان در زلف

(۲) ب وع : بد

(۳) ع : غمزه شان

(۴) ب وع : گک

بر زمین آرایشی کرده بکار^(۱)
 کسان را دیده حیران صد هزار
 اختران با جمله بازیگران
 در تعجب مانده زین بازی گران^(۲)
 چهره بازان کرد صورتها پدید
 گه پیدا گشته و گه ناپدید
 هر جماد^(۳) از لعب شان حیوان شده
 گه مریخ و گهی کیوان شده
 در چنین شادی عجب نبود اگر
 سنگ مردم گردد و کل جانور
 گونیا هر پیکری جان یافته
 هر جمادی فضل انسان یافته
 غلغله کز کوس مس بیرون زده
 کوس با نه کاسته^(۴) گردون زده
 طبلها نوبت به نوبت در نغير
 وز دمامه آسان هریم و زیر
 در هوا از تندی پانگ دهل
 ابرها صد پاره گشته همچو کل
 مفردان زورمند و لعب ساز
 گشته بر پانگ دهل شمشیر باز

(۱) ب وع : نگار

(۲) ب وع : بازی دران

(۳) ا : جمال وع : از لعبستان

نقشیند اندر نگار و رنگ شد
 گشت این^(۱) مانی و آن ارزنگ شد
 گشت هر^(۲) پرده ز نقش مستقیم
 چون خیال شاعر و ذهن حکیم
 صورتی بنمود بر هر سو جمال
 کامپنیان صورت نه بندد در خجال
 شنه سلیمان خلق در فرمانبری
 گشته حاضر مردم و دیو و پری
 هر پری گوئی که بر خواهد پرید
 رنگشان گوئی که خون خواهد چکید
 هر یکی دیو از دهن آتش فگن
 بو العجب دیوی شهابش در دهن
 جامه ز اکسون و نسیج^(۳) و پرنیان
 بیش ازان کاید به تحریر و بیان
 پرده زرفت و دیباهاش چین
 در لطافت ز آسمان چیزی سهین
 گرد هر قبه ز صحرا تا سحاب
 ابرهای غرق زر چون آفتاب
 بازوی هر قبه پرتاپ^(۴) دو تیر
 شست در شست اطلس و خز و حریر

(۱) ا : این مانی و این وع : این مانی و آن ارزنگ (۲) ا : این پرده

(۳) ع : هر ندارد و به پرتاپ (۴) ب : حریر

او صاف لعب قبّه و خوبان ترک و هند پری ز دیوگیر و شکر لب ز قندهار

در چنین فصلی که جانها شاد گشت
و از غم و اندیشه خلق آزاد گشت
شہ بنای شادی شاهانه کرد
بدل زر بی وزن و بی پیمانه کرد
قبا فرمود بر گردون کشند^(۱)
بازی نه پرده را بیرون کشند
کار سنجان جمله در کار آمدند
زیرکان در شهر و بازار آمدند
خشت و گل عزت بسان زر گرفت
چوب و آهن قیمت گوهر گرفت
بر سر هر قبه مرد کار سنج
قبه بالا سو بسو میریخت گنج
گشت تیزهای میتین تند خیز
تیشها را نیز^(۲) شد بازار تیز
هر کجا صنعت گری بر جای خویش
کرد پیدا صنعت زیبای خویش
ظرفهای^(۳) گونه گون پرداختند
کانچه نتوان ساختن می ساختند
نقش قبه بسکه شد بر چرخ نشر
آسنان شد چون زمین در روز حشر

(۱) ب : در هر دو معرفه : کشید (۲) ع : نیز شد بازار نیز (۳) ع : ظرفهای

گفت سرخاب ای سر من بالشت
 نالش^(۱) من بهتر است از نالشت
 زانکه هر شب چون منم از گفت طاق^(۲)
 نالة سوزان زند اهل فراق
 گفت طوطی بر فواز سرو بن
 من غلام خسروم که سخن
 کز نمطهای سخن پیرائیم
 شد مثل در دهر^(۳) شکر خائیم
 عندلیبیش گفت رو بر خود مخدن
 کین غلامی پایه دارد بلند
 من که در گفتسن دستانم هزار
 پیش دستانهای او نایم^(۴) بکار
 تو کمی^(۵) جائی که از گفت ترش
 شد عطارد یک غلام کمترش
 کانجه او دارد ز معنی گستره
 نه عطارد دارد و نه مشتری
 نگذرد^(۶) مگر گفت او از اوچ ماه
 کی رسد در حضرت والای شاه
 هست او چون مادح قطب اسم
 تو کجا مانی بدرو برجیس هم

(۱) ع : (به تصحیح) بالش (۲) ۱ : گفت طاق (۳) ب وع : در شهر

(۴) ب وع : نایم (۵) ۱ : که (۶) ب : نگذرد

گفت هدهد تاج سلطانی مراست
 بر^(۱) همه مرغان سلیمانی مراست
 من ازان نسلم که برد او بی صبا
 بر^(۲) سلیمان راز بلقیس از سبل
 زد کبوتر پانگ کین یهوده چند
 قصه پیشینیان بر خود مبنده
 نامه ز انسان کز^(۳) سلیمانان عهد
 من برم ناری^(۴) تو با صد گونه جهد
 زاغ هم گفت از سر سودای خویش
 کاورم گلهای^(۵) خود بر پائی خویش
 گوئیا^(۶) کز روی تشبیه و نشان
 خال^(۷) مشکینم بروی مهوشان
 شارکش گفت ای سیاه بیفروغ
 چندت از بر خود این وصف دروغ
 گر توفی با این سیاهی خود ستای
 من نگاری ام حنا پسته پهای
 بط بیازی گفت در جوی چمن
 نیست یک مرغ چمن بر آب من
 من چو بر آب روان بازی کنم
 بهتر از بلبل نواسازی کنم

(۱) ع : فر آثار سلیمان و ن : بر مه الح

(۲) ع : نامه شوق سلیمان بر سبل و ن : چون نز ب را : دار بلقیس

(۳) ا : گن سلیمانان عهد (۴) ا : باری (۵) ع : گلهای چو زبر

(۶) ا و ب : گوئی (۷) ا : عاس

زهره کل آب گردد زین اثر
 زهره کی دارد دگر مرغ آن قدر
 طیره^(۱) شد قمری که هیچت ساز نیست
 هست آوازه و لیک آواز نیست
 من چو بردارم نوای یا کریم
 کل دهد دامن پدامن زر و سیم
 فاخته گفت از همه من بترم
 زانکه توحید است گفتار^(۲) ترم
 از یک گوئیم در ساعت نه دیر
 حور و روح آیند از جنت بزر
 گفت دراجش منه از خوی خام
 بر اصول فاخته توحید نام
 همچو من میگو سخن شیرین ترک
 آنکه گویم شیر و^(۳) دارم شکرک
 گفت طاووس اینک^(۴) هستند از هنر
 جمله مرغان مطرپ و من جلوه گر
 زیبدم جلوه که از خوبی بیش^(۵)
 در صد آئینه نه بینم مثل خوبیش
 قهقهه زد کبک و گفتش کز گزاف
 پائی خود را بین و از خوبی ملاف
 من به از تو گرچه جلوه کارتست
 زانکه رفقارم به از رفقار تست

(۱) ا : نیره

(۲) ا : گفتار برم و ب : گفتار برم

(۳) ا : این که

(۴) ب : خوبیش

(۵) ا : شیر دارم

جنت^(۱) فردوس شد دهر از خوشی
 گرد هر پاغ و چمن جنت وشی
 چون بنشه دید بر لبهای رود
 طره شان^(۲) برد از خجالت سر فرود
 گفت شمشاد از پی هر جعد تر
 کاشکی من شانه گردم زود تر

گلها سفینهای مضاحک کشاده باز مرغان بطنز و لاغ^(۳) ببالای شاخصار

بوستان گسترده زنگاری بساط
 نو شده مرغان بستان را نشاط
 هر نوا سازی نوا برداشته
 گوشها بر نغمه تر داشته
 بر کشیده تا سپهر^(۴) آواز خویش
 ارغونی ساخته از^(۵) نای خویش
 گوشهای پاغ بر بانگ سرود
 پر سرود از مرغ^(۶) هر رودی چو رود
 یکدگر از نعمه در کار آمدند
 و از ره دعوی بگفتار آمدند
 گفت بلبل من چو بر گیرم نوا
 مست در غلطند^(۷) مرغان از هوا

(۱) ا : جنت از

(۲) ع : سان (۳) ا و ب : بطرف پاغ

(۴) ا : با سپهر

(۵) ب و ع : در نای

(۶) ع : از رود هر مرغی

(۷) ا : گردند و ع : در هوا

نازک کو شد بیاغ و جویبار
 سایه کرد از دست بر فوتش چنان
 شد ریاحین مفرش اهل جمال
 بیشتر شد تازه چون شد پایمال
 نرگس ارچه خار^(۱) چشم را پست
 نیز خار راه شان از دیده رفت
 بر رخ شاهان حسن^(۲) از مشک گرد
 منصب شاه سپر غم غصب کرد
 رنگ سبزانی^(۳) که بستد هوش را
 گوشالی داد مرز نگوش را
 گلخان کاغاز شد . خندیدنش
 چشم خیری خیره شد در دیدنش
 سنبلي کز پاد^(۴) زلف خود برید
 زلف شوخت دید و جعد خود برید
 پید کز رشك جوانان زد درین
 زان تغیر بر زد از هر برگ تیغ
 گلخان را چون دهن با خنده^(۵) ساخت
 سوسن آزاد خود را بنده ساخت
 پاده نوشان در چمنها جا بجای
 پاده نوشیدند خوش با چنگ و نای

(۱) ۱ : خاره

(۲) ۱ : چین

(۳) ۱ : سبز آب

(۴) ۱ : نا خنده

(۵) ۱ : پاد

لاجرم آن سرخ کل کز خون دمید
 جز میان خون دلها نارمید
 سرو بالایان چو سوئی کل شدند
 آفت جان کل و سبل شدند
 نارون چون دید قامهای راست
 گفت وه این^(۱) فتنه بهر کراست
 سرو قد بنمود^(۲) چون بالای خویش
 سرو پابرجای رفت از جای خویش
 نرگسین چشمی که بر نرگس گذشت
 مردم آن چشم ناینایش گشت
 لاله کز رخساره او خون چکید
 خونش از رشک رخ گلگون چکید
 سبزه پیش تری^(۳) خطمهای تر
 سجده کرد و بر زمین آورد سر
 نازین چون یاسمین را رخ نمود
 یاسمین رخساره را بر خاک سود
 دید چون روھای همچون آفتاب
 نسترن بگداخت و بر خود گشت آب
 ارغوان چون دید در^(۴) خوبان شنگ
 پسکه رنگ آورد شد هفتاد رنگ

(۱) ع : بپرورد

(۲) که :

(۳) ب و ع : تری و خطمای

(۴) ب : بر

پاغبان گل را بیر هنگامه برد
 مطرب رهزن ز مستان جامه برد
 هر که بر روی گل و نسرین گذشت
 بر مه و سیاره و پروین گذشت
 مست کاندر گلشن و بستان فتاد
 بر بساط لاله و ریحان فتاد
 نرگس اندر روی خوبان داشت چشم
 گله نادیدن بخاک انباشت چشم
 خاک کز شبیم ز گرد آسوده شد
 از صبا مشک و عیبرش سوده شد
 در چمنها بوئی مشک آلوده^(۱) گل
 مست کاره گشت همچون بوئی مل
 هر که در گزار بوئی گل کشید
 در زمانش دل پسوئی مل کشید
 خوبرو چون روی گل نظاره کرد
 گل رخش^(۲) دید و گریبان پاره کرد
 حق بدمت آن گلی کز خاک رست
 کو^(۳) زخوبان دست و پایش گشت سست
 زانکه خاکست آن گلی کز گل بود
 کش نه بوئی جان نه بوئی دل بود
 طرفه باشد در^(۴) جمال نیکوان
 گل^(۵) که از خون روید و از استخوان

(۱) ب وع : آورده (۲) ۱ : گلخان دید و (۳) ۱ : کش وع : گر

(۴) ۱ : بر

(۵) ۱ : گل ذ خون روید و خون از استخوان

حلق ببل شد خراشیده ز خار
 خون چکیدش هر دمی^(۱) ز افغان زار
 آسان چون رسم گرمی ساز کرد
 غنچه از گرما گربیان باز کرد
 از دم هر باد جانی تازه شد
 هر گیاهی^(۲) بوستان تازه شد
 سبزها را از هوا باران رسید
 آب حیوان بر خضر مهمان رسید
 مرغ کو هر دم رهی دیگر گرفت
 بر سر گل^(۳) پرده های تر گرفت
 هر گلی دامن ز مروارید پر
 هر سمن گوئی گربیانش ز در
 بود نرگس خفته بر فرش گیاه
 خاست از فریاد ببل صبحگاه
 سرو کز در و گهر شد زیورش
 باد گشت از دوستی گرد سرش
 دیده شد گلنار^(۴) برگ سبز در
 راست چون منقار طوطی زیر پر
 نیکوان خندان بگلزار آمدند
 بیدلان در ناله زار^(۵) آمدند

(۱) ع : مردم از

(۲) ۱ : گیاه بوندارد

(۳) ب زرع :

(۴) ۱ : گلنار و برگ سبز تو

هر بنشه کاندرین پستان دمید^(۱)
 چون مسیحا کیمیائی جان دمید^(۲)
 اندر آ ای میهان در باع من
 تا دلت گردد شکار زاغ من
 گنج گنج از جشن سلطان زر بری
 بحر بحر از نظم من گوهر بری
 این بلندی در سخن فی از منست
 بلکه از اوصای قطب روشن است
 شد مبارک جاودان پایینده باد
 عزتش زاینده و افزاینده باد

وصف بهار و موسم نو روز مشکبوی
 پس شمه شمه طیبت گلهای نو بهار
 کل چو پیشانی کشاد اندر چمن
 از خوشی زد خنده بر نسرین^(۲) سمن
 سبزه تر بوستان آرای شد
 بلبل اندر نغمه شکر خای شد
 عاشقان از خانه در دشت آمدند
 گل رخان هر سو یکل گشت آمدند
 پانگ مرغان کو بجان زد دور باش
 کرد در دلهای مشتاقان خراش

(۱) و (۲) : دعنه ع : نسرین و سمن

بین بین کافور نقش مشک زای
 مشک او چون زعفران شادی فزای
 نظم صاف در خط تیره درون
 جان فشدم کامد^(۱) این شیره برون
 همچو مل کز وی خرد گردد خراب
 یا چو گل آرایش بنم شراب
 اندرین می هر که غواصی کند
 بی رباب و چنگ رقصی کند
 زو نباشد چاشنی افسرده را
 زندگی زیرا که نبود مرده را
 بهره جوید متدم^(۲) بی طبع^(۳) ازین
 لیک نتوان برد بر خرس^(۴) انگین
 چون جهد از چشم حیوان زلال
 بهر آن حیف است ز آب و گل سفال
 مشک در دکان انگوزه فروش
 مغز انگوزه فروش آرد بجوش
 روغن پخته که زیزندش بخام^(۵)
 لابد از خامش رسد^(۶) بوئی برام
 این ورق کاوصف جشن پادشاهست
 اینچین دیباچه عشرت کجاست

(۱) ع : کاید و تصحیح : کامد و ۱ : این شیره

(۲) ۱ : حس

(۳) ۱ : بخام

(۴) ع : برد بوئی برام و ۱ : و طام

خاست از خواب و شرام داد و گفت
 نوش کن بر پادشاهی^(۱) کامیاب
 شاه قطب الدین کلید^(۲) هفت ملک
 کز درش دارد جهانی قلعه باب

بین^(۳) سپهر سویمین مجلس که زهره اندرو
 زهره طبعان زمانه روز و شب باشند شاد
 آن سپهری کوست هفت از سوی اوچ
 وز سوی ما سیومین^(۴) دریا بموج
 آفتابش بر ز بر تاج سر است
 کز چنان تاجی جهانرا زیور است
 هست تیر اندر ته او جای گیر
 زهره ها کوبان کانکشن^(۵) سوی تیر
 این نمونه زان سپهر انگیختم
 بر طرب ده برج در روی ریختم
 مجلس زهره است و پستان طرب
 زانکه شد زهره طربها را سبب
 گر دران یک زهره بربط زن است
 اندر این صد مطریب^(۶) زهره فن است
 زهره را گر هست بحری در سرود
 صد دو بحری هست اینجاها پرورد^(۷)

(۱) ع : پادشاه

(۲) ع : کلاه

(۳) ب : ندارد

(۴) ب : ندارد

(۵) ا : کانش

(۶) ع : به تصمیع : سیومین

(۷) ب : زهره مطریب

(۸) ع : فرود

(۹) ب : فرود

غزل.

زاد چون از صبح روشن آفتاب
 ساقی خورشید رو در ده شراب
 لعل^(۱) ندهی آن قدح در ده که چون
 کل برآرد هم کل است و هم گلاب^(۲)
 خورم^(۳) آن کو غرق می باشد مدام
 چون خیال دوست در مینای^(۴) ناب
 عاشقی با پارسائی ناخوش است
 همچنان کافتد میان پاده آب
 هست ما را نازنینی می^(۵) پرست
 کو گهم بربان^(۶) کند گاهی کباب
 نیمشب کامد مرا بیدار کرد
 من همین دولت همی^(۷) یشم بخواب
 بی خودی زد راهم ارنه تا بصبح
 خانه خالی بود او مست و خراب
 آخر شب صبح را کردم غلط
 زانکه هم رویش بد و هم ماهتاب
 زلف سرکش^(۸) شب همی پنداشتم
 کرز بنا گوشش بر آمد آفتاب

(۱) ا : لعل ماهی آن عرق در ده و ب وع : لعل ندهی آن قدح ندهی

(۲) ا : خورم آن کین غرق (۲) ا : مهتاب آب

(۳) ا : می تدارد وع : نازنینی می (۳) ع : گربان

(۴) ب : همی دیدم وع : همین دیدم (۴) ا : بر کف

ز ملک شاه خوش هم شهر و هم دهر
 زهی ملک و زهی شاه و زهی شهر
 بیا ساق و در بزمی چو گشن
 بخاصان ده لبالب جام روشن
 مگر سر خوش حریفی^(۱) اندران نوش
 نیوشین^(۲) نظم من خوش خوش نهد گوش
 بگستی گویدم چو میکند جفت
 زهی خسرو زهی ساحر^(۳) زهی گفت
 دعای شاهیش زینسان کند نشر
 که در شاهی^(۴) حیاتش باد تا حشر
 حیاتی خوش چنان کش گوید ایام
 زهی صبح و زهی عصر و زهی شام
 بیا مطری ز نعمه کن جهان شاد
 که پرج ملک را نیک اختری زاد
 سرودی گو که گوید زهره ز آواز
 زهی صوت و زهی دست و زهی ساز
 غزل خوانان گلو را ساز کن نای
 بر آور خوش^(۵) خوش آواز طرب زای
 چنان خوان این غزل کت^(۶) گوید اصحاب
 زهی لفظ^(۷) و زهی معنی زهی آب

- (۱) ب وع : خرامد (۲) ب وع : نیوش (۳) ب : شاعر
 (۴) ا : شاه (۵) ب وع : جوش آواز
 (۶) ا : لطف (۷) ا : گرگوید

که روشن کرد عالم را مسافت
 خلف کامد در ایوان خلافت
 ز^(۱) یمنش قدر کار دینست بسیار
 زهی ین و زهی قدر و زهی کار
 یا ساق و در ده جام چمشید
 بشاهی کش غلامی کرد خورشید
 که از وی زاده شد^(۲) سیارة پاک
 که زرها ریخت چون خورشید بر خاک
 بدل و فضل و جودش چرخ بستود
 زهی بدل و زهی فضل و زهی جود
 یا ساق و آن لعل بدخشان
 که از وی خون خورد خورشید رخشان
 بستان^(۳) ده که گه آن همین است
 که بزم شاه عالم قطب دین است
 نهاده شاه تاج بخت بر تخت
 زهی تاج و زهی تخت و زهی بخت
 یا ساق و بهر دوستگانی
 قدح بر کن ز آب زندگانی
 که عهد خوشدل و کامرانی است
 مبارک شاه در عین^(۴) جوانی است

(۱) ب : ندارد

(۲) ع : آن

(۳) ع : به بستان

(۴) ب و ع : ارج

بیا ساق و گردان کن شرایی
 که زاد از سایه حق آنایی
 مبارکباد کن قطب زمانرا
 که قطبی زاده رو دیگر چهانرا
 مبارک سال و ماه و روز بر شاه
 زهی روز و زهی سال و زهی ماه
 بیا ساق و در ده گوهناب
 که شه را گوهری آمد جهاتاب
 مبارکباد بر قطب فلک قدر
 که او شمیست^(۱) کز وی زاده شد بدرو
 ر خر دو نور بادا چشم بد دور
 زهی شمس و زهی بدرو و زهی نور
 بیا ساق که جشن پادشاهیست
 طرب را غلغل از مه تا بهماهیست
 پدید آورده فضل حق تبارک
 مبارک شاهی از سلطان مبارک
 ز جشن و بزم و جام^(۲) او طرب عام
 زهی جشن و زهی بزم و زهی جام
 بیا ساق و در ده خرم و شاد
 می اندر جام زر تا خط بغداد

وگر تیغ انگند بر^(۱) حصن پولاد
 یک زخمش به برد تا به بنیاد
 وگر بر اژدر اندازد کتاره
 کند چون قش اژدر پاره پاره
 وگر بیرون رود بر عزم نخچیر
 ده آهو را یک سازد یک تیر
 نه مرغی در^(۲) هوا ماند ز دستش
 نه صیدی بر زمین ز آزار شستش
 وگر بر^(۳) پشت چوگان زند گوی
 سر صد شاه در غلطد ز هر سوی
 چنان بالا زند گوی گران را
 که شیشه بشکند هفت آسنا را
 چو زینها بگذرد بنیاد کارش
 شود خبط اقالیم اختیارش
 جهانگری شود اسکندر آثار
 که زان آئینه اش آید نمودار
 بملک آرای و عالم فروزی
 کند عون خداش^(۴) آن روز روزی
 که بهر گنج شه بی سیر^(۵) اعلام
 خراج از چین ستاند جزیه از شام

(۱) ب وع : چون سمن (۲) ا : بر هوا (۳) ب : در و ا : زده گوی
 (۴) ب : خدا (۵) ا : بی سر

چون حرف بی کند خطش مهبا
 شود زان حرف حاصل نیم دریا
 دو حرف را دهد چون رسم ترکیب
 همه ترکیب آن^(۱) داند بترتیب
 چو در سر نامه جوید حرف رانی
 دهنداش مژدهای زندگانی^(۲)
 چو بر فرمان کشد توقيع شاهی
 بضبط آرد سپیدی و سیاهی
 ورش^(۳) در علم و دانائی قند سیل
 ز دریاچه^(۴) عمیمش میرسد سیل
 ازان پس چون شود از طبع چالاک
 سلیح^(۵) و لعب شاهان را هوسناک
 بعلم تیر از انسان بر سر^(۶) آید
 که رنگ از^(۷) برگ گل ده تو را پید
 و گر گردد پسختی ناوک افگن
 برگ بید دوزد سد آهن
 پکوهی گر فرستد سوری^(۸) کند
 چو خار از برگ سوری بگذرد تند
 شگافد چون کنندش نیزه تعلیم
 دل قاف از سنان همچو سر میم

(۱) ۱ : ترکیب گرداند (۲) ب وع : کامرانی (۳) او ب : سرش

(۴) ب وع : دریاچه غیش (۵) ب وع : سلاح (۶) ۱ : سید

(۷) ب : از روی گل صد تروع : از روی گل صدره (۸) ب : سوزنی

بنقش فی چو خواهد خامه ساید
 فلک^(۱) را سر پایی کلکش آید
 ز قاف آراست کاغذ را چو^(۲) اطراف
 بگیرد نوک کلکش قاف تا قاف
 چو بندد صورت کاف از سر کلک
 سر کیش^(۳) و دل یکران کند ملک
 همین گوید چو^(۴) زاد از کلک او لام
 که در رزمش زره گردم بر اندام
 چو میم آید بخط در فشانش
 کمر گردد ز عصمت^(۵) پر میانش
 چو نقش نون نگارد این الخ را
 بشارتها دهد از نون بطغرا^(۶)
 بنقش واو بس کش^(۷) حق کند عنون
 بعلم حق شناسد علت کون
 بنقش هی کند چون خامه برکار
 از اول حرف هو گردد خبردار
 چو کلکش لام الف بندد^(۸) عالمه
 نگارد سر لا از نوک خامه

(۱) ع : قلم

(۲) ب : در اطراف

(۳) ا : گنج و ع : دل مکران

(۴) ب و ع : بدل از کلک او

(۵) ا : نون طنرا

(۶) ب و ع : بصبج

(۷) ا : که

(۸) ب : گردد خامه و ع : گردد عالمه

قلم را چون ز ری بخشد لطیفه
 شکر بیشک نشاند بر صحیفه
 شود در زی نبشن جزیه ریزش^(۱)
 سر زیتون و پایان حجیزش^(۲)
 چو در آرایش سین خامه تازد^(۳)
 سر سیف^(۴) از زبان خامه سازد
 چو کلکش سوی نقش شین گراید
 درون کاشغر در خطش آید
 رساند گله صاد آراستن^(۵) خاص
 سجود کلک در پایان اخلاص
 چو از مشک تر آرد خاد شبکون
 کشد حرف از درون فضل پرون
 چو طی رو در نبشن ساز یابد
 قلم خط را نهایت باز یابد
 بحرف ظی کنند چون خامه رانی
 رسد تا آخر خط از معانی
 چو عین و غین را گردد نگاران
 شود نهسان دستش ابر و باران

(۱) ۱ : رازش (۲) ۱ : سمازش (۳) ۱ : بازد

(۴) ب : شین و ع : سین و ب : خامه با ذد و ع : خامه تازد (۵) ۱ : آرایش

الف کو^(۱) راستی دارد پهنجار
 نوید راستیش آرد بهر کار
 چو بی را بر رخ کاغذ برون داد
 دل اقبال گردد خرم و شاد
 بمژده گویدش بی از سر بخت
 که چون بیخواستش شد افسر و بخت^(۲)
 پتش^(۳) قی رسد ز انسان بمعراج
 که چون تا^(۴) تاج گردد بر سر تاج
 نویسد قی چو کلک در فشانش
 ثریا سر نهد پیش زبانش
 چو بر کاغذ نگارد حلقة جیم
 شود حلقة بگوش اوستاد تعلیم
 چو نقش حی کنند^(۵) از کلک دربار
 شود سر حرف حکمت زو پدیدار
 چو خی را آز سر خامه کشید^(۶) حرف
 سر خوبی^(۷) کند بالای خط صرف
 چو زخم دال سنجد نیش کلکش
 نهد سر دین و دولت پیش کلکش
 چو خواهد نقش ذال آرد بتمامه^(۸)
 فشاند مغز لذت را ز خامه

(۱) ع : کو

(۲) ب وع : افسر بخت

(۳) ع : نی تاج

(۴) ع : کند (صحیح)

(۵) ب وع : کند

(۶) ب وع : حرف

(۷) آ : آرا دمامه

(۸) ب وع : حرف

بدان غایت حسانی کز جمل زاد
 حیات این خلیفه و این خلف باد
 پس از ابجد چو در قرآن زند دست
 ملک تخته کشش گردند پیوست
 چو باید از به قرآن دلیلش
 بود واجب معلم جیرئیلش
 اگر آنجا که با او^(۱) بخت یار است
 بهر علمش معلم کردگار است
 بخوانندن چون در الحمدش بود ره
 سهاس^(۲) حق کند الحمد لله
 چو خواند مصحف اندر مکتب پاک
 فرود آید ز بہوش لوح افلانک^(۳)
 ضمیرش کرده از فیض خدائی
 بانوار معانی روشنائی
 قلم چون بهر خط در^(۴) دست گیرد
 کند ار^(۵) کاغذ از کلک سیه پر
 شود زان سهره کاغذ پر از در
 ز کلکش چون الف بیرون گراید
 سر آن کلک^(۶) بر اکلیل ساید

(۱) ب وع : وی (۲) ۱ : سیاق (۳) ع : د افلانک

(۴) ۱ : بر (۵) ب وع : چون (۶) ۱ : سر اکلیل بر

چو بی گوید زیان یمن پارش
 رسد یمن از یمین و از یسارش
 چو ابجد خواند و ابجد بود ده^(۱)
 رسد ده مژده فتحش من الله
 چو هوز خواند و هژده است هوز
 دهد مژده کل فتحش ز نه رز
 چو حطی خواند و آن هفت با بیست^(۲)
 بیست و بیست ملکش حکم شاهیست
 بکلمن چون صد و چل در شار است
 چل^(۳) و صد نصرتش از غیب یار است
 چو سعفص خواند و آن هست سی صد
 ز بهر حصن دین سی صد کشد^(۴) سد
 چو قرشت گوید و قرشت هزار است
 هزارش نعمت از گردون نثار است
 هزار و هفصد^(۵) از شنخ^(۶) چو عقد است
 ز چندان ملک^(۷) بهرش جزیه قد است
 چو ضلغ دو هزار و هفصد آمد
 نگویم لا کد^(۸) اینجا لا رد آبد
 حساب حرف ابجد ارچه والا است
 جمل تا^(۹) غین محسوب و دگر لا است

-
- (۱) ا : دیده (۲) ب وع : با بیست (۳) ع : صد و چل
 (۴) ب وع : کند (۵) ع : مشهد (۶) ب : کل
 (۷) ا : لا اینجا لا رد (۸) ا : در غین

چو غینش بر زیان آید فتد شور
 ز خزو^(۱) او بغزین و غز و غور
 دهد فی مژده کت پاشد گه چنگ
 فروغ و فخر و نیروزی و فرهنگ
 ز بهرش این دعا از قاف صادر
 که شه از قدر و قدرت باد قادر
 کند^(۲) در نکاف گفتن کردگارش
 کرمها و کرامتها بکارش
 چو گوید لام پشیدن بقالب
 لباب و لب^(۳) الباش لباب
 چو خواند سیم راند کام و دولت
 بهمال و ملک و مردم و مزوت
 چو نون گوید دهنده مژده کار
 بنصب و نصر دین و نقض کفار
 نکنجد گه واوش علم حاصل
 بوصف^(۴) وهم و وزن و وسع عاقل
 چو هی گوید بہول هایل و زور
 نهد پا بر هلال و هالة و هور
 چو آید لام الف زو در تلا^(۵)
 فشاند از دهان لولوی لالا

(۱) دخرا و ب: دعوا و ع: غر و غور (۲) ب و ع: بود

(۳) ب و ع: لب و الباش (۴) ب: بوصف و دهنم و ع: بوصف و وزن و دهنم

(۵) ب: بلا

چو گوید ذال گردد خصم غره
 بذيل ذل ذليل و ذره ذره
 زین ری بود با عز و تمکین
 بروج و راحت و راح و ریاحین
 چو زی گوید فتد خصم زیان کار
 بزندان زیان و زاره و زار
 چو سین خواند^(۱) کند با کارسازی
 سری^(۲) و سروری و سرفرازی
 چو شین گوید پذیرد رزو^(۳) اقامت
 شکوه شاهی و شکر شهامت
 رساند صاد هر شام و صباحش
 صدای^(۴) صحت و صدق و صلاحش
 هان خداش بیاموزد به تعلیم
 ضراب و ضرب رزم و ضبط اقلیم
 بطی گفتن در آموزد^(۵) باافق
 طریق^(۶) حسن طرز و طیب اخلاق
 زند ظلی قال کز وی عالم خاک
 ز ظلم و ظلمت و ظالم شود پاک
 پگاه خواندن عینش ز دادار
 شود عفو و عفاف و عالیت یار

(۱) ا و ب : خواهد (۲) ب وع : سربر سروری را سرفرازی

(۳) ا و ب : از (۴) ب وع : صلاحی

(۵) ا : بیاموزد (۶) ب وع : طریق حسن و طرز طیب اخلاق

قلم نیز اندین سودا نهد سر
 نهد از سر همه سودای دیگر
 هر آن حرف که بهر او کند ساز
 درو رازی نهد از عالم راز
 الف مژده دهد با فر و فرهنگ
 ز اوج و افسر و اقبال و اورنگ
 کند نی نیزش^(۱) آگه از سر تخت^(۲)
 ز بار و بارگاه و بالش و بخت^(۲)
 دهد هم ق بشارت بی تامل
 پنج و تخت و توقيع و تجمل
 دهد قی از بی ذات مثاپش^(۳)
 ثبات و ثروت و ثوب و ثوابش
 دهد در جیم فضل ذو العجلانش
 جلال و جیش و جولان و جمالش
 شود حی از رحیمش در مه و سال
 حفیظ و حارس حامی بهر حال^(۴)
 رساند خی ز شاهان زمانه
 خراج و خدمت و خرج و خزانه
 کند دالش گه دانندگی شاد
 ز دین و دولت و دور و ده و داد

(۱) ب وع : با و در ابیات ما بد تا ، تا ، سا ، عا ، وغیره (۲) ۱ : بخت

(۲) ۱ : تخت (۳) ۱ : ثابش (۴) ع : مه سال

زری کو دارد افرون قیمت خویش
 بگوهر بستن آخر قیمتش بیش
 چو^(۱) جو از آشنا کس بگذرد بیست
 اگر کشتیش هم باشد زیان چیست
 محمد شاه را با آنکه از غیب
 ز حد پیرون بود تلقین^(۲) لاریب
 ولی تعلیم شاهان چون ضروری است
 در آموزش درنگ از عقل دوری است
 چه خوش گفتند آنان کاھل^(۳) کارند
 که کسب و فضل هر دو در شهارند
 غرض تعلیم آن شمع^(۴) جهانرا
 شود پروانه چون کار آگهانرا
 هم آید قاضی نه^(۵) چرخ بر جس
 هم از جنت سرای هشتم ادریس
 قضایا بہر ش ز لوح آسمانی
 نویسد حرف عمر جاودانی
 کند چون تخته دانش^(۶) در آگوش
 ز لوح عرش پکشایند سر پوش
 چو بسم الله کند تلقین حکیمش
 رسد بختش ز رجان و رحیمش

(۱) ا : چو جزو آشنا وع : چو جزوی از آشنا (۲) ع : تعلیم

(۳) ا : آنان اهل و ب وع : کلان اهل

(۴) ب وع : ادریس

پشاھان گر نه علم ایزد روان کرد
 بیکسر کار عالم چون توان کرد
 یکی درمانده اندر یک تن خویش
 یکی دارد جهان را از فن^(۱) خویش
 غم یکتن خورد آنکس که یکن است
 خداوند ده آرد کار ده^(۲) راست
 امیر صد شود صد را عمل سنج
 ازین افزون برد بهر فزون رنج
 چو سر شد مرد در کار جهانی
 خورد ناچار تیمار جهانی
 اگر نبود ز علم غیب بیهی
 کجا یکتن کشد هنچار^(۳) شهری
 خداوندان مستند در هر اقلیم
 اگرچه ز آسمان دارند تعلیم
 و لیکن علم کسی هم شکرف است
 که فی یک حرف در خط چون دو حرف است
 کسی کز عقل دارد بهرمندی
 ز علمش ین که چون باشد^(۴) بلندی
 اگرچه مه بزیور نیست محتاج
 شرف یابد گر^(۵) از پروین کند تاج

(۱) یک فن (۲) ب وع : آرد از ده آراست (۳) ع : سنجار

(۴) ا و ب : که (۵) ع : دارد

در فضل و دانش و زدن فال کین خلف^(۱)
 گردد ز تیغ و خامه^(۲) بملک جهان مدار

همه^(۳) دانند کاندر هر شاری
 به از دانش نه باشد هیچ کاری
 کسی کو^(۴) دوده شمعی نیفروخت
 بشیهای ندامت شمع سان سوخت
 تواند هر که هست او^(۵) تیغ راند
 قلم راندن همه کس کی تواند
 قلم زن را کف خنجر زدن هست
 و لیکن تیغ زن را نیست آن دست
 خوش آن کو بهره از کلک روان یافت
 که زور^(۶) نی در آهن کم توان یافت
 اگرچه هر دو را حرف شگرف است
 خرد داند که هر یک را چه حرف است
 کجا این حرف با این باز^(۷) خواند
 که این مشک افگند آن خون فشاند^(۸)
 و لیک این ماجراهی نیک خواهان
 نخواند باز با منشور شاهان
 که قابل شد کسی چون بهر شاهی
 رسد تعليمش^(۹) از فضل آله‌ی

(۱) ۱ : ۴۷	(۲) ۱ : خانه
(۳) ب : بدین بیت باد آغاز	(۴) ب و ع : از
(۵) ع : کو	(۶) ۱ : که روزی بیدن گرفت
(۷) ۱ : برآند	(۸) ۱ و ب : تعظیمش
(۹) ۱ : ناد	

شود روش زمین و آسان را
 که این خورشید چون گیرد جهانرا
 جهانگیری شود کز تیغ و تدبیر -
 جهان^(۱) گیرد ازو مهر جهانگیر
 امیدی دارد اورنگ کیانی
 که گردد شادمان زین شادمانی
 که این شایسته فرزند جهان شاه
 نیابت را کمر بندد بدرگاه
 چنان لشکر کشد در پادشاهی
 بدشمن بندی و کشور - کشانی
 که نبود حاجتی کز برج تمکین
 بجنبد چتر سلطان^(۲) السلاطین
 نهد چون هرچم رمحش بکین^(۳) روی
 عرب را با عجم بندد یکمی
 ز بحر زنگ تا درواز^(۴) و در بند
 عزیمت از وی و فتح از خداوند
 سریر ملک را ز اقبال فیروز
 بزودی باد یا رب روزی آن روز
 که گردد زین خلیفه آن خلف شاه
 وزین خورشید کامل گردد آن ماه

(۱) ع : چنان

(۲) ع : سلطان سلاطین

(۳) ۱ : بکس

(۴) ۱ : دروازه در بند

هنوژش گریه طفلی است در شب
 هنوژش خنده پاریست در لب
 هنوژش گوهر اندر گوش شاهیست
 هنوژش دارو اندر گوش ماهیست
 هنوژش ختن اندر مهد ناز^(۱) است
 هنوژش لعب رنگین دلنواز است^(۲)
 هنوژش ناشناسی^(۳) در فروخت
 هنوژش کام و لب در غان و غونست
 هنوژش لوح دانش ساده حرفست
 هنوژش حرف نادانی شگرف است
 - هنوژش لب^(۴) خور شاهان نجسته است
 هنوژش لولوی دندان نرسست
 هنوژش رخش کوشش بی‌لگام است
 هنوژش تبغ فتح اندر نیام است
 هنوژش گله تیر انداختن نیست
 هنوژش گله چوگان باختن نیست
 هنوژ آهنگ میدانش نه گاهست
 هنوژش نی سر تاج و کلاهست
 چو وقت آید که از عمر و جوانی
 شناور^(۵) گردد اندر ملک رانی

(۱) ۱ : بارش

(۲) ۱ : دلرازش

(۳) ۱ : آشنا

(۴) ۱ : آخور

(۵) ۱ : شناسا

جلالت نیز مستظر برین کام
 که من هم خاصه اویم سرایجام
 سعادت نیز مانده شاد ازین سود
 که من جاوید خواهم خادمش^(۱) بود
 عطا هم متظر بهر نشستش
 که من هم کام دل^(۲) رانم ز دستش
 کرم هم یافته امیدواری
 که من هم زو شوم در گنج باری
 جهان هم در هوشهای جوانیش^(۴)
 که بیند در ممالک کامرانیش^(۵)
 فلک هم در سرافرازی تاجش
 که از بغداد و شام آرد خراجش
 مهیا کرد گنجور آله‌ی
 ز پهرش صد هزاران تاج شاهی
 ز شوق چیهتش زین^(۶) پس به تعجیل
 بگردون چیه را بگذارد اکلیل
 نگین چم^(۷) تمنا پرده پیوست
 که کی گردم بدستش صاحب دست
 هنوزش بالش خورد از حریر است
 هنوزش در دهان پستان شیر است

(۱) ع : هدیش (۲) ۱ : خود (۳) ۱ : جوانش (۴) ۱ : کامرانش
 (۵) ۱ : این (۶) ع : نگین چشم تمنا و ۱ : بوده پیوست

هم اکنون خطبه در غزینین بر آرد
 سنان در ری علم در چین بر آرد
 هم اکنون روم و زنگ از حکم شاهی
 بگیرد تا سپیدی و سیاهی
 هم اکنون گیرد از فرمان درگاه
 خراسان را چو محمود ملک شاه
 فخر با خویشن خوشدل درین کار
 که خواهم بود با شمشیر او یار
 پدین قیروزمندی نیز خورستد
 که با او باشدم پیوسته پیوند
 کشاده فتح هم دروازه خویش
 که من هم زو^(۱) کشم آوازه خویش
 غزا هم در هوای کارزارش
 که خاقان^(۲) خطاط سازم شکارش
 طمع در بسته نصرت هم درین خواست
 که من خواهم ز بهرش^(۳) لشکر آراست
 تمنا برده دولت هم باخلاص
 که کار افزایی سلکش من بوم خاص
 نشسته بخت فرخ هم پامید
 که من خواهم غلامش بود جاوید
 شکوه معدلت^(۴) هم چشم در راه
 که من هم خار^(۵) ظلمش رویم از راه

(۱) ع : م کشم (۲) ع : خانان (۳) ا : د بهر لشکر
 (۴) ع : سلطنت و در شاه (۵) ع : که من خاشاک ظلمش

یک گفت از دل و اندیشه پاک
 که روح الله فرود آمد ز افلاک
 یک گفتا که گر کورش همین است^(۱)
 نه روح الله که خود روح الامین است
 یک گفتا به برج ملک مه اوست^(۲)
 خلیقه قطب دنیا شهنشه اوست^(۳)
 یک گفت او مه خورشید تاب است
 شهنشه قطب دنیا آتاب است
 یک گفتا که هست این ذات محمود
 سعادت نامه از جد مسعود
 یک گفت اینک^(۴) این تاج سلاطین
 هم اکنون بر کشد^(۵) افسر به پروین
 هم اکنون شه دهد چتر بلندش
 کند ملک از نیابت ارجمندش
 هم اکنون پیش نخت آسمان اوج
 کشد دریائی لشکر موج بر موج
 هم اکنون هم یک امر خلافت
 بگیرد ملک عالم را مسافت
 هم اکنون گر ز شه پاید اشارت
 دهد اقلیم ترکستان بغارت

(۱) ا : و ماست

(۲) ا : شهنشاه است

(۳) ا : نور پاک دین است

(۴) ا : بر کنید

خلیفه نیز بر شمع دل خویش
 فشاند از ملک نیمی حاصل خویش
 پدرویش و تونگر شد روانه
 چهر^(۱) جانب خزانه در خزانه
 ز گنج افسانه آن روز میمون
 هوا سر مست گشت و خاک میگون
 تقاضا و طمع در خواب گشتهند^(۲)
 امید و آرزو سیراب گشتهند^(۳)
 چنان شد نام افلاس از جهان گم
 که حرمان^(۴) گم شد از تائیر الجم
 کسی کو رنگ زرد کل ندیده
 ز زر شد همچو گل دامن دریده
 زین شد چون بگاه صبح^(۵) گلشن
 ز نور و سیم و مروارید روشن
 چو هر کس دید بهر یعن سرمد
 خجسته طلعت سلطان محمد
 یکی گفت این نه مردم بل فرشته است
 کن آب رحمت یزدان سرشت است
 یکی^(۶) گفت آن که صدقش در گانست
 که بیشک مهدی آخر زمانست

(۱) ع : ذ هر جانب خزانه بر خزانه

(۲) و (۳) ع : وقتند

(۴) ا : ندارد

(۵) ا : سبزه

(۶) ا : مردا

در آمد سو بسو ابر یهاری
 پدر پاشی و مروارید باری
 برحمت پسکه باران گوهر اشاند
 زمین را گر غباری بود پنشاند
 ملوک و خسروان عصر و خانان
 شدند از هر طرف گوهر فشانان
 فشانده^(۱) با خجالت گوهر کان
 که واجب بد نثار از گوهر جان
 ملک هم خواستند از اوچ افلاتک
 بدر چیدن فرو افتد بر خاک
 روا رو زن شده خاصان درگاه
 فتاده لرزه در سیارة و ماه
 فلک می خواست زان رعب^(۲) سر انداز
 که از سیر طبیعی بس رود باز
 نجوم سعد نور انداز گشتند
 نجوم خس راجع باز گشتند
 سران ملک بهر مزد^(۳) دیدار
 که دولت شد بهر جانش خریدار
 ز هر جا^(۴) پیشکشها پیش بردند
 سپردنده و ز شه زان پیش بردند

(۱) ع : نشانده و به تصحیح : فشانده

(۲) ا : سرعت سر انداز

(۳) ع : مزده

(۴) ع : سر

کز این فرخنده نوری کز تنت زاد
 بماند تا ابد برج تو آباد
 ز چشم خود مدارش یک زمان دور
 که تو نوری و او نور علی نور
 در آن روزی کش از ساعات فرخ
 هزاران یمن دولت بود بر رخ
 چو وقت چاشت گاهان گرم شد مهر^(۱)
 ز مهر آفاق را رخشندۀ شد چهر^(۲)
 خلیفه بر طریق^(۳) گرم سهری
 ز برج ملک چون مهر سپهی
 گرفته نیر نو را در آغوش
 که مهرش^(۴) بر سر است و ماه بر دوش
 نهاده در قاط مهریانی
 چو مهر اندر سوری آسافی
 برون آورد و ابر از ماه برداشت
 جهان را سعد اکبر در نظر داشت
 همه ایوان شاهی گشت پرنور
 فلک میگفت یا رب چشم بد دور
 چنان شد مشکبو ایوان شاهی
 که زان مشکین شد از مه تا بهمی
 بخور آنسو همین زد عنبرین دود
 سهند این سو مری^(۵) میگرد با عود

(۱) مهر

(۲) ا : مهر

(۳) طریقت

(۴) هری (اصحیح شده)

(۱) ع : مهر

(۲) ا : مهر

بروزی چون رخ سلطان محمد
 که گئی یافت از وی نور سرمه
 چو پیدا کرد صبح از مهد شبکیر
 ز بهر طفل^(۱) مشرق را تباشير
 در فشید آفایی روشن آئین
 چو مهدی درمیان مهد زرین
 نهان شد گوهر آگین گاهواره
 که گوهرهای او بود از ستاره
 ز خور شد چرخ^(۲) را روشن مسافت
 بدانسان کز خلف برج خلافت
 بیوی کامد از باد بهاری
 معطر شد کواكب را عاری
 چنان در خنده و شادی شد ایام
 که روی^(۳) آسمان در صبح و در شام
 چنان زد نغمه مرغ بامدادی^(۴)
 که کم گبید کل در خود^(۵) ز شادی
 طربها را ز بالا در کشادند
 در هر هشت چنت بر کشادند
 پدرگاه خلافت هاتف غیب
 نوافی زد نیابت دار لاریب

(۱) ع : صبح و لفظ آخر : طباشير

(۲) ۱ : بچرخ روشن را

(۳) ع : دوح

(۴) ۱ : بامدادی

(۵) ۱ : در خورد شادی

هان^(۱) هر عضو میمونش دران بی
که چیزی دمتدم افزاید از وی
فلک چون^(۲) گشت بهرش حیله توژی
فزوش بالش سال بروزی
چو ماه نو که در روئی شب افروز
بود^(۳) زاینده نورش روز تا روز
اگر^(۴) این بدر کامل ماند جاوید
و لیکن باد بی قصبان چو خورشید

دیدار کردن خلف ملک با ملوک
و افشارند ملوک برو در شاهوار

زهی فرخنده چشمی کو همه حال^(۵)
پفرخ طلعتی فرخ کند قال
تواند دید چون فرخنده فالان^(۶)
همیشه در رخ فرخ^(۷) جمالان
کند نظاره چو خیزد ز هر خواب^(۸)
جمالی را که توان دید در خواب
کسان کنز صبح مه رو آزمایند
به روفی نظرها کم کشايند

(۱) ا : م (۲) ع : خود گشته (۳) ع : بروز آینده نورش

(۴) ع : اگرچه این (۵) ع : سال (۶) ع : سالان

(۷) ع : صاحب (۸) ۱ : چو خیزد از خواب ع : چو خیزد در باپ

خلیفه پسکه گشت از دیدنش شاد
 سبک هر پنده را گنجی گران داد
 پس از لفظ مبارک شد محمد
 مبارک نام او سلطان محمد
 چو در گوش فلک شد نام والاش
 فلک پروین گست و ریخت بالاش
 بصد عزت همی پروردش ایام
 همش صبح از طرب خندان و هم شام
 بکوشش اختران بر پای گشته
 عناصر نیز کار افزای گشته
 بیکارش دهد تا نشو ذاتی
 پستدبیر آمده روح نباتی
 گرفته روح حیوانی هم این جهد
 که^(۱) از شیرش کی آرد در می و شهد
 بکوشش روح ناطق هم دران پند^(۲)
 که کی گردد سخن گوئ خردمند
 شده^(۳) نشو و نما هم حیلت انداز
 که آرد^(۴) بالش ماهی بیک روز
 به نیرو گشته بالش در سگالش
 که سروی سازدش در چار بالش

(۱) ۱ : که آرد شیرش که

(۲) ۱ : شرد

(۳) ع : کش آرد بالش یکاهه یکروز

چه^(۱) بیند مهدی غلطیله در سهد
 که مثلش ناورد گردون بصد جهد
 برع آیات سلطانی ببینش^(۲)
 فروغ تاجداری در جیش
 ز جم آئین و از اسکندر آثار
 چو صورت ز آئینه در وی پدیدار
 فریدون را سلیمانیش ناسخ
 تناش بر سلیمانیش راسخ
 نشاط هر دل از فرخ جمالی
 چو فال^(۳) مصحف اندر نیک حال
 دلش در قالبی کز تیرگی دور
 میان سوره نور آیت نور
 چو شه دید آیت دولت نشانش
 گذشت الحمد لله بر زبانش
 ز عشق روی آن جبریل اصغر
 شده حم در الحمد مضمر
 گرفتش همچو مصحف بر کف دست
 پس آنگه در کنارش کرد و بنشست
 ز طفی گرچه خاموشی چو گل داشت
 پدل اخلاص و در لب^(۴) چار قل داشت
 نه تخت خاک بلکه اوچ^(۵) مده فرش
 همیخواند آیت الكرمی برو عرش

(۱) چو (۲) ۱ : ببینش (۳) ۱ : فال وع : تگ حال

(۴) ۱ : در لب (۵) ع : بل کو اوچ نه فرش

ز تو این ماه طالع شد زمین گفت
 چه حد من که^(۱) بتوانیم این گفت
 ز من دارد بر آمد ماه و خورشید
 چراغ چشم شاه از نور جاوید
 چو دولت زین ولادت یاد کرده
 مالک را مبارکباد کرده
 فرشته چوب طوبی کرده پاره
 وزان آورده بهرش گاهواره
 بسی مهد زر^(۲) از گوهر مرصع
 که شد چرخ از شاعع آن ملمع
 بسی مهد دگر بیش از تصور
 ز یک یاقوت کرده یا ز یک در
 سواد از^(۳) چشم حور آورده گاهش
 که کرده گرد بالشها^(۴) سیاهش
 کشاده دایه دولت بر خویش
 که در بر گیرد آن نیک^(۵) اختر خویش
 رسیده بخت پیشانی کشاده
 کف پایش به پیشانی نهاده
 چو شاه آمد که بیند روی فرزند
 که بکشاید دلش بر روی دلند

(۱) ع : که من بتوانم

(۲) ۱ : در

(۳) سواد چشم

(۴) ۱ : اینک

(۵) ۱ : مالشها

جدی گفتا که من دو^(۱) قطب دارم
 سیوم شد قطب دنیا اختیارم
 چو قطب چارین هم در جهان زاد
 ز دو کهنه بدین دو نو شدم شاد
 چو از آبائی علوی زاد رازی
 ز دیگر علویان هم شد نیازی
 بعیرت ابهات عنصری نیز
 نمودند از نهان رمزی بتمیز
 هوا گفته پاتش تا تو بودی
 چنین روشن چراغی کم^(۲) نمودی
 جوابش داد آتش راستاراست
 که از پالاست این مشعل نه از ماست
 هوا را کرد آتش باز روشن
 که از تست این گل شاهی بگاشن
 هوا گفتش مکن با من کشادی
 کجا زاید سلیمانی ز بادی
 زمین گفت آبرا کای پاک عنصر
 ز تو پیدا شد این دریائی پردر
 روانی پاسخش داد آب خوشخوی
 که دریائی چگونه زاید از جوی
 زمین را آب نیز این راز پرسید
 که بر گوی آنچه خواهم باز پرسید

سپه ماه هم میگفت با ماه
 که من گردم بساط بار این شاه
 سهش گفت از تو کی نازد^(۱) گه بار
 دری کن چرخ اطلس میکند عار
 بعیرت ماند هشت^(۲) و پیست منزل
 که مائیم از بی مه را منازل
 گر آن ماه از زمین آید بر افلات
 شویمش ما هم^(۳) اندر زیر با خاک
 شهاب دیو کش ده گان^(۴) شده تیز
 که ما گردیم تیرش بهر خونریز
 سها گفت ار توان زان سوی رو برد
 شوم من هم پرستش^(۵) ناوی خورد
 قزح^(۶) نیز از هوا بازد پستدش
 که من خواهم شدن قوس بلندش
 ساکین ایستاده با ز بانا
 میان تیرها گنجیده مانا^(۷)
 نهاده نسر طایر رو به پرواز
 که ز اعدایش بر آرم دیده باز
 فنان^(۸) از بهر طعمه نسر واقع
 که از خصمش خورم صفراء فاقع

(۱) نازد	(۲) ع : بست و هشت	(۳) ع : همه اندر نه عاک
(۴) ده کاه	(۵) ا : پرستش	(۶) ا : ندارد
(۷) بانا	(۸) ع : فناد	

پگستاخی ششم گردون هم این گفت
 که ایوانی شوم^(۱) با قصر او جفت
 بر آمد مشتری کین نبود از راه
 که گردد برج قاضی منظر شاه
 سپهر پنجمین گفته که من نیز
 شوم از بیر آن درگاه^(۲) دهلیز
 برو بهرام گفت این جوش بگذار
 که هستی خیمه چو^(۳) من سلحدار
 سپهر چارمین هم گفت کز^(۴) بخت
 شوم این آفتاب ملک را تخت
 خورش^(۵) گفتا که هم ما را شواورنگ
 که ظل الله را باشد ز تو ننگ
 سپهر سیمین هم خواست زان پس
 که مجلس خانه او من شوم بس
 به تندي زهره دف زد بر سرش سخت
 که شه در بیت مطریب چون کشد رخت
 سپهر دویین^(۶) گفت از بطانه
 که من گردم کتابش را خزانه
 عطارد گفت چون من رحل کش صد
 کجا طاق کتابم دارد این حد

(۱) ا : شود
 (۲) ع : خرگاه
 (۳) ع : خیمه من چون
 (۴) ا : کو
 (۵) ع : خودش
 (۶) ا : درین

کهان هم گفت با سعد خود این راز
 که زودم پیش این شد خدمتی ساز
 پدلسوزی روان شد بز هم آنگاه
 که من بربان شوم در شادی شاه
 رسن را دلو هم در داد تابی
 که حاضر دارم آنجا من هم آبی
 بسمینه حوت^(۱) را هم خار خاری
 که من نیز آیم این خوانرا بکاری
 هم چرخ آمدش بر فرق یکسر
 که چترش من شوم نی چرخ^(۲) دیگر
 فلک^(۳) گفتش که تو زیبی نداری
 که^(۴) بی‌حسنی و بی‌گوهر نگاری
 سپهر هشتمن هم ز^(۵) اعتبارش
 پلان^(۶) آمد که من گردم حصارش
 ژوابت گفت هر خصیش بصد بیج
 کجا تو زین دوشش گردیش هم درج
 سپهر هفت^(۷) هم شد در بیان
 که من گردم بفرقش ساییانی
 زحل گفتش بران سعد سرافراز
 بساط همچو من نحسی^(۸) مکن باز

(۱) ۱ : چوب ع : پهر

(۲) ع : از بجا ترتیب ابیات مختلف شده

(۳) ۱ : گ بی‌حسنی و نی گوهر نداری و ع : ک نی چنی و نه گوهر نگاری

(۴) ۱ : زین اعتبارش

(۵) ع : هشتمن شد

(۶) ۱ : ملی

شبانگاه این سخن در یاد^(۱) مه گشت
 که من بر فرق او خواهم کله گشت
 زدش بانگ آسمان کز لرزو شد سست
 که ای نعل سمندش این^(۲) حد تست
 حمل مرغ را گفت از سر سوز
 که قربان کن مرا بهر وی امروز
 همین برد آرزو ثور فلک هم
 بزهره گفت شو در زیر و در بم
 روان در کار جوزا گشت هادی^(۳)
 کمر پند عطارد شد بشادی
 چو سلطان دولتش را دید مایه
 ز بهر کرسیش شد پنج پایه
 اسد هم گفت چون بشناخت بخشش
 که گردم شیر زرین زیر تختش
 بران^(۴) شد خوشه کارد دانه خویش
 که شه دستی نهد بدهد بدرویش
 همه گنج فلک سنجیده^(۵) میزان
 که ریزد زین طرب پیش عزیزان
 بکار آورد عقرب نیش خود را
 بزد زخمی پدیده چشم بد را

(۱) ۱ : دربار
 (۲) ۱ : این چه حد است
 (۳) ۱ : روان
 (۴) ۱ : ع : یادی
 (۵) ۱ : ملک سنجید

بدانش^(۱) مشتری هم گفت با تیر
 که من گردم بتعلیمیش قلم گیر
 به تیزی گفت تیرش کاین نه کار است
 که شاهانرا معلم کردگار است
 سر مریخ را هم خاست این جوش
 که باشم پیش او ترکی قبا پوش
 زحل گفت این بزرگی ندهدت دست
 که چون ما هندوئی ترکش^(۲) بسی هست
 روان خورشید گفت اینک نه بس دیر
 هم اکنون می شوم شمشیر این شیر
 سیحش گفت یارش نصرت غیب
 ز تیقت^(۳) جوید او نصرت زهی عیب
 بازاری زهره هم برداشت آواز
 که من گردم به بزم او نواساز
 خود اندر دف^(۴) خود زد زخمه تیز
 که دارد چون تو صد مطرپ دل آویز
 عطارد نیز گفت ار باشدم جای
 شوم^(۵) پیشش ندیمی مجلس آرای
 بشوختی زهره گفتش سکین چه سود است
 نمیدانی که آخر خسرو آنجاست

(۱) ع : برآمش (۲) ع : هندو و ترکش (۳) ا : پیش

(۴) ع : حق خود (۵) ا : شود

سعادتها ز انجمن یاورش گشت
 کواکب هر زمان گرد سرش گشت
 چو دید آن طلعت روشن ز بالا
 همه تن مهر شد خورشید والا
 مسیحا هم دمید از نهربانی
 بروئ او دعائی زندگان
 خضر هم آب حیوان کرد در جام
 که ریزد با بهین داروش در کام
 شهاب از بزر چشم بد شده میل
 فگنده آسمان هم در صدف^(۱) نیل
 دو سعد از بزرها بوسش^(۲) به تعیین
 نثار آورده از جوزا و پروین
 به پا لیسیدنش اجرام سیار
 زبان از چشم خور شست صد پار
 شده آبائی علوی زان عجب^(۴) گم
 که زایشان^(۵) این چنین چون زاد مردم
 زحل زد لاف چون دید احترامش
 که جویم خواجه تاشی با خلامش
 فرشته گفتش ای هندوئ بد خوی
 مسلمان گرد و آنکه این سخن گوی

(۱) ا : مف

(۲) ع : پا پوش

(۳) ا : بب

(۴) ع : زبان

دهم خانه چو باشد جامی امید
 امید آن کو^(۱) براند ملک جاوید
 پحوت اندر سه کوکب جای کرده
 بشارت را علم بر پای کرده
 مه و راس و زحل ناظر به تسدیس
 زحل مسعود گشته همچو برجیس
 چو بیت یازده هست^(۲) آن سعادت
 سعادتها دهد شه را بعادت
 حمل نیز از کواكب مانده آزاد
 که نورش یغشد این نیر که نو زاد
 ده و دو خانه چون پیل و فرس راست
 شود ز اندازه پیرون^(۳) این دو صف راست
 بدین طالع که فرخنده است و فرخ
 همه آثار دولت را درو رخ
 به برج مملکت زاد^(۴) آفتایی
 که داد آفاق را از جبه تابی
 فلك جز مایه شادی نستجد^(۵)
 زمانه در خود از شادی نگنجد^(۶)
 بساط خاک تا پیروزه^(۷) گلشن
 نه از خورشید کز وی گشت روشن

(۱) ع : بیرونش آن

(۲) ع : گشت

(۱) ا : آنکه بر آرد

(۳) ع : از

(۲) ا : نسجد

(۴) ع : پروردہ

(۳) ا : نگجد

گرفته مشتری بر کف ترازو
 سعادت سنج شده گشته بیازو
 ششم خانه چو اتباع و حشم راست
 شود از جود او کار حشم راست
 ز عقرب هم شده المجم گزیده
 درین برج مخالف کم خزیده
 نخوسهای او را هم دران شب
 فرو پوشیده مه در قلب عقرب
 چو هشتم خانه خوف و خطر شد
 کمان چرخ بیتیر و سپر^(۱) شد
 ز بس کان قوس جست این دستگه را
 نه قبضه داده المجم را نه مه را
 نبوده هیچ کوکب در گمان هم
 که شه گیرد کمان آسان هم
 ز برج جدی نیز^(۲) اختر شده دور
 که از برج زحل بارد^(۳) بشه نور
 نهم چون خانه دینست و دانش
 هم این آربسته گردد هم آتش
 تهی زان مانده دلو از نه^(۴) رسن کش
 که آب نحس^(۵) نبود بهر شه خوش

(۱) ع : تبر

(۲) ع : م

(۳) ع : نحس و ا : عاش

(۴) ع : تبر

(۵) ا : مه

مگر جوزا بخور^(۱) زان کرده پیوند
 که شه را پنده باشد کمر بند
 باوج خود^(۲) رسیده سوئ خرچنگ
 که نورش خانه مه را دهد رنگ
 سیم جا زهره^(۳) چون بر تخت بلقیس
 سعادت بخش و نور افshan به تسdis
 چو سیوم خانه سیر^(۴) و شتاب است
 چهر جانب که جنبه فتح باب است
 نکرد از شیر گردون کوکبی^(۵) یاد
 که از شیر کهن به شیر نو زاد
 چو چارم خانه دارد با پدر کوس^(۶)
 پدر از ین او بر مه زند کوس^(۷)
 به برج سنبله مریخ عیار
 ذنب نیزش^(۸) برسم دوستی یار^(۹)
 ز هر دو طالعش^(۱۰) محمود گشته
 که مریخ از ذنب منعود گشته
 هم سازنده همچون آدم وا شیث
 درین طالع نشانده^(۱۱) جسم تثلیث
 چو پنجم بیت اولاد و هدایاست
 دهنده زاد و هر زادی که دایاست

- (۱) ۱ : جوزا بخور
 (۲) ۲ : غور
 (۳) ۱ : ذمه چون تخت
 (۴) ۱ : چرب شتاب
 (۵) ۱ : گوکس
 (۶) ۱ : مار
 (۷) ۱ : نیزش
 (۸) ۱ : کشاده
 (۹) ۱ : کشاده
 (۱۰) ۱ : طلعتش
 (۱۱) ۲ : ع : طلعتش

ربيع^(۱) اول و روز سه و بیست
 پیشارت گوئی شه در جاودان^(۲) زیست
 شبی مشک وی از کافور شب مه
 عییر افshan بفرق پنجشنبه^(۳)
 اگر گوئی ز کی تاریخ سال است
 گهنه^(۴) کن قطب دنیا اتصال است
 شد این تاریخ بهر عمر سرمد
 بمارک بر سر سلطان محمد
 و گر^(۵) عین معا را کنم باز
 نظر بر هژده و هفصد کنم ساز
 ز نور افshan این وقت خجسته
 زین ده تو نقاب نور بسته
 بمارک گشته وقت از طالع ثور
 که مه را رو شرف پاشد گه دور
 عطارد هم دران طالع مهیا
 موصع کرد شعری^(۶) چون ثریا
 لب از تعلیم دانائی کشاده
 بعلم و فضل و دانش مژده داده
 به بیت المآل جوزا گنج خورشید
 شده هم گنج و هم گنجور جاوید

(۱) ب وع : ربيع الاول و روزش (۲) ۱ : چان و دل زیست

(۳) ع : گهنه کن قطب دنیا ش

(۴) ب : ازین تا بیت : همه دانند کاندر هر شماری اخ ندارد (۵) ۱ : شرا

نشاط پادشاه سود رعایاست
 که یا پد هرچه چوید هرچه دایاست
 چو گردد بخشش شاهان گهر سنج
 چه خالی کیسه و چه صاحب گنج
 چو در باریدن آید ابر در پار
 چه شاخ خشک در ریزش چه پر باز
 چو دریا موج بیرون رخت حالی^(۱)
 چه^(۲) شط چه حوض پر چه جوی خالی
 بزرگ زد مثل چون شد دلش شاد
 که شادی بزرگان باد تا پاد
 بداسان کاندرین عهد خجسته
 که هست اهل چهان شادان نشسته
 قضا چو خواست کز اکلیل افلک
 دهد تخت خلافت را در پاک
 همی^(۴) آراست این دوران حامل^(۵)
 دو^(۶) هفت این ماه را نه ماه کامل
 چو وقت آمد که روشن گردد آن مهر
 جهانرا روشانی بخشد از چهر
 رسید از فضل^(۷) حق روزی مبارک
 مبارک روز فضل حق تبارک

(۱) ع : خال

(۲) ع : می

(۳) ع : عامل

(۴) ع : در هفته ماه

(۵) ب و ع : از غب هنگام مبارک

ز پری دزد رهزن را برد خواب
 ز سیری کشت دهقان را برد آب
 کسی کو شب نخفت از بستن^(۱) لب
 بمهمنانی کند بیداری شب
 بهر کلبه^(۲) زند از کامرانی
 صریر^(۳) در نواحی شادمانی
 نتالد زار جز نای خوش آهنگ
 خراشیده نگردد جز رگ چنگ
 رمد^(۴) خواب خوش از پانگ دف و نی
 چو بیخوار تنک از پری می
 دو چیز آمد سبب در شادی عام
 که خاتی زان بود در عشت و کام
 یک سال^(۵) فراخ از سوی دانه
 دگر مهمانی شاه زمانه
 چو این هر دو سهیا شد بیکبار
 زهی عیش و طرب را رونق کار
 درین^(۶) ایام ممکن شد جهانرا
 که باهم دید در دهر این مُ آنرا
 یک مهمانی سال از خداوند
 دگر مهمانی شه بهر فرزند

(۱) ۱ : بستن (۲) ۱ : کله (۳) ب وع : صریر در

(۴) ۱ : دهد (۵) ب وع : سال

(۶) ب : قبل ازین : بدل گفت از دهد هرم جهاندار * نوام ساخت لابد عذر این کار

ز خورشید رخش گیرد جهان نور
 ز نورش خانه گردد بیت معمور
 طرب را هر طرف درها^(۱) کشایند
 به بخشش گنج گوهرها کشایند
 نه خلقی گنجد از شادی بعالی
 نه عالم گنجد اندر خویشن هم
 در ایوان چرخ و النجم جای رویند
 بصحن اقبال و دولت پای کویند
 پهر خانه مرادی تازه گردد
 کرم هر سو بلند آوازه گردد
 خوشی جویان ز عشرت شاد گردند
 گرفتاران ز پند آزاد گردند
 عطا مرهم شود بر خستگیها
 دهش گردد کلید بستگیها
 نیاید پیش چشم کس زر و گنج
 با لفختن^(۲) نه بیند هیچ کس رنج
 فراخی بسکه در سال اندر آید
 ز هر دانه دو صد خوش بر آید
 هم از خرمن شود پیمانه مستور
 هم از غله^(۳) ترازوها شود دور

(۱) اوب : دروا (۲) ع : به تصحیح : مختلف هم نه بیند (۳) ۱ : غارت

سیحا از شب قدر آورد مشک
 نویسد از مه و از دم کند خشک
 و گر برتریش حاجت بود خاک
 سپهر از نور گردی ریزدش^(۱) پاک
 ملایک هنست انشاد گیرند
 پخوانند و برغیت یاد گیرند
 درین صندوق خسرو کاستخوانیست
 فراوان تحفه‌ای آهانیست
 گهره‌ای که دارم گیتی افروز
 نگه میداشتم از ہر این روز
 هفتہ چند ماند خانه خیزم
 چو وقت آمد چرا یرون نریزم
 خدایا رونقی ده در نهانش
 که پیذیرد شاهنشاه جهانش

این عرصه ولادت سلطان محمد است
 کاختر سعود خویش برو میکند نثار

مبارک گوهری باشد الٰهی
 که زاید ہر تاج پادشاهی
 ز یمن پائی او سرها شود خوش
 نهاند کس ز تیماری مشوش
 ز فرج طلعتش عالم شود شاد
 کسی کش بیند از غم گردد آزاد

بین سپهر چارمین این مطلع خورشید ملک
کین نفس زد عیسیٰ از بهرش که آن جاوید باد

سپهری - کاتابش^(۱) ساخت طازم
ز بالا شد ششم و از ته چهارم
من از اوی کردم این مانند^(۲) پیدا
که گردد در جمالش عقل شیدا
گر او خورشید^(۳) روشن راست حامل ؟
شد است این مولد خورشید کامل
گر او را جاست بالاتر ز ناهید
شد اینجا مطلع نو زاد خورشید
گر آنجا بیت معمور است پر نور
نگر هر بیت^(۴) اینجا بیت معمور
اگر زان بیت کعبه شد نمودار
ز عرش این بیتها گشته پدیدار^(۵)
گر آنجا یک مسیح روح سیماست
هزاران عیسیٰ روحانی اینجاست
چو هست این عرصه فرخنده بنیاد
ولادت نامه^(۶) جمشید نو زاد
صفتها را ذرو زانگونه سنجم
که بتوان کرد ازان تسخیر الخیم

(۱) ع : کامانش (۲) ۱ : نایید (۳) ۱ : اگر خورشید
(۴) ب و ع : بیق (۵) ۱ : نمودار (۶) ۱ : زاده

غزل

بهر شکار آمد برون کو کرده ابرو ناز را
 صنع^(۱) خدا بین کیان داد آن شکار انداز را
 او می‌رود جولان کنان وز بهر دیدن سو بسو
 جانها همی‌آید برون صد عاشق جانباز را
 تا کی ز^(۲) چشم نیکوان بر جان و دل ناوک خورم
 ای کاش تیری آمدی این دیدهای باز را
 خلق به پند کشتم وین دیده غماز نم^(۳)
 من^(۴) بین که بهر خون خود دل میدهم غماز را
 عاشق که می‌سوزد دلش از طعنه^(۵) کی با کش بود
 شمعی که آتش می‌خورد راحت شارد گاز را
 دل پانگ در دزدی^(۶) کند کش نشتوی فرباد و من
 از ناله هم غیرت برم دزدم بدل آواز را
 تا پاک^(۷) جان از حد گذشت افتادگانرا بر درت
 بر نیم بسلم کشتنگان دستوری ده ناز را
 سوئی تو ای طاووس جان دل می‌براند^(۸) آین گدا
 زانسانکه سوئی چرز و بط شاه جهان^(۹) شهباز را
 اعظم^(۱۰) خلیفه قطب دین آن کو های همتیش
 بالاتر از هفتم فلك دارد محل پرواز را

(۱) ب : خدای کان و ع : صانع خدای کان (۲) ا و ب : بخش

(۳) ع : غمازیم (۴) ا : می

(۵) ا : طنه پاکش و ب : از طعن پاکش کی (۶) ب و ع : دزدیها

(۷) ب : طاپاک (۸) ا : عی بر آید از

(۹) ا : سرز و بط و ع : کپک و بط و ا : م همچنان (۱۰) ب : ندارد

باز هر دو پستگاه شدند
 خاصه ذست پادشاه شدند
 پادشاهی که بی خیال^(۱) شکی
 یک مشت شست کرد یکی
 قلع کفار کار او بادا
 هفت سلطان شکار او بادا
 فرخ این کار و کارنامه برو
 و این مبارک شکارنامه برو
 ساقیا می که در خور نوشست^(۲)
 صاف و رنگین چو خون خرگوش است
 کن به تغیرگاه شاه روان
 که شود شیر گیر پیر و جوان
 سطربا آن نوا برآر بلند
 کاهوئ دشت را کشد^(۳) بکمند
 شو کمانکش^(۴) برقص در بم و زیر
 تا شود کشته عالی بی تیر
 ای ندیم ار تو لعن زار کنی
 مرغ را در هوا شکار کنی
 این غزل را کن^(۵) آنچنان انشاد
 که شوی^(۶) صد غزاله را صیاد

(۱) ع : خیال و

(۲) ا : کوشت

(۳) ب : کفی

(۴) ع : چنان یکن انشاد

(۵) ع : شرد

گفت هر دو گزیده شاهید
 هر دو از فتح و نصرت آگاهید
 نه کمان را بود ز تیر گزیر
 نه بود بی کمان روا رو^(۱) تیر
 قوس بی تیر چوب خرگاهست^(۲)
 بی کمان تیر کلک جولا هست^(۳)
 هر دو گر راستید و گر پخمید
 در هنرهای یکدگر نه کمید
 چون شهار است آنچنان پرداخت
 که بهم یکدگر بباید ساخت
 هرچه پگذشت در میان دو نفت^(۴)
 وانکه رمیا بغیر رام^(۵) رفت
 یکدگر بی میانجی و حاجب
 بود آگوش^(۶) و آشی واجب
 این^(۷) قدر گفت و بعد ازان بزمان
 تیر را برد در کنار کمان
 هر دو را داد آشی باهم
 هر دو گشتند یار و همتا هم
 پس نشستند با دل خوش خویش
 این بقیان و او پترکش خویش

- (۱) ع : روانی (۲) ۱ : چوکایست (۳) ۱ : جولا بست
 (۴) ب و ع : گفت (۵) ب : بندر رام یکفت و ع : بندر رام گفت
 (۶) ب و ع : آغوش (۷) ا و ب : ندارد

خليفة قطب دنيا کو چو بیرون راند يکرانزا
 بيک بيلک بدوزد در هوا سی مرغ پرانزا
 طريق آشتي^(۱) اندر ميان تير و کمان
 گريز کردن تير و يک شلن بزبان

همچنین روپروي ميکردند
 يکد گر گفتگوي ميکردند
 کس نشد در ميانه^(۲) صلح انگيز
 که کمان سخت بود و پيکان تيز
 زه همی بست هر زمان به تغير
 هم دهان کمان و هم لب تير
 تير چون شد چنان ز تيزی خویش
 که برون خواست او فتاد ز کيش
 خود کمان از^(۳) تعصی که درrost
 تند گشت و برون فتاد از هاست
 چون چنين دید سر سلیحی^(۴) شاه
 هر دو را هم عجائب داشت نگاه
 برد دستی بگوشهاي کمان
 نشنود^(۵) تا ز تير پانگ و فغان
 تير را هم روان بگردانيد
 وز کثري در زمان^(۶) بگردانيد

(۱) ع : راسى

(۲) ا : ميان

(۳) ب و ع : سلاى

(۴) ا : زبان

(۵) ا : نه شرد

(۶) ا : زمان

پاپت تو کهانه^(۱) برمد است
 کت ازو سیخ سخت در نرمد است^(۲)
 نخلی^(۳) هر کجا که رد نشوی
 هیچ کس را ازان خود نشوی
 هر که^(۴) رد کرد از تو سالم جست
 و انکه کردت^(۵) قبول خود را خست
 تو که پیکان تست همچو سراب
 کاب بناید و ندارد آب
 گله در کیش دین کنی تمکین
 گله بکیش مغل شوی بیدین
 آبداری هی فروغ بود
 که بیک قطره دروغ بود
 این چه بی آبی است و ترک صفا^(۶)
 که تو بی آب خوانیم بجفا
 گر مرا^(۷) نیست آبی اندر جوی
 همه بارانت از کجاست بگوی
 نه که قوس قزح مراست خطاب
 کابر دست شهم همیدهد آب

(۱) ب و ع : ندارد و ا : کان که

(۲) ع : بخل

(۳) ب : ندارد

(۴) ا : گردد و سالم چست

(۵) ا : گرم ایست

(۶) ع : وفا و ب : برک صفا

در صواب این چد^(۱) شیوه هنر است
 که خطاط^(۲) از صواب بیشتر است
 گفت هر کس خطای تیر بسی
 که خطای کان نگفت کسی
 زان ترا از خطای نیاید کم
 کن خطای خاسته است کلک تو هم
 تا چرا^(۳) صورتی کم آن باشد
 پدل نقش من گان باشد
 لیک یعنی چو نقشت از تمثیل
 تیر هستی و چیز^(۴) دیگر نیز
 ندهم من گرت رواج فنی
 که کنی پا دراز با چو منی
 تو گزی^(۵) و چو من بقدر کئی
 که ز چوبی گهی و گله نئی
 تو که پیداست قیمت^(۶) سهمت
 چند با من به مری^(۷) جهلت
 آنچه دلایل کان باشد
 تیر را قسمت گران باشد

(۱) ۱ : خطای

(۲) ۱ : تا مرا صورت کان و ب وع : تا چرا صورت کان (۳) ۱ : شیر

(۴) ب وع : گنی (۵) ا و ب وع : قسمت (۶) ۱ : به مری

خونت هر جای^(۱) زین سبب خوردم
 کن تو بی آب غرقه^(۲) میگردم
 به که در آبت^(۲) افگنند شتاب
 نکشد تات جز سوارک آب
 هست دائم چو آب دشمن تو
 تمث آب چیست بر تن تو
 ارچه گویند اهل پر تابت
 گه بی آب و گه با آبت
 به ازین آب نیست در جسدت
 که خوی از مشت شاه می رسدت

خلیفه قطب دنیا کو چو بیرون راند یکارازا
 بیک بیلک بدوزد در هوا سی مرغ پرازا
 ذهی نزاع کهان سخت در کشاکش تیر
 شد کهان باز در سخن رانی
 زد بتندی گره به پیشانی
 گفت^(۲) با تیر کای خطأ پیشه
 مینگوئی سخن پاندیشه

(۱) ا : ع : مر جا ازین

(۲) ا : غرقه

(۲) ب و ع : آب

(۲) گرچه

با منت پهر کار پیذیرند^(۱)

بی منت چوب دستی گیرند

دهد استادت ارجه رشته دراز

هر^(۲) هان رشته بر تو پیچد باز

خواه پیکار^(۳) و خواه در پیکار

دانکه من خواجه ام تو خدمتگار

بس که گرمی کشی و یا سردی

تا سزاوار خدمتم گردی

خامس اول بگردن تو نهند

بس با پریشتم فریب دهند

گه زه سخت در گلوت کشنند

گه با شکنجهها دو توت^(۴) کشنند

گه تنت را دهند محکم^(۵) کوب

گه بینندند محکمت بر چوب

این همه چیست تا به پشت دو تاه

خدمت من کنی گه و بیگاه

من که آتش جهد ز من^(۶) چون برق

نشوم هرگز اندر آمی غرق

(۱) ع : پند برند (۲) ع : هم هان (۳) ۱ : پیکان

(۴) ۱ : کوت (۵) ب : محکم ندارد (۶) ۱ : ذین و بعد من که ندارد

گه^(۱) بربی سوی بی زبانان خرب
 کن تو سیخ^(۲) کتاب گردد چرب
 چون من کی^(۳) بصحبت شاید
 شه بزورم اگر نفرماید

خلیفه قطب دنیا کو چو بیرون راند یکارنا
 بیک بیلک بدوزد در هوا سیمرغ پرانرا
 زهی منازعه تیر با کمان بصریر

طیره^(۴) شد تیر باز ازین کو به^(۵)
 رنگ شنگرف کرده زر چو به^(۶)
 از کمان جست و پانگ زد بصریر
 کای کمان دیده زه مکن با تیر
 چون در ابروت دیده بتوان^(۷) جست
 دیده تو مگر^(۸) هان زه تست
 نیست بیدیدگی پسندیده
 چند زه دیدگی زه دیده
 میستیزی بگوشیای دراز
 خواهمت چون^(۹) کمان کشیدن باز
 من که دارم بخانه تو گذر
 نیک دام که در تو چیست هنر

-
(۱) ک	(۲) ۱ : شیخ	(۳) او ب : کو
(۴) ع : تیره	(۵) ب : گرمه	(۶) ب : جوبه
(۷) ع : نتوان	(۸) ع : نگر	(۹) او ب : جز

عزت^(۱) فی ز پر راحت راست
کز ای کشن و جراحت راست

تا^(۲) شدم با تو خم بقامت خم
کششم به که شد کشش زان خم

توئی^(۳) آن فی که جان برد سارت
و ارغون اجل شد آوازت

چار پر داری^(۴) از هنر سپری
با چنان چار مرغ نیم پری

زانکه هر پر که با تو سر است
عاریت^(۵) هر تمام نیم پر است

گر^(۶) نه زور منت بلند پرد
از پر عاریت کسی چه پرد

گرچه پران ز خلق جان پری^(۷)
هم نه پرنده و نه جانوری

گر^(۸) ستوده است تیزی پیکانت
روئی پر چین چرا کند سوهانت

گه بتاج پیچش آغازی
سیخ را پیشوای خود سازی

گاه پیکانت شوخ و گاهی گول
گه شوی زاغ نول و گه بط نول

(۱) ا : عزت (۲) ب وع : ندارد (۳) ا : تو آن (۴) ا : پردازی

(۵) ب : آن نه یک پر تمام نیم پر است وع : آن پر پر تمام نیم پر است

(۶) ا : ندارد (۷) ا : نبیری وع : به تصمیع : به بری (۸) ا : ندارد

خلیفه قطب دنیا کو چو بیرون راند یکارنا
 بیک بیلک بدوزد در هوا سیمرغ پرانرا
 زهی نزاع کان سخت در کشاکش تیر

چو کان دید تند جستن تیر
 تند بر جست و بر کشید نفیر
 تیر را گفت کای هزاران خون
 کرده و در شده پدیده درون
 آن ستایش چه بود بی طلبت
 وین خراش از چه خاست^(۱) بی سبیت
 از هن راستی شدم بتو یار
 کز تو جز راستی ندیدم کار
 تو که^(۲) تیری چو کشدن نه تراست
 من کامن خود آن کنم که مراست
 کش شوی گوهرت نیزد پشم
 همه کس بیندت پگوشة چشم
 کزی من که پای تا بسر است
 پای تا سر بین همه هنر است^(۳)
 آن کسان کت عزیز خود^(۴) سازند
 هم بخواری برون^(۵) بر اندازند

(۱) ا : جاست (۲) ا : کشدن تن راست و ب وع : شدی تن راست

(۳) ب : همه بین هم راست وع : بین همه هم راست

(۴) ب وع : میخوانند (۵) ب وع : برونت

تو که پاشی که تا بخانه و دشت
دو^(۱) اتابک بود ترا گه گشت
تا چه بی مغز و پوست بود است آن
که شود بهر چون توفی قربان
گه تناری شود گهی^(۲) چاچی
گاهی^(۳) ایک بود گهی لاجی
چند دندان زده است سوهانت
تا سرا پای راست شد زانت
وین زمانی که راست کرد تمام
کو خود آنگه شدی تمام اندام
راست کرد ارچه آن هنر پیشه
پاشنای^(۴) دهان از تیشه
نیز^(۵) پیش معلم و شاگرد
پاشنای دهان^(۶) نیاری گرد
تیر را سینه خستن آموزی
مرد را مشت بستن آموزی
گرچه بر خاص و عام خنگ هی^(۷)
شاه را فرجی^(۸) چو زان و فی

(١) : نو : (٢) ع : و گه جایی و تصمیج جایی

(۲) ۱: همت ایک برد کے لایں (۳) ۱: با سہای (۴) ۱: بھر

(۱) ای دعات سازی (۲) ای فرع جنگ و جوی

کای عزیز از طفیل من گشته
 من ترا جان و تو چو تن گشته
 اینچنین کت^(۱) قدی چو پیران است
 چیست کت خلق دست گردان است
 عمده دستگیری تو منم
 که عصا پیر پیری تو منم
 این عجب بین میان پیر و چوان
 پیر جا مانده و عصاش روان
 کوز پشتی و چون میانت کمر
 کاید از لاغری بمشت اندر
 تو کهن^(۲) قامتی و من نو خیز
 چون^(۳) کشی در برم شوم پگریز
 طبع را^(۴) ساختن درشت بود
 با عروسی که کوز پشت بود
 من آن دلربای شیر شکار
 که جز از دلبری ندارم کار
 پر دلان گر تهمتن اند همه
 کشته و مرده من اند همه

(۱) ۱ : کین

(۱) ۱ : ک ندارد

(۲) ۱ : را ندارد

(۲) ب : تو

روز هیجا که گیرا گیر
 هم کان تیز^(۱) باید و هم تیر
 من دهم پشت و خم خورم ز کمین
 گر نگیرندم او قسم بزمین
 تو ز هر سختی و سبکرانی
 بروی پیش و رو نه گردانی
 چون تو آهنگ بر جگر کرده
 تو جگر را جگر ترا خورده
 نه ز شنگرف روت رنگین است
 بلکه آن خون دشمن دین است
 جان^(۲) شیران برب پنجه زه
 و اژدها را زنی پسینه گره
 این همه در تو هست بل زین بیش
 لیکن از جهد شه نه از تن خویش

خلیفه قطب دنیا کو چو بیرون راند یکارنا
 بیک بیلک بدوزد در هوا سی مرغ پرانا
 زهی منازعه تیر با کان بصیر
 تیر^(۲) را مدحت کان در رو
 کتو نمود^(۳) از کرشمه ابرو
 شد ز نقش کان دلش بگان
 کرد آغاز در نزاع کان

(۱) ۱ : باید

(۲) ۱ : بود

20

(۱) ۱ : باید

(۲) ۱ : بیر شه را پدست کان درو

کی بود صحت آن کسی را خویش
 که در اندام خونش^(۱) گشت سریش
 خشک شاخیست این تن پر خم
 چوبی^(۲) اندر تنی گشیده بهم
 تاب بر من زند شوم بی تاب^(۳)
 آب در من^(۴) رسد شوم بی آب
 شبّه نیست هم تو دانائی
 که چه سان بودم از توانائی
 لیک چون زور شاه از آنها هست
 که در آرد بهفت چرخ شکست
 گرچه من نیز^(۵) چرخ مقدارم
 زور آن دست را چه تاب آرم
 لاجرم اینکم ازان شده زور
 گشته بی زور چون میانه سور
 تو که تیری و راست در همه جای
 گاهی گاهی سوی^(۶) کجی مگرای
 من اگرچه کژم هنر که تراست
 از سر راستی بگویم راست
 صفت کار من مکن بسیار
 که تو بیش از منی بقوت کار

(۱) ا : خویش و در آخر هر دو مصعره ب : خوش و سرش

(۲) ب و ع : که پن اندر پن گشیده بهم (۳) ع : پرتاب

(۴) ع : بر من و ا : شود پن آب (۵) ع : تبر (۶) ب : شوی کژی

زور تو بیش و زور شه زان بیش
 ایستادن کجا توانم بیش
 گرچه من زین تن و نحیفی وی
 هستم^(۱) از چهر لعب مرکب فی
 لیکن از کوششت پسیر قوی
 تیزی^(۲) گشتهام ز تیز روی
 ز اصل باریک خلت افتادم
 گرهی نیز در شکم زادم
 تا شوم^(۳) پا یک دونده و چست
 که بتگ^(۴) پیش شه نیایم سست
 در تگ^(۵) این حکم حضرت شاهی
 بیوا گیرم از هوا خواهی

زهی جواب کان راست کرده از پی تیر
 باز در گفت شد کان با تیر
 که مرا قامی چو قامت پیر
 از نزاریم پشت کوز شده
 وز نحیفیم پوست^(۶) توز شده
 چون^(۷) در اندام^(۸) ز هر بندی
 یافته از سریش پیوندی

(۱) ا : هست و لفظ آخر : پی

(۲) ب وع : شود چاپک و ا : پاپک و دونده

(۳) ا : تگ

(۴) ب : ندارد

(۵) ا : پشت

(۶) ا : پی برد بندی

گرچه یار تو گشت قربان
 در دل خویش داشت^(۱) پنهان
 من بهر شکل یار تر زویت^(۲)
 کایم از کیش خود برون ز پیت
 قبض جان عدو نگیری سست
 زانکه قبض شهان بقبضه تست
 از تواضع چنین خمیده تنست
 ورنده^(۳) که بد بزور خم فگشت
 صد منت زور و همچو گل سبک
 زور چندان و تن بدین تنکی
 بهر زور^(۴) اوستاد قوس آرای
 زه^(۵) و زنجیر بنددت یکجای
 مصلحت گر به بینی از بی تیر
 هم زهش بگسلی و هم زنجیر
 من کیم تا حریف خود سازی
 هر^(۶) زمان با خودم در اندازی
 بجهنم^(۷) همی کنی پرتاب
 که دو سه میل میدوم^(۸) پشتا
 در شدن بس که تنند میرانم
 هیچ جا ایستاد نتوانم

(۱) ع : گرد (۲) ب : دست و ع : تو زورت

(۳) ۱ : کی بود برویت و ع : کی بود دور خم فگشت (۴) ع : دز

(۵) ب : ده زنجیر (۶) ۱ : هم زمان خودم

(۷) ب : کانجهنم و ع : آنجهنم (۸) ب و ع : میدرم

وانکه با من چو راست می‌شینی
 می‌گریزی و پس نمی‌شینی
 این مثل راست زان همی خیزد
 کن^(۱) کزان هر که هست بگریزد
 من کو اینک ز فرق تا پایم
 زان سبب شد پلست چپ جایم
 راستی تو چو می‌کنم نگهت
 شد ازان دست راست دستگهت
 شاه چون دست راست داد ترا
 ین که چون شد ازان کشاد ترا

خلیفه قطب دنیا کو چو بیرون راند یکارنا
 بیک بیلک بدوزد در هوا سی مرغ پرانزا
 زهی ستایش تیر از پیع کان بصریر
 باز بکشاد تیر لب در گفت
 کای کان باد دست شاهت چفت
 زاغ تو خوش نشسته بر سر شاخ
 بن بیزورش همی پرم گستاخ
 زاغ نول من ارچه^(۲) خون راند
 چه خورد تا بزاغ تو ماند
 طرفه مرغم ز شکل طرفه نمای
 که پرم در سر است و نول پهای

این دو خانه که دست گردانست
 تیر هر دو توفی نکو زانست
 پوشش خانه^(۱) گرچه پس تنگست
 باک نبود که خانه هم سنگست
 وانکه از خار پای می^(۲) نالی
 نیست آن هم ز حکمتی خالی
 آنکه در پای^(۳) خود پستند دوک
 بین چه تیزی کند^(۴) بکار ملوک
 من کامن که شکل کثر دارم
 هم خوشم چون دو راست شد یارم^(۵)
 آن^(۶) یک زه دویم توفی ای تیر
 که مرا زین دو راست شد تدبیر
 بی شا جمله کارها که مراست
 راست گیرم ولی نیاید راست
 کارم آنانکه صاحب تیر اند^(۷)
 با شا هر دو راست می گیرند
 تیر چون راست گشت و زه در خم
 سر در آزم همی دران من هم
 لیک ای^(۸) تیر تو بدانسان راست
 بین^(۹) کثر ترا کشش ز کجاست

-
(۱) : خانه تو پس	(۲) : من	(۳) : او ب : کار
(۴) : او ب : کشید	(۵) : کارم	(۶) : ع : وان
(۷) : سید اند	(۸) : این	(۹) : ب و ع : این بگین ترا

وانکه بینند خار من زانست^(۱)
 کان^(۲) نه خار است بلکه پیکانست
 گرچه سوراخ شد چنین پایم
 بهر کار تو آهین پایم
 بر من این حکمها که میرافی
 میکشم^(۳) چون کان سلطانی

خلیفه قطب دنیا کو چو بیرون راند یکرانزا
 بیک بیلک بدوزد در هوا سیمرغ پرانزا
 زهی جواب کان راست کرده از پی تیر
 باز آواز بر کشید کان
 پاسخ آرای تیر شد بزبان
 گفت کوری دشمنت که فنست
 آن هم از تیزی^(۴) تو فی ز منست
 بیش ازین نیست کز هنر کاری
 گه گهی میکنم منت یاری
 زان کششها که در من از ای تست
 من نیارم گذاشت^(۵) کارت سست
 گرچه اندر کشاکشم همه جای
 پکششها تو خوشم همه جای

(۱) ۱ : بیرون

(۲) ۱ : آن

(۱) ۱ : دانست

(۳) ۱ : گذارد

(۲) ۱ : تبر تو

زین همه زیبدت که داری ننگ
 زانکه میگیردت شد اندر چنگ
 تو که در دست شاه ره داری
 هیچ دانی چه دستگه داری
 گر^(۱) پنستت نه راه دادندی
 کیت این دستگاه دادندی
 لیک با من که تیرم اندر روی
 ای کان کثر نشین و راست بگوی
 که مرا^(۲) از تو گر نباشد زور
 کی شود دیده پد از من کوز
 دولت من پیاپی از هی تست
 زورم از قوت پیاپی تست
 از تو من حاکم دو خانه شدم
 وزر تو من صاحب نشانه شدم
 گر نه باشی تو ام میانجی کار
 چه حد من که پایم این مقدار
 چون نیم را تو کارفرمائی
 یافت آهن ز من توانانی
 این بلندی جز^(۳) از تو نشناسم
 که شهان می‌نهند بر جاسم
 می‌شتابم^(۴) ز حکم تو همه جای
 ور شده^(۵) خار آهتم در پای

(۱) گ و ع : گر به بخت (۲) ع : هرگز (۳) ۱ : چو
 (۴) شناسم (۵) ب : شدی و ع : شود

راست گویم من و تو هم دستیم^(۱)
 که هم ز اتفاق پیوستیم^(۲)
 یکدگر را بقدر کم نه نهیم
 زانکه هر دو قوی ز^(۳) دست شمیم

خلیفه قطب دنیا کو چو بیرون راند یکارا
 بیک بیلک بدوزد در هوا سی مرغ پرانرا
 زهی ستایش تیر از پیش کان بصریر
 تیز شد باز تیر در پرداخت
 خویشن را عطاردی بر ساخت
 گفت شک نیست زورمندی تو
 هست از شه نه از بلندی تو
 لیک چون نیک بنگرم بدرست
 زورت از شاه زور من از تست
 وانکه کردی ز چوب خود را کوب
 که ندارم ز شاخ طوبی چوب
 نه زه من ز با سلیق مده^(۴) است
 نه ز جدی از پیم دوال به است
 نه هلالم که جای یام و جاه
 بر کف چون مه دو هفتة شاه

(۱) ۱ : بیوستم
 (۲) ۱ : بیوست

(۳) ۱ : بیوست
 (۴) ۱ : بیوست

نه ز سدره^(۱) است توز بر پنجم
 نه ز^(۲) طویل است چوب در مشتم
 زه سزا بود چون کنان شهم
 عرق مریخ و باسلیق مهم
 سیرم از شست جدی بینندم^(۳)
 نه^(۴) سزد زان دوال شه پندم
 چون منی را که شاخ و چوب فی است
 پایه^(۵) دست پادشاه کی است
 لیک چون رسم شاه شد پیوست
 که ازو زیردست یابد دست
 دست اویم بلستگیری خویش
 عزم داد پسکه از حد بیش
 آهنانم بلند و نیرومند
 که توانا ترم ز چرخ بلند
 گرچه هستم چنین بقوت چست
 هم همه عزم ز یاری تست
 چند خود را غلام من سازی
 مشکن^(۶) پشت من بدین بازی
 من غلام تو ام گه و بیگاه
 که کنم خدمت به پشت دوتاه

(۱) ا : نرسد راست تور (۲). ع : نه به طویلست و ا : در دستم

(۳) ع : بینندم (۴) ب : که سزد و ع : کی سزد

(۵) ع : سایه (۶) ب و ع : بشکنی

خلیفه قطب دنیا کو چو بیرون راند یکارنا
 بیک بیلک بدوزد در هوا سی مرغ پرانزا
 زهی جواب کان راست کرده از پیش تیر
 تیر چون گفت راستی بصواب
 بتواضع کمانش داد جواب
 کای سلیمان عادل فیروز
 کرده نامت شهاب شیطان سوز
 از سماکین رامح وا عزل
 راست رو تر توفی بعلم و عمل
 سهمناک از تو گشت^(۱) تبغ غزا
 وز تو بدکیش را فناد عزا
 چون ترا خاص شاه میدانم
 به که سهم سعادت خوانم
 هنر تست در زمانه نه عیوب
 که زنی بر حسود سهم الغیب
 من اگرچه کان سلطانم
 لیک مقدار خود نکو دانم^(۲)
 بر کفی کش هلال زیبد قوس
 ناستوده است زاغ در فردوس

(۲) ب : نکدام

(۱) ب وع : گفته بکش غرا

پنده من ز^(۱) دشمنان خونریز
 که تو ام نام کردۀ سر تیز
 هر کجا تو فرستیم بروم
 هر کجا تو دوانیم بدورم
 چون بکار تو پاشم آهسته
 که کشادم ز تست^(۲) پیوسته
 پیش انگشت کوست از همه نر^(۴)
 گر ز انگشتواند^(۳) بست کمر
 من کمر بسته آفریده شدم
 کنز بی خدمت خریده شدم
 از دو پر مرغ می پرد بسرم
 من بفرمانت مرغ چار برم
 ور ببالا^(۵) طلب کنی کارم
 مرغ را از هوا فرود آرم
 پیش تو من^(۶) چو پیک پرانم
 می شتابم که بار پیکانم
 ور فرستندم آشکار و نهان
 نامه هم برم ز شاه جهان

(۱) ع : بدشنان

(۲) ع : به تست

(۳) ب و ع : بر

(۴) ب : انگشت لوه و ع : انگشت دانه

(۵) ع : بیاری و ن : بیازی و تصحیح : ببالا

(۶) ع : منک

کای مه نو خطاب خود^(۱) سکرده
 جای^(۲) در پنجه اسد سکرده
 چون تو گوید قزح بلند کسی
 که ز ماه نوی بلند بسی
 ماه نو کش کان چنانست بلند
 به^(۳) بلندیش همچو خود می‌سند
 مشتری از کان خود بریست
 کت بدینار سهر مشتریست
 آنکه او را دو خانه در^(۴) قوس است
 وز سعادت^(۵) درو دو فردوس است
 کرد گرچه کان خود را زه
 گفت کز قوس من کان تو به
 پهلوی ماه آسمانی تو
 همچو پهلو خمیده زاف تو
 کمر خدمت تو بستم چست
 در همه جا پریدنم از تست
 ماهی و مایه تو از ماهی^(۶)
 ماهیت^(۷) مه شده بهراهی
 تو کان شهی و من تیرم
 گر^(۸) گذاری مرا جهان گیرم

(۱) ب وع : رد کرده (۲) ب وع : پنجه

(۳) ۱ : از (۴) ۱ : وز سعادات هر در

(۵) ۱ : که (۶) ع : ماهی از مه شده بهراهی است

قستی^(۱) کز سهام در هر ذات
 خون و^(۲) پیوند یابد و عصبات
 تو که تیری و راستی در کیش
 مسجد خود کنی ز گنبد خویش
 زان عقیده که در گره داری
 پیش گنبد سری فرود آری
 لیک من پیش چون امام شوم^(۴)
 قعده^(۵) ناشسته در سلام شوم
 سجدۀ دو امامتیم نبود
 جز^(۶) رکوعی بقامتم نبود
 گر مرا دانشی بود بوجود
 کی^(۷) رکوعی کنم بغیر سجود
 وین هم سمعه^(۸) کز طریق خشوع
 سر بگوش شه آورم برکوع
 خلیفه قطب دنیا کو چو بیرون راند یکرانزا
 بیک بیلک بدوزد در هوا سی مرغ پرانزا
 ذهی ستایش تیر از پیع کان بصریر
 باز تیر از دهانه سوفار
 کرد بهر کان ذهی بر کار^(۹)

(۱) قست و ع : بر هر (۲) ۱ : د پیوند باید

(۳) ۱ : در هر دو مصعره : شود (۴) ع : بهره (۵) ع : گر و ۱ : د قامت

(۶) ۱ : که (۷) ۱ : سمع (۸) ع : پر کار

تیر را با قلم چه نسبت چون
 او همه^(۱) مشک ریزد این هم خون
 تو هنوز این قدر خبرداری
 که اگر بر شکار زخم آری
 سگ فرستنده تو پسمله^(۲) گوست
 خوردن صید جایز است و نکوست
 ور گه^(۳) قتل صید تسمیه خامست
 بعمل ار نیست خوردنش نرو است
 لیک دستارگاهم ار چویند
 که ز دانش درو سخن گویند
 اینقدر فقه نبود اندر ما
 که چو آم نهاند^(۴) از گرما
 هرچه بر من غبار غزو^(۵) نشست
 آن تیم بسم بود پیوست
 ور مرا^(۶) هست دانشی پکمال
 قلم فتویم توئی همه حال
 من دهم کشتني^(۷) بدان فتوی
 تو نویسی بخون هان فتوی
 آنچه بر من فرایض است بکار
 قسمت جان دشمنان پندار

(۱) ۱ : من (۲) ۱ : بیل و برع : تسمیه (۳) ۱ : ندارد

(۴) ۱ : نهاند از گرما و برع : بنهاند از گرما (۵) ۱ : غیر و ع : غزو

(۶) ۱ : کشتی (۷) ۱ : نویسی

من^(۱) اگر همزه سان کشی و رزم
 کی^(۲) بیاری چون توئی ارم
 فضل^(۳) تو بر منست از حد بیش
 زانکه چون میرویم شه را پیش
 شه اگر یک دسم گرفت پدست
 باز پرتاپ کرد^(۴) شست بشست
 تو دران دستگاه سلطانی
 همچنان برقرار می مانی
 فضل زین به کجا که تو پیوست
 بر کف شاه و رفتہ من از دست

خلیفه قطب دنیا کو چو بیرون راند یکرانزا
 بیک بیلک بدوزد در هوا سی مرغ پرانزا
 زهی جواب کان راست کرده از پی تیر
 ذکر دستارگاه کرد چو تیر
 شد کان گشته سر چو مقری پیر
 گفت بر من بدین نمودارت
 می بخندد^(۵) دهان سوقارت
 من که با کلک تیر شد کارم
 خبر از کلک علم کی دارم

(۱) ب وع : که اگر (۲) ۱ : ک و ب : کی بیا ک (۳) ب : قصد
 ۱ : گفت (۴) ۱ : بخندد و ب : بخندت

گه چو نون ثقیله نیز شوی
 لیک از تقل کم عزیز شوی
 چون ثقیله شوی گران باری
 زانکه^(۱) تشدید بس گران داری
 هرچه^(۲) تشدید کارران تو گشت
 آره لازم کمان تو گشت
 زه چو بی خورد ازین^(۳) تعصّب پیچ
 که منم چون الف بدون^(۴) تو هیچ
 وین هم اندر علل شناسی وای
 که الف ساکنست در همه جای
 الف ساکنم من اندر کیش
 حرکت^(۵) یا م از تو اندر خویش
 الف راست چون بجهنمیانی
 همزه^(۶) کوش گردد این تو همدانی
 من بجهنم و لیک باشم راست
 که^(۷) ترا راستی است از من خواست
 با چین راستی بکیش مرا
 دور می افگنی ز خویش مرا

(۱) ب وع : بسک

(۲) ع : هرگه و ا : کاروان و ب وع : شد در هر در مصرعه

(۳) ع : از تعصّب (۴) ع : برون د تو (۵) ا : حرکتی

(۶) ب : همه چک گردد وع : همزه گردد (۷) ب وع : گر

شہ چو تو ماھی ار^(۱) گرفت پشست
بگذری از دو بحر دست پلست
همه چا فتح یاورت^(۲) زانست
که کشادت ز دست سلطانست

خلیفه قطب دنیا کو چو بیرون راند یکرازرا
بیک بیلک بدوزد در هوا سی مرغ پرانرا
زهی ستایش تیر از پی کان بصریر
همه^(۴) تن بازگشت تیر زبان
بکان گفت چون فزون ادبان
کای پستارگاه تو شده جفت
دانش تیر چرخ بیش از گفت
تیر علان^(۳) ز حکمت بیشت
همه رزانو زند در پشت
داند استاد درمیانه تو
زان دو رزانو زند بخانه تو
چو من^(۵) اندر ادب ندارم ساز
کنم اندر بر تو پای دراز
سبکی و استواری تو پدید
همچو نون خفیفه در تاکید

(۱) ا : از گرفت نهشت (۲) ع : یاورت (۳) ع : همه تن باز تیر گفت

(۴) ب : علاوه ا : غلام و ب و ع : دانش بیشت (۵) ع : منک

رحمت از پیر و از جوان یابد^(۱)
 نی که آهن ازو توان یابد
 تحفه نو^(۲) که کود از بسان راست
 که زنی برگ^(۳) بید و سوری خاست
 نه همین در صواب تو هنر است
 که خطات^(۴) از صواب نفر تراست
 در صواب ارجه فتح شد یارت^(۵)
 بخشش جانست در خطا کارت
 بیلکت شد بروشنی دلیل
 شعله شمع فتح در قندیل
 گه دل سخت همچو سنگ دری
 گه بسختی^(۶) ز سنگ هم گذری
 گه کشی دزد را که یابی مزد
 گه بیاسای^(۷) کنی عزمت دزد
 من کام که دوستدار تو ام
 هم تو دانی که^(۸) حق گذار تو ام
 نگذری هیچ جا تو^(۹) تا نخلی
 لیک اندر درون ما^(۱۰) نخلی
 خفته چو ماهیان روی بشتاب
 ماهیت در هوا رود^(۱۱) نه در آب

(۱) ا : در هر دو مصعره باید (۲) ا : تو کرد (۳) ع : برگ و بید سوری

(۴) ا : خطا (۵) ا : کارت (۶) ب و ع : د سختی

(۷) ع : بیاسین و ا : بیاسین (۸) ب : کر گذار بوم (۹) ع : که

(۱۰) ب و ع : مرا (۱۱) ع : روان

خلیفه قطب دنیا کو^(۱) چو بیرون راند یکرانرا
 بیک بیلک بدوزد در هوا سیمرغ پرانرا
 زهی جواب کان راست کرده از پیع تیر
 زین ستایش گری کان بلند
 شد نکون گوشها فرود افگند
 تیر را کرد در محل سلام
 خدمتی با فروتنی تمام
 هس دهان کرده پرزا^(۲) از بهی تیر
 کرد مدهش بیانگ زه تقریر
 گفت کای سینه دوز تهمتان^(۳)
 زده چشم از تو جمله چشم زنان
 آرش اندر جهان سمر ز تو شد
 سعد وقار نامور ز تو شد
 هرچه بازار تیز تست بکار
 از تو تیزیست اندران بازار
 آفرین باد بر چنان استاد
 که ترا ساخت از نی و پولاد
 کرد نی را چنان بدانائی
 کاهنی را دهد توانائی

بـر نـشـمـنـی زـهـی^(۱) بلـنـدـ فـرـی
 وـر فـرـود آـمـدـی بلـنـدـ تـرـی
 هـیـچ جـا نـیـسـتـ چـو گـسـتـنـ بهـ
 بشـکـنـی گـهـ گـهـ اـزـ شـکـسـتـنـ^(۲) زـهـ
 مـنـ کـهـ تـیرـمـ پـهـیـشـ وـ هـسـتـیـ
 اـزـ توـ دـارـمـ بلـنـدـیـ وـ هـسـتـیـ
 بـارـیـ مـنـ زـ چـونـ توـ یـارـ آـیدـ
 بـیـ توـ اـزـ چـونـ مـنـ چـهـ کـارـ آـیدـ
 مـنـ زـ توـ کـامـدـیـ زـ دـایـرـهـ نـیـمـ
 نـقـطـهـ وـهـمـ رـاـ کـنـمـ تقـسـیـمـ
 توـ فـزوـنـیـ زـ^(۳) هـرـچـهـ هـسـتـ اـزـ مـنـ
 کـزـ تـوـهـمـ توـ یـکـ وـ شـمـسـ اـزـ مـنـ
 مـنـ بـیـالـاـ اـگـرـچـهـ نـهـ مشـتمـ^(۴)
 اـزـ یـکـ مـشـتـ توـ قـوـیـ پـیـشـتـ
 هـرـ زـمـانـیـ زـ دـولـتـ بـیـشـتـ
 هـمـچـوـ منـ صـدـ هـمـیدـدـ پـیـشـتـ
 بـیـشـتـ آـیدـ دـودـ چـوـ منـ صـدـ بـیـشـ
 کـهـ نـهـ جـنـبـیـ توـ هـرـگـزـ اـزـ حدـ خـوـیـشـ
 آـرـیـ آـنـگـهـ چـوـ^(۵) مـنـ بلـنـدـ شـوـیـ
 کـهـ بـنـزـدـ شـهـ اـرـجـمـنـدـ شـوـیـ

(۱) ع : ره بلند پری

(۲) بـ وـعـ : گـهـ

(۳) ع : هـشـتمـ

(۴) ع : چـنـینـ

بنگر مقال تیر و کان یکدگر بمدح
چیزی بعکس هم^(۱) که شد این وضع نو بکار
زهی ستایش تیر از پی کان بصریر

گفت کای دست شاه دست گشت
دست بر دست جا بهر سپهت
یافت از تو کان رستم نام
وز تو شد شهره در کان بهرام
از تو تیرکیان ترازو گشت
وز تو بهمن^(۲) دراز بازو گشت
همت آن چاشنی گه تیرت
که شهانند چاشنی گیرت
ابروی^(۳) دولتی که بخت آراست
جائی بالاتر ز دیده^(۴) راست
رسم ابرو اشارتست نگر
که رسد از اشارت تو ظفر
زو گرددار ابرویت پیوست
گرهت چون^(۵) که نقد فتح به بست
که نگه کرد در سر و پایت
که نبودش کشش ببالایت
از هی مرد تند خیز شوی
وز هی طفل نرم^(۶) نیز شوی

(۱) ع : نی که و ا : بکار ندارد (۲) ا : بهمن

(۳) ب و ع : ابروی دولت تو چپ آراست (۴) ع : بدیده

(۵) ع : چزو نه بست (۶) ا : تند و ع : نرم و نیز

یعنی این زخم خویش^(۱) سهول نمود
 کن حیا در زمین فرو شد رود
 تیر چرخ این کشاد شاه چو دید
 در ستایش^(۲) زبان تیر کشید
 آفرین گفت بر کان بلند
 که چنین نبود آسان بلند
 تیر شه کین سخن که رفت^(۳) پکیش
 راند بر تیر چرخ تیزی خویش
 گفت کای تیر بهر نام شده
 غرضی از تو کم تمام شده
 چه^(۴) حدی تست قدرت امکانرا
 که ستائی کان سلطان را
 کردن کار من از انسان گیر
 که ز شست کان^(۵) کشادی تیر
 چون منم تیر شه مرا رسد این
 که کنم من کاشش را تحسین
 زن سخن تیر چرخ روی بتافت
 تیر شه تیز گشت و موی شگافت
 مدحتی سهمناک کرد بکار
 کو^(۶) دهن باز ماند چون سوفار

(۱) ب : تهر

(۲) ب : سانش

(۳) بکش

(۴) ب و ع : کون

(۵) ب : که

(۶) ع : به

بط که بر آب غوطه زد هر روز
 گشت^(۱) نالان بر آتش از سر سوز
 خوی چکید آنچنان ز مرغ کباب
 کامد^(۲) اندر دهان آتش آب
 رقص مرغاییان خوش و دلکش
 گاه بر آب و گاه بر آتش
 شد علمهای پره^(۳) صحراء گیر
 تا دو فرسنگ پره شد جاگیر
 بود دیوار گوشتین ده میل
 گرد شیر و پلنگ در تعجیل^(۴)
 وان همه گوشت خوار و گرم ستیز
 بود ازان سد گوشتین بگریز
 نامد اندر میان^(۵) پره کس
 جز کلید جهان خلیفه و بس
 گشت پران خدنگ شاه دلیر
 روشن از چشمها^(۶) روشن شیر
 در^(۷) ترازو شد از پلنگ و گوزن
 بر کشیدش^(۸) سلیح دار بوزن
 ای بسا تیر شه که جست چو برق
 از تن گرگ و در^(۹) زمین شد غرق

(۱) ع : هست (۲) ع : کاید و ع : نهان آتش (۳) ع : نیزه

(۴) ع : تعذیل (۵) ع : میانه (۶) ع : میانه

(۷) ع : ندارد و به تصحیح اضافه شده (۸) ب : بر کشیدی (۹) ع : بر

هم بر ایشان زده دگرگون فال
 تیغ و پیکان رسیده شان در حال
 هر گوزن ز شاخ صنعت سنج
 یاد میداد صنعت شطرنج
 خرس کز تیر در نفیر شده
 بر تنش مو سنان و تیر شده
 بر سر خون شگال^(۱) و نعره وی
 همه لاف اغران امجلس می
 روید اندر دوا دو عانه
 همچو بازی گری پنگامه
 هر سواری بصید بازی^(۲) خویش
 چون غز گرسنه بغارت میش
 ترک دنبال صید و تیر پشتست^(۳)
 محتسب سهمناک و شاهد مست
 خواست از سهم مرد تیز آهنگ
 در رود در درون گور پلنگ^(۴)
 کسوتش بر ز قش گوناگون
 استری گشته زیر ابره^(۵) خون
 هر کجا حلقة ز مردان شد
 سیخهای کتاب گردان شد

(۱) ع : شفال نره (۲) ع : تازه (۳) ع : ندشت
 (۴) ب و ع : گور و پلنگ (۵) ا : پرده

هر سیه گوش بر^(۱) زمین رمه گیر
 چون سیه چشم در^(۲) هوا همه گیز
 گرده هر سو سکان عربده ساز
 سوئی کوتاه پای دست درار
 هر سگ دیو گیر بر خرگوش
 همچو دیوی سلیطه را بر دوش
 دم گرگ و غزال کالش شه^(۳)
 چون یک صبح و آفتابش ده^(۴)
 گرگ برگستان بر افگنده
 لیک پائی وی اسپر^(۵) افگنده
 در^(۶) تگ و پوی خربت اندازان
 جایجا همچو پیل^(۷) بد تازان
 خواسته^(۸) کز هرام تیر و تبر
 در ته^(۹) پائی خود خر آرد سر
 شیر را نیل گاؤ دم^(۱۰) داده
 چون^(۱۱) ز سهم شهش دل افتاده
 آنکه گرگ دگر هم^(۱۲) از چندان
 این زده ناخن او زده دندان

(۱) ع : در زمین رمه گیر و ۱ : همه گیر (۲) ۱ : از هوا

(۳) ع : به (۴) ۱ : از سر (۵) ع : تگ تگبوبی

(۶) ب : سیل بد باران و ع : صید بد تازان و ۱ : بازان

(۷) ب : خواسته و ع : خواست سگ (۸) ۱ : په

(۹) ب و ع : مداده (۱۰) ۱ : خرون (۱۱) ب : اد همبدان

بط بtier از تنش جدا شده سر
 چون دو سرخاب شد ز یکدیگر
 لک لک از زخم بیلک پر بیم
 گشت چون نام خویشن بد و نیم
 هم هوائی شده هوائی گیر
 هم زینی^(۱) دونده بر تنجیر
 یوز چون لاف تگ زده گه کار
 آهو از یک گله گرفته سه چار
 ور^(۲) ستیپهش نموده یوز دلیر
 خواسته در رود پدیده شیر
 حال مشکین یوز^(۳) و خط بیر
 زان خط و حال آهوان بی صبر
 آهوانرا^(۴) هراسی از حد بیش
 دیده در یوز داشته بی خویش
 گون آن جمله حال روشن یوز^(۵)
 دیده آهوانست بر تن یوز
 حال^(۶) چپل چو تنه نقره
 یا درم ریزی خور از نقره^(۷) (۸)
 آن همه حال پیش یوز جوان
 چون درم پیش وانخواه عوان^(۹)

(۱) ا : زینی دونده بر (۲) ا : در (۳) ا : د یوز خط از بر

(۴) ا : ندارد (۵) ا : در هر دو مصروعه نه بود

(۶) ب : ندارد (۷) ع : حفره (۸) ع : بغاران

بط که شد آبغور بسیمین نطبع
 برگ تقره ز گاز زر در قطع
 تقره پا با بطان زرین پای
 چون رعیت بر آب^(۱) عبره نمای
 قطعه قطعه ز نول^(۲) با شه و باز
 چون زر و تقره کافتند^(۳) اندر گاز
 از نوائی چکاوکان خراب
 شده هر رود آب رود رباب
 خط باریک سینه دراج
 پاشه را بر دلش نوشته خراج
 هرچه از چنگ چرغ و شاهین جست
 از پر کرگس و عقاب نرسست
 تیر مانند ناواک بمرود
 کرگس آورد ز اوچ چرخ فرود
 در پریدن عقاب وهم زده
 از پر خود گریخت سهم زده
 گزه^(۴) تیر و تیر گز بشکار
 با دو گزنای^(۵) کشته بوئیمار
 مرغ گز پا بگز هوا پیمای
 دو یک گز در اوفتاده ز پای

(۱) ع : آب (۲) ب : نوک (۳) ع : کارتند از کار
 (۴) ب : ک نه نبر (۵) ب : با تو گزنای

جره را ماه منخسف چنگال
 نشود منخسف اگرچه هلال
 هم بدینگونه مرغ صید اندیش
 ز آتش خویش پخته لقمه^(۱) خویش
 گشته هر سنگ خواره را زان قوت
 سنگ دانه خربطة یاقوت
 زان جگر خوارگان بال کشای
 در جگر نه^(۲) جگر نه مانده بجای
 صد سیه چشم در هوا منظور
 لکد سبز پای ازیشان دور
 آشبانی^(۳) گوشت خوار و بروک
 همه را کامگار کرده ملوک^(۴)
 آنکه طاووسکان و طاووسان
 گاه خوردن شده زمین بوسان
 حمله^(۵) جره شان که یاد شده
 آن زمین بوس خیریاد شده
 ماهی از بحریان که گشت آئی
 آب خورده ز چرخ دولابی
 خنگ^(۶) ساران ببرود نیلی وام
 در غم^(۷) خود کبود بر اندام

-
- (۱) ع : طعنة
 (۲) ع : چکنی و بجای نه مانده : بماند
 (۳) ب : ندارد
 (۴) ع : بر غم
 (۵) ب : سگ ساران

طعمه خواران سوی شکار شدند
 صید جویندگان سوار شدند
 راند کمتر شد مالک گیر
 آهوی خوش را سوی نخچیر
 صد هزاران دگر بر آهو شیر
 شیر بالا و آهو اندر زیر
 چون در آمد به پیشهای شکار
 پیسه^(۱) ماران در آمدند بکار
 اشکره گشت چشم باز همه
 شد جهان بر زیوز و باز همه
 گاز دکهای^(۲) اشکره شد تیز
 تیزیش از پرندگان خونریز
 چرغ^(۳) و شاهین که شد فراخ آهنگ
 آسان بر پرندگان شد تنگ
 باز چون در ستونه گشت بلند
 لرزه در چرخ بیستون افگند
 بی^(۴) ستونی زده ستونه بقاز
 که ستونهاش هر دو رفت ز ساز
 باز را سوی اشکنه هوسي
 دل پدان اشکنه رووده بسی

(۱) ۱ : پیش پالان و لطف آخر : بکار (۲) ۱ : دلایی

(۳) ع : چره شاهین (۴) ۱ : این و بیست بیت ما بعد تدارد

جنبيدين خجسته لواي شكارگاه
دنبال شاه سوئ ببابان و مرغزار

روزى از آهان مبارك رخ
که بود پر صيد را فرخ
صيحدم کافتاب شير شكار
گشت بر سبز خنگ چرخ سوار
مرخي از شب که زد برون تامي
گوفى از زاغ زاد سرخاني
سوئ ظلمت که کرده نور^(۱) آهنگ
گشت^(۲) افق چون عقاب پسنه دورنگ
وان^(۳) سپيدی که صبحگاه نمود
شکم آهوي سياه نمود
در^(۴) سپيده نموده شد خورشيد
زرد و روشن چو چشم باز سفید
شير خفته ز خواب جست شتاب
سگ يدار بوده رفت بخواب
مه^(۵) که شب برد کحول دیده او
گشت^(۶) کحول چو دیده آهو
خاست چون در هوا نواي کلنگ
چرغ^(۷) شهناي ساخت شاهين چنگ

(۱) ا : بود (۲) ع : زرد و روشن چو چشم باز در رنگ

(۳) ا و ب : ندارد (۴) ع : وان سپيده (۵) ب و ع : هرگاه شب بود

(۶) ب و ع : شب كل (۷) ا : چرخ و ع : جره (به تصريح)

شکرین قامی که در اندام
 شیره^(۱) پخته دارد و می خام
 مادر قند صافی و تیره
 پاده^(۲) را اصل و فرع هم شیره
 الغرض نی ز دی برهنه چمن
 نی بده^(۳) پژمرده یاسمن و سمن
 هم فرو سبزه هم به بالا شاخ
 تازه و تر بدشتهای فراخ
 در چنین فصل شاه الجم جیش
 بود مشغول کامرانی و عیش^(۴)
 گله بر تخت بار می فرمود
 گله نشاط شکار می فرمود
 گله رغبت بگوی بازی کرد
 گله در پاده^(۵) بزم سازی کرد
 داشت درسر که یک سهی کم و بیش
 تازه دارد بصید عشرت خوش
 گله^(۶) کشد بر زمین هزیر و پلنگ
 هم کند در هوا شکار کلنگ^(۷)

(۱) ۱ : سبزه (۲) ب : پاده زار و ع : مادر (۳) ع : نی پژمرده

(۴) ۱ : کامرانی خوش

(۵) ب و ع : بزم عیش سازی

(۶) ۱ : پلنگ

(۷) ب و ع : م

سبزها سوخته ز آتش بیج
 ز آتش سرد روم و ری دوزخ
 لیک هندوستان بهشتی - گشت
 هر^(۱) خوید زمردین همه دشت
 خوشها در هوا زبانه زنان
 ز آهن سبز^(۲) برکشیده سنان
 دیده چون کشت جو که خوش کش است
 گفته هندو که جوهري چه خوش است
 کل سرش^(۳) بروئی سبزه برنگ
 بنگ^(۴) زر بروئی سبز ارنگ
 یا بر اندام ماه فرخاری
 کل زر^(۵) بر قبای زنگاري
 نیشکر زارها سراها^(۶) سبز
 نیشکر لعل و جامه بالا سبز
 گوف آراست لعبت کشمیر
 قصبه^(۷) لعل زیر سبز حریر
 قد هر یک دوال دار و عجب
 لعل و خوش رنگ چون دوال قصب^(۸)
 نیشکر^(۹) پسکه قامتش عجیست
 هم صنم هم دوال و هم قصبهست

(۱) ب : بر د خوید (۲) ع : سرد

(۳) ع : ترشم میانه سبزه برنگ و ب : ترشم اخ چو در الف

(۴) ا : تبنگ دو و ب : تیکنگ در وع : تبنگ زر (۵) ا : گل از

(۶) ا : سراسر (۷) ع : قصبه سبز ذیر لعل (۸) ا : عجب (۹) ب وع : ندارد

کاب گردد چو سیم نا بالا
 مهر^(۱) البرد یقتلش بالا
 جوی گوید ز غایت سردی
 صار ماء الحدید ف بردى
 نمد و پومتین چنان باشد
 که به از توزی و کتان باشد
 در خزند از نهیب دی به پناه
 شرže شیران در اشکم رویاه
 سخت پندی بقل آب شود
 که کلید وی آفتاب شود
 چرخ شش^(۲) مه کلید گرداند
 نیز قفلش کشاد^(۳) نتواند
 بر سر آب ار ہلی بود ز رخام
 آب گردد ہلی ز نقره خام
 زن ہلی شاهراه کشورها
 که نیفتند ز جوش لشکرها
 حاصل الامر چون در آخر^(۴) دی
 کم شد از سلک^(۵) موی گوهر خوی
 شد هوائی که در عراق و هری
 چشمہ با زمہریر کرده مری^(۶)

(۱) ۱ : مه البرد یقتلش (۲) ب : شه (۳) ۱ : کشاده (۴) ب : پانز
 (۵) ب : چوی سلک وع : چو سگ (۶) ۱ : هری

در سفرها توان گذارد قدم
 پدو تو جامه و بیک توهمند
 آب روزی^(۱) دو گردمی بر پست
 هم دران دم دوید و پند شکست
 مهد پند چو^(۲) مادرانش سپهر
 باز بکشایدش^(۳) بگرمی سهر
 سو بسو بهر عشت و رامش
 هم سفر خوش^(۴) بود هم آرامش
 شب دراز و هوا خوش و جا گرم
 گرم همخواهه چو^(۵) پنجه نرم
 اهل صنعت بخانه کار کنند
 رهروان گشت هر دیار کنند
 مهتران چنگ در صبور زنند
 بینوايان در فتوح زنند
 شاه را ره خوش و مکان خوشنده
 لشکري خوش شكار ازان خوشنده
 عشت دی بهند باید کرد
 که خراسان شود جهنم سرد
 کس مبادا کند سکونت و عزم
 در زستان^(۶) بغزني و خوارزم

(۱) ب : روز دوگر (۲) ۱ : چو ما در آب سپهر (۳) ۱ : نکشایدش

(۴) ۱ : پیش بود و هم رامش (۵) ع : میور (۶) ۱ : خراسان

عالی را شکار خویش کند
که عطارد شود ازین تاریخ
و اندر آید بکیش تیر درون
قلسم تیر را کند بر پای
تیغ زن هست خامه هم گیرد
نامه ناخوانده آفرین خواند
همچو بهرام گوش وسم دوزد
خامه^(۱) زین در سخن سوار شود
و از قلم آدمی شکار شود
ور درین می‌ندارم باور
تا کشادش چو کار خویش کند
چه عجب گر بخواند آن مریخ
رود^(۲) از کیش تیرخویش بروند
تیر خود را قلم کند بر جای
تیر بگذارد و قلم گیرد
وانکه این نامه بر زمین خواند
لشکری^(۳) صید ناوک آموزد
خامه^(۴) زین در سخن سوار شود
اینک آغاز نامه شد بنگر

وصف شکار شه به^(۵) دی که هر طرف پرتاب تیر شد بهوا توده شکار

ای خوشان فصل دی پهندوستان
که شود خانه و چمن بستان
نه ره از برف پنهان پشت شود
نه ز سر ما شکنج مشت شود
نشود سبزه کم ز دشت فراخ
نه ز پوشش پرهنه گردد شاخ
نه ز مرغان هوا شود خالی
نه^(۶) چمن بی‌توا شود حالی

(۱) ع : رود از کیش خویش نیز بروند

(۲) ب دع : لشکر صید و ناوک

(۳) ا : خامه زین صن

(۴) ا : همه دع : که از زمین بمان که هر طرف

(۵) ا : ز چمن

بین سپهر پنجمین کز یمن آن روی زمین تیر چرخ از جانب مریخ کم یابد^(۱) کشاد

آن سپهری که در میان وال است
پنجمین از فرود و از بال است
هست در هر دو سو میانجی کار
از خواص ثوابت و سیار

فلک مشتریش^(۲) بر زیر است
این مثالی کز آن نگاشته ام
آن سپهر از بساط^(۳) بهرام است
کار بهرام شد چو نیزه و تیر

زیر او آفتاب جلوه گر است^(۴)
هم بدان نسبت از دل آگاه

بر زین آسان نگاشته ام
هر کجا بلبلی است خوش گفتار

صید^(۵) ازو این سپهر را رامست
مشک ریزم ز کلک پر ز عطا^(۶)

ریزش خون و کشنخ پیغیر
زین نبای^(۷) که هست نو خیزم

نقش بندم شکارنامه^(۸) شاه
کاهوان سید سم^(۹) اقلام

بر کنمش^(۱۰) زین شکارنامه شکار
وان خورند اندوان سواد درون

که نه آهو بود دران^(۱۱) نه خطای
این سوادی که در شکار گهست

آن سواد مرقح انگیزم
بسکه^(۱۲) از نوک کلک تیر و شم

بنشاط اندرو کنند^(۱۳) خرام
باش تا این مقال تیر و کان

کن^(۱۴) همه مشک تر دهنده برون
چون سواد شکارگاه شم است

صید شد صد هزار جان خوشم
همچو تیر از کان چهد بیمان^(۱۵)

(۱) ع : پادا (۲) ع : مشتریست بر زبرش (۳) ع : جلوه گرش

(۴) ب وع : نشاط (۵) ا : صد ازو این و ب : رسد از وی

(۶) ع : خانه (۷) ع : گفتار (۸) ب وع : مشک عطا

(۹) ب وع : درو (۱۰) ا : سه سیاه اندام (۱۱) ا : گفتند

(۱۲) ب وع : که مه (۱۳) ب : بلک ازو ع : بلک از (۱۴) ع : بیان

غزل

گرچه سعادت بسی است^(۱) در فلک مشتری
 دزد حوادث هست در بی انگشتی
 عقل دقائق به بیخت در پس نه پرده زانک^(۲)
 رخنه^(۳) غریبل نیست در فلک چنبری^(۴)
 راست روی پیشه^(۵) کن همچو شهاب فلک^(۶)
 بوکه ازین دیو گاه جان پسلامت بری
 اخترسعدی اگر خوش نجینی ز کس
 زانکه^(۷) ویال آورد سنبله بر مشتری
 حرف طلب کن نه نقش^(۸) کز ره معنی خطاست
 معنویانرا پلست خامه صورتگری
 سوزش عشاق نیست^(۹) رسم چو آتش بدی
 فی ز بی هر دلیست دولت خاکستری
 قابل عصمت نهایم پند مگو^(۱۰) بعد از آنک
 من نشود پارسا سگ نشود جوهري^(۱۱)
 گرچه در آخر زمان پرورش دین کم است
 عدل^(۱۲) خلیفه بس است از بی دین پروری
 قطب جهان کاھل ملک خدمتی در گهش^(۱۳)
 جمله سر آرند پیش تاج شهی بر سری

(۱) بس است

(۲) ب : بیک

(۳) رخنه د

(۴) مشتری

(۵) پیش

(۶) سپهر

(۷) ع : دانکه و ب وع : سنبله و مشتری

(۸) ا : پنش و خطاب بجای خطاست

(۹) رسم هست

(۱۰) ب وع : مگوید از آنک (۱۱) ا : گوهری

(۱۲) ع : عطر

(۱۳) ا : خدمت در کهتری

ای^(۱) سخ او کز خوشی خوش او
 جانب پرهیز بود روی او
 گر نبود زاهد^(۲) و پرهیزگار
 پاریش افتد سوی پرهیز کار
 گر همه می نوش کند صبح و شام
 هم شکر و شهد فشاند ز کام^(۳)
 این می تلخم همه را نوش باد
 مایه فزای خرد و هوش باد
 ساقی من ده می عاقل پسند
 تلخ چو پند پدر و سودمند
 از خم معنی بمن آور شراب
 تا نکند گردش دورم خراب
 مطرب مجلس کن از انسان خروش
 کم بروود^(۴) پند و نصیحت ز گوش
 گر شنود آن دم جادوگری
 علم فراموش کند مشتری
 ساز کن ای یار غزلخوان گلو
 تا به^(۵) فلک بخش نوا را علو
 پند شنو وین غزل آغاز کن
 گوش نصیحت گر ما باز کن

(۱) ای شخ او کار وع : سخ او گر (۲) ب ع : زاهد پرهیزگار

(۳) ب وع : نزود و بگوش (۴) ع : بکام

(۵) ا : کار و ب وع : تا بفلک ملن تو آرد غلو

گفت دگر بود مرا خشم سخت
 ریخت پقعر درک او نیز رخت
 گفت زینل آن دگری حال خویش
 او هم ازان دید نگون فال خویش
 کار چو در پرسش میخواره^(۱) شد
 مست دران واقعه یچاره شد
 گفت به پاسخ چه کشایم دهن
 من که ندارم خبر از خویشتن
 بوده ام افتاده بخواب و خار
 تکیه من بر کرم کردگار
 منزل من جز در خمار نه
 با بد و با نیک کسی^(۲) کار نه
 مست چو بر فضل خدا تکیه کرد
 جام امان هم بچنان تکیه خورد
 آمدش از حق به رهائی خطاب
 خوش دل ازان مژده درآمد ز خواب
 تا همه دانند که در شهر^(۳) و ده
 خوردن می از حسد و بخل به
 تا نبرد ظن هوس آلود می
 کی^(۴) سخنم رخصت می شد ز وی
 لیک نمودم که چه نفس در
 هست گناهی ز گناهی پر

(۱) ب : میخانه (۲) ع : کم (۳) ا : دشت (۴) ع : که

دین^(۱) ز دیانت شود آراسته
 خاین از ادبار شود کاسته
 در حسد مال کسان هم مجوش
 نیست قبا زان تو بر خود مپوش
 از هی خوردی^(۲) که نه بهر تراست
 چوش تو چون دیگ برای^(۳) چراست
 این نه خراییست که از زخم تیغ
 خواجه خورد نعمت و حاصل دریغ
 هیچ بدی در دل و جان پدان^(۴)
 چون حسد و خشم و بخیلی مدان

حکایت

باده‌کشی دید قیامت بخواب
 پرسشن^(۵) خلقی ز خطا و صواب^(۶)
 سلسله بسته بر او پرشکن
 بسته دران^(۷) سلسله با او سه تن
 بود دران حال سؤال از یکی
 کز عمل خویش بگو اندکی
 او^(۸) حسد خویشتن اقرار کرد
 عدل خداش علف نار^(۹) کرد

(۱) ع : این (۲) ۱ : بجزی (۳) ب : برای وع ۱ : برآید

(۴) ب وع : کان (۵) ۱ : بر خلق (۶) ب : ثواب

(۷) ۱ : بران و دو سه نم (۸) ع : از (۹) ۱ : باز

خار توانی چو^(۱) بسوزن کشید
 تیغ نشاید چو تمدن کشید
 خشمی اگر سر ز تو بر میکند
 در دگری نیز اثر میکند
 شعله بمشعل نه بخود در گرفت
 کاتشش از شعله دیگر گرفت
 چون تو زبان بر کشی و غیر نیز
 خسته^(۲) ز دو تیغ شود دو عزیز
 وانکه بدیوار زند^(۳) مشت خویش
 رحم زند لیک بر آنگشت خویش
 سنگ سکونت نه بهر گل بود
 حسن معیشت نه بهر دل بود
 سهل مدان تن بسکونت گری
 کایسته بین قوت پیغمبری
 گرگ و سگ اندر غضب خود گم است
 آنکه کم آزار بود مردم است
 ون غضب و خشم نیايد پسیر
 جز بخیانت گری مال غیر
 هرچه بمشت کسی دیگر بود
 سنگ^(۴) شمر گرچه که گوهر بود
 هر که بکلامی کسی^(۵) دست برد
 از من خون دل خود مست مرد

(۱) ع : گه (۲) ا : خسته شود تیغ رود دو عزیز (۳) ب : گند

(۴) ب و ع : سگ خار ارچه (۵) ب و ع : کان

تعلیم^(۱) خلق خوب که باشند یکدگر خوشخوی و راستکار و نکو خواه و بردبار

در تن مرد ارچه بسی زیور است
خوی خوش از هرچه بود بهتر است
هر که بگیتی دم ایمان زند
بد که بره گام کریمان زند
خندد اگر کس کندش سنگسار
گوهر ازین گونه کند آشکار
هر که بر آید بجنا در رخش
جز بلطافت ندهد پاسخش
سگ که کند عف نشوی گر تو تند^(۲)
عفو شود آن عفس از خشم کند
ور - تو زن سنگ ز بی سنگیش
سنگ گماقند^(۳) برگ جنگیش
حلم^(۴) و سکون سیرت فرزانگی است
خشم و غضب مایه دیوانگی است
اندکی^(۵) از خشم باهل درون
یا تبع خانه نگیرد زیون
آتش اندک پرست دیگ و نان
شعله چو بر رفت بسوزد جهان

(۱) ۱ : تعلیم

(۲) ۱ : بد

(۳) ۱ : نماید

(۴) ۱ : ندارد

(۵) ۱ : علم

حکایت

کعبه روی هم قدم^(۱) راستان
 چهره همی‌سود بران آستان
 زمرة حاجج که از شام و روم
 از این حج کرده بران در هجوم
 مرد که از سجده نبودش ملال^(۲)
 گشت سرش زیر قدم پایمال
 چون پکشیدند^(۳) اجلش خوانده بود
 لیکنش از جان رمق مانده بود
 خلق ز هر سرش افسوس خورد
 او سر خود را پن افسوس کرد
 گفت رفیقی که چه سر داشتی
 کین سر خود را بخطر داشتی
 از سر سر کوختگی گفت پیر
 کنز سر من خیز و^(۴) سر خویش گیر
 شد بسمر عمر و وجودم^(۵) پلید
 سجدۀ صدق ز سر خود ندید
 سر که بحق سجده نیارد بجای
 به که برین گونه شود زیر پای
 این دو سخن گفت و دولب پیش برد
 شد ز جهان درد سر خویش برد

(۱) ۱ : قدر

(۲) ۱ : هلال

(۳) ۱ : نکشیدند

(۴) ۱ : خیره سر

(۵) ع : وجود پلید

آنکه^(۱) ز ناچیز ترا چیز کرد
 صاحب عقل و دل و تمیز کرد
 زیرگی و معرفت و هوش داد
 گوهر چشم و صدف گوش داد
 آنکه^(۲) نه افلاک پدانسان که خواست
 از هی آرایش مَا کرد راست
 پخشش علم از وی و تعلیم هم
 مرتبة احسن تقویم هم
 زندگی نفس بآثار^(۳) او
 حیف بود غافلی درکار^(۴) او
 صورق از گل که کلالی کند
 تا بسر چرخ سفالی کند
 تا بزمانی که بغواهد^(۵) شکست
 خدمت خود را نگذارد ز دست
 مَا کم^(۶) از صورت گل نیستیم
 هست^(۷) تن از صاحب دل نیستیم
 گر نکنیم آنچه که کار دلست
 گل نتوان داشت تی کز گل است
 گر دل متروح نداری^(۸) ز یار
 نیست مکن جارحه^(۹) باری ز کار

(۱) ا و ع : زانک و ب : آنک (۲) ۱ : ندارد (۳) ۱ : آثار ندارد

(۴) ع : از کار

(۵) ب : بغواهد

(۶) ب و ع : که

(۷) ۱ : نیست تن

(۸) ۱ : ندادی ز حار

(۹) ۱ : جارچه بازی نکار

از پیش کاه دو درم را سه جان
 رفت ز شوهی ستم رایگان
 پیشتری دانکه زیان فرس
 لشکریانرا هم ازینست و بس

تبیه خاص و عام که از راستی خوی^(۱)
 در رشتة^(۲) بوند که گردند رستگار^(۳)

مرد چو در دل شود ایزد شناس
 هر همه را زو بدل آید هر این
 هیبت پیران به تعبد بود
 نور جوانان به تهدید بود
 گشت مصلأ چو ته پای فرش
 دل شود از کرسی معنی چو عرش
 نور آسمان چو در آید بدل
 لمعه صد مهر فزاید بدل
 دولت آن مقبل فیروز بخت
 کش ز در عون کشایند رخت
 ف رو توفیق بمیر و شه است
 کین رقم ذلک نفضل اللہ است
 پشت که شد بھر پرستش هلال
 کان بتامی نرسید از کمال

(۱) ب وع : خوایش (۲) ۱ : درسته و ب : در رشتة نوید (۳) ب : استوار

مرد زیان کرده چو^(۱) خوشنود گشت
 اسپ زیان آمده را سود گشت
 مرکب رنجیده به پا ایستاد
 رنج تنش نیز بجا^(۲) ایستاد
 وان دگری عربده آغاز کرد
 سوئی خلامان خود آواز کرد
 گفت من آن شه و این کشت شاه
 انجه ز شه باید از من نخواه
 چوب بر آورد خلامش بشور
 تا بزند بر سر هندو بзор
 فحل دگر ناگه از آشوب چوب
 سوئی خلام از لکد^(۳) آورد کوب
 - مرد که بر عزم جنا مرد^(۴) گشت
 گرم لکد خورد و بجا سرد گشت
 تا بدو خواجه بسوئی خلام
 پارگیش سوئی دگر شد تمام
 خواجه دران حول^(۵) یکی سنگ سخت
 بر سر خود زد که سرش ریخت رخت
 در نفسی اسپ و خلام و سوار
 حفت بجا از غصب کردگار

(۱) ع : گله

(۲) ع : بجهان

(۳) ع : ک

(۴) ع : غص

(۵) ب و ع : فرد

پهلو فرس میل^(۱) گیاهی مکن
 تو سر^(۲) خود بر سر کاهی مکن
 که که زنا وجه دهی رخش را
 از عدم آن سوی خورد بخش را
 رخش زنا وجه مبین فربه است
 لاغری و فاقه^(۳) بسی زین به است
 چون جو بیگانه بمرکب دهی
 شک مکن ار بتقد^(۴) از فرهی

حکایت

در نظر خویش پدیدم دو رخش
 زان دوسر خیل جهان چون درخش^(۵)
 ماش دهی را بچریدند دیر
 تا شکم هر دو شد از خورده سیر
 بعد دمی هر دو تگاور بجای
 از پری معده در آمد ز پای
 زان دو یکی بود بدانش سليم
 ده درسی داد بهندو ز بیم
 گفت بعل کن که خطأ کردہام
 کان تو بر خویش عطا کردہام

(۱) ب وع : قصد (۲) ب وع : توسن (۳) ب وع : لاغری ناه
 (۴) ا : از تقد (۵) ا : دو رخش

نیست کسی کو ز دل مست خویش
 زور^(۱) نیارد بفرو دست خویش
 صعوه^(۲) که از پیشه پنهان پرید
 ترک خطأ شد چو بکرمان رسید
 شحنه چراند^(۳) جو دهقان بزر
 وز لکد میر بمیرد چو مور
 وانکه^(۴) تو بینیش توانا تری
 باشد ازو بیش توانا تری
 نیست مهی قصد ضعیف از درشت
 مورچه را پیل بعده نکشت
 هرچه تو بر بنده کنی در نخست
 بر تو کند آن که خداوند تست
 خشم ملک کافت او بر تو تافت^(۵)
 پاسخ آن دان که غلام از تو یافت
 ور تو بتاراج برق خرمی
 خرمی تو نیز برد دشمنی
 با همه نیروی قوی پایگان
 کشت رعیت چران^(۶) رایگان
 خوش که هندو ز جگر داده آب
 در جگر اسپ تو نبود صواب

(۱) ب وع : ندارد و ۱ : که پیشه

(۱) ۱ : زود بیارد

(۲) ب وع : ندارد

(۲) ب : چراند

(۳) ۱ : پجه را و ب : بصران

(۳) ۱ : یافت

میر خیانت زده شد پیشکار
 چاکر داننده خداوندگار
 بر که خود میر که بد میکند
 آن نه برو^(۱) بر سر خود میکند

چابک زدن به لشکریان چون پدر بمهرا^(۲)
 تا در فراز و شب برانند^(۳) راهوار
 تجربه کردیم بکار سوار
 لشکریان راست بسی رنج کار
 بسکه شب و روز بکار اندرند
 نان حلال از در شده میخورند
 شرط اگر^(۴) آرند سه چاری بجای
 غازی شایسته بوند از خدای
 اولش آن شد که بنفس صبور
 از سن و فرض نباشند دور
 و او قند شان پهر خدا صقدرتی
 نی ز بی خارت و نام آوری
 در ده^(۵) و ره رفق دمادم کنند
 واشتلم لشکریان کم کنند
 سخت نیارند لکد پست را
 رنج ندارند فرو دمت را

(۱) بدهی و بر

(۲) ب وع : نرانند

(۳) ۱ : پسر

(۴) ۱ : در ده و ره

(۵) ۱ : چهار

حکایت

پنده در ایام غیاثی بده^(۱) پیش
 دید پدین دیده بینای خویش
 کز ملکان واجب لشکر یکی
 دادی^(۲) ز آئین ستم اندی
 ور^(۳) حشم گرسنه کردی شعب
 خوردی ازو ضربه^(۴) چوب ادب
 عارض آن^(۵) کز قبل شاه بود
 منع نمودیش کده^(۶) آگه بود
 گله روش کم پسر آید سری
 کو^(۷) شنود کن مکن چاکری
 کن^(۸) مکن او چو فراوان کشید
 از ستمش دور پسلطان کشید
 گشت چو روشن همه پیش سریر
 مصلحت عارض و جور امیر
 تاجور اقطاع عارض سپرد
 میری ازین چاکری از وی سترد^(۹)
 میر همیش داد^(۱۰) که چاکر شود
 سر سویی پا آید و پا سر شود

- (۱) ع : به (۲) ۱ : داد از (۳) ب : ندارد (۴) ع : ضرب
 (۵) ع : او (۶) ب و ع : چو (۷) ع : کم (۸) ع : میر
 (۹) ب : ببرد و ع : شمرد (۱۰) ۱ : دار (۱۱) ندارد (۱۲) دار

از هی خود خور غم خدمتگران
 بهر خداوند غم دیگران
 خدمت شد از هی درویش کن
 نی ز هی فائده خویش کن
 هوچه که شه داد بهر سو بده
 داده او هم ز هی او بده
 به^(۱) نبود زر که بمنها^(۲) خوری
 گنج ز شه آری و تنها خوری
 دلو صفت شو که برآرد چو آب
 تشنگی خلق نشاند^(۳) ز تاب
 ریگ مشو ابر چو دریا دهد
 خود خورد و کم پکسی وا دهد
 وانکه چو اقبال بکامت^(۴) شود
 بهر زر آزاده غلامت شود
 باری ارت مردمی خویش نیست
 کم مکن از واجیش ار بیش نیست
 رزم و رازرا چو بجانست بیم
 بر اجل نقد مده نسیمه سیم
 او چو غزا را سلب آراسته است
 بی جگرش ده که زخون خاسته^(۵) است

(۱) ب : این و سه بیت ما بعد ندارد (۲) ع : به تنها

(۳) ۱ : نشاید (۴) ۱ : بکامت (۵) ۱ : خواسته و ع : دهان خاسته

گر نکند میر خراشی بپوست
 آنکه غلامش کند آن نیز^(۱) ازوست
 گر نه تنفس بود از هر رهی^(۲)
 خانه هر که پرده هر مهی
 شحنده^(۳) دو دانگی که زده کم کند
 از ای خود خوطه مسلم کند
 هندوی مسکین خورد از خوطه خون
 زهره آن نی که تراود برون
 رای ملک گر نه درین بی رسد
 بر ملک آن جور^(۴) نهان کی رسد
 وانکه ملک خود شود اندر جفا
 نشنود^(۵) از منع و بیابد سزا
 ای ملک ار بیم تو از پادشاه است
 برتر ازان بیم عتاب خدا است
 خنجر سلطان که کشد آشکار
 بیم خدا را کم ازان هم مدار
 هست چو غوغائی قیامت عیان
 مهلت ده روزه مبین درمیان
 گر^(۶) تبع خود شفقت زای باش
 بر دگران هم کرم افزای باش

(۱) ۱ : بید اوست

(۲) ۱ : دمی

(۳) ب : این و چهار بیت ما بعد ندارد

(۴) ع : مور

(۵) ع : به تصحیح : بشنوید از تبع و بیابد سزا

(۶) ب : این و بیت ما بعد ندارد

در دل شخصی که ز انسان بود
 شکر باندازه احسان بود
 هست^(۱) در احسان چو قیاسی چنین
 کی برون آئی ز سپاسی چنین
 خدمت این شاه بصد جان کنند^(۲)
 نی ز پیغ مرحمت نان کنند^(۳)
 لیک چو شد پیش^(۴) سلیمان گذر
 پاد نه زیاست فگیدن پسر
 آه ضعیفان که خدنگ قویست
 هر شبی خونش^(۵) بسی شب رویست
 چهد^(۶) نشاید مگر اندر یهی
 تا نرود جور بفرمان دهی
 میر ولایت اگر از شه بوي^(۷)
 کوش کز اسباب خود آگه بوي
 تا بتوانی مگذر در رهی
 کایدت آسیبی ازان ناگهی
 تیر^(۸) که از شست کافی پرد
 سختتر از یک دو سپر بگذرد
 تیر که بجهد ز تن چون کان
 بگذرد از نه سپر آسان

(۱) ب : این و چهار بیت ما بعد ندارد (۲) و

(۳) ع : کذا و به تصحیح : کنید (۴) ع : گرفتت پیش (۵) ع : پیش

(۶) ع : چند و به تصحیح : چهد (۷) ع : در هر تدو مصروفه : بدی

(۸) ب : ندارد و ع : این و سه بیت ما بعد ندارد

نکته درین آنکه چو از برتری
 بر سر من سایه همی گسترشی
 کوش که رام اهل زمینت شوند
 سایه وران سایه نشینت شوند
 آن گهر پاک بگفت پدر
 شد ز بزرگ چو پدر تاجور
 پیش شه این گوهر شایسته نیز
 باد چو گوهر به بزرگ عزیز

بیدار کردن ملکان و سپه کشان
 تا بو که شان کشاده شود چشم اعتبار
 ای که پشغل ملکی و سری
 نصب ز درگاه شه کشوری
 هر کده^(۱) شود بر سر جمعی بلند
 به که بود از بی دین به^(۲) پستند
 اولش^(۳) از طاعت یزدان بھی است
 زان پسش از خدمت سلطان مسی است
 شد که ولایت دهد و مال و جاه
 نیست حلال ار نبوی^(۴) نیکخواه
 آنکه^(۵) ز نی بر نمک انگشت چیست
 خاصه ولایت ده و دو داد نیست^(۶)

(۱) ب : این و بیت ما بعد ندارد (۲) ب وع : سق (۳) ۱ : دولتش
 (۴) ۱ : از بیدی (۵) ب وع : ندارد

حکایت

تاجوری بود به نخچیرگاه
 صید همیکرد به بی راه و راه
 بسکه فرس تاخت پقصد شکار
 دور فناد از سپه و چتردار
 کس نرسیدش بستایی چنان
 جز خلف خاص که بد همعنان
 تابش^(۱) خورشید چنان گرم گشت
 کاهن ازان موم صفت نرم گشت
 سایه بسی جست پلشت فراخ
 در جهتی بر شده^(۲) کم بوده شاخ
 بسکه ملک رخش بتگ راند بود
 رخش دهان^(۳) پسته بتگ مانده بود
 گشت ز گرما چو گران تن برو
 کرد خلف سایه پدامن برو
 شاه چو باز آمد ازان تف و تاب
 گفت مرا قطره من شد سحاب
 آنکه^(۴) کند سایه بفرق جهان
 این شود اندر سر او ساییان
 طرفه درحتی که چو شد چرخ سای
 سایه کند بر سر ظل خدای

(۱) ب : ابن و خو بیت ما بد ندارد (۲) ا : پر شده

(۳) ب : ندارد و ع : شان بمحای جهان

بازویی تختی^(۱) و سزاوار تخت^(۲)
 پیش شمششاه تو کن کار سخت
 زور وران کار بیازو کنند
 تیر بدین زور تر ازو کنند
 بازویی هر مرد چو باشد چنین
 تا چه بود بازویی سلطان^(۳) به ین
 نصب تو کن^(۴) سه علم فتح زای
 تا علم شاه نه چنبد ز جای
 تیغ تو زن در حد چین و ختن
 تا سهده شه نکند تاختن
 در تو کشا در حد در بند و روم
 تا نرود شاه یهر مرز و بوم
 باش^(۵) جهانگیر و جهاندار هم
 بهتر ازین کارکنان کار هم
 چون غم اسلام ترا خوردنی است
 در عملی کوش که آن گردنی است
 گردن گردن شکنان زن^(۶) بقهر
 تا شوی از دهر عمل ران دهر
 سایه چنان شو که ز اوچ سپهر
 تافت نیارد بrix شاه مهر

(۱) ۱ : عشق

(۲) ع : سلطان دین

(۳) ۱ : گر شه و ب وع : گن شه

(۴) ۱ : شو

(۵) ب : این و بیت ما بعد ندارد

نفس که شویند ز هر سجود
 قطره آبست^(۱) صلاح وجود
 شاه که تعویذ دل و جانت کرد
 نام محمد ز بی آنت کرد
 آن همه زانست که شرع رسول
 میدهدش بهره ز شاهان نزول
 تا تو کنی زین رقم معنوی
 قاعده دین محمد قوی
 تبع^(۲) زن بر سر کفار عصر
 ناصر ایمان شوی از فتح و نصر
 چون خلف نایب یزدان توفی
 شاه خلیفه شد و سلطان توفی
 چون رس از عمر باوج کمال
 شغل نیابت بتو گیرد جمال
 نایب^(۳) یزدانست پدر بر سربر
 نایب نایب تو شو از داروگیر
 کار چنان سنج که پاداش کار
 هم پدرت بخشد و هم کردگار
 داد^(۴) و دهش کن که بدان داوری
 مصلحت ملک بجا آوری

(۱) ع : آبست و ا : سلاح (۲) ب : این و بیت ما بعد ندارد

(۳) ب : ندارد (۴) ب : این و سه بیت مابعد ندارد

کار همان سکن^(۱) که آله شوی
 تا شرف مسند شاهی شوی
 طاعت یزدانست پسندیده فر
 وز ملک و شاه پسندیده تر
 زانکه چو شه در عمل آید بخیر
 در تبع افتاد هم ازانگونه سیر
 ور^(۲) سوی عکس او فتد آئینها
 عکس صفا رو دهد از سینها
 بر^(۳) در یزدان که کسی^(۴) داوریست
 پرسش اول ز پرستش گر پست
 هر که بر افراحت ستون نماز
 دین پیمبر شد ازو سرفراز
 وانکه^(۵) نیفراخت ستونی^(۶) چنان
 تکیه نباید بستون جنان
 دارد ازین گونه ستونی نگون
 آنکه کند کا هلیش^(۷) بی ستون
 سجده چو^(۸) سویت ز حد افزون بود
 گر تو دو سجده نکنی چون بود
 غسل و وضو پاکی نفس و صفات
 رحمت^(۹) حق پاکی تن را جزاست

(۱) آ : شد و در آخر هر در مصروعه : شوند (۲) ب : ندارد (۳) ا : پرورد

(۴) ب و ع : بس (۵) ب : این و چهار بیت ما بد ندارد (۶) ع : ستوزرا

(۷) ع : کاخ امل (۸) ع : که (۹) ع : رحمت باکی تن را جزاست

گفت فرشته چو جمال تو دید
 سهدهنی دجال کش اینک رسید
 کودک اما به بیانی^(۱) چو شهد
 ناطق علمی چو مسیحا پمهد
 لیکن^(۲) از شیر چو پرهیز نیست
 حالیت از نطق شکرریز نیست
 نی شکر^(۳) خویش فشانی برون
 نی شکرم باز شناسی که چون
 طفل که شیرین بدھان درخور است
 طفل بود گر همه پیغمبر است
 چون شکر از شیر شناسی به تن
 باز شناسی شکر و شیر من
 شکر^(۴) و شیری که کنون میدهم
 از هی آن روز برون میدهم
 تا^(۵) چو رسیده شوی اندر فراخ
 نگذردت^(۶) عهد بلاغت بلاغ
 هر شمی کار به نمیز کن
 وز هی دین کار خدا نیز کن

(۱) ب وع : به بیان همچو و ا : به بیان ان (۲) ب : این و در بیت ما بعد ندارد

(۳) ع : نیک غنیم فشانی برون و ا : نفان که چون

(۴) ا و ب : ندارد (۵) ب : ندارد (۶) ع : نگذرد از هد

چون بشکاری نرود شیر سنگ
 طعمه شود بر شکم زاغ تنگ
 از در ما برد چو این شیر نام
 بر کرم ما بود این طعمه وام
 کرد اشارت که بزی چند و میش
 طعمه زاغان شد ازان پس به پیش
 داد وران داد پاتسان^(۱) دهنده
 نادره دادی که بمرغان دهنده
 معجون نوشداروی^(۲) مهدی مهد ملک
 کز چرخ عمر و صحت و عیشیش بادیار
 ای ز بی ملک پدید آمده
 ملک جهان را تو کلید آمده
 نقش تو چون صنع آلمی نوشت
 روی تو دیباچه شاهی نوشت
 روشنی دیده عالم توفی
 عالی ار هست دگر هم توفی
 بارگه ملک چراغ از تو یافت
 صحن جهان گلشن و باع از تو یافت
 ز آمدنت^(۳) از پی دین شد امان
 محو شده فتنه آخر زمان

(۱) ب : پان سان

(۲) ۱ : تو شد از وی مهدی جهان

(۳) ب : این و بیت ما بعد ندارد و ع : کو

بر در این خانه ز سنگ آن دوشیر
 داشته اوست ز ایام دیر
 یعنی^(۱) از انصاف من اندر درنگ
 شیر ز سنگست چوشیری ز سنگ
 بسته جرس پهلوی شیران ز روی^(۲)
 پانگش از انصاف طلب قصه گوی
 هر که ز بداد شدی در شکست
 در^(۳) جرس آواز فگنندی ز دست
 رای شنیدی^(۴) و ہی آن شدی
 کافت مغلوم بپایان شدی
 بوکه یکی^(۵) روز ز بالا و پست
 بر جرسی^(۶) آمد و زاغی نشست
 رای چو ز آواز^(۷) جرس باز جست
 قصه نمودند ز زاغش درست
 گفت که این هم بقنان آمده است
 کنز طلب طعمه بیان آمده است
 زانکه شکم^(۸) سخت ستمکاره است
 کنز ستمش خلق چو بیچاره است
 وین نه نهانست که زاغ دلیر
 طعمه کشد از بن دندان شیر

(۱) ب وع : ندارد

(۲) ب وع : بر

(۳) ۱ : شنید و بن آن شد بس

(۴) ۱ : جرس

(۵) ۱ : ستم

(۶) ۱ : آواز

(۷) ۱ : ستم

گر^(۱) نظر شد برعایا رسد
 ز اهل عمل بر همه دایا^(۲) رسد
 سایه که بر خلق^(۳) فراخ او قند
 فی ز تنه بلکه ز شاخ او قند
 کار گذار از نبود دین پناه
 حاجت درویش که گوید پشاه
 چون ز شهان باد سیاست و زد
 زهره که دارد که به پیشش خرد
 قصبه رسان گر نه پلارک خورد
 چاپک چاووش بتارک^(۴) خورد
 شه مگر از مرحمت عام خویش
 خود کندش باد بانعم خویش
 خابطها نیز شهان کرده اند
 کن کن احوال نهان کرده اند
 تا چو ستم دیده شود دادخواه
 حاجت حاجب نبود^(۵) پیش شاه

حکایت

قصبه شنیدم که به دهلي درون
 از سنه پانصد و شش صد فزوون
 رایی گران بود انکپال نام
 ساخته در خانه دولت مقام

(۱) ک : بارک و ع : نهاد
 (۲) ب : دلها
 (۳) ا : خلق ندارد
 (۴) ع : نفرد

شغل ولایت که پتعین^(۱) دهنده
 محترمان^(۲) را ز بی این^(۳) دهنده
 کز قبل تاجور آرد^(۴) بجای
 آنچه پسندند ہر دو سرای
 تاجوران^(۵) کار نه هم خود کنند
 شغل وران شغل به و بد کنند
 بر سر کاری که^(۶) ز درگه بوند
 به که بر^(۷) اندیش شهنشه بوند
 روز قیامت چو^(۸) وکیلان راز
 ذره بذره همه پرسند باز
 وان نگذارند که از هر خسی
 ذره بیداد رود بر کسی
 وین نه پسندند که روز حساب^(۹)
 شد کشد از ہر رعیت عتاب
 جهد چو در دخل^(۱۰) و مواجب کنند
 مصلحت آن^(۱۱) به که بواجب کنند
 آن عمل آرند که در دیده و شهر
 منعم و مفلس شود آسوده ہر

(۱) ع : بشکن

(۲) ب و ع : شغل وران (۳) ع : دین

(۴) ع : آبد

(۵) ع : ملک وران (۶) ۱ : نه ز ذر

(۷) ع : بد اندیش (۸) ۱ : وکیلان راز ندارد و ب و ع : که بجای چو

(۹) ۱ : روز حساب ندارد (۱۰) ع : دخل مواجب (۱۱) ۱ : آنک

از برکات دل آن پادشاه
 ماند رعیت ز اجل در پناه
 هست بتاریخ که تا هفت سال
 بود^(۱) بعضیت که و مه ز انتقال
 باور اگر نیست ز من این سخن
 حجتم اینک^(۲) ز کتاب که
 قصه ہرام نظامی که گفت
 هر همه دانند که نتوان هفت

شرح^(۳) عدل و انصاف

تاجورانرا بهتر اندیشه
 نیست به از دادگری پیشة
 آنکه زند سکه راعی العباد
 به که کند از رمه همواره یاد
 پائی بزی گر شکند ف مثل
 او بود آگه بعلاج و خلل^(۴)
 چون رمه را یاد^(۵) نیارد شبان
 بر بز او گرگ شو مهریان
 ور بدل شه ز فزونی عیش
 یاد نیاید^(۶) ز رعایا و چیش

(۱) ب : آنک

(۲) ب : بود ز حسمت

(۳) ع : بعلاج علل

(۴) ب : نکته داد و مدلک

(۵) ا : نیارد

(۶) ب : رمه یاد و ع : ز رمه یاد

شه غله‌دان را در دادن کشاد
 هرچه درو بود پخواهنده داد
 تا بجهان بود اثر خشکسال
 قوت کسی بود بتنگی محال
 هر همه سیر از کرم چاره‌ساز
 سیر نخوردی شد کهتر نواز
 نیتش آن بود که در گوشة ·
 بو که بود گرسنه بی‌توشه
 من شه و سیری خورم الوان خورد
 او نخورد سیر جنایت چه کرد^(۱)
 پندگی ما چو ز یک درگهست
 زین چه که او مفلس و این کس شه است
 در همه چیز از نه موافق بوم
 در قدری^(۲) پاری صادق بوم
 او چو برین گونه نیایش فزود
 رحمت یزدانش نوازش نمود
 ابر شد از هر طرف در فشنان
 گشت زمین روپه جنت نشان
 خوشة پر^(۳) زاد ز هر کشت و شاخ
 سال^(۴) چو فردوس برین شد فراخ

(۱) ب دع : که بود

(۲) ب : بر داد و ع : خوشة و بر زاد

(۳) ع : شاه

گرچه چنین است همان به که شاه
 یاد کند از همه بیگانه و گاه
 بر رسد از بیت فرومایگان
 بجر^(۱) روی شان کند از شایگان^(۲) -
 آنکه پسلطان نرسد حال او
 بیش کند پرورش بال^(۳) او
 تا شود افروخته از پس فراغ
 خانه محنت زدگان را چراغ
 خاص خود آسوده بود هر نفس
 کار در آسایش عام است و پس

قصه^(۴) بهرام‌گور در قحط سالی با اهل عالم
 نزد^(۵) گروهی خرد و اهل زور
 نیست نهان قصه بهرام‌گور
 آنکه در ایام وی از دور چرخ
 قحط در افتاد به بغداد و کرخ
 خاک ستد^(۶) شربت آب از نبات
 تلخ شد از دانه شیرین حیات
 ابر^(۷) جوان مرد زخم شد بخیل
 قظره سیلش نشد از سکمیبل

(۱) ع : گذا و به تصحیح : بصر روان (۲) ا : مال

(۳) ب و ع : حکایت فقط

(۴) ا و ب : آب

(۵) ع : به تصحیح : شده

بارش باران نشود^(۱) گر بخاک
 خلق شود جمله ز تنگ هلاک
 ورنه فشاند رخ خورشید نور
 تیره بود دهر ز^(۲) نزدیک و دور
 تابش خورشید حوادث مدام
 هست چو سوزنده عالم تمام
 سایه بیزان نبود گر بهم
 جمله بسوزند ز مهر سپهر
 زادن خلق از پدر و مادر است
 رزق^(۲) ز حق لیک سبب داور است
 گرچه گیا بردمد از خاک و آب
 تربیتش مه کند و آفتاب
 پرورش ار ناید از ایشان فرود
 نشو گیا کی شود از دشت و رود
 تاجران را شرف سروی
 نیست بجز یهر جهان پروری
 حاصل شهری پدعائی که داد
 مایه گنجی بگدائی که داد
 آنچه که درویش درین عهد برد
 خازن شاهان دگر کم شمرد
 پرورش و بخشش و احسان وجود
 آنچه کنونست بگتی نه بود

(۱) ب د ع : نبود

(۲) ع : نزدیک

(۲) ا : زر ز حق

حکایت^(۱)

وین هم از آنهاست که از^(۲) حادثات
 گشت چو نائب ملک اینم بذات
 او چو شب از نرد^(۳) بازی فتاد
 نرد فلک وین که چه بازیش^(۴) داد
 ملک چو در پرده غیب از الله
 بود ذخیره ز بی چون تو شاه
 گرچه^(۵) که او چند حیل ساز گشت
 او^(۶) شد و زان تو بتو باز گشت

در حق خلق پرورش

آنکه خدا^(۷) افسر و اورنگ داد
 فی ز پی چشم و دل تنگ داد
 شاه که دریا نبود در دلش
 آب نیابد ز کفش سایلش
 چون همه محتاج پدست ویند
 وز بی این تخت پرست ویند
 صاحب تخت ار نبود گنجبار
 تنگ شود بر که و مه روزگار

(۱) ع : ندارد

(۲) ع : در

(۳) ع : باریش

(۴) ع : کو همه و تصحیح : گر همه

(۵) ع : به تصحیح : او شده آن تو

(۶) ع : خداش

حزم و خرد پاس جهان بانیست
 غفلت و خواب آفت سلطانیست
 چون تو نشینی همه کس را پیاس
 پاس تو دارد همه کس نامپاس -
 شه چو ندارد بغرد پاس خویش
 دشمن این شود از پاس^(۱) خویش
 ہر شهی کو همه را شد شبان
 نیست چو هشیاری او پاسبان

حکایت

آن نه نهانست که شاه شمید
 کوکبه روزی بشکاری : کشید
 پیش شد^(۲) از فوج سپه عمرو زید
 پره کشیدند^(۳) و فگنند صید
 بوکه بجائی زره غدر^(۴) و کین
 داشت سلیمان شه عاصی کمین
 با دوسه یکدل سوی سلطان شناخت
 تیر زد و بازوی میمون شگافت
 تیر که آن ظالم پدکیش زد
 زخم نه بر شاه که بر خویش زد
 شاه پدان حادثه هشیار شد
 لیک سر^(۵) خصم درین کار شد

(۱) : پاس (۲) ب وع : وی (۳) ۱ : پره فگنندند و کشیدند

(۴) ۱ : زده عذر و کوین (۵) ۱ : سبر خصم

پیل ز بیم خسک راه نشین
 هف^(۱) کند و پای نهد بر زمین
 پنده که او مخلص درگاه تست
 مگسلش از خود که نکو خواه تست
 وانکه چو بختش نبود نور ده
 دور بود از دل شه دور به
 آبی که مار است سرش را بکوب
 مار که آیست مینداز^(۲) چوب
 بی به و بد نلک جهاندار نیست
 کشنی آراسته بی خار نیست
 این همه خاص از بی خاصانست^(۳) راز
 هیبت پرون نتوان داشت باز
 بند^(۴) و هوان هم نسرد بی عمل
 لطف نه زیباست بجامی جدل
 دست تقیب ار نزند چوب سخت
 سفلة بی بیم دود پیش تخت
 خار که سهم الحشم باع شد
 پهلوی گل سهم^(۵) زن زاغ شد
 پرتو خور ختجر ازان زد ز دور
 تا نه دود سایه بدنیال نور
 آنکه بود برهمنگان شاهیش
 به که بود از همه آگاهیش

(۱) ا : تقیکند (۲) ع : میندار (۳) ا و ب : خاصان راز

(۴) ا و ع : تند و عوان و ب : بند و عوان (۵) ب و ع : زخم

لیک اگر جانب انصاف روست^(۱)
 هر صفتی در محل خود نکوست
 کوه که نامش پگرانیست نشر
 جنبش ناچار کند روز حشر
 پاد که در روپشن^(۲) خرم خوش است
 خرم آتش زده را آتش است

شرح حزم^(۳) و هشیاری

وانکه دم از حزم کشادم نخست
 شرح وی اکنون^(۴) شنو از من درست
 تاجورانی که تعم کنند
 حزم خود از عیش و طرب کم کنند
 لاجرم از غافلای کار خویش
 واقعه بینند بمقدار خویش
 ای شه بیدار تو نیز آنچنان
 تا ندهی بر کف غفلت عنان
 هوش بران دار که در زیر پوست
 دشمن خود باز شناسی ز دوست
 کار چو شاهان بهور کنند
 سایه خود سایه تصور کنند

(۱) ا : اوست

(۲) ب وع : در رویش

(۳) ب : از من شتر اکنون

(۴) ب : حزم خود از عالقان

کار حربی که بیدانست روی
 بی^(۱) تگ و پوی نتوان برد گوی
 وانکه ز عزمش بسکونست کار
 تا نه نشیند نه نشاند حصار
 ضبط ولایت پسپاهی توان
 مالش اقلیم^(۲) بشاهی توان
 چون همه اعمال^(۳) بزرگان مه است
 هر عملی در محل خود به است

حکایت

باد سیک سیر پکوهی بلند
 گفت که این سنگ و سکونی تو چند
 آنکه نه گردد به یابان و شهر
 یهره ندارد ز تماشای دهر
 کوه جوابش بصدرا گفت هزار
 کای تگ و پویت همه دور و دراز
 حاصل گشته^(۴) چو غباری تهی است
 این همه گشن نه طریق بھی است
 بر سر این هر دو دران کارزار
 بود حکیمی به تماشای کار
 گفت شما را پتمودار خویش
 هست غرض برتری^(۵) کار خویش

(۱) ع : اقبال

(۲) ب و ع : اقبال

(۳) ا : نق

(۴) ب : تربیت

(۵) ا : گشتن

سبزی شاخ از تنہ محکم است
 چون تنہ جنبید طراوت کم است
 کوه که از قرصه خور قوت^(۱) یافت
 کرد سکون معدن یاقوت یافت
 ور نند آن کار که جنبش دواست^(۲)
 جنبش خود هم بضرورت رواست
 کار^(۳) که کوهی بیان انگند
 زور بزرگش ز میان^(۴) انگند
 کوه که هر پاد نه تنباندش^(۵)
 جز نفس صور نه جنباندش
 کار فرو تر پفرو تر شود
 کار سکندر ز سکندر شود
 بود سکندر همه گه در طواف
 تا ستد آفاق به تیغ مصاف
 بود فریدون همه گه در سکون
 تاش جهان شد پسکونت زبون
 کارگهی را که سکونت سزاست
 عکس تمنا بعزمیت چراست
 ور گه جنبش بقرار^(۶) ایستاد^(۷)
 کار تغیزد چو ز کار ایستاد^(۸)

(۱) ۱ : خور

(۲) ۱ : بیان

(۳) ب : ایستاد

(۴) ۲ : سزاست

(۵) ۱ : بنشاندش

(۶) ب : ایستاد

(۷) ۱ : شده

(۸) ع : بقرار

(۹) ب : ایستاد

گفت یکی کت^(۱) دلی از گنج پر
 چیست ز بیگانه تمثای در
 گفت که شاید که دل دیگری
 به ز من آرد ز درون گوهری^(۲)
 مگر به ازان مایه نیارند^(۳) پیش
 خرج ضروری کنم از تقد خویش

شرح عزمت و سکون

کرد ادرین نکته چو شد باورم
 عزم و سکون نیز بشرح آورم
 سایه هر چیز بود رهگرای
 سایه حق به که نجند ز جای
 سلک و رانی که فلک پایه اند
 بر سر خلقی ز خدا سایه اند
 تا ز سپه کار میسر شود
 شاه نه زیباست که خودسر شود
 بعمر^(۴) گرامایه بجهوش اندرون
 موج فرستد نه خود آید بروون
 تا بهدف میرسد از بنده تیر
 شست نشاید که کشايد امیر

(۱) کن و ب نوع : ک دلت

(۲) ب نوع : بیارد به

آمر و شاور بود از کردگار
 ز امر گذشتندم آرد بیار
 کار جهان نی حد یک تن بود
 قصر^(۱) یک شمع چه روشن بود
 روز بود روشنی^(۲) از آفتاب
 شب مه و سیاره هم آرند تاب
 حکم که شاهان معظم کنند
 به که بازدیشه محکم کنند
 و این نمط اندیشه نگردد درست
 تا دو سه دانا نه نشیند نخست
 تجربه در یک دل کم دیده نیست
 رکت^(۳) تدبیر پسندیده نیست
 ز اهل خرد دانش هر یک^(۴) بجوی
 یک بدیشان سخن خود مگوی
 پرسش کار از همه کس کن و یک
 وان^(۵) همه آن کن که صوابست و یک

حکایت

قصبه شنیدم که فلاطون پروم
 گرچه بدل داشت جهان علوم
 کردنی از اندیشه پتدبیر^(۶) سهل
 پرسش هر^(۷) کار زنا اهل و اهل

-
- (۱) ع : نصب (۲) ۱ : روشن (۳) ۱ : برکت (۴) ب وع : یک تن
 (۵) ب : زان (۶) ع : اندیشه تدبیر (۷) ع : آن کار

تا که و مه ز اهل خراش و خروش
 نشنود آواز تظلیم بگوش
 پنجمش آنشد که نماید مدام
 جهد در آسودگی خاص و عام
 بر همه دارد به بیان و کاخ
 جا خوش و ره این و نعمت فراغ
 آنچه بقهرست رقم یافت چست
 باز نمایم به بیان^(۱) درست

عرضه رأی^(۲) و مشورت

دانکد^(۳) در اندیشه شاهنشهان
 شرط بود پرسش کار آگهان^(۴)
 آنکه سکندر، همه گیان گرفت
 رأی زنان داشت پسی زان گرفت
 محروم او خضر و چو الیاس بود
 همدم ارسسطو و^(۵) بلیناس بود
 رأی^(۶) شهان گرچه و رأی همه است
 لیک همه کار برای همه است
 گر نه بدی مصلحت هر همه
 آمر و شاور نشدی بر همه

(۱) ۱ : به بیان

(۲) ۱ : زار

(۳) ب : آنک

(۴) ۱ : کار آنچان

(۵) ۱ : چو بلیناس

(۶) ع : ندارد

مملکت از دین شود آراسته
 کار جهان زین شود آراسته
 خطبه شاهان که بعالیم کنند
 دین چو قوی شد پلک هم کنند
 چون ز هی دین زدم این یکدو دم
 یکدو زم دم ز هی ملک هم
 پنج بنا شرط جهانداریست
 آید ازو کش^(۱) ز خداواریست
 اولش آنست که در کار تخت^(۲)
 رای بود محکم و تدبیر سخت
 کارگذاران بشده^(۳) کام گار
 باز نمایند سرانجام کار
 دومش^(۴) آنست که عزم و سکون
 بر محل افتاد ز درون و برون
 سیومنش آنست که در حزم خویش
 دور کنند پرده غفلت ز پیش
 آنکه سر خویش ندارد نگاه
 کی سر غیری رهدش^(۵) در پناه
 چارمش آن شد که بانصاف و داد
 تازه کنند گلشن دین را سواد

(۱) ب : از آنکه که

(۲) ع : تخت و ن : تخت

(۳) ب : ش

(۴) ۱ : ندارد و ب : درم آنست اخ

(۵) ب و ع : دهدش

بشنو ازین بندۀ گستاخ گوی^(۱)
 آنچه درو باشد از اخلاص روی^(۲)
 نیک شناسد شه مستند نشین
 کنز بیش آراستن داد و دین
 یافت اطیعو الله ز ایزد نزول
 وز پس^(۳) آن امر اطیعو الرسول
 آن دو طریقت چو شریعت نهاد
 پایه سیوم به اولوا الامر داد
 آنکه سیوم جا ز خدا یافت قدر
 هستش از^(۴) احمد به دوم جای صدر
 آن تنوی از بخت که جاوید باش
 ملک سلطانله چو چمشید^(۵) باش
 داد خدایت چو بین پایه جای
 این همه را به که بیاری^(۶) بجای
 روی بفرمان خدای آوری
 تات کند عون خدا یافروی
 جهود نهائی سوی^(۷) تعظیم شرع
 کایست بین کار شهان^(۸) ز اصل و فرع
 چون تو اولوا الامری و فرمان تراست^(۹)
 سنه هم نیک زنی کان تراست

(۱) ۱ : روی (۲) ۱ : گوی (۳) ع : پی

(۴) ۱ : از ندارد (۵) ب وع : خورشید (۶) ب وع : برآردی د جای

(۷) ۱ : سوی ندارد (۸) ۱ : نهان (۹) ۱ : پرسند

شه ز پستدیله جوابی چنان
 تافت ز تندی سوی رحمت عنان
 اینی از ریختن خوش داد
 گنج و ولایت ز حد افزونش داد
 جرأت شاهان خطیر محکم است
 امن بغواصی دریا کست
 من چو طریق ادب آراستم
 عذر خود و جرأت خود خواستم
 آنچه شد اندیشه بدان^(۱) رهنمون
 لابد از اندیشه فشام برون
 اینکه ز اخلاص کشادم نفس
 خواهش من زین همه عفو است و بس

آغاز پندنامه شاه و ملوک و جیش
 وین پند یاد دادن خلقی بیادگار
 ای ز خدا سایه امن و امان
 سایه نشین علمت^(۲) آسان
 تافته خورشید ز سیماهی تو
 سرزده انجم ز کف پائی تو
 همت تو طایر میمون شده
 طایر چتر از تو هایون شده

آنکه زیانکاری ماش آرزو است
 گر رسد از ماش زیان هم از وست
 قطره خشیکه چکید از امیر
 تیغ شد از بهر قصاص وزیر
 گفت شمش تا بسیاست برند
 وز تنش اسباب ریاست برند
 کار چو دستور بران گونه دید
 وز تن خود خاک^(۱) بگلگونه دید
 گفت چو دستورم و در^(۲) دوریم
 گفتنی هست بلستوریم
 من چو شوم کشته برای همه
 بس بودم عمر دعائی همه
 لیک چو دارم^(۳) حق نعمت ز شاه
 از پس^(۴) خوتربز هم نیکخواه
 یعنی از افزونی خواهش بهال
 چوب زهر پشت بر آرد دوال
 شعله مشت خس^(۵) اندک نوا
 بر علم ملک ندارم^(۶) روا
 خون مرا گو تو روان کن چو جوی
 ز آه کست خوی نه پسندم بر وی

(۱) چاک چو گلگونه (۲) ع : دستور درین دوریم (۳) ۱ : دامد

(۴) ع : بد (۵) ع : به تصحیح : خس (۶) ۱ : ندارد

حکایت

بود وزیری ملکی را بزرگ
 پیش ملک میش و بر اعداش^(۱) گرگ
 هرچه ملک را بضمیر آمدی
 صحتشن از رای وزیر آمدی
 وقتی ازانجا که خداوند تاج
 پیش و کمی رسم نهد در^(۲) خراج
 خواست ملک تا بولايت درون
 عبره ز معهود^(۳) ستاند فزون
 گفت وزیرش که چو ملک آن تست
 پیش و کم خلق بفرمان تست
 حاصل خلقی همه بهر تراست
 از حد معتاد تجاوز چراست
 بر همه براها چو توانائی است
 شاخ شکستن نه ز دانائی است
 گفت شهپی کز همه خلق دیار
 بوکه^(۴) به قدمی شده شرمزار
 ورنه چرا میل تو کز هرفن است
 جانب ایشانست نه سوئ من است
 جهد فزون سوئ رعایا کنی
 وز هی ما قلت^(۵) دایا کنی

(۱) ع : اعدا چر

(۲) ب و ع : بر

(۳) ۱ : معهود

(۴) ۱ : بوک

(۵) ۱ : قلت و ایا

زاده کس خوب نزاید همه
 تیر بر آماج نیاید همه
 آب که در چشمہ شفای دل است
 بر زبرش ریگ و فرودش گلست
 معدن زر کانست بکوه اندرون
 هست زرش اندک و سنگست^(۱) فرون
 در دمی از راه دلیری رود
 بر سگ خود هر^(۲) که بشیری رود
 پند نکو خواه بود تلخ وام
 صحبت شیرینست بتلخی کام
 داید جو جوید خوش سودمند
 در شکم طفل به حنفل^(۳) ز قند
 محترمی را که پیذل و عطاست
 چرب و خوش آمد که خوش آمد^(۴) خطاست
 گرچه که شاهان پخوش آمد خوشنده
 خوش نفسان در دمیش آتش اند
 کیست نکو خواه خداوند خویش
 آنکه بشوید پدش از پند خویش
 گر همه اندیشه خونست و تیغ
 مصلحت ملک ندارد درین
 آتش و آب اند پزرگان بخوی^(۵)
 سوخته و غرقه شود پند گوی

(۱) ب وع : سنگش

(۲) ا : هرل به و ب : هرل به

(۳) ب : بھری

(۴) ع : خوش آید

گرچه که خود نیست ز رای بلند
 شاه فلک مرتبه محتاج پند
 کس نفرستد پفریبعش گری
 نور سعادت بسوی مشتری
 دائش هدهد نه^(۱) از انسان شود
 کو هنر آموز سلیمان شود
 هست فروزان^(۲) تر ازان آتاب
 کش رسد از کرمک شب تاب تاب
 دادن افیونست^(۳) خرد را بمل
 سوختن عود بدامان گل
 لیک ذم سحرورانی قدیم
 هست چو دستور حکیم و ندیم
 من که از ایشان روشنی دیده‌ام
 تازه کنم هرچه پستندیده‌ام
 گر گهری لایق پذرفتیست^(۴)
 گفت نکو صله بی^(۵) گفتیست
 ور شبه هست^(۶) که ارزد قبول
 فضل سزد خامی^(۷) این بوالفضول
 نی همه گفتار دلاسا بود
 خار بسی پهلوی خرما بود

(۱) ع : گی از

(۲) ۱ : فروزانک

(۳) ۱ : افسونست و خرد تدارد

(۴) ب وح : پذرفتیست

(۵) ۱ : نیت

(۶) ع : حای

شمع^(۱) فروزنده چو خورشید نیست
 مورچه را تخته^(۲) چمشید نیست
 لیک چو بر مدح سرا هست فرض
 کاورد از طبع خیالی بعرض
 گر بد و گر نیک بمقدار خویش
 پیش کشد حاصلی از کار خویش
 گه رقم مدح کشد بر حریر
 گاه کند عرض^(۳) دعائی سریر
 گه سخن نو بنوا گر دهد
 گه بغلخوان غزل تر دهد
 گاه کند دفتری آراسته
 خواسته درگه و ناخواسته^(۴)
 وز رقم صورق و معنوی
 تازه کند هر بمحضی را نوی
 گر نبود مایه پندی درو
 خلق نسوزند^(۵) سپندی برو
 هست چو این رسم ز پیشینیان
 نافه چسان رم^(۶) خورد از چینیان
 وانکه بین پند بود آن بود
 کز بی فرمان ده گیان بود

(۱) ا : فروزنده خورشید و در ب وع : هر در مصرعه مقلوب شده

(۲) ب : هدیه (۳) ع : عاسته و تصحیح : خواسته

(۴) ا : بسرزند (۵) ع : خون و ن : دم

لرزو چو در دل فتد از بیم جان
 لرزو کند هم قلم و هم زبان
 و از اثر لرزو زبان و قلم
 هم سخن افتد بکجی هم رقم
 گرچه در اندیشه در آب و گلم
 قطره بقطره است چو باران دلم
 ایر زیانتم دو سه لتوئو دهد
 بحر کرم گر صدف این سو نهد^(۱)
 اول و آخر که برآید^(۲) نفس
 زان همه گفتن غرض اینست و بس
 کاھل معاف که گهر سفتہ اند
 وز پیش مددوح سخن گفتہ اند
 ملح و ثنا گرچه به تمیز بود
 پند و نصیحت قدری نیز بود
 من که پدرباله شان بی روم^(۳)
 پیروی آشدم که پیا بی روم
 آپه که شان تجمله ز معلوم خویش
 تحفه سپردند بمخدوم خویش
 تحفه شان گر گهری چیده^(۴) بود
 کان همه با آب و پسندیده بود
 گرچه مرا نیست متابعی چنان
 کارزوفی پیچد از آنسو عنان

(۱) ۱ : دهد (۲) ع : برآمد (۳) ۱ : میدروم (۴) ۱ : جنده

بندۀ کن اقبال شنید این سخن
 در^(۱) دل من نو شده امید کمن
 خواستم اندیشه بکار آورم
 لولوی مکون به تشار آورم
 هیبت درگاه بربن^(۲) مستمند
 سهم زد و گفت پانگ پلند
 کای بغور دو سه حرف سیاه
 کرده فراموش ز دل رعب شاه
 حد تو باشد که چو دانش وران
 ناصح شاهان شوی و سوران
 گرچه که تلقین تو ز اقبال بود
 حال بدرگاه بباید نمود
 یهر رضا معذرت آراستن
 عذر بگستاخی خود خواستن
 باز نمودن^(۳) که از اهل سخن
 پسکه شنیدند شهان^(۴) کن مکن
 من که مرا هیبت شه زین نوید
 لرزه در افگند پن همچو بید
 هوش بشد زین نفس راستم
 لرزه کنسان کژمری^(۵) آراستم

(۱) ۱ : نمودند

(۲) ع : پدین

(۱) ب وع : از

(۳) ع : کزمژه

(۳) ب : نهان

لیک بخلوت گه راز و نیاز
 چون شودت پرده امید باز
 یاد کن آنرا بدعاوی نهان
 کوست ولی نعمت خلق جهان
 قطب دنی^(۱) کش پلک شد خطاب
 همچو دعائی که بود^(۲) مستجاب
 وز عمل صدق و نیایش اگر
 در دلت از معرفتی هست اثر
 به که پکاغذ شکر نو نهی
 شربت وعظی بعزیزان دهی
 هست عزیز ارجه بعالیم بسی
 نیست بسان شه عالم کسی
 تقد معانی ز فلک خواست کن
 نامه پندی پخرد راست کن
 تقل جم از توشہ زنبیل ساز
 هر مگس تحفه چیریل ساز
 حالی اگر شاه ممالک پناه
 کم کند این سوز بزرگ نگه
 لیک تو باری^(۲) ز دل نکته زای
 شکر کرمبهای وی آور بجای

(۱) ع : شود

(۲) ع : لیک ذ باری دل

هر سه روان در جسم لوح خوان
 هر دو ملک بر کتفم همزبان^(۱)
 نغمه وردم شده داؤد زیر
 دل ز علو گشته سلیمان سریر
 بیل ز اقامه سوئ و التین برفت
 لب ز عبس جانب یسین برفت
 سجدۀ مسکینی و اشک ندم
 داد برش غسل و تیم چم
 من بیهین خلوت مقصودیاب
 کز درم اقبال در آمد شتاب
 از قدرش حله عزت به پشت
 وز فلکش قد بشارت بمشت
 خنده زنان حلۀ به پشم^(۲) فگند
 نقد کرم نیز بمشتم فگند
 گفت که رئی معک^(۳) ای صبح خیز
 کز تو صف دیو شد اندر گرین
 فرق تو از نور رضا تاج یافت
 طاعت تو پایه معراج یافت
 عصیمت از عالم بیچون دهنند
 دولت توفیق هم افزون دهنند

این همه هرچند صفا در صفات
 از کف زهاد سزای قناست^(۱) ،
 لمعه نقوی چو شود نور پاش
 در دل خورشید زند دور باش
 با سی و زهد ارجه صفا یاور است
 دیو دگر روح قدس دیگر است
 آب تبید^(۲) ارجه بود روی نمای
 زمزم تیره^(۳) است تبرک فزای
 الغرض آن روز دران پامداد
 شب چو گریبان افق بر کشاد
 بنده دران صبح مبارک طلوع
 بود ز^(۴) طاعت بسجود و رکوع
 جان شده مستغرق فرض خدای
 تن بسر انگشت ادب سبجه سای
 فاتحه^(۵) حمد دل افروز من
 واضح آن معرفت آموز من
 گه ز سعادت خرم در حضور
 گه بشهادت نقسم هر ز نور
 مصحف مجدم بنظرگاه راز
 هر ورقم پرده کشائی نیاز

(۱) ب وع : بقاته (۲) ب وع : پلید (۳) ا و ب : تپ
 (۴) ع : به طاعت ز هرود (۵) ع : فاتحه و حد

شعله ز دلسوزی مشعل نشست
 شمع ز جانسوزی پروانه رست
 رفت ز شمع آنچه درو سوز بود
 گریه شمع از هن این روز بود
 مرغ بخنیاگری گل دوید
 باد به آرایش سنبل دوید
 نعمه مرغان فلك آوازه شد
 نعمه شنو را دل و جان تازه شد
 پاده پرستان پگلستان شدند
 رود زنان بر سر دستان شدند
 از طرف بانگ دعا شد بگوش
 وز جهتی بانگ بر آمد که نوش
 صوفی قلاش بیخانه شد
 دید پری رویی و دیوانه شد
 طرفه زمانیست دم صبح گاه
 هم ورعش خوش بود و هم گناه
 بس که بد و نیک دران دم خوشتست
 زهد خوش و خوردن می هم خوشتست
 گرچه که صوفی بصفا شد عزیز
 هست صفائی به می لعل نیز
 صبح و شراب و لب^(۱) ساقی و حام
 صفت ازین بیش کجا و کدام

لیک چو ما غافل خیرم و شر
 کفر بود مذهب جیر^(۱) و قدر
 موعظت خلق هم اندر ره است
 آگهی نفس که نا آگه است
 ریزم ازان نکته که لایق فتد^(۲)
 بو که قضا نیز موافق فتد^(۳)
 دز من آرایش هر گوش باد
 دارویی تلغم شکر نوش باد

در عذر و عفو خواستن از شاه کین بساط
 هست انبساط پیش جناب^(۴) فلک شعار
 مبحدمان کائنة آفتاب
 برد ز هر دیده خیالات خواب
 سوچ فیشان^(۵) گشت به نزدیک و دور
 چشم خورشید ز^(۶) دریائی نور
 غوطه زد الجم چو شناور برود
 کشتنی مه رفت بدریا فرود
 چرخ بدریا صفتی خاص^(۷) گشت
 گوهر الجم همه غواص گشت

(۱) ا : خد (۲) ب وع : بود (۳) ب وع : بود (۴) ا : حیات
 (۵) ع : زنان (۶) ا : چو (۷) ب : راست

گرچه که مردم پتصور بسی است
 درع خرد فی به بر هر کسی است
 هر که خرد را سپر خویش کرد
 تیر سما کی^(۱) دل او ریش کرد
 صید که تیری ز کمان میخورد
 بی سپر است از هی آن میخورد
 مرد که شد هوش و خرد کیش او
 شد سده^(۲) پر تیر سپر پیش او
 تیر^(۳) کزو دست سپر کم شود
 پیش گذارند سپر هم شود
 چون ملک و مفلس و سرخیل و میر
 هیچکس از فتنه ندارد گزیر
 دفع بلاهی همه را در دیار
 کرده ام این کاغذ نازک حصار
 هر که درین قلعه پناهش بود
 دزد نه غارت گر راهش بود
 مایه او هرچه ز سوداء و سود
 کس جز تقدير نیارد ربود
 پند و نصیحت همه حیله گریست
 حکم خدا قاعدة برتریست
 کار چو افتاد پتقدير غیب
 هرچه رود بر سر ما نیست عیوب

(۱) ع : سماک (۲) ع : سبد تهد سبد (۳) ب : بخ و ا : بند

هست چو آن جلوه‌گه مشتری
 زانجهت آیم بسخن گسترشی
 آن رقم آرم که درین^(۱) رمز چست
 خامده^(۲) شود سهم سعادت درست
 پند و نصیحت نه چو تلبیسی است
 بلکه بین بجز^(۳) بر جیسی است
 غرضه^(۴) کنم بر دل عاقل چنان
 کش نزند فتنه بغلت سنان
 شرح دهم عصمت برنا و پیر
 پس به نظری کنمش بی نظر
 تا چو درو^(۵) چشم نهد مرد هوش
 در برد از کیسه گوهر فروشن
 هر صدق کین گهرش در نشد
 سینه او معدن گوهر نه نشد
 این رقمی چند مسلسل شکن
 کوش^(۶) که سازی زره خویشتن
 تا چو شود با تو مخالف بعنگ
 پیشتری رد کنی از خود خدنگ
 گوش تو گر قابل پندی نگشت
 چهره سزاوار سپندی نگشت

(۱) ب : بدان این چست وع : که بدان و مر جست (۲) ع : عانه

(۳) ۱ : جزء (۴) ۱ : عرض (۵) ع : برین (۶) ب : کوی

چون کرد بمو شانه من از وی نه برم جان
 این فال مبارک هم ازان شانه به یستند
 آباد بران بت کنم و زو گله لیکن
 این^(۱) تا جگرم زو همه پرانه به یستند
 خونهاست گره بسته بچشم من ازان خال
 این خوش برم میدهد آن دانه به یستند
 آن سیم برانی که شهارند گدایم
 از قطب جهان بخشش شاهانه به یستند
 بخشش^(۲) نه روزنست ز شاهنشه اگر هست
 از نه فلکش پله و پیمانه به یستند
 در^(۳) پیش بتان مردن اگر ذوق ندارد
 در سوزش خود لذت پروانه به یستند
 دو چشم تو در خون من و جان و دلم نیز
 آشتن دو مست و دو دیوانه به یستند
 خسرو نکند جز سخن آن لب شیرین
 شیرینی این گفت افسانه به یستند

بین^(۴) سپهر ششم ایوان سعادت کاندرو
 مشتری جوید سعادتها که جوید بر مراد
 از زیر است آنکه سپهر چهار
 هست ششم چون کنی از ته^(۵) شهر
 اینکه اردن نسخت نو کرده ام
 اصل درین نسخه گرو کرده ام

(۱) ب وع : لب تا

(۲) ب : ندارد وع : نه روزنست

(۳) ب : ندارد ما بعد ندارد

(۴) ۱ : م

پادش از احسان خداوند عطا
 هند صفت مملکت روم و خطا
 ساقی من ای دل و جانم سوی تو
 ترک فلک گاه کشش هندوی تو
 پاده ده اما نه از ملک دگرم
 پاده این ملک می نیشکرم
 سطرب هندوی الاون زن^(۱) خوش
 تار رگم از پی آن ساز بکش
 زمزمه کن که دل از تن به برد
 سوز سرود تو غم از من ببرد
 یار ندیم ای پدل خسته دوا
 رام گری^(۲) کن دل ما را بنوا
 گر بطریهای^(۳) غزل میرسیم
 خوان بره هندوی این پارسیم

غزل

هندوی مرا کشن ترکانه به بینند^(۴)
 زو سینه من چون بت و بخانه به بینند
 گه خشم و گهی شوخی و گه غمزة و گه ناز
 پدمستیع آن نرگس مستانه به بینند

(۱) ۱ : کوی

(۲) الادرز خوش

(۳) ب وع : بتریهای

(۴) بینند : بینند

مردکه بر پشت نگهیان بودش
 جون ملکی کاپر^(۱) بفرمان بودش
 گشته کوشک^(۲) حاکم او که گمی
 بر صفت عاقله^(۳) پیش شنینی^(۴)
 ازدر و ماری ز پس و پیش نگون
 پیش عزیمت گری از پس بفسون
 یعنی او بیخ کن و شاخ شکن
 بلکه به کین تیغ زن و تیر فگن
 تیر فگن چشم بتانست بسی
 تیر فگن یعنی کم دیده کسی
 یعنی چون تیغ بود بر سر لب
 یعنی شمشیر زن این هست عجب
 برج رود^(۵) در زمین از تپش او
 قلعه بخندق قتد از جنبش او
 تپ تپ پایش که برقتن شده گم
 تپ تپهای دگرش در ته دم
 در صفت پیل چو گشتم نگران
 دل سبکم میشد و اندیشه گران
 در نظر شاه جو پگنشته همه
 گشت بر از کوه گران دشت همه
 هست امیدم ز خداوند احد
 نازش^(۶) ازینسان بشمی تا باشد

(۱) ب : کار

(۲) ب : ملک

(۳) ع : دود

(۴) ا : هاشم

(۵) ا : هارش

باز نمودند بختم الخلفا
 آمدن مروء و اسباب^(۱) صفا
 کرد اشارت شد خورشید ظفر
 کامدها^(۲) پگذردش پیش نظر
 ذیل^(۳) سراپرده بر آمد بهوا
 تعبیه بیل در آمد بنوا
 دپدیده^(۴) زد دهل پوشیده دهان
 گشت کر^(۵) از طاسک و کرنای جهان
 شد گذران کوه گران مایه بتگ
 رشته گسل گشته زمین را همه رگ
 پیل هان ژنده که گر که سپرده^(۶)
 دامن کمپسار چو ژنده پدرد
 کوه گران سنگ سبک سیر چو که
 سایه او نیز گران گشت پره
 جل^(۷) بریشم بتنی همچو جهان
 پیل شده در عصہ پیله^(۸) نهان
 پرچمش از گوش شده^(۹) تا بزمین
 همچو مخاض که پناگوش نشین

(۱) ۱ : اینان صنایع : اصحاب صفا (۲) ۱ : کایدعا

(۳) ۱ و ب : دید (۴) ع : دمدمه دمگ پوشیده دهان و ب : دمدمه دلگ اخ

(۵) ۱ : گران طاسک (۶) ع : گنبد

(۷) ع : جل بریشم به تنش مهربان و تصمیح : به تن مهربان

(۸) ۱ : پیل (۹) ع : کشان

چون علم آورد در ایوان شرف
 شد فلک ایوان ز شرف چار طرف
 بعد سهی قلب ارنگل که و مه
 نیز در آمد ز غزا کرده فره
 شه ز هی پیل و چنان فتح گران
 بارگران داد کران تا بکران
 از همه سو تیغ و سنان خاسته شد
 شاه چو چشم از مژه آراسته شد
 نی مگسی^(۱) زهره که بر اوچ پرد
 نی حد موری که به تندی گذرد
 پاد مهابت ز شبان آن رمه را
 صدمه زده جان به پریده^(۲) همه را
 رعب خلافت که نشسته بجسد
 در تن شان خشک شده خون چو پسند
 رای و امیر و ملک و عامه پهم
 گشته مسلسل چو خط نامه پهم
 صف^(۳) نه چو شطرنج جدا بوده یگان
 بل^(۴) چو صف نرد پهم سوده یگان
 پیش سریر از دوش کار گران
 خاسته از پیش^(۵) بسی کار گران

(۱) ا : بکسی (۲) ب : پریده (۳) ع : خط نه که

(۴) ب و ع : پیش و پس

(۱) ا : پیل

(۲) ب : پیل

محترمان لاهرها کرده روان
 میوه خوش در نظر و مایه^(۱) خوان
 زمزمه چنگ بر افلک زده
 زهه گربیان ز خوشی چاک زده
 مرغ در افتاده ز بالا به نوا
 ماهی ازین ذوق جهان شد بهو^(۲)
 شاه پکشی گهر افشارانه و در
 وز در و گوهر همه کفها شده بر
 آب که زین گونه عطا شد هوش
 پل زده سیلی^(۳) تر هر نفسش
 انبیه لشکر چون موز و ملخ
 نیمه در آب و دگر اندر که و شخ
 رود که جوشان چو می^(۴) ناب شده
 بر گذرنده قدحی^(۵) آب شده
 تا همه^(۶) رخت و حشم و پل و حشر
 کرد چو دریا^(۷) پر از رود گذر^(۸)
 شاه چو افتاد ز دریا گذرش
 پل تلک از عقب آمد پدرش^(۹)
 پار نداد از پی پلان و سپه
 راند که تعجیل کشش داشت بره

(۱) ۱: پایه خوان وع: مایه خوران (۲) ب وع: سوی هوا

(۳) ۱: سبل تر (۴) ۱: بن وع: این بیت ندارد

(۵) ۱: قدی (۶) ع: با همه و تصمیع: تا همه

(۷) ع: بھر و تصمیع: گذر (۸) ۱: ز درش

مرغ ز بالاش پر انداز شده
 ماهیش از ته سپر انداز شده
 باد که هردم رقمش کرد برو
 نسخت^(۱) دریاست تو گوئی که درو
 ماهی رود آن زره باد بزان
 دام گان برده و رم خورده ازان
 دیده ماهی به ته آب درون
 چون درم زر ته سیعاب درون
 آبی ازین گونه به پهنهای قوی
 خلق برو آمدہ در^(۲) تیز روی
 پره کشته که بر آراسته صف
 در دهن آب ز پار^(۳) آمدہ کف
 لور^(۴) نهنگ و نه در بند زیان
 گرچه شکم کرده پر از آدمیان
 میخ که دزدیده درو کرده رهی
 آب دران زخم نه دزدیده گهی
 آنکه درو میخ معلم زده خم
 راست چو بر تخته اطفال رقم
 لاهره آراسته تختی چو ارم
 مجلس^(۵) پار و محل خلق و حرم

(۱) ع : نسخت و ۱ : گوئی که برو (۲) ب : از تیز (۳) ۱ : باز

(۴) ع : گور (۵) ۱ : مجلس پار

ماه که خورشید نموده گذران
 شپرک و بوم غلط خورده دران
 حوض مه از چشم خور شد همه پر
 وز ته آن موج نهان شد همه در
 رخش ستاره ز ته نور قمر
 چون بتنه آب تنک لولوی تر
 خوشة پروین بسر خرمن مه
 زهره چو مطریب پس خرمن زده ره
 طفل ز^(۱) سهتاب پایازی همه سو
 چون ز صبا طره به پیرامن رو
 شب جوی^(۲) از روز به پیرایه نه کم
 چون دو برادر که شود زاده چشم
 در^(۳) شب و روزی چنین اندر بی شه
 نریده^(۴) را عبره همی کرد سه
 نریده رو دی^(۵) همه تیز آب درو
 قعر ز پری شده نایاب^(۶) درو
 تیز تر از تیر به پهناه گران
 تا بد و پر تاب کران تا به کران
 هیبت این آب که در رفته بدل
 مرد شناور^(۷) ز هنر مانده خجل

(۱) ب : پیر مهتاب (۲) ا : چوی (۳) ا : هر
 (۴) ا : روزی (۵) ا : پایاب (۶) ا : شابد

چون درود کاشته خویش کسی
 خواجه^(۱) برد خرمن و خواهنه خسی
 پر سوئی پر مایه سهیا فگند
 جوی همه سیل پدریا فگند
 کس ملکانرا ندهد دام و درم
 کاینقدر است از پی درویش کرم
 آنکه نه محتاج دهنده زر و در
 بر کف مفلس نرسید کاسته پر
 هست چو قسمت همه از عالم هو^(۲)
 مصلحت ما که شناسد به ازو
 چند بھرسوی چو آواز شوم
 بر سر دیباچه خود باز شوم
 بیض رجب شد چوزمه نور فشان
 عنبر شب^(۴) شد همه کافور فشان
 گشت نماینده چو کردند نگه^(۵)
 صورت خورشید در آئینه مه
 هرچه سواد شب تاریک لقا
 گشت بیاض از قلم صنع خدا
 شام چنان گشت تو گوئی که عجب
 صبح دمیده است هم از اول شب
 در دل شب ماه ز انوار فزون
 آیت نور است به و اللیل درون

(۱) ۱ : خوش (۲) ۱ : تو و ب : همه عالم هو (۳) ۱ : شه (۴) ۱ : بگه

همه او گشت در آتش بزمان^(۱)
 دوزخ از افروزش^(۲) او گشت دمان
 زان همه پروانه که آتش زده شد
 چرخ دخانی ز تف آتشکده شد
 شد چو در آتش همه پروانه نهان
 باد همیشه بجهان شمع جهان
 شاه مبارک که سانش بهنر
 هست زبانه ز ای شمع ظفر.
 تا به درشد پته قطب جدی
 همچو شاره که جهد ز آتش نی
 مشعل او باد چو خورشید علم
 جدی و جدی در ته دو^(۳) قطب بهم
 در عبره سپاه شه از آب نربده^(۴)
 وانک آمد از تلنگ دو صد پیل گنج بار
 هر که^(۵) گزیده است ز حیوان و پسر
 یهر کسی راست که شد بر همه سر
 پیل نیارند به بنگاه گدا
 کوه نیاید ز ترتم بصدما
 تحفه که زیبا و نکو تر بجهان
 نیست مگر یهر بزرگان و شهان

(۱) ا : بزان

(۲) ا : اد فروش

(۳) ا : او

(۴) ع : چ

(۵) ب : نوبده

سخت گرفتند و دویدند روان
 تا بدرک تاش^(۱) فرستند دوان
 رفت چو آن دوزخی از درگه شه
 سویی سیاست گه اصحاب گته
 تیغ زدند و بره افتاد سرش
 شد ز زیانه بزیانی^(۲) گذرش
 جانب دوزخ چو شد از تیغ رهش
 هم پدگر دوزخیان داد شمیش
 تا^(۳) بجهنم رسد آن گبر سهین
 دیو جهنم شود ابلیس کهین
 دوزخیانی که بهراهی او
 آمده از بهر هواخواهی او
 بر سر خود کرده جهار^(۴) از دو طرف
 در ستار^(۵) تیره فگنندند علف
 بود چو او را نه والا وگران
 وز بی او مالک دوزخ نگران
 دل نشد آن دوزخیان را ز وفا
 کو تن تنها کشد از شعله جفا
 چند تنی ریخته خون بر خوی او
 در شده درآتش و آب آز بی او

(۱) ۱ : بدرکات

(۲) ۱ : د زیان بزیانی

(۳) ۱ : سکر تیر

(۴) ع : جهاد و تصحیح : جهار

گبر چو شد کشته و آزرده بسی
 زخم یه ریال هم^(۱) آمد ز کسی
 چند سواری چو نهنگان دمان
 زنده گرفتند اسیرش بزمان
 سر زده کردند روان سوی شهش
 طائفة گشته نگهبان بر هش
 چون برسیدند پدرگاه شهی
 رفته خبر در تدقیق پارگهی
 کامد از اقبال شهنشاه زمین
 پسته رعن گردن^(۲) هریال لعین
 خشم شهان کاتش سوزنده بود
 مشعله ملک پدو^(۳) زنده بود
 گرم برون زد ز درون شعله چنان
 کز کره نار برون برد سنان
 خواست که گردد ز قصاصی بمحل
 محترق از تابش خورشید زحل
 گفت که رانند برو سر فگنان
 قطره آبی که بود شعله زنان
 گرم دویدند و کیلان بغضب^(۴)
 جانب آن بو لهب آهیخته لب^(۵)

(۱) ا : و م اند کس (۲) ع : کده و تصحیح گردن (۳) ا : برو
 (۴) ع : عقب (۵) ا : لوب

پیش صف گبر و صف دین ز پسش
 باد روان پسته^(۱) جهشم بخشن
 تیغ بجولان چو زیانی^(۲) ز سفر
 حریه در فشان^(۳) چو زیانا ز قمر
 تیر کلیدی^(۴) شده بر هر چگری
 باز همیکرد بهر سوش دری
 آهن روئینه^(۵) تنان رفته درون
 لعل همه ریخت ز هر نقره برون
 بیلک روشن که همیرفت جهان
 آثینه در شانه همیکرد نهان
 از سلطان قوس نموده عملی
 رفته عطارد بدرون زحل
 هست زمین گوئی ز انبوهی سر
 کشت کدو و سبد جوز مگر
 شانده سرشک تر خونها ز کمین^(۶)
 در کمر کوه ز یاقوت نگین
 تیغ رسیده بگلو چون ز غلو
 خنده زنان گریه خون کرده گلو
 خون که بجسته ز سرتیغ و سنان
 رفته میان که و که^(۷) رقص کنان

(۱) ۱ : نفه (۲) ب وع : زبانه (۳) ع : در فشان

(۴) ب وع : کلیدی (۵) ۱ : روئینه بتان و ب : روئینه جان

(۶) ۱ : ز نگین (۷) ۱ : ک دمه

گر رسدم کس بزم یا بخورم
 ور نرسد جان پسلامت بیرم^(۱)
 خان جهان گیر بر آن عزم که رو
 زود به پرد بسوئی حضرت شد
 تا برسد یا همه صاحب کلهان
 زودتری پیش شمنشاه جهان
 زین خبرش گشت ضرورت که بکین
 بر کند آن شجره ملعون ز زمین
 کرد^(۲) اشارت که بر آن عاصی شد
 راند ملک تبلغای^(۳) یغده سپه
 گشت روان همچو صبا کرده کشش
 تا ز زین لاله دماند^(۴) ز کشش
 رفت چو پهلوی وی آن پهلوی دین
 او هم ازان گوشه برون زد ز کمین
 کرد بناموس دو سه حمله گری
 راست چو بر جرّه شه کبک دری
 چند سواری ز دلیران غزا
 غرق^(۵) کشیده نی پولاد گزا
 بر صف او زد ز کان سهم زنان
 تافت سوارش^(۶) بسوئی کوه عنان

(۱) ۱ : بزم (۲) ب : ندارد (۳) ۱ : تبله بعد وع : طایمه بعد
 (۴) ۱ : وراند (۵) ع : فرق (۶) ۱ : سوارش سوی

داد ولایت سوئی دیو گیر بدو
 تا نرود زحمت هر میر بدو
 کرد عزیمت جو جم تاجوران
 جانب دیوان جنوبی گزران
 بیشتری رانه و رای از همه سو
 آمد^(۱) و خاک در شده رفت بمو
 او ز سر سرکشی و خیره سری
 سر پکشید^(۲) از ره طاعت سپری
 لاجرمش اینکه چنان^(۳) کرده سزا
 گوئیش از بهر عمل بود^(۴) جزا
 کسیت که از دولتیان تافت^(۵) سری
 کش نشد از باد^(۶) جهان سر بشیری
 الغرض از غارت را گهوا بظفر
 خان جهان گیر چو شد راه سپر
 ناگهی از دامن کوه و دره
 کش بدل دزد نگنجد پره^(۷)
 آگهی آمد که دران سنگ سیه
 رانه هریال گرفتست پنه
 انبهی دارد و خیل و سپهی
 تکیه بران کرد که هستش پنه

(۱) ب : آمد و رفت خاک در شده بمو (۲) ۱ : پکشید (۳) ۱ : جان

(۴) ۱ : دیو جزا و ب : بد بجزا (۵) ۱ : یافت

(۶) ع : گو ب و سر نری و به تصحیح : سر بشیری (۷) ب و ع : پره

هر محل و مرتبه چون میگذرد
 تکیه نشاید که کند مرد^(۱) خرد
 ورنه رسد^(۲) کام و مرادی ز قضا
 هم بود آسوده دل و سر برضنا
 چون مه و انجم که ز دیر اند^(۳) همه
 گه زیر و گه بزیر اند همه
 نی چو برآیند بود شان طریق
 نی بغروب آمد^(۴) از ایشان شفیعی
 رشته خود نیست چو بر دست کسی
 در پری^(۵) و دیو نشاید هوی
 بس که گمان پرده کسان گاه میهی
 کز میهی^(۶) خویش نگردند تهی
 صاعقه ناگه ز افلات زده
 حاصل ایشان همه بر^(۷) خاک زده
 این زدم از هندوی هرپال مثل
 کو محلی داشت عضرت چه^(۸) محل
 قصبه شنو کز لکد خنگ فلک
 چون زده شد تا بهم آزند پلک
 قطب جهان^(۹) خلده الله ز سما
 کرد چو از بالش تو نشو و نما

(۱) ب : اهل

(۲) ب و ع : ور بر سد

(۳) ع : آید

(۴) می

(۵) ا : پری دلو

(۶) ا : در

(۷) ا : جهان چون بر ب : این بیت ندارد

(۸) ب

زن ز هی مرد بسوزد بهوں
 مرد ز ہر پت و یا منعم و پس
 گرچه در اسلام روا نیست چنین
 لیک. چو پس کار بزرگست بدین
 گر بشریعت بود این نوع روا
 جان بدھند^(۱) اهل سعادت پروا
 پیش^(۲) جانب شه جمشید رهی
 کو کند از بخشش جان عمر دھی
 هرچه درین عرصه نمودیم همه
 سرمه ترجیح بسودیم همه
 حجت ترجیح که داند همه کس
 تخت گه شاه مبارک شد و پس
 قطب زمین آنکه چو قطب فلکی
 دیر بقا شد بدعا در ملک^(۳)

گفتار در سیاست هر پال دیو گیر
 کو کرد از قرار گه بندگی فرار^(۴)
 گند گردان که رود گرد جهان
 پس که کند شعبدہ پیدا ز نهان
 گه کند جلوه سری را پسری
 گه بیندازدش از جلوه گری

(۱) ۱ : نداد (۲) ب دع : ندارد (۳) ع : بدعا نی ملک (۴) ۱ : فرار

ایست(۱) دگر طرفه که بر پیر و جوان
 ناوک وهمی برسانند دوان
 طرفه دگر آن که چو مرغان ہوا
 اوج بر آرند(۲) و بعقل این نه روا
 هست دگر آنکه بنیروی فسون
 خرقه نگردند(۳) پغرقاب درون
 گر به جوالی بنشانند گران
 شرق محالت کران تا بکران
 طرفه دگر آنست که باران و نمش
 ز ابر به پندند(۴) و کشاپند همش
 هست دگر سرمد که چون از هوسي
 کرد کسی ننگردش هیچ کسی
 هست بسی زین نمط بو العجیان
 کان نرسد جز پنگمیان زمان(۵)
 آنکه پدید این سر ازو بر(۶) نکند
 وانکه ندید این همه باور نکند
 این همه افسون و فسانه است ولی
 راست یکی هست که گوئی تو بی
 هست عجب مردن هندو بوقا
 مردنش(۷) از تیغ و ز آتش بیغا

(۱) ب : ندارد (۲) ۱ : اوج زند ارچه (۳) ب : پکردن

(۴) ۱ : بند (۵) ۱ : زبان (۶) ۱ : سر (۷) ۱ : مردن

طرفه دگر آنکه پهنجار و حیل
 عمر فزایند که نفتند بغل
 وین^(۱) بود آن گونه که چون بر همه کس
 راتب^(۲) هر روزه شمرده است نفس
 آنکه کند خو^(۳) به نگهبانی دم
 بیش زید دم زدنش گشت چو کم
 جو گئی دم گیر به پتخانه درون
 زان زید از سیصد و دویست^(۴) فزون
 طرفه دگر^(۵) کز دم بینی پهن
 باز نمایند ز آینده خبر
 بسته کشاده بچپ و راست^(۶) نفس
 اندکی از غیب خبر گوید و بس
 دیگرش آنست که روح از تن خود
 در دگر اندام برند از فن خود
 در حد کشمیر بکمیسار درون
 هست ازینها به بسی^(۷) غار درون
 دیگرش آنست که دانند شدن
 گرگ و سگ و گربه بمانند شدن
 دیگری انشد که ریایند بفن
 خون ز تن و باز در آرند به تن

(۱) ب : وین بود آن نه که چون در همه کس وع : وان بود آن جله که چون در همه کس

(۲) ۱ : رایت (۳) ب : خوب و ۱ : چون (۴) ب وع : پنجاه

(۵) ب : نگر (۶) ۱ : بچپ و دار (۷) ۱ : بن غار

هست نخست آنکه درین عرصه درون
 مرده کند - زنده فسونگر بفسون
 این سخن اثبات موجه طلبد
 رهبرم آن را که درین ره طلبد
 مار گزیده^(۱) که نخیزد بزمان
 از پس شش ماه زیانند هان
 بر رخ آبی که سوی شرق رود
 تند پرانند^(۲) که چون برق رود
 چون بحد کامرو افتاد گذرش
 رقیه استاد کند جانورش
 نوع دگر اینست که بر برهمنان
 سحر و فسون به نهان هست چنان
 کان پسر کشته تازه چو دمد
 کشته شود زنده اگر او نرمد^(۳)
 قصه آینده که پرسند ازو
 گوید اگر خلق ترسند^(۴) ازو
 وینست ازانجا که درون سر او
 می نخزد^(۵) دیو که هست آن خور او
 تاش^(۶) درستست زبان هست سخن
 سوده^(۷) شود زو طلب گفت مکن

(۱) ب : گزنده (۲) ب وع : برانند (۳) ۱ : ندمد

(۴) ۱ : پرسند (۵) ب : نخورد وع : نخورد (۶) ۱ : پاش و ب : پاش

(۷) ب وع : بوده وع : گفت و مکن

عمر چو مردم ز صد و بیست فزون
 آدمی آسا خم زانو ز درون
 داروئی^(۱) مردم طلب رنج تنش
 نیست کشش جز که پاموختش
 گر همه اوصاف کنم یاد ازو
 دفتری پر شرح توان داد ازو
 گر به بزرگانست همه زیب زمین
 نیست بزرگی بدگر عرصه چنین
 اینکه بزرگست بصورت منگر
 رسم بزرگیست بمعنیش دگر
 آنکه شد آرایش درگاه شهان
 خاصه کنون زیب در شاه چهان
 قطب دنی^(۲) کز شرف افسر او
 پیل سزا^(۳) نیست مگر بر در او

اثبات آنکه هم بزیانند مرده را
 هم زنده جان^(۴) دهند چو پروانه پیش یار^(۵)
 هست نمودار عجب نیز بسی
 کان ز دگر^(۶) ملک نگفته است کسی
 قصه شود گویم اگر بیشتری
 لیک ز مشهور بگویم قدری

(۱) ا : هزار

(۲) ا : ول

(۳) ا : دارد

(۴) ا : بزرگ

(۵) ا : نار

(۶) ا : را

آدمی از صورت و گیما^(۱) بد و جا
قوت گیرانیش از دست و ز پای
حس سلیمش چو نمودار خرد
کار بیاموزد و فرمان به برد
حصبه درو جانوری و بشری
مردمیش لیک کم از جانوری
خوانده حکیمش چو فگنده نظری
جانوری زیرک و ناقص بشری
مردم ناقص که بکند کار ددان
این دو ازو به بدل پر خردان
پنجم آن پیل که حیوانست ولی
به ز کچی^(۲) دارد از انسان عملی
هیکل ازان گونه توانا و گران
زیرکی افزون ز دگر جانوران
هرچه بفرمانی و گوئی بکند
گفت تو جوید چو بجوئی بکند
سوزن افتاده بچیند ز زمین
لقدم دهی کین غوری باشد امین
بیشتری فهم شود کن مکنیش
بیشتری وصف پسر^(۲) جز سخنیش

(۱) ۱ : گیرد آید بدو جا و ب : گیرد آمد و جا .

(۲) ۱ : سر بر عتنش

هندوی دانا که کند شرح بنا
 گر نبود راست بود راست نما
 من شله بودم درین آگه پحدی
 کم خبری بود ز مرغی و ددی
 تجربه هم کرده که دیوان پچه سان
 گفته از ایشان خبر نو^(۱) پکسان
 دیده رموزی که گرش حد^(۲) بکنم
 ہوست کشاده دو مجلد بکنم
 لیک جو منع است پدین نبوی
 گوش فرو بستم ازان بد شنوی
 دومش آنست که حیوان دگر
 هم کند از فهم هنرهای بشر
 مرکب پا کوب^(۳) اصولی بزند
 بوزنه^(۴) در دانگ و درم فرق کند
 بز پسر^(۵) چوب نهد چار سمش
 چنبش موزون کند از نعمه دمش
 سیومنش آموزش تعلیم گری
 کادمی گردد ازو جانوری
 چارمش آنشد که از هند زمین
 بوزنه را جانوری نادره بین

(۱) ا : تو (۲) ا : جد و ع : که اگر حد (۳) ا : و مرکوب

(۴) ب : شیر پدر دانگ و ع : شیر پدر دانگ (۵) ب و ع : بز سر یک

گرمه دیگر ار ازانسو گذرد
 نعره زنان جانب او حمله برد
 زهره ندارد دگر گرمه کهی
 سوئ کبوتر کند^(۱) از بیم رهی
 پرسشی^(۲) از خصم نمودم که چه سان
 کرده شد این شعبدة بو الموسان
 گفته یهانه است دگر جمله نفس
 عدل خلیقه است درین پایه^(۳) و پس
 قطب دو عالم که ز عدلش بزمین
 گرگ نکرد از بی بز خاله کمین
 باز چو حیوان زمین را نگرم
 تجربه زانگونه نماید اثرم
 کن صفت آدمیش هست اثرب
 وانکه ز هند است درو پیشتری
 حجت بسیار شد اکنون نکنم^(۴)
 پنج^(۵) بگویم بس و افزون نه کنم
 اولش آن شد که دگر جانوران
 هم خبر آرند پصاحب خبران
 چون روش آهو و تاثیر درو
 باانگ شغالان^(۶) و بیم و زیر درو

(۱) ع : کهد (۲) ا : بزمش از حمه (۳) ع : نامه

(۴) ا : بکنم (۵) ا : هیچ نگویم (۶) ا : سفالان و ب : شغالان

مرغک سقا بیمان قفسنی
 دلو و یکی خمره درو آب پسی
 مرغ بمنقار کشان^(۱) رشته برون
 شد چو ازو دلو فرو هشته برون
 هرچه کشد رشته بگیرد ته پا
 تا ز ته خمره رسد دلو بجا
 چون برسد آب خورد مرغ دزو
 باز گذارد که رود باز فرو
 مرغ بین آب کد^(۲) اندیشه کند
 کادمی آسا هنر و پیشه کند
 هست دهم آنکه شناسای عمل
 کرده بیکجا دو مخالف بجیل
 من به نظر دیده ام و خلق بسی
 کرده یک خانه درون بوالهوسی
 گریه نگهبان کبوتر بکمین
 چون بسر بدراه زر مرد امین
 جسته^(۳) کبوتر بسرش لعب کنان
 در سرو در دیده او نول^(۴) زنان
 او بیشل گریه بیده^(۵) است مگر^(۶)
 کش نبود از لکد مرغ خبر

(۱) ۱ : کند (۲) ع : آب کی و تصحیح : آبکی (۳) ۱ : جست

(۴) ب : بند (۵) ع : بگر

(۶) ۱ : نوک

(۷) ع : نگ

یک عجب اینست درین طرفه زمین
 باورت ارنیست بہند آی و بین
 هشتمش آنست حد^(۱) جاله درون
 قلب غیاثی چو سهی کرد سکون
 دیده شد اندر نفسی کرده یله
 شارک و طوطی و سیومشان بگله
 وین بگله طایر هند است بسی
 پارسیش نام نگفتست کسی
 داشته پیش بگله خمرة گل
 هر سه بنظارگیان داشته دل
 طوطی از انجا که بگفتست فره
 گفته بہندی که یک کو ده پده
 شارک گوینده همین گفته که هان
 یکو ده^(۲) دهش تا چه کند هم بزمان
 هر که دهد گوده راید بگله
 هس کند آن را بته خمرة یله
 هر که بنظاره ایشان گذرد
 زیرکش مرغ و معلم نگرد
 هست نهم آنکه بدیدیم دگر
 زان سوی لکه‌نوق و بهروزه نگر^(۳)

(۱) آن که حد مدت

(۲) ۱: کویدهش و ب: کو بدمعش ناج کند و ع: کو بدمعش (۳) ۱: دگر

سوزه که پوشیده ز کیمخت سید
 دیده بد را ز لکد^(۱) کرده تبه
 حیف بود آنکه کند کوب سری
 چرخ^(۲) کله ور بچین تاجوری
 هر همه دانند که پیدا و نهان
 نیست چنین مرغ در اطراف جهان
 هفتمنش اینک^(۳) سخن طرفه شنو
 کاین خبری شهره هند است نه نو
 آنکه چو طاووس نر^(۴) آید بهوس
 جفتی نگردد چو بط و مور و مگن
 جلوه کند بر صفت سیمیران
 ماده^(۵) گردش دو سه در وی نگران
 او در اشک افگند از دیده پر
 ماده بینقار رباید همه در
 چون خورش ماده شد آن ماده نر^(۶)
 بیضه شود ماده و نر بخشند اثر
 خلق چنین مرغ کجا دیده بود
 کاب منی دادنش از دیده بود
 خوش خضری کاب چو هر کس خوردش
 چشم چشم آب حیات آوردن

(۱) ۱ : گلدر (۲) ع : مرغ (۳) ب : این که وع : این گین
 (۴) ب وع : در (۵) ۱ : چاده (۶) ۱ : چاده بر

یا پسخن یا بدوش^(۱) یا به پرش
 هر یک از آنها که تعین^(۲) است اثرش
 معنی هر مرغی اگر قصه کنم
 در ده و دو^(۳) نامه نگنجد سخنم
 هست ششم آنکه هم از هند زمین
 خوبی طاووس یکی نادره بین
 قدر سه گز دم بزمین کرده کشان^(۴)
 آئینها در دم^(۵) او نور فشن
 ز آئنه یک حسن عروسان شده دو
 آئنه او صد و صد حسن درو
 جلوه کند در زر و زیور شده گم
 چتر زمرد بسر آورده ز دم
 تاج زرش بر سر ازانگونه کزان^(۶)
 مرغ سلیمان شده انگشت گزان
 هددهد اگر چند کند تاجوری
 ورچه خرومیست^(۷) هم از تاج سری
 تاج در آنجای که طاووس بود
 افسر شان نامه ناموس بود
 پائی سیده کرده رقیب تن خود
 تا عجمالش نرسد دیده بدم

(۱) ب وع : بروش (۲) ع : یقین (۳) ۱ : در دو ده
 (۴) ۱ : نشان (۵) ب :: دم شان (۶) ۱ : وزان (۷) ع : خروس سه

در سخن زاغ بسی دفتر پر
 کرده^(۱) که چون زاده شود زان شبه در
 گر به بلندی گذرد نفمه زنان
 یا سوئی پستی رود آوازه^(۲) کنان
 یا بزمین سودن بنتقار کند
 یا بهوا خوردن مردار کند
 یا بدرختی تر و یا شاخ کهن
 دارد اثر هرچه که گوید^(۳) ز سخن
 تجربه رقته درین شیوه بسی
 غالب از آنها که نشد^(۴) پیش و پسی
 چارمتش آنشد که ز کنجشک سیه
 نیز عجیبا است که کردند نگه
 چنبش و پرواز و نوائی و خوری
 کو کند آرد ز نهانها^(۵) خبری
 مرغ مختار که بیمرد بتفک
 طرفه سوادیست ز خطهای فلک
 بسکه درین دانش باطل نه بحق
 تجربه کردند و نبشنستند ورق
 پنجمش آنشد که بسی مرغ دگر
 در حد هند است پر از رمز و هنر

(۱) ب وع : گشته که چون زاده شود درین شبه در (۲) ع : آواز

(۳) ب وع : گویند (۴) ا : کشد (۵) ا : وزانها

اولش آنست که چون^(۱) در نگری
 مرغ وی انسانست بنطق بشری
 طوطی ازینجاست یکی جانوری
 همچو دگر جانوران نی^(۲) بشری
 ین سخشن بیو صفت آدمیان
 هرچه شنیده است بگوید به بیان
 فالخه^(۳) و اخلاص و دعا در دهنش
 با من و تو همچو من و تو سخشن
 مرغ دگر شارک هندیست عجب
 مرغ چنان نی پعجم نی^(۴) بعرب
 گفت وی از گفتن طوطیست فره
 کش بزبان نیست بسی بیچ و گره
 مرغ^(۵) که او فصل بخواند ز نوا
 نطق وی ار فصل نهی هست روا
 دومش آنست که تعلیم سخن
 در حق مرغان که بکن این و مکن
 زادمیان کار شگرفست و نوی^(۶)
 جز بحد هند دگر کم شنوی
 هست سیوم آنکه پتعلیم هنر
 منطق مرغان همه شان گشته زیر

(۱) ب وع : گر (۲)- ب : به بشری وع : جانوران بشری

(۲) ع : بعد این : مرغ که او اخ

(۳) ا : نه

(۴) ب : ندارد وع : فضل بخواند به نوا و ا :

نطق وی از فصل بسی (۵) ع : قوی

حرف وی آنچا بود^(۱) از برهمتان
 و از ادب آموخته دانسته فنان^(۲)
 آنست زبانی بصفت در دری
 از عربی کمتر و پرتر ز دری
 گرچه که شیرینست دری و شکرین
 ذوق عبارت کم آزان نیست درین
 هر که بتحقیق بداند حق آن
 بیش نگوید ز کم و مطلق آن
 علم^(۳) بود گر بحق آن سخنم
 مدح شهنشاه بدان نیز کنم
 قطب زمین آنکه درین دهر کهن
 نخست وی از قطب فلک گفته سخن

ایبات آنکه جانور این دیار راست
 حسی قریب عقل کش انسان کنی شمار
 حجت گفتار چو گفتم قدری
 گوش کن اکنون فن هر جانوری
 از بی رجهانت دلیل دگر آن
 کانچه که از^(۴) جانورانست در آن
 حاسه^(۵) شان هست بنزدیک خرد
 حجتش این دل نه یکی ده شمرد

(۱) ا و ب : بودی اذین (۲) ع : چنان (۳) ب و ع : ندارد

(۴) ا : عامه

(۵) ب : در

معبری و گوری و بنگال^(۱) و اود
 دهلي و پيرامتش اندر همه حد
 اين همه هندویست^(۲) که ز ايام کهن
 عامه بکار است بهر^(۳) گونه سخن
 ليک زيانیست دگر کز سخنان
 آنست گزین نزد همه برهمنان
 سنسکرت^(۴) نام ز عهد کهنهش
 عامه^(۵) ندارد خبر از کن مكنش
 برهمنش داند و هر برهمني
 نيز نداند^(۶) حد زانسان سختي
 زانکه درو هست نمطهای عرب
 از علل و نحو و ز تعریف و ادب
 چار کتابست بدین بد^(۷) شان
 کاصل عمل شد^(۸) بقبول و رد شان
 چار^(۹) بيدش نام ز ديوان سمرى
 که او ندهد بيد صفت هيج بري
 زانچه^(۱۰) تعلق بعبارت گري
 دارد و آئين هنر گستري
 هرچه دگر قصبه و افسانه شان
 با^(۱۱) کتب و نامه و پروانه شان

- (۱) ۱ : بنگاله (۲) ۱ : هندست (۳) ۱ : ذهر (۴) ۱ : سهل گرفت
 (۵) ۱ : عام (۶) ع : ندارد و ع : خود از انسان (۷) ۱ : بيد
 (۸) ۱ : شان (۹) ب : بيدش نام در ديوان و ع : شد بيدش نام
 (۱۰) ع : آنچه (۱۱) ع : با

وانچه زبانهای دگر بوده همه
 از حد خود راه نه پیموده همه
 نهست چو تعلیم خدای آن همه را
 گفتن بد نیست سزا آن همه را
 چون عربی کز بی قرآن سره شد
 گله فصاحت بجهان^(۱) نادره شد
 جمله زبانهای دگر هست یک
 هست دگر گونه بهر یک نمکی
 این بفغان کان منست از همه به
 وان بگان کان من از جمله فوه
 هر کسی اندر قدح^(۲) خود شده گم
 کس نه ترش رو کده^(۳) مرا سرکه بخم
 الغرض از پارسی و ترک و عرب
 بیهده باشد^(۴) که کنم دل بطریب
 من چو ز هندم بود آن به که کسی
 از محل خویش بر آرد نفسی
 هست درین عرصه بهر ناحیتی^(۵)
 مصطلحی^(۶) خاصه نه از عاریتی
 سندی ولاهوری و کشمیری^(۷) و سکبر^(۸)
 دهور^(۹) سمندری و تلنگی و گجر^(۱۰)

-
- (۱) ع : بیان (۲) ۱ : قدر (۳) ۱ : نه (۴) ۱ : باش
 (۵) ۱ : بهر که جهق (۶) ۱ : مصلحی (۷) ب : کشمیر (۸) ع : و کر
 (۹) ۱ : دور سمندری و ب : دهور سندی (۱۰) ب : بهر

چون بکه و مه زسد از^(۱) گفت شهان
 عام شود در همه اطراف جهان
 هم بیمثالی که به بغداد درون
 بود زبان پارسی اندر چه و چون
 چون خلقا پایه گرفتند دران^(۲)
 پارسیان مایه گرفتند دران
 پارسی آئین عرب گشته همه
 لفظ شبان^(۳) شد ادب آموز زمد^(۴)
 شهر که بغداد نوشته عربش
 با غچه داد بد اول لقبش
 شهرت ترک هم^(۵) ازان شد به یقین
 کا غالب شه ترک بر آمد بزمین
 شد سخنی^(۶) خاصگیان را چو زیر
 عامده گرفت و بجهان گشت سمر
 هند همین قاعده دارد پسخن
 هندوی بود است در ایام کهن
 شوری^(۷) و ترک آمد و شانرا پدهان
 پارسی بود پدیدار و نهان
 خلق چو پیوسته شبان^(۸) شد که و مه
 پارسی آموخت همه کس بد و به

(۱) ب وع : آن

(۲) ع : چنان (۳) ۱ : عرب

(۴) ۱ : مه

(۵) ع : مه زان

(۶) ب وع : عص

(۷) ع : ندارد و در ساعیه اضافه شده

(۸) ۱ : رسان

نامده بیرون که نادانسته کسی
 کن ته آن مایه^(۱) حسنت پسی
 وین هم^(۲) از معتبرانست خبر
 کاین نفس افصح و بل^(۳) کان گهر
 بود ذخیره ز هی خواجه دین
 هر چنان خاتم ازین گونه نگین
 چون ز نبی رخت^(۴) تهی کرد جهان
 این سخن افتاد هر کام و دهان^(۵)
 وز پس آن پارسی کو ز هی
 بعد زبان عربی یافت مهی
 شهره ازان شد بهمه ملک عجم
 کش همه گفتند قباد و کی و جم
 بود به اصطخر درون ملک کیان
 وانست زمین و محل پارسیان
 چون دم شان پارسی بود دری
 وان همه پگرفته مقیم^(۶) و گذری
 رفت در اطراف شد آن شهره همه
 زو کده^(۷) و مه گشت فزون پهله همه
 وین روشن هست کهنه^(۸) کان سختی
 کش بود از تاجوران کن مکنی

(۱) پایه (۲) مه (۳) بد (۴) دفت بی
 (۵) ب : زبان (۶) ع : مقام (۷) کهنه (۸) کین

وز پس آن پارسی پارسیان
 یافته از شیره شیراز بیان^(۱)
 رفت ازنجما علم دهر شده
 ماه صفت شهره هر شهر شده
 وز پس آن ترک ترکان اتز^(۲)
 قتلی^(۳) او یغز و ایرق و غز
 خاسته از عرصه خنچاق و یک
 پس همه جا رفته چو از هند نمک
 هست زبانهای دگر نیز گزین
 لیک نه چون این سه و روشن نه^(۴) ازین
 ماند در اقلیم گه خویش درون
 وز محل خویش نیفتاده برون
 وین دو سه را باز نمایم که چسان
 چون^(۵) بلسان بود و فتاده بلسان
 پیش که قرآن^(۶) به نبی داده طرب
 بود زبان عربی هم بعرب

(۱) ع : شیرازیان و به تصحیح شیراز بیان (۲) ب : اتروع : اتز

(۳) ب : قتلی و اینز و ابر بول غر و ع : مثل بفر و بر بول و غر و اینما ترتیب آیات در هر سه نسخه مختلف آمده و مطابق قیاس ترتیب داده شد

(۴) ب و ع : ترازین

(۵) ب : خون بلسان بود فتنادن و ع بوده (۶) ب : قرآن حق

هست سه گفتار که بر روی زمین
 گشته بعزم چو گهرهای شمین
 هر دو سه زاده ز معین محلی
 لیکنش اندر همه عالم عملی
 هست نخستش عربی کاندر^(۱) عرب
 آمد و شد هر همه را زیور^(۲) لب
 مشرق و مغرب همه بر بسته او
 عالم و فاضل همه پیوسته او
 در حد خویش از فصحا یافته عز
 هم بیعنی^(۳) معتبر و هم بتعز
 در همه ملک دگرش^(۴) هم شرق
 کان نبود هیچ سخن را ظرفی
 عامی خس کش نبود پهله آن
 زو^(۵) تبرد کش نبود زهره آن
 تا نه دود خون دل از نوک قلم
 زو نتوان خواند دو سه صفحه رقم
 تا نمک عمری ازین کس عرق
 زو نتوان خواند بصحت ورق
 وین نه ز کندی بود و کنده وشی
 بلکه ز روشن دل و زنده وشی

(۱) ب و ع : کود عرب

(۲) ب و ع : هم بیعنی و ا : همه همین

(۳) ا : در گردش خود

(۴) ب : او نبرد و ع : آن نبود

من بتوانم چو ز دل خواست کنم
 کز بی این هم روشن راست کنم
 لیک چو محتاج نه اند اهل زبان
 و اینست کشادی ز این بسته زبان
 چون پدری بسته نه بینم لب کس
 بیله در^(۱) حیله چه مانم چوں
 نیست^(۲) خرد آنکه بصد گونه خرد
 من بکنم جان و دل و کس^(۳) نه خرد
 آنکه بنظم سختی رنجه شدم
 گنج کشا چون ملک گجه شدم
 میل پذیرنده دلم داد که من
 رنج نهادم بدل از یه سخن
 رغبت اگر عامه نکردی به میم^(۴)
 کی می ازین گونه چکیدی زیم
 گر بعدس دانه بود میل کسان
 تخفه صد خانه بود دانه رسان
 ور سوئ جوهر نبود رغبت تو
 جوهربان را نخرد کس بد و جو
 قیمت کالا ز خریدار بود
 مایه کاسد نه^(۵) بازار بود

(۱) ا : از (۲) ب : کش خرد (۳) ا : هست (۴) ب : میم

(۵) ع : نم و به تصحیح میم (۶) ب و ع : نه بازار

دانم و دریافتنه و گفته همم^(۱)
 جسته و روشن شده زان بیش و کمم^(۲)
 در عربی خایطه هست قوی
 خو و علی تا بخطاها نروی
 و آن نه بناموس و رسومست همه
 کز ای قرآن و علومست همه
 ساخته در^(۳) ترکجه نیز اهل هنر
 صرفه صرف و لغت^(۴) زیر و زیر
 وان ز هی آنکه ببعضی^(۵) محلان
 معتبر است از ای صاحب عمالان
 زانکه^(۶) سران سپه و اهل کله
 بوالهوس اند از هی ترکی پشه
 وان که کسی ترکی و روسی و دری
 کسب نه کرده ز ای علم وری
 جز عربی کان نه^(۷) زیانی است نهان
 بلکه گرفتست بخوبی دو جهان
 از عربی کرده همه کس شرف
 و اهل عرب را نه شرف در طرق
 لیک بشیرین سخن پارسیان
 خایطه نهاد^(۸) کسی ز اهل بیان

(۱) ا : م (۲) ا : ک (۳) ع : اذ (۴) ا : لعب
 (۵) ب : که نه بعض (۶) ع : دانک (۷) ا : ندارد (۸) ب : نهاد

دوخته زمزمه بی تیر و کمان
 جان دهد از زخمه آن هم^(۱) بزمان
 ور تو بگوئی که شتر هم بعرب
 ره رود از پانگ نوازش بطری
 در روش هر دو اگر گوش نمی
 گوییت آن فرق گر انصاف دهی
 اشترا هشیار بتگ^(۲) راه برد
 و آهون^(۳) پیش نرود نا نمرد
 حجت ده آنکه چو خسرو بسخن
 سحرگری نیست ته چرخ کمین
 او چو ز هند است و ثنا گستر شد
 قطب جهانش بکرم کرده نگه
 گرچه^(۴) عطارد بتده آید ز فلک
 زین دم صدقش نبود شبہ و شک

اثبات گفت هند بحجت که راجح^(۵) است
 بر پارسی و ترکی ز الفاظ خوشگوار
 گشت چو در علم مقرر سخنم
 در سخن هند کنون سکه زم
 من بزبانهای کسان پیشتری
 کرده ام از طبع شناسای گذری

(۱) ع : ف (۲) ا : نک و ع : پره پار برد (۳) ا : و اشترا
 (۴) ع : این بیت بعد از بیت سلسه (۵) ا : راسخ

هر همه دانسته که در جمله چهان
 نیست برین گونه و این نیست نهان
 زانکه بس نغمه سرا از همه سو
 آمد و آورد روشمای نکو
 آن همه زینجا بگرفتند یگان^(۱)
 تیز دویدند درو تیز تگان
 ساخته هم گشت بر ایشان^(۲) قدری
 زاید ازان زاد^(۳) پسازش هنری
 لیک رسیله بحد هند درون
 گرچه که سی سال و چهل ماند فزون
 زهره نبودش که یکی صوت سبک^(۴)
 گرم بگیرد زچه از طبع خنک^(۵)
 حجت نه آنست که از نغمه تر
 تیر خورد آهومی صحرا بیگر
 رفت چو در گوش درون پانگ ترش
 در رسد آهو که نباشد خبرش
 دیده چو هندوش که او مانده زدو
 اینقدری^(۶) گویدش از مهر که رو
 او چو نیارد شدن از بیخبری
 از نی^(۷) تیر آوردهش زخمه گری

(۱) ب : یگان (۲) ع : بر ایشان (۳) ب وع : ساد (۴) ا : سک

(۵) ا : چک (۶) ا : اینقدری (۷) ا : بی

هست از هم هند یکی وضع گران
 این فن طرفه که درو نیست^(۱) گران
 گر بدی اندازه اقلیم دگر
 وضع شدی جائی^(۲) ز ارباب هنر
 خاصه^(۳) هر مهره خرامی و خزی
 عالمی از حکمت و دقت بگزی^(۴)
 رزو حد و اندازه بجستند بسی
 غایت و پایانش ندانست کسی
 چون همه گشتند با جماع زیون
 کین چنین از صورت امکانست برون
 برتری از هند بجستند همه
 معترف عجز نشستند همه
 حجت هفت آنست که آن هرسه هنر
 هندسه و دمته و شطرنج نگر^(۵)
 خلق جهانراست چو دستور شده
 رونق هر خانه معمور شده
 جمله جهان زین دو سه ترتیب گزین
 فائنه گیری بود از هند زمین
 حجت هشت آنکه سرود خوش ما
 کوست پسوز دل و جان^(۶) آتش ما

- (۱) ب دع : که چو دریست گران (۲) ع : جا ب ارباب هنر
 (۳) ب دع : حاصل دع : خرامی و خزی (۴) ع : نگری
 (۵) ۱ : خر (۶) ۱ : جانش

پائی مکس یک رقم و یا سر او
 چرخ زنانی شده فرمان بر او
 چون حکما جمله ازو چسته مدد
 پس همه شاگرد برهمن بعدد
 شان^(۱) همه شاگرد برهمن پنشان
 برهمن آزاد ز شاگردی شان
 حجت پنجم به بیان شرح کنم
 مدعیان را پنخد چرخ کنم
 دمنه کلیله ز دد و دام سخن
 وانکه هم^(۲) از هند مثالیست کهنه
 گر نه بدی حسن به پروازش آن
 کی شدی آفاق خوش از سازش آن
 گشت چو بوده است بمعنی هنری^(۳)
 پارسی و ترکی و تیزی^(۴) و دری
 وضع وی از هند و زیانهای دگر
 جلوه گر او به بیانهای دگر
 حکمت ازین به چه بود کن همه سو
 سوئ وی آرند حکیمان همه رو
 حجت شش بازی شطرنج شنو
 رنج^(۵) که از سینه برد رنج شنو

(۱) ب : ندارد

(۲) ا : م ندارد

(۳) ع : اتری

(۴) ب و ع : آن که

(۱) ب : تازی

(۲) ع : تازی

او رقم خود که نمود است همه
 آن ز سیاهی هنود است همه
 حجت چارم رقم هندسه بین
 کاھل جهان وضع ندیدند چنین
 عقل همه تخته خاک ار نگرد
 ره بچین تحفه^(۱) حکمت نبرد
 هم یکی صفر که نقشی است تهی
 بین چه رموز است چو حظیش^(۲) دهی
 علم ریاضی که خرد شد خوش^(۳) ازو
 وضع مجسطی شد^(۴) و اقلیدس ازو
 آن همه علم و عددهش زیر و زیر
 زین رقم ار نیست خط صفر شمر
 خاک درین تخته فگنده حکما
 کین رقمش هست کما کان کما^(۵)
 واضح این تخته اسا نام یکی
 بود برهمن که درین نیست شکی
 هند اسا شد چو ازو نام عدد
 هندسه تحقیف^(۶) شد از اهل خرد
 وضع وی از برهمن و نادره بین
 حکمت یوتان شده محتاج بدین

(۱) ب وع : تخته

(۲) ع : چه حظست و جی

(۳) ب وع : حس

(۴) ع : شده

(۵) ا : تحقیق

زهره نباشد دگری را که گهی
 از سر قوت کند این سو نگمی
 از ره دعوی منگر تندی^(۱) شان
 زیرکمی ما نگر و کندی^(۲) شان
 حجت سیوم شنو^(۳) از من بخرد
 کان ز ره عقل قبولست نه رد
 کاین طرف از هر طرف اهل هنر
 در طلب علم و هنر کرده گذر
 لیک بتحصیل حکم یه رشوف
 برهمن^(۴) از هند نشد هیچ طرف
 نیست نهان آنکه سوی هند نگر
 کرد ابو عشر داننده گذر
 او بزمین بود ستاره شمری
 کش ز فلک مثل نیامد دگری
 آمد و ده سال در آموخت سخن
 در حد پانارسی^(۵) آن شهر کهن
 پس فن تنیم بیاموخت^(۶) چنان
 کز حکما برد درین شیوه عنان^(۷)
 هست یقین آنکه درین علم کسی
 نیست چو او تجربه کرددند^(۸) بسی

(۱) ع : تند و (۲) کند و به تصحیح تندی و کندی (۳) ع : نگر
 (۴) ۱ : هرمه (۵) ب : پانارسی (۶) ع : در آموخت
 (۷) ع : عنان (۸) ب : گردیم

ما نتوانیم ازو^(۱) دور شدن
 خود نتواند سیبی نور شدن
 حاصل از انجا که زد این طبع کهن
 در حق^(۲) هند از ره ترجیح سخن
 تا نبود در سخن پنده شکی
 حجت این گفته^(۳) ده آرم نه یکی
 اولش آن شد که درین ملک درون
 علم همه جاست^(۴) ز اندازه فزون
 لیک دگر^(۵) جای ندارند خبر
 زانچه که در هند علوم^(۶) است و هنر^(۷)
 هست دوم آنکه ز هند آدمیان
 جمله بگویند زبانها به بیان
 لیکن از اقصای دگر هیچ کسی
 گفت نیارد سخن هند پسی
 هست خطأ و مغل و ترک و عرب
 در سخن هندی ما^(۸) دوخته لب
 ما پدرستی سخن هر همه را
 زان بخط آریم که راعی رمه را
 این مثل آنست که داریم توان
 تا که بگیریم ذگر ملک روان

(۱) ع : آران

(۲) ع : ده

(۳) ع : گفت

(۴) ا : جانب

(۵) ا : دران

(۶) ب و ع : علم

(۷) ا : نا

(۸) ب : هر

قوم مجسم رقم جسم زده
 برهمنان فی دم ازین قسم زده
 اختریان هفت خدا کرده^(۱) یقین
 هندوی توحید سرا منکر ازین
 عنصریان^(۲) چار خدا برده گمان
 گفته یک هندو و ثابت پیمان
 قوم مشبه سوی تشبیه شده
 هندو ازینهاش بتزیه شده
 خلق دگر نور و ظلم خوانده بدل
 هندو ازینها همه پیوند گسل
 و انچه که معبد برهمن بفرق
 معترف است^(۳) او که نه مثلی است زحق
 سنگ و ستور و خر و خورشید و گیا
 هرچه پرستند باخلاص و ریا
 گفته که مخلوق خدایست ولی
 دیو^(۴) و یا صورت دیو است بله^(۵)
 شان چو پرستنده دیوند همه
 طاعت او را به پریوند^(۶) همه
 معتقدانند بتقلید دران
 کانچه رسیده است بما از پدران

(۱) ع : برده گمان و مضرعه ثانی : گفته یک هندو الخ (۲) ع : ندارد

(۳) ع : است ندارد (۴) ع : دیوی (۵) ۱ : بله (۶) ۱ : هر پیوند

معترف وحدت و هستی و قدم
 قدرت ایجاد همه بعد عدم
 رازق هر پر هنر و بی هنری
 عمر بر و جان ده هر جانوری
 خالق افعال به نیکی و بدی
 حکمت و حکم ش ازل و ابدی
 فاعل اختار و مجازی بعمل
 عالم هر کلی و جزوی ز ازل
 این همه را گشت^(۱) بتحقیق متر
 فی چو بسی طائفه بر کذب مصر
 هندو^(۲) ازان طائفه بسیار نکو
 کش نه گانیست پدادار^(۳) نکو
 سلب^(۴) وجودش سخن دهری خس
 بر همن از هستی او^(۵) رانده نفس
 از ثنویه بدوقی رفتہ سخن
 گفته یکی هندو و منکر نه بکن
 عیسیوبیان روح^(۶) و ولد بسته برو
 هندو ازین جنس نه پیوسته برو

(۱) ب وع : همه گشته (۲) ب وع : ندارد (۳) ا : بلا دار

(۴) ب : ذئبی بدوقی رفتہ و بس و هر دو مصعره مقلوب شده وع : فی ثنوی کش
بدون رفتہ و بس و ب تصحیح : چون ثنوی فی بدون رفتہ و بس و ب وع :
بیت ما بعد ندارد

(۵) ا : خود (۶) ب وع : زوجه و ولد

لیک از ایشان چو نجسته است کسی
 آن همه در پرده بمانده است بسی
 من قدری بر سر این کار شدم
 در دل شان نخرم اسرار شدم
 هرچه باندازه خود رمز^(۱) خرد
 جستم ازان قوم نبود از در رد
 گرچه محالات هم آرند^(۲) یگان
 لیک ازین گم خردان کند تگان
 آنکه شناساست بدان کم^(۳) سخنیش
 کاگهی هست ز راز کهنهش
 جز بالهی که دران عرصه درون
 عقل زیون است و خردمند نگون
 هندوی تنها نه دران ره شده گم
 فلسفه را نیز دران صد شتم
 گد^(۴) گندش علت و معلول رقم
 گله چو او گفته جهانرا بقدم
 هست صد دیگر ازین گونه گزان^(۵)
 هندویی گمه شده انگشت گزان
 نیست هنوز^(۶) ارچه که دیندار چو ما
 هست بسی جای باقرار چو ما

(۱) ا : دامروع : ذهرو تصحیح : دمر (۲) ب وع : آبد

(۳) ا : جو (۴) ب : گر

(۵) ا : گلدران (۶) ب وع : هنردا

نیک بدان^(۱) ور تو ندانی بیقین
 آنچه تمام منت از هرزه^(۲) مبین
 دانکه درین عرصه پوشیده درون
 دانش و معنی است ز اندازه برون
 گچه بحکمت سخن از روم شده
 فلسفه زانجا همه معلوم شده
 لیک نه هند است ازان مایه تهی
 هست درو یکیک از اندیشه بهی^(۳)
 منطق و تنجیم و کلام است درو
 هرچه که جز فقه^(۴) تمام است درو
 فقه چو شد جائزه دین هدا^(۵)
 ناید ازین طائفه زان گونه ندا^(۶)
 علم دگر هرچه ز معقول سخن
 بیشتری هست بر آئین کهن
 برهمی هست که در علم^(۷) و خرد
 دفتر قانون ارسطو بدرد
 و آنچه طبیعی و ریاضیست همه
 هیأت مستقبل و ماقیست همه
 رویی ازان گونه که افگنده برون^(۸)
 برهمتاراست ازان مایه فزون

(۱) ۱ : بیک و بد آن (۲) ۱ : از هر زین (۳) ۱ : تهی
 (۴) ۱ : فقر (۵) ۱ : هدی (۶) ۱ : مدعی و ع : مدا
 (۷) ۱ : علر (۸) ب : ستون

هست دهم آنکه چو تبول گزین
 میوه نباشد بهمه روی زمین
 کاھل شکم ذوق نگیرند دران
 جز همه سهروش و سهتر پسران^(۱)
 خاصه آن نیست برای همه کس
 جز ز بیش قطب فلک پایه و پس

ترجیح اهل هند بر اهل عجم همه
 در زیرک و دانش و دلهای هوشیار
 گشت چو ثابت که بهند است هوا
 نائب جنت ز بسی^(۲) بیگ و نوا
 گرچه ز فردوس فرو تر نهش
 از همه آفاق نکو تر^(۳) نهش
 چونکه بجهت در ریحان زمیش
 هرچه دگر عرصه^(۴) پرهان زمیش
 چون هر اقلیم که چند^(۵) قلمی
 نیست به از دانش و حکمت رقمی
 اول ازین پایه^(۶) سخن تازه کنم
 پس رویی در دگر اندازه کنم

(۱) ب : سران

(۲) ب : پیش

(۳) ع : سران

(۴) ب : هرمه به پرهان

(۵) ب : چند

(۶) ا : نامه

هست^(۱) شش این کاندک اگر پوست دران
 خشک شود بو نزند^(۲) زو بکران
 وین گل ما بعضی اگر خشک شود
 طبله درون نافه از^(۳) مشک شود
 هفتمنش آن کان طرف از میوه تر
 نیست چو امرود و چو انگور دگر
 میکندم^(۴) پاسخ این هر دو کری
 نفر^(۵) و موزی و نباتی ببری
 میوه دگر کم نگری کز^(۶) محلش
 لاجی و کافور و قرنفل بدلش
 هشتمنش آن شد که بسی میوه شان^(۷)
 هست پهنه و سوی^(۸) شان زین نه نشان
 هست نهم آنکه درین کشور خوش
 هست دو تحفه که بود نادره و ش
 میوه بی خسته که نبود بجهان
 برگ که چون میوه بود خورد سهان^(۹)
 موز هان میوه بی خسته نگر
 برگ ز تنبول نگر نایب^(۱۰) خور

(۱) ا : شم وع : شش این کاندک یاد

(۲) ب : و نه زند بو بکران وع : و ترمد بو و تصحیح نزند زو

(۳) ب وع : او (۴) ا : میکندهش وع : میدهدم

(۵) ب وع : نفر^(۶) و پس موز نباتی نمری

(۷) ع : نشان (۸) ب : سویشان این بسان

(۹) ب : جهان وع : این بیست ندارد

(۱۰) ا : ثابت

آنکه بگرماست هان رنجش و پس
 لیک شود کشته ز سرما^(۱) همه کس
 سیوشن آن کین طرف از بیم هوا
 کم طلب مغلس کم مایه نوا
 کش نه بدل پری سیمی گذرد
 گه دیش^(۲) هم بگلیمی گذرد
 هندوئی دهقان بکهن چادری
 شب بچراگاه برد^(۳) با خر کی
 بر لب جو ز آب خنک برهمنان
 غسل کنند آخر شب غوطه زنان
 خود گه گرمای^(۴) نبود شان غم خز
 سایه شاخی پس و از^(۵) کله دو گز
 چارم^(۶) شان کین طرف از سبزه و گل
 هست همه سال بهار و گل و مل
 ف چو خراسان که دو سه هفتنه گلش
 آمد و بگذشت چو سیلی ز پلش
 پنجمش این کان گل شان روی بروی
 رنگ خوش حو چون گل ما بونه^(۷) درو

(۱) ب وع : پرما (۲) ا : داش وع : دیش و به تصحیح : دیش

(۳) ع : بود (۴) ا : خوف د گرمای (۵) ع : با

(۶) ع : چارمش (۷) ع : بابونه

ترجیح ملک هند بعقل از هوای خویش بر روم و بر عراق و خراسان^(۱) و قندهار

هند چو فردوس شد از حجت من
بهر هوایش کنون آم بسخن
ده^(۲) شترم حجت قاطع^(۳) که درو
به ز خراسانست هوا در همه سو
اولش آن شند که درو آدمیان
از دمه سرد نه بینند زیان
شیئ صفت مرد یک توئی قبا
گرم چو شیر است گرشی نیست عبا^(۴)
نی چو خراسان که تن از برف فزون
سرد پیازیست بدہ شقد درون^(۵)
دویست^(۶) آن کاهل خراسان اگر
هر که^(۷) بران سوت ز سرما شده کر
نشنود این گفت و بر این دار جنان^(۸)
طعنہ گرمash زند شعله زنان^(۹)
پاسخ^(۱۰) او ما نه که پیغامبر ما
گفت بدانسانکه بود در خور ما

(۱) ب وع : خراسان بر فبار (۲) ا : در (۳) ا : طالع

(۴) ا : عنا (۵) ا : برون

(۶) ب : دری وع : دریش (۷) ب وع : هرچه ازان

(۸) ا : دار و جان (۹) ع : زیان و ب : این بیت ندارد

(۱۰) ع : پاسخ او دان که و ا : او میان نه که

بس بهمه حال ز خوبی و هی
 هند بهشت است پایبات رهی
 حجت هفتم شنو^(۱) این محکم و بر
 پیش تو آراسته چون^(۲) رشته پدر
 کانچه که در هند مسلمانست بحق
 تا پتش از اثر جانست رمق
 گرچه که بر نسبت فردوس نهان
 با همه لطفیش چو^(۳) زندان است جهان
 لیک بهند است^(۴) نسیمیش دگر
 کاش درون میدهد از جنت^(۵) اثر
 زان سبب^{*} خاص بر اصحاب یقین
 هند توان گفت که خلد^(۶) است هرین
 وان نه نسیمی است ز پاغ ارمی
 بلکه ز اخلاق خلیفه است دمی
 قطب زمان کن کرمشن یافت نما^(۷)
 سبزه مینو ته مینائی سها
 شاه مبارک که جهان از رخ او
 گشت بهشتی چو رخ فرخ او
 او ابدی باد بفضل احدي^(۸)
 عالم ازو گشته بهشت ابدی

(۱) ب وع : نگر (۲) ب : این (۳) ب وع : چه

(۴) ع : هند است و (۵) ع : خلد (۶) ع : خلیفه

(۷) ب وع : نوا (۸) ا : ابدی و درع هر در مصیره مقلوب شده

پین^(۱) چه طرب زای بود این گل و گل
 بهر نشاط تن و آسایش دل
 هند همه سال که گل روی بود
 زین بود و گل همه خشبوی بود
 قی چو ری و روم که گل نیست دران
 جز دو مه ماهی که در آید گذران
 وان همه زان سان^(۲) که گل و لاله شان
 بوی ندارد زیخ و ژاله نشان
 هست ششم حجتم^(۳) کاین هست خبر
 ز احمد مرسل که بتحقیق نگر
 نعمت دنیا که بنا نیست سزا
 از ای گبران است بهشتی عیزا -
 زین سخن از آدم تا نوبت^(۴) دین
 هند بدی بر کفره خلدبرین
 و اینچه که گبر است درین عهد همه
 هم به پیشست^(۵) است و می و شهد همه
 گر همه در محنت و رنج است و چفا
 آنست بپرو نعمت و ذوق^(۶) بوفا
 زانکه بر اهل سقر از بهر صنم
 نعمت و راحت بود اندوه و ستم

(۱) ا و ب : ندارد (۲) ع : ششم حجت
 (۳) ا : نابوت (۴) ۱ : به ندارد
 (۵) ۱ : قری و وفا (۶) ۱ : قری و وفا

وین^(۱) هم از خلق رسیده پیغمبر
 کان طرف آندم که نبی کرده گذر
 در نشد و گفت بامت گروم
 بی تبع خویش بجهت نروم
 باز هم از اهل خرد گشته تعین^(۲)
 کان^(۳) خوشی و عیش دران تازه زمین
 هست اثر غوطه که آدم ز درون
 نعمت فردوس درو داده برون
 توهمند ازین جای برون^(۴) بر نه دگر
 نقل درون^(۵) کش ز پهشتست اثر
 خوش دلی و عیش فزا است چنان
 کان زمی از روح شده دار جنان^(۶)
 آدم از ایوان پهشت و طربش
 کامده بوئی هی و میوه بلپشن^(۷)
 چونکه پهند آمد ازان جای عجب
 داد نسیم فرح و طیب طرب
 عطر پهشتیش^(۸) همه تازه و نو
 لخچه بود بصد طیب گرو^(۹)

(۱) ا : درین همه (۲) ع : یقین

(۳) ع : کان خوشی و عیش درین بود زمین و ا : دران بارد زمین

(۴) ا : برون ندارد (۵) ا : برون (۶) ع : و از جنان

(۷) ب وع : لش (۸) ب وع : پهشت (۹) ب وع : گرو

بعد دو سه روز دران نو سفرش
 چاشت نشد جز بعد شام درش
 نعمت فردوس که^(۱) بودش بشکم
 از شکمش گشت دران ناحیه کم
 آنچه فرو ریخت ازو گشت تل
 راست چو بر رفته^(۲) بیالا جبلی
 غوطه صحرای دمشق است هان
 هر همه دانندش ازان عهد و زمان
 گوچه که آن نعمت فردوس پادش
 در زمیع هند نشاند^(۳) نشادش
 برد گان کانست مگر خلد دگر
 بد بود اینجا ز چنان مایه اثر
 گر نه^(۴) بهشت است همه هند چرا
 در حدش آن پار^(۵) نیفتاد روا
 حجت پنجم شنو کین کز همه کس
 نزد همه خلق رسیده است نفس
 کز^(۶) خوشی و عیش و هواهای گزین^(۷)
 شهر دمشق است بهشتی بزمین^(۸)
 گفت خرد پیشه که کرده نگهش
 خلد^(۹) هان یا ز برو یا به تهش

(۱) گروب : بودی (۲) ا : رفت

(۳) ا و ب : نشانه شد و ع : نشاند و نشادش (۴) ا : به

(۵) ا : پاره (۶) ا : کان (۷) ا : موهاها گزین

(۸) ب : زمین (۹) ع : خلد ازان پاره برو تا پهش

بود^(۱) همین جا چو ز فردوس اثری
 جانب دیگر نه فتادش گذری
 حجتم اینست سیوم گر بشک^(۲)
 کامدن مار^(۳) ز باع فلکی
 بود بهمراهی طاووس^(۴) و صنی
 قصه چنین گفت فقیده حنفی
 لیک جز از هند دگر یافت محل
 زانکه همه نیش زدن داشت عمل
 گر وطن از هند شدی حاصل او
 باز بفردوس شدی منزل او
 چون همه آزرن جا بود فتش
 درخور آن شد بزمی وطنش
 هند که صد راحت جان زاد درو
 مار زیان کار نیفتاد درو
 مار بسی هست گر اینجا بزمی
 مار^(۵) همان می طلبید پنه نه این
 حجت چارم مگر اینست که چون
 زد قدم آدم ز خد هند برون
 بود دلش از هی حوا بهوا
 درد جدانیش نمی یافت دوا

(۱) ب : این و بیت ما بعد ندارد ۱ : پکشی

(۲) ۱ : باز

(۳) ب و ع : طاروس صنی

(۴) ب : ناد و ع : باز و تصحیح : مار

گرسی و سردی خراسان و عرب
 و آن به ری^(۱) و چین عذایست عجب
 او^(۲) شده پرورده بفردوس درون
 چونش بدی طاقت این انده^(۳) چون
 گشت محقق بپنین وصف متین^(۴)
 کین همه^(۵) هند است چو فردوس^(۶) مهین
 هند^(۷) چو از خلد نشان بود درو
 ز امر خداش^(۸) قدم آسود درو
 ورنه بدان نازکی از جای دگر
 آمدی از رنج فتادی بضرر
 حتی دیگر که ز طاووس کشم
 مرغ خرد را بزمین بوس کشم
 گرنده بہشت است^(۹) همین هند چرا
 از بیه طاووس جنان گشت سرا^(۱۰)
 هست چو این طایر فردوسی اگر
 بوی ازان باع بدی جای دگر
 لابد ازین جای بدان جای شدی
 وز بیه رفتن همه تن پای شدی

(۱) ا و ب و ع : و آن ری (۲) ا : زد (۳) ا : دیده و خون

(۴) ب : مین و ع : مهین (۵) ب : حد (۶) ا : بفردوس

(۷) ب : ندارد و بیت ما بعد نز (۸) ع : خدای قلم

(۹) ا : است ندارد (۱۰) ب و ع : هرا

ابات ملک هند بحجه که جنت است
بحجه همه بقاعدۀ عقلی استوار

کشور هند است بهشتی بزمین
بحجه اینک برخ صفحه بین
بحجه ثابت چو دران نیست شکی
هفت بگویم بدروستی نه یکی
اولش اینست که آدم^(۱) بجهان
چون ز عصی^(۲) خستگی یافت چنان
دانه گندم که شدش تخم گنه
بین که چسان تخم^(۳) گنه بست بند^(۴)
زخم عصی^(۵) خورد پدانسان ز کمین^(۶)
کز فلك افتاد پسختی بزمین^(۷)
عصیت حق داشت همی چون نگهش
خاره کهسار شد اطلس بهش
آمدن از خلد پهندش بد ازان^(۸)
کان گل جنت که زدش پاد خزان
گر بخراسان و عرب یا ری و چین
یک نفسی بهره گرفتی بزمین

(۱) آرم (۲) ب : چون عصی

(۳) ع : تخم گه گشت سه و ۱ : نفس گه کشت گه (۴) ب و ع : حما

(۵) ۱ : که کین (۶) ب : پسختی ذمین (۷) ۱ : بر ران

گشت کمال و هنر من چو عیان
 سودم ازان نبود و زینم نه زیان
 هست عزیمت چو درین سحروری
 کنز بیش هندم بود این جلوه گری
 کش کنم از حجت خالی ز خطای
 به ز عراقین و خراسان و خطای
 مدعی گر زند این طعنه مرا
 کنز بیش هند این همه ترجیح چرا
 دو سبیم باعث این کار شده
 کان دو سبب حجت گفتار شده
 آنست یک کین زمی^(۱) از دور ز من
 هست مرا مولد و ماوی^(۲) و وطن
 وین ز رسول آمده کای^(۳) زمرة دین
 حب وطن هست ز ایمان به یقین
 من حد خود کردم ازین روی علم
 گر وطنی هست ترا گوئی توهم
 دو مش آن کین^(۴) زمی از قطب زمان
 هست چو راجح ز همه ملک جهان
 گرچه که ترجیح بر راجح^(۵) نه روا
 از پیش تاکید شد این پانگ و نوا
 معذرت خود همه دادم چو بروون
 هان نگر اکتون روش سحر و فسون

(۱) ب وع : زمین (۲) ب وع : ملأا (۳) ح : دور زمرة

(۴) ۱ : کین ندارد وع : زمین (۵) ع : مرچیح

حکمت و دانائی و برهان^(۱) و هنر
 و انجه که در هند معانیست دگر
 و آمدن^(۲) پیل تلگی بر شه
 کشتن هر پال زحل وش بگنه
 گوم ازان سان به بلندی و بیهی
 کین ورق از هفت فلک کم نه نهی
 طرفه طریقیست درین نظم چو در
 بحر مخالف ز جواهر شده پر
 وزن نود بیت جو جنات شنده
 بیشتر ک^(۳) قافیه اعتنات^(۴) شده
 نه بهمن خانه ز اعتنات^(۵) هنر
 بلکه کتابم همه^(۶) زین سگه پیر
 گرم درین عرصه که پوید جز من
 قصه درین وزن که گوید جز من
 کره بصرحا بدواند همه کس
 در لرو^(۷) رخنه نتواند همه کس
 هم^(۸) ز خود این بحر نو انگیخته ام
 هم ز دل خود گهرش ریخته ام
 متصف^(۹) داننده پتحسین کشداش
 حاسد پر کینه^(۱۰) بنفرین کشداش

(۱) ۱ : عل (۲) ۱ : وان (۳) ۱ : بیشتری (۴) ع : اعتنات
 (۵) ع : اعتنات (۶) ع : هم ازین سگه بزر و ب : همه زین سگه بزر
 (۷) ع : در لرو در رخنه (۸) ع : ندارد
 (۹) ب : مصحف و داننده (۱۰) ع : بد کینه

نکته فشانم چو دلم کرده مدد
 همچو عطایی زحل الفون ز عدد
 چون زحل آرم^(۱) بچین سحر فرو
 عرضه^(۲) کنم دولت اسلام برو
 خود پشجب ز چین سحر روان^(۲)
 خیزد ازو پانگ شهادت بزبان
 طعنه زند روم و خراسان و ختن
 کین زمین از وصف نیرزد^(۳) بسخن
 لیک چو من جادوی این ناحیم
 هست ازان^(۴) گونه بخاطر نیتم
 کایزد بخشندۀ گرم مایه دهد
 کلک منش در صفت این پایه دهد
 کش ز بلندی نگذارم بزمین
 هم فلکش سازم و هم خلابرین
 آنجه ستوده^(۵) است ستایش چه دران
 خوب^(۶) چه بحتاج بگلگونه گران
 لیک ستودن^(۷) هنر آنجا که کس
 ارغنون از نعمه کند پانگ جرس

(۱) ۱ : آرد بچین سر (۲) ۱ : عرض (۳) ب وع : دران

(۴) ۱ : بر آرد سجن وع : صفر نیرزد بسخن (۵) ع : بران

(۶) ۱ : سور است چه ستایش (۷) ب وع : کور (۸) ع : ستود هنر

رخی سویم نه و در تا پگاه حیرتم بفگن^(۱)
 ازان پیشم^(۲) که زیر خاک مهره رایگان گردد
 وصال اهل هوس جویند خسرو را پس این دولت
 که او در کوئی تو بدنام و خلقی بدگان گردد
 کجا گردد بکام من فلک کان مه رسد زینسو
 وگر گردد جز از فرمان شاه کامران گردد
 خلیفه قطب دنیا کلهان روزی صد ساله
 دهد^(۳) آینده خلقی را اگر جودش خان گردد

بین سپهر هفتمن کایوانش^(۴) با کیوانست جفت
 معنی از حرفش تو گوئی کز زحل بر جیس^(۵) زاد
 هست سپهری که سیوم شد ز زیر
 هفتم ازان جا که قبر کرده مقر
 این^(۶) نموداری که ازان ساخته ام
 من پگان دوم آن ساخته ام^(۷)
 نسبتش^(۸) ارچه ز زحل گفته سخن
 سعد شده زین نسب آن خس که هن
 کوکب هند است زحل چون ز ازل
 من صفت هند گرفتم ز زحل

(۱) ا وع : مفگن (۲) ا وع : مشتم (۳) ع : دهنه

(۴) کایوانست جفت (۵) ا : بر جش (۶) ع : این که نموداری

(۷) ع : افراخته ام (۸) ع : سبلش و تصحیح : سنتش

یا ای غزلخوان و بنگر محل را
 چو دیدی محل خوش مهل^(۱) خوش غزل را
 بلختی که چون تا پشتری بر آری
 در آن استواری^(۲) فتد بیقراری

غزل

سپهر هشتمین کاخجا بسی برج روان گردد
 بهر برجی خیالی ده^(۳) که خورشید و مه آن گردد
 چه شکاست آن ز بهر کشتن خلقی بنامیزد
 که گه^(۴) در دیده بناید گه از شوختی نهان گردد
 ز حسن خود چه در سر میکنی باد ای نهال گل^(۵)
 نهال نیم خیزش باش تا سرو جوان^(۶) گردد
 که گرد آرد ز شادی جان گمره را دران ساعت
 که جان گرد خیال او خیالش گرد جان گردد
 نیاید^(۷) کوه جور از وی گران لیکن^(۸) گران جوری
 که در پیشش نیارم دم زدن کش دل گران گردد
 مگو کن دیدنم^(۹) مگری که رسما می کنی ما را
 چه سازم حیله چون بیخواست چشم من روان گردد

(۱) ب وع : بر آرد (۲) ۱ : استواران (۳) ع : دان

(۴) ۱ : کر (۵) ۱ : خنک وع : درخت گل (۶) ع : روان

(۷) ع : باید (۸) ع : لیک ایچنین (۹) ۱ : دیده نم

بخارا^(۱) و خوارزم گفتند باهم
 که از ماست انوار علمی بعالی
 قضا کرد پیدا ز دهلی ضیائی^(۲)
 که دین راست از نور علمش^(۳) بهائی
 بنزد علومش که حق راست^(۴) محمل
 چو^(۵) تقویم کهنه است^(۶) تقویم اول
 مدام این ضیا را دهد حق تبارک
 فروغ از دعائی خلیفه مبارک
 جهان پادشاه قطب دنیا پشاوهی
 ثباتش^(۷) بتائید و عون^(۸) الهی
 یا ساق آن برج می‌کن روانه
 که روشن کند چون دوشش برج خانه
 که زان می‌پدانسانکه من مست گشتم
 ثوابت فرو غلطد از چرخ هشتم
 یا مطروب^(۹) آن ساز را در بر آور
 که دارد هلال و شهاب سخنور
 روان کن بر آن گونه دست چو برقت^(۱۰)
 که زهره ژربا پیا شد^(۱۱) بفرقت

(۱) ب : این و سه بیت ما بعد تدارد

(۲) ع : علمی کتابی

(۳) ع : خواست بعل

(۴) ا : چه

(۵) ع : نشته

(۶) ا : مطریا ساز

(۷) ع : برفت

(۸) ع : دعوی

(۹) ع : فشارند

بختدید ازین سین^(۱) خسا بلاعی
 که قآن چه باشد یکی باانگ^(۲) زاغی
 سراسر^(۳) خطائی تو کن کن نگاهی
 خطائی خلامی کنی همچو شاهی
 خراسان و ترمذ نمودند دعوی
 که مائیم مانند دهلی بمعنی
 ز جیحون یکی موج تر^(۴) بر کران زد
 بتندی روان هر دو را بر دهان زد
 بلا فید^(۵) تبریز پیش سپاهان
 که من همچو دهلی شدم جای شاهان
 خوش^(۶) زد لکد کای خر پایگاهی
 بتحت تو خربندگار است شاهی
 فلک گفت هرچه از زمین کشور آمد
 ازان جمله هندوستان برتر^(۷) آمد
 که قطب است بر تخت این ملک ثابت
 کزو استوار است تخت ثوابت
 بر ایلات این سنه پادشاهی
 دو قطب فلک نیز داده گواهی

(۱) ع : حرف خدنان بلاعی (۲) ع : نقش

(۳) ع : ندارد (۴) ا : بربر و ع : زد بر (۵) ب و ع : بازید

(۶) ع : خرد و ا : خر ندارد (۷) ع : بر مر

نگویم که در درزش آزرده شد مو^(۱)

که^(۲) اندیشه در وی شد آزرده پهلو

در^(۳) ایوان هم آراسته از درونش

که بیستون و هزاران ستونش

چو شد بیشتر سرفراز این عمارت

بمدحش بلاد آمد اندر عبارت^(۴)

چو دار الخلافه است^(۵) بنیاد دهلی

سری^(۶) کرد هر کشور از پاد دهلی

مگر گفت بغداد با هر که باید

که دار الخلافه بدھلی نشاید

قدر گفت تیغت چه را تم روای رد^(۷)

که از تیغ دجله دو نیمی توهم خود

زمصر آمد این نکته^(۸) در گوش سامع

که مانند دهلی منم مصر جامع

دوان^(۹) بهر چشم بدان بی دلیلش

کشید آسان در بنا گوش نیلش^(۱۰)

خطا^(۱۱) گفت با چین که قا آن ما را

سری^(۱۲) با شاهنشاه هند است یارا

(۱) ا : سو (۲) ۱ : که ز اندیشه

(۳) ب : این و دو بیت ما بعد ندارد و ع : آواست راز برونش

(۴) ۱ : عبارت (۵) ع : دار الخلافه د (۶) ع : بری کرد کشور د آباد دعل

(۷) ۱ : دایم زدی زد (۸) ب و ع : لنمه (۹) ا ب و ع : روان

(۱۰) ب : این و چهار بیت ما بعد ندارد (۱۱) ع : بری و لفظ آخر : با را

ندارد زر و تقره بهر خورش کس
 چو از بهر زیبی و نظاره پس
 کل^(۱) و سنگ و خشتی که خوار است هرجا
 گه کار بین چون بکار است هر جا
 زر و در که در درج و دیگیست مانده
 نگر^(۲) کز کیان مرده ریگیست مانده
 حصار^(۳) آمد از قسم سوی امیران
 دران در نشستند فرمان پذیران
 همیرفت در معز هر گل زلای
 بدانسانکه در ساده^(۴) پر خیالی
 بنا کز هنرها بصیرا نهاده
 چو رازی که باشد بدلهاش ساده
 گرفته ز گل خشت پخته قوامی
 زهی پخته کش استقامت ز خامی
 گل اندر ته سنگ چون گم نشانان
 بخوب مانده سهلی میان گرانان^(۵)
 فرو رفت بنیاد و بر رفت کنگر
 چو مکرم^(۶) وجود و خسیس از تکبر
 نگر^(۷) گرد فیروزه و زر گرفتش
 مگر برج^(۸) بیروزه در بر گرفتش^(۹)

(۱) ب و ع : ندارد (۲) ع : مگر (۳) ب : این و چهار بیت ما بعد ندارد
 (۴) ۱ : سایه بر (۵) ۱ : گرامان (۶) ۱ : پو گرد جرد
 (۷) ب : ندارد (۸) ع : که این چرخ

پس از چند گه در حصار و در ایوان
 بفرومد بردن عارت بکیوان
 شد^(۱) آغاز کار اندرين دو مسافت
 به بیت الله آنگه به بیت الخلافت
 بنا یافت در صحن مسجد مناره
 ز عزت سخن با گهر گفت خاره
 نمودند باز اهل بنیاد کوشش
 که سنگین بر آرند بنیاد و پوشش
 رخ سنگ ازان گونه کردند^(۲) روشن
 که صورت نما گشت خارا چو آهن
 ز^(۳) خارا شد آئینه آشکارا
 عجب باشد آئینه کردن ز خارا
 چو سرخی سنگ اندر و پاید^(۴) جو شد
 سید سنگ کعبه ازان سرخو شد
 توانستی از لعل و یاقوت کردن
 نه بد مصلحت دزد را قوت کردن
 ورش از زر و نقره پیوند بودی^(۵)
 بایوان شداد مانند بودی^(۶)
 چو بینی بسی سنگ بهتر ز گوهر
 که این پرده پوشست و آن فتنه گستر

(۱) ب : این و در بیت ما بعد ندارد (۲) ب : گردید
 (۲) ب : این و بیت ما بعد ندارد (۳) ع : ناجهر (۴) ر (۶) ب و ع : گردید

بر آنکس که چشم شاهنشاه دین شد
 اگر خود شهالیست ز اهل یمین شد
 چو زینسان شه آمد در ایوان دولت
 ز پیشانیش تازه شد جان^(۱) دولت
 هم^(۲) از دولت آن خانه مژده شنو شد
 که امروز دولت درین خانه نو شد
 دم خلقش آنجا که بکشود نافه
 از انجا شدش عزم دار الخلافه
 بر آمد^(۳) بر اشهب چو بر برج نیز
 دم نای زن^(۴) زهره را شد محیر
 پیاده پوکب سران موکب
 روان^(۵) چون به پیرامن مه کواكب
 در انبوهی تیغ و جولان تومن
 چو لعب صبا در چمنهای سوسن
 خلیفه^(۶) که ملک جهان را سکون شد
 بدینسان بدار الخلافه درون شد
 به برج شرف شد مه با کمالش
 شد آراسته قصر شده^(۷) از جمالش
 دعا کرد بخشن در ایوان و درگد
 بصدق و صفا خلد الله ملکه

(۱) دوی

(۲) ب : ندارد و ای : مرد سیو شد

(۳) ب وع : ندارد

(۴) ای : زر

(۵) ب وع : دران

(۶) ع : ملک

(۷) ب : این و بیت ما بعد ندارد

شد^(۱) از جامه لعل دیوار کهگل
 چو در جيّه صاحبی شخص جاھل^(۲)
 هفته زمین زیر زریفت و دیبا^(۳)
 چو روز عروسی عروسان زیبا^(۴)
 چو شهری بجلوه بدینسان بر آمد
 جهان شاه در دار ملک اندر آمد
 هر^(۵) سوی قربان صد افزون فتاده
 جگر پسته کل هر کجا خون فتاده
 هر^(۶) کوچه ز انبوهی^(۷) اسپ و مردم
 نفس کرده هنچار پرون شدن گم
 در انبوه^(۸) که هر سینه پر سینه میزد
 گدا با سینه^(۹) میر سر سینه میزد
 زن و مرد هر سو بنتاره حاضر
 بصد آرزو در رخ شاه ناظر
 دل خلق شاد^(۱۰) از رخ شاه دیدن
 یکی در دعا دیگری کرد نمیدن
 بسى^(۱۱) خط کاین که شد چاک هر سو
 بسى نامهای گنه پاک هر سو

(۱) ب وع : نه جامه (۲) ب وع : باطل (۳) ۱ : در پور زیبا

(۴) ۱ : دیبا (۵) ب : ندارد (۶) ع : ندارد و به تصحیح اشاره شده

(۷) ۱ : انبوه (۸) ع : آئین (۹) ۱ : بین و سرینجه

(۱۰) ب : وع : هم از (۱۱) ب : این و بیت ما بعد ندارد

سنان شعله را که بر نیزه کرده
 فروزانتر ارچه ز^(۱) ابر آب خورده
 ضوه^(۲) دوریاش آنچنان گشته سرکش^(۳)
 اسد خورده زو سهم چون شیر زاتش
 نوازن^(۴) جرسهای پیلان بزاری
 چو نالیدن جره باز شکاری
 نموده نمودار کوس از نمونه
 بلغلغل مسین^(۵) گندی باز گونه
 کوشک بر دمامه شده کش خرامی
 بیازی^(۶) و چربک گری^(۷) پیش خامی
 بهر^(۸) سو زده قبه بر شادمانی
 علی رغم نه قبة آسمانی
 سر^(۹) قیها با فلک باز خورده
 ز رفت سر آسمان باز کرده
 نوازن^(۱۰) ز هر جنس مزمار هر سان
 بر آورد هر کس نوای دگر سان
 بدیوارها جامه کز زر کشاده
 تو گوئی شاعریست کز خور فتاده

(۱) ع : چه ابواب خورده (۲) ع : سر (۳) ع : ترکش

(۴) ۱ : نوازان (۵) ع : سر گندی باز گونه (۶) ع : بیازی چربک

(۷) ع : گری و ۱ : گری (۸) ع : ذ هرسوی ده قبة شادمانی

(۹) ب : این و بیت ما بعد ندارد (۱۰) ع : ترازان ذ جنس و مرمر هراسان

شراره که از سنگ می‌جست در رو
 ستاره همی‌زاد گرم از مه نو
 دل هر کسی سوی خانه پریده
 تن اینجا و دلها بخانه رسیده
 همه^(۱) خلق مشتاق روحی عزیزان
 سوی خانه مایل چو زهره بیزان
 چو در نیم ره آمد اعلام انور
 پدرگاه پیوست^(۲) خان مفخر
 زر اشان خلیفه چو خور پامدادان
 ز انعام^(۳) واجب شده خلق شادان
 برین گونه تا تلهت^(۴) افتاد منزل
 کمریست در بندگی بخت مقبل
 دگر روز چون شاه^(۵) انجم بر آمد
 در ایوان گئی نما اندر آمد
 ز تلهت^(۶) علمهای شه زرفشان شد
 بدولت سوی قصر دولت روان شد
 علم باز سر زد درازا و پهنا
 بسان الفهای انا فتحنا
 بفرق^(۷) جهان شاه چتر مرصح
 فلک را ز انوار کرده ملمع

(۱) ع : این و بیت ما بعد ندارد و به تصحیح اضافه شد

(۲) ۱ : پیوسته ع : بالنعم (۳) ۱ : اندیت و ب : ندارد

(۴) ۱ : انهم خور (۵) ب : ندارد (۶) ب : این و پنج بیت ما بعد ندارد

سبک سیر شد زان یا بان و گاشن
 چو مه ز انجمن سوئ خورشید روشن
 هنوز اندران کارگه بود لشکر
 بکار تلنگی^(۱) پلنگان صقدر
 که در وقت فرخ ز شهر مبارک
 سبک سیر شد سایه حق تبارک
 سوئ برج دولت در آخر جمادا^(۲)
 روان شد بدولت که پایته پادا^(۳)
 بالور^(۴) بود اولین منزل شد
 دران منزل دولت آسود یک مه
 ازانجای منزل بمنزل روان شد
 ز ماه و ستاره زمین آسما شد
 زمین شتر گربه چون عقل^(۵) خامان
 رهی لور^(۶) و لر چون دل ناتمامان
 همیرفت دریای قلب مظفر
 چو سیلی که نندیشد از لور و از لر
 گهی زیر پا تیغ که کارد می شد
 گه از کوب هم سنگها^(۷) آرد می شد

(۱) ع : تلنگان تلنگی (۲) ۱ : جادی (۳) ۱ : بادی (۴) ب وع : ندارد

(۵) ۱ : نعل چانان و ن : نعل خامان و نعل خامان و ب : این و بیت ما بعد ندارد

(۶) ع : کو روچ (۷) ۱ : ه سگ هم

ازان چتر نو داده شد رای شادان
 بر آمد بala و بس بر کشادان
 زهی رای کز پندگی پا یی
 هان چتر ره^(۱) کرده ره کرد بر وی
 مطیعی که اسلام را سر در آرد
 نه کز^(۲) چتر از آسمان سر بر آرد
 زحل گر^(۳) به پیچد سر از حکم دینی
 ز شمشیر پهرا میش سر نه یعنی
 جهان تا بود باد دین محمد^ص
 خلافت درو قطب دین را مؤید

 با فتح بازگشتن خان سوی تخت گاه
 زین سوی^(۴) سوی تخت به آهنگ تاجدار
 همه کار چون در ارنگل بر آمد
 برجعت سپه را ظفر رهبر آمد
 پغیروزی^(۵) و نصرت الله تبارک
 روان شد عالم سوی شهر مبارک
 چو بر خان کرم بود شاه جهانرا
 طلب پیش ازان شد بدربگاه خانرا

(۱) ع : ره کرده ره گیر

(۲) ع : کو

(۳) ع : زین سوی تخت

(۴) ع : پغیروزی نصرت الله بارک و ب : این و چهار بیت ما بعد ندارد

که تعظیم ظل خدای جهان را
 چو خورشید خدمت کند سایبان را
 چو از مهر اول بمانده است پرتو
 ازین سایه حق شود چتر او نو^(۱)
 هان کرد^(۲) رای خردمند دانا
 که عاجز نگردد ز حکم توانا
 فرستاد آن چتر و اعلام عالی
 که بود او بدان بر حد خویش والی
 چو بیرون رسید آن مرتب مرتب
 برسم ادب گفت خان مؤدب
 که سوی علمهای داخل شتاپد
 که از سایبان پرتو مهر یابد
 سر چتر و آن دورباش و نشانه
 سوی سایبان شد نگون عاجزانه
 چو آئین خدمت بجا آمد آنسو
 سپردند اسباب هندو پهندو
 رسولان^(۳) رای آن همه ساز خود را
 سوی رای بردند اعزاز^(۴) خود را
 سوی سایبان سود چون بر زمین سر
 هن از چتر خود گشت آن رای سرور

(۱) ۱ : او تو
 (۲) ع : گر تو داری و ۱ : گرداری

(۳) ب : این و سه بیت ما بعد ندارد
 (۴) ع : غر ابد را

بر آمد ببالای حصن ارنگل
 سوئی سایبان خاک پوسید اول
 پس آورد خدمت سوئی خان غازی
 حسن را ز محمود بود این ایازی
 چنین تا سه روز از هی قطب دین را
 سوئی سایبان بوسه می‌زد زمین را
 پس^(۱) آنگاه پیش سپهدار^(۲) ترسان
 دگر باوه عرض غرض کرد ازینسان
 که دارم بترتیب جیش^(۳) و موآکب
 ز سلطان مرحوم چتر^(۴) و مراتب
 چه فرمانست آنرا بسر کرده آرم
 پائین^(۵) خود یا بسر کرده دارم
 بفرمود خان کان مراتب که داری
 عطائیست از حضرت کاسگاری
 چو از شاه مرحوم بود این نوازش
 چرا خواهد این شاه بخششنه^(۶) بازش
 و لی کرده باید ادب را رعایت
 بیاید فرستادن^(۷) آن چتر و رایت

(۱) ب : این و درازده بیت ما بعد ندارد (۲) ا : سپهار

(۳) ع : جیش هرآک و تصحیح : موآکب (۴) ع : هش مراتب

(۵) غ : پائین و با خود و تصحیح : یا خود و اوع در در مصخره : دارم

(۶) ع : غشید (۷) ا : فرستاد

به بخشایش و بخش^(۱) امید پستم
 که بارم باندازه باشد که هستم
 چو^(۲) بر پسته ذمه پادشاهم
 سزد گر هان ذمه گردد^(۳) پناهم
 چو پشنید خان این پیام از رسولان
 ندید اندرین مایه بو الفضولان
 دمی زد بر ایشان بصد دلنوازی
 که جان داروی شد دران جان گذاری
 پس از اعتقادی که بودش ز درگه
 که از رای دستور خود نگذرد شد
 ولایت که پکشاد ازان تیره^(۴) کیشان
 همه باز فرمود یک یک بر ایشان
 مگر بدرکوب^(۵) آسمان وش حصاری
 که خان را بدرکوب^(۶) او بود کاری
 خراجی^(۷) که بد شصت لکه اچهو زر
 بیخشید و چل هشت لکه شد مقرر
 چو بر رای رفت این نوازنده کیها
 بجان نوشده^(۸) زین نوا زندگیها

(۱) ۱ : بخشش (۲) ب وع : ندارد (۳) ۱ : گرد

(۴) ۱ : بر (۵) ب : بدره کوت وع : بدرکوت

(۶) ع : بدرکوت آن (۷) ب : ندارد (۸) ۱ : کوسدش

ز رسی که رفت است چرخ روانرا
وجود از پیش ترک شد هندوانرا
که ترکست غالب بر ایشان چو کوشید
که هم گیرد و هم خرد هم فروشد
چو هندو است پنده^(۱) پهرسانکه باشد
کسی زور بر پنده خود نپاشد
خدا آن نوازنده را زنده دارد
که بر پنده^(۲) خود را نوازنده دارد
نشاید دران بز^(۳) نظر تیز کردن
که پروردنش هست از هر خوردن
یک کز نظر تیز کردن بیبرد
کسی خنجر تیز برش چه گیرد
خورد^(۴) کشته دمهای قصاب هردم
چو زنده خورد دم برو هردم ارحم
من دوزخی گوئی آتش نظیرم
که هم زنده گردم بدم هم بیبرم
دی داد باید که زان زنده گردم
نه آن دم که از وی فروزنده گردم
نوازش^(۵) بود شرط تا^۶ زنده مانم
که تا زنده مانم نه تازنده مانم

(۱) هندو : ۱. پندت خود توانده
 (۲) ع : بد
 (۳) ب و ع : ندارد و ب : بیت ما بعد نیز
 (۴) ب : ندارد

بهر دید^(۱) شاهیست رسته گیاهی
 منم نیز ازان سان یکی برگ کاهی
 چو بر کهکشان پایگاه است شله را
 ازین خس چه افزایش آن پایگه را
 گرم کده کشی حکم باشد ز درگه
 بر^(۲) آخر کن گردن خود کشم که
 وزانجا بوم نیز ازانسان که دام
 دران پایگاه وجه کاهی رسانم
 مبین تیزی خار و سخنی خارا
 که با نعل رخشش ندارند یارا^(۳)
 خس ار چند سالار^(۴) خاشاک گردد
 یک شعله خاکستر و خاک گردد
 ازین^(۵) به مدان نسبت ترک و هندو
 که ترکست چون شیر و هندو چو آهو
 کند گرچه آهو بر آهو^(۶) دلیری
 چه دل باشدش چون کند شیر شیری
 بهیکل نه پیلی است کم از هزیری
 که پیش هزیرش نیابند^(۷) جیری

(۱) ع : درو تصحیح : ده

(۲) ۱ : بر آخر که گردن خرد و ع : باخر گه کاه گردن کشم گه

(۳) ۱ : ہارا (۴) ع : بالای (۵) ب : این و پنج بیت ما بعد ندارد

(۶) ع : آهور (۷) ع : باشد نه صبری

پس آنگه نمود از سر زیردستی
 نیازی بیاداش حضرت پرسنی
 که پنشست در ذمه چون ارتقاهم^(۱)
 خراجی بتکلیف ما لایطاقم
 نهایم^(۲) ارچه ما درخوره مهریانی
 که بر دوزخی تیغ به یا زبانی
 ستوری که ده پله طاقت ندارد
 برو بیست^(۳) سنجند کی طاقت آرد
 من از گنج خود گرچه ریزم نثاری^(۴)
 پگنجینه شده چه^(۵) باشد عباری
 ز^(۶) من چون کشیدند چندین ولايت
 کی آن خواسته^(۷) یابد از من کفايت
 چو در کشت دهقانست یک خرم من جو
 دو جویند جو جو شود در دوا دو
 ازین بیش دارد محیط آبروئی^(۸)
 که محتاج باشد بهر آب جوئی
 درین^(۹) چشمde یک قطره شد مایه پر
 دران بصر هر قطره آب شد در

(۱) ب : ارتقاهم

(۲) ع : نیم و ب : این بیت ندارد

(۳) ۱ : بیست

(۴) ب : بیاری

(۵) ع : باشد فباری

(۶) ب و ع : این و بیت ما بعد ندارد

(۷) ۱ : خواست

(۸) ۱ : محیطات و روی

(۹) ب : این و پنج بیت ما بعد ندارد

چو این کارها خاست^(۱) یک یک بخوبی
 نیت فرض شد بر^(۲) امور وجویی
 سوی رای دادند دیگر^(۳) پیامی
 که قسمت^(۴) بباید چو بود انتقامی
 ز اقطاع خود پنج موضع بما ده
 کلی از هماری بباد صبا ده
 بدرکوب^(۵) و کیلاس وانگه بسودن
 بس الور و کویر بین جای بودن
 صد از ژنده پیلان عقربت بالا
 الف اسب و ده طبله لولوی لاله
 دگر شست لک خدمتی اچهو زر
 بمشرق ز دینار مغرب گرانتر
 متاعی^(۶) دگر لایق پادشاهی
 که باشد عجیبات صنع الهی
 فرمستد بدرگاه هر سال بی کم
 زمین بر خود آنگاه داند مسلم
 پذیرفت رای آن تمام از دل و جان
 بین خط نوشته و قوی کرد پیمان

(۱) ب وع : خواست (۲) ب وع : در (۳) ب : آنکه

(۴) ب وع : قسم (۵) ب وع : این و بیت ما بعد ندارد

(۶) ب وع : ندارد و درع به تصحیح اشاره شده

که از هر طاعت گروگان فرستد
 گروگان^(۱) ز ملک خود ارکان فرستد
 بسیتها^(۲) دویدند بر رای یکسر
 که گرده سرت^(۳) هست از حکم مگذر
 گروگان روان کن ز فرزند^(۴) و خویشان
 چو خواهی که جمعت نگردد پریشان
 روان کرد رای اندران مهر جوی
 بسی خون خوش از هیچ سرخرقی
 چو^(۵) آمد گروگان مهین و گزیده
 دم گنج زد اژدها بر گزیده
 که از خون خود مشک^(۶) باید سرشتن
 وزان مایه خط و ثیقت نوشت
 که زانها که دارم از هر جنس بیرون
 سپردم^(۷) بسایه کشان هایون
 اگر هست دیگر نهانی و پیدا
 گنه کار باشم چو گردد هویدا
 رسید این خط عهد نیز از ازنگل
 بلدر^(۸) مهادیو کرده مسجل

(۱) ۱ : گروگان خود از کار فرمان (۲) ب : این و بیت ما بعد ندارد

(۳) ۱ : در سرت نیست (۴) ع : پیوند

(۵) ب : این و چهار بیت ما بعد ندارد (۶) ع : یک باید گذشته

(۷) ۱ : بیرون که سایه بان هایون (۸) ع : مهر

که مانده است اگر کاه بزگی که داند
 شود سوخته هر که سوگند راند
 پسونی کرم کرد باید رعایت
 که دانا^(۱) نجوید بهر کار غایت
 ز نخلی که بتوان همه میوه چیلن
 یکی جای^(۲) از مانده نتوان بریدن
 چو مرغی همه وقت ده بیضه زاید
 گهی گر نه افتاد بسم نشاید
 چو می داد شیشه همه بی^(۳) گستن
 گر آلایشی ماند نتوان شکستن
 دل خان والا بدین خوش بیانی
 نمود اندکی میل در مهریانی
 و لی^(۴) کردنی بود چون کار درگه
 نداد آن دم گمزهان را بخودره^(۵)
 ز سوگند آتش بگشت^(۶) ارچه رایش
 هنوز آتشی بود برهم ز رایش^(۷)
 فرستادگانرا فرستاد در دم
 برین حکم شان داد فرمان محکم

— (۱) ا : دانه — (۲) ع : غال — (۳) ا : می

(۴) ب : این و بیت ما بد ندارد (۵) ا : بخودره

(۶) ع : نگشت و ا : بزمه راس و ع : برسز د رایش

سزد گر امینان اورنگ و بالش
 چو مالی ندارم نیارند مالش
 رسولان دگر بار گشتند پویان
 جواب فرستنده خویش گویان
 چو خان این شنید ارجه بس مهربان شد
 ولی از این مصلحت خشم ران شد
 که این گفت^(۱) کی باور آید ز رایم
 اگر گرد تاکید این بر نیایم
 نگردد ز رای شا رای ما^(۲) خوش
 مگر آنکه سوگند خوردن پاتش
 سزد پنجه در روغن گرم کردن
 که سوگند باید چنین گرم خوردن
 ازان گرمی او پنجه ماند سلامت
 نه گرمی بود بر شما نی ملامت
 و گرنه^(۳) بگرمی بباید سپردن
 چو آتش زری^(۴) وز خود آتش ستردن
 هرین شعله هر هندویی تاب خورده
 فرو مرده چون آتش آب خورده
 پاپ دهان داد هر یک جوابی
 که لختی فروشاند آن^(۵) شعله تایی

(۱) ب و ع : گفته

(۲) ا : تا (۳) ب : ندارد

(۴) ع : ذر و گرمی از خود ستردن

(۵) ع : دان شعله آپی

و گر از فریبی بود کار^(۱) دل خوش
 فروغی ملمع بر آرم^{*} چو آتش
 چو زر داد کان و بکاوند خالی
 بر آرد پناچار فریاد حالی
 چو بیدانه گردان کنند آسیا را
 صلاحی^(۲) دروغین دهد نانبا^(۳) را^(؟)
 بزرگی^(۴) به پندار گنجینه جائی
 بکاوید محنت سرامی گدائی
 بر آورد گرد از چنان کنج عاری
 کن آنجاش حاصل نشد جز غباری
 بد و گفت بیچاره با صد نژندی^(۵)
 که صد رخته کاندر^(۶) دل ما فگندي
 عارت نشد دولت آباد میران
 ولی گشت بنیاد درویش ویران
 نمانده است بر ما زر اربیش^(۷) و ارکم
 درم صفر گشت است و نقش درم هم
 خطی بود بالای صد صفر گنجم
 کنون صفر بی خط شدا الفخت رنجم
 گست است چون استواری بکارم^(۸)
 بدین داشت باید همی استوارم

(۱) ع : کاردان (۲) ع : صدای (۳) ع : ناخدا و ا : نان خدا

(۴) ب : این و پنج بیست ما بعد ندارد (۵) ا : بریدی

(۶) ع : گهن مر (۷) ع : اذ بیش و اذ کم (۸) ع : استواری کارم

خراج ارچه بیرون ز اندازه دادی^(۱)
 و لی هم بقدار آوازه دادی
 چو گنجینه کوه بیرون ز حد شد
 بیانگ صدا کوه غماز خود شد
 هم از آب جویت شد^(۲) این چشم روشن
 که این داده برگیست زان باع و گلشن
 بعدر گناهان خویش آنچه داری
 پده ورنه مائیم و شمشیر کاری
 فرستاد گان باز رفتند^(۴) ترسان
 فرمتنده را راز^(۵) پوشیده پرسان
 نمودند^(۶) حالی که دیدند بیرون
 کشادند هرچه آن شنیدند بیرون
 فرو شد چو پشنید رای این حکایت
 که سر تا پها رای بود از کفایت^(۷)
 نمود از سر راستی حال خود را
 که پنهان نکردم زر و مال خود را
 متعاعی^(۸) که دارد بهارا بهانه
 نمانده است ازان‌ها خزی در خزانه
 چو من رایم و نزد خود نام جویم
 دروغی که باور نیاید چد^(۹) گویم

(۱) ع : در هر دو مصوعه داری و تصحیح : دادی (۲) ع : شدی چشم

(۳) ا : رسند (۴) ع : از راز پوشیده پرسان (۵) ب : ندارد

(۶) ا : چکایت (۷) ب : ندارد (۸) ب و ع : نگویم

حکایت

شنیدم یکی غرقد می‌شد بدریا
 کلاهی ز زر داشت بر سر مهیا
 رسید آشنا ور دلیریش در بی
 پمزد کشیدن کله خواست از وی
 جواب آمد از غرقد کین سر هنوزم
 ته^(۱) آب نارقه زینسان مسوزم
 درین بود کز موج جانش تبه شد
 کله رفت وهم سر بکار کله شد
 کسی کابش از پای پر^(۲) سر گراید
 سر خود ته پا^(۳) دریغش نیاید
 زر و مال کار آید از پر جانرا
 چو رفت^(۴) این چه خویشی بود ناتوانرا
 بقندیل بی‌شعله روغن که ریزد
 چو آتش نباشد ز روغن چه خیزد
 چو شد مار در خانه موش مهمان^(۵)
 نخیزد گر از خانه بر خیزد از جان
 چو طاووس را دم گرفتار باشد
 بدم دادن ار چست^(۶) پسیار باشد

(۱) ع : بی

(۲) ب وع : تا

(۳) ۱ : با ندارد

(۴) ع : چورانی چه

(۵) ع : پنهان

(۶) ۱ : حسب

به آرنده‌گان گفت خان سپه‌کش
 که خواب امان باد تان بعد ازین خوش
 رسانید پرسش ز ما رای خود را
 بگوئیم آن کارفرمای خود را
 که این^(۱) جزیه بر^(۲) بست کوهی برآهت
 که از حمله جیش باشد پناهت
 برستی بسّدی که از زر کشیدی
 که در پیش قلب سکندر کشیدی
 یک^(۳) سد زر سد دیگر ز گوهر
 ز پیلان^(۴) بنگ آهین سد دیگر
 پناه تو چون این سه سد گران شد
 نهیب سکندر ز تو بر کران شد
 مثل گرچه صد کید بودی یک سر^(۵)
 نرستی^(۶) چو کید نخست از سکندر
 گران‌بار به کش چو افتاد کاری
 رهاند سر خود بتسلیم پاری^(۷)
 سرانرا ز پنر کله غم نباید
 که تا سر بود از کله کم نباید^(۸)

(۱) ب : ندارد

(۲) ع : بزرده است کوهی

(۳) ب : این و دو بیت ما بعد ندارد (۴) ۱ : د پل پنگ و ع : د صد پل

(۵) ع : مکار (۶) ۱ : نه بیق (۷) ۱ : ماری

(۸) ع : نباید و ب : این و چهار بیت ما بعد ندارد

ز پس لطف ده^(۱) گز بدیده بگنجد
 که دیده ز گنجیدن آن نرخجد^(۲)
 نه^(۳) رزو بگذرد هر گز آیی نه چربی
 نه چون قطره آب پیکان حریقی
 ز صندل نه اندک که یکدشت و چنگل
 که رزو چنگلی بوی گیرد چو صندل
 دگر تخفها لائق تخت شاهان
 طرب زای چون نامه بی گناهان
 صد و اند پهل دوان سبک رو
 بسان بروج فلك در دوا دو
 چو جوزا و میزان بتگ^(۴) باد سرگش
 چو شیر و چو سلطان برزم آب و آتش
 ده^(۵) دو هزار اسب تازی که هر یک
 بیفتنه^(۶) دل کوه کرده مشبک
 شکرف اژدهای و یا کوهپاری
 بخوبی برون جسته از کام ماری
 تگ و کام^(۷) آسوده چون عیش خافل
 خور^(۸) و خوی شایسته چون کار عاقل
 بخدمت^(۹) چو تسليم گشت این سلامی
 فرستنده^(۱۰) زان خدمتی شد گرامی

(۱) ع : صد

(۲) ع : ندارد

(۲) ۱ : برخمد

(۳) ب : ندارد و ع : بیک

(۴) ۱ : درد

(۴) ۱ : بحیله

(۵) ۱ : خور خای

(۵) ب : ندارد

(۶) ۱ : یک و کامی

(۶) ب : ندارد

(۷) ۱ : خور خای

(۸) ۱ : فرستاده زان خدمتی شد گرامی

(۹) ع : فرستاده زان خدمتی شد گرامی

(۱۰) ع : فرستاده زان خدمتی شد گرامی

ملوکی که لشکر کش و صف شکن شد
 همه در رخ سایبان الجمن شد
 شد^(۱) آراسته صدر خانی^(۲) ز خانی
 کز^(۳) اقبال شه گشت کشورستانی
 نشستند چون هر دو بازوی کارش
 ملوک دگر در^(۴) یمین و یسارش
 رسیدند آیندگان درونی
 زمین بوسه دادند با صد زیوف
 متاعی ز اندازه پیرون نه اندک
 یکایک بعرض آوریدند یک یک
 جواهر تهیگاه صندوقها پر
 برون زانچه گنجد بذهن^(۵) و تصور
 دو^(۶) صد دور در ساز آن در و گوهر
 چکانیده خوی ابر و ش چشم خور
 زر سیزده ماهه زان پیش بازش
 که کردن توان سیزده مه عیارش
 ازان گوهر و زر بانبار و خرمن
 زمین حامله گشت و کانها سترون
 سهین^(۷) جامه ابریشمین هندوانه
 که یک گز شود ده کشند اردوانه

(۱) ب : این و بیت ما بعد ندارد (۲) ع : غال

(۳) ک : که

(۴) ع : بر

(۵) ع : یوم

(۶) ب و ع : این و بیت ما بعد ندارد (۷) ب : این و سه بیت ما بعد ندارد.

بخاچان حضرت رسانید^(۱) در دم
 کم و بیش دیگر که بیش آید از کم
 و گرنده^(۲) ز یک جنبش قلب شاهی
 شود این زمین غرقه در قلب ماهی
 حصاری^(۳) که چون برگ تنبیول گنگر
 بکام فلک^(۴) برده با چونه بر
 در آیند کاوندگان^(۵) بس کش از بن
 کف دست سازندش از زخم ناخن
 چوشد نزد^(۶) رای این پیام چگر کن
 چو میم پیامش چگر گشت روزن
 پاندیشه^(۷) بگاشت بر خود خرد را
 طلب کرد فرمان پذیران خود را
 هر آن مایه کش بود ز اسباب رایان
 فرستاد در پیش فرمانروایان
 چو هندوئ شب گوهر آنگند بیرون
 یک خانه بر گهر^(۸) گشت گردون
 پسرتیب جمعیت بامدادان
 سران با دل جمع خفتند شادان
 چو از ظلمت آمد برون گنج روشن
 ازان گنج زر گشت آفاق گلشن

(۱) ب : رسانند (۷) ب وع : و گز (۲) ب وع : این و بیت ما بعد ندارد

(۳) ۱ : فرگ (۹) ۱ : کاوندگان (۷) ۱ : تبر

(۴) ب وع : این و بیت ما بعد ندارد (۸) ۱ : بر کمره ان کفت بر دون

برون آمدن چون گذارد حکیم
 که پیش از^(۱) من آید برون جان زیمم
 گاه^(۲) آنکه چتر بلند خلافت
 چو زان سمت فرمود قطع مسافت
 نگون بختیم کان حجاپیست مشکل
 مرا پرده غفلت^(۳) افگنده بر دل
 که نامد باندیشه کج خیالم
 که جیه بخاک در شاه مالم
 چو تقصیر من شد ز اندازه بیرون
 بتوفیر فضلمن طمع^(۴) چون بود چون
 مگر شاه خود بخشش آرد بکارم
 و گرنده من امید باری^(۵) ندارم
 گر این بار خاص از هی حق تعالی
 بجان بخشیم دل دهد خان^(۶) والا
 فرستم هر آن پیل و مالی که دارم
 پس آنکه کنم عرض^(۷) حالی که دارم
 چو بشنید خان داد فرمان بر ایشان
 که گر جمع خواهید^(۸) حال پریشان
 زر و جامه و پیل و اسپ و جواهر
 طرائف که نتوان نمودن بظاهر

(۱) ع : پیش وی و تصحیح : از وی (۲) ع : ندارد

(۳) ا : غفل (۴) ع : طمع داشتن چون (۵) ع : واوی

(۶) ب و ع : شاه (۷) ب و ع : عزم (۸) ا : خواهد

و گر آن ز بیزان نباشد هدایت
 دوم ذمه را چون رعایا رعایت
 درین هر دو تارید^(۱) گر سر نهادن
 سیم شرط^(۲) سر زیر خنجر نهادن
 صلاح^(۳) آن بود رای را کز درونسو
 برون آید و آرد اندر زمین رو
 سوئی سایبان جبهه بر خاک ساید
 که سرتاب را جبهه بر خاک شاید
 چو در آمدن کرد فرمان پذیری
 پذیرد دگر جمله بی^(۴) سخت گیری
 چو بر رای رفت این پیام^(۵) سر افگن
 شد این حرف بر ورق او خنجر افگن
 فرستاد پاسخ که این حکم رانی
 صلاح تنست و امانتیست جانی
 و لی^(۶) من گنگار شاه چهانم
 گنگاری من گرفته عنانم
 دلیری^(۷) کنم در رسیدن و لیکن
 تنم ماند ساکن که دل نیست ساکن

(۱) ب : نهادند و ع : نهادند سر در (۲) ب : نیز

(۳) ب : این و هو بیت ما بعد ندارد (۴) ع : بس (۵) ا : پیام

(۶) ب : ندارد (۷) ب : این و شش بیت ما بعد ندارد

وگر سر مراد است بی‌تن پدرگه
 قدا باد این نیز بر خاک آن و
 مرادم^(۱) درین فن که دارم گرانش
 رضای خلیفه است و فرمابرانش
 چو بشنید این ماجرا خان والا
 نوید ظفر یافت ز ایزد تعالی
 برای جوانی سخن داد بیرون
 که پرسنده را در چگر آب شد خون
 که شاه جهان را ز فضل الهی
 فرون زانست^(۲) در شاهی اسباب شاهی
 چه^(۳) حاجت بود کمترین چاکرش را
 متاعی که بايسته باشد درش را
 اگر پیل اینک^(۴) فزون از هزارش
 و گر پیل تن خود برون از شمارش
 بسی^(۵) گنج کلایش خلق سجد
 و لیکن زمین زیر پارش^(۶) برجسد
 خلیفه که ما را فرستاد^(۷) این سو
 ز بهر سه شرطست جستن ز هندو
 یک در شهادت کشادن زبانرا
 که مژده دهد در دو گیتی امان را

(۱) ب وع : ندارد (۲) ۱ : راست (۳) ب وع : ندارد (۴) ۱ : اندک

(۵) ب : ندارد (۶) ۱ : زیر پایش نزند (۷) ب وع : فرستدین سو

چو هندو نگه کرد پاشیب محکم
 فرومانده ز اندیشه سر شیب و پر کم
 روان کرد پیرون رسولان دانا
 بمسکینی و عجز پیش توانا
 سوی^(۱) ساییان خاک رفتند از رخ
 پس احوال گفتند و چستند پاسخ
 که مائیم چون ذره مهر شاهی
 طلبگار سایه ز ظل الهی
 اگر جسته ترک آب ما شیر داده
 بجای زره تن بزنجر داده
 چو خاری نماند این خس و خاک ما را
 چرا آتش آرند خاشاک ما را
 اگر^(۲) مال داریم و پیل و ولایت
 همه زان شاهست و ما در حایت
 ور^(۳) از شاه پیشینست چتر و مراتب
 نه میراث آباست ما را نه راتب
 دهیم آن همه مال و زر پیل و هم سر^(۴)
 که نبود سر ما تد^(۵) پیل درخور
 گهر^(۶) هرچه داریم کان را بهانه
 رسانیم بی هیچ عذر و بهانه

(۱) ب وع : این و سه بیت ما بعد ندارد (۲) ع : کگر (۳) ع : ندارد

(۴) ۱ : بر سر (۵) ۱ : سرمایه (۶) ب وع : ندارد

ز عراة و منجنيق وز متسرس
 وزان مغريها که کم خيزد از کس
 گروهه که هر یک پسنگ و شکوهی
 بران سلحدان انگند گرد کوهی
 و گر مغز بدخواه باید پریشان
 عروسک پس است از هی مغز ایشان
 چو پنشست لشکر بلبهای خندق
 سران و یلان نصب کردند یرق
 زمین^(۱) بهر پاشیب دیدند ازان پس
 رسانید وا پای پاشیب هر کس
 محل بهر آن شد معین هانگه
 به پیش رخ سایبان شهشه
 پاشیب پستان دو سر شد مهیا
 دویدند یکسر چو سیلاپ دریا
 ملک^(۲) عنبر از یک طرف فوج پسته
 دگر سو شهاب عرض کرده دسته
 نمودند هر یک سوی خوش جهدي
 که بهر سپه شد ز پولاد مهدی
 سر افراحت پاشیب ازان کارسازی^(۳)
 صد و پنجاهش گز سراسر درازی

(۱) ب وع : این و بیت ما بعد ندارد

(۲) ب وع : این و بیت ما بعد ندارد

(۳) ع : با کارسازی

پس از بهر پاشیب کردند کوشش
 که دشّتی شود بر هنّه بهر پوشش
 چو شمشیر خور در نیام زمین شد
 شب تیره با مهر روشن پکین^(۱) شد
 کواكب ز ظلمت برخشیده^(۲) هر سو
 چو چشم درخششده بر روی هندو
 بفرمان خان خواجه حاجی عارض
 که با تیر چرخست تیرش^(۳) معارض
 بر آراست هر جا النگ و پاسی
 که نبود ز دزد و شبیخون^(۴) هراسی
 بهر سوی سهمش خراشی همی زد
 موئه خواب را دور باشی همی زد
 بگردون^(۵) زده غلغل پاسبانان
 بلسرزه عدو بید سان بید خوانان
 چو بر زد ز شب سرخی صبح^(۶) روشن
 چو خون از شگاف گلویی بر همن
 کله دار النجم که نامش خور آمد
 ببالایی^(۷) پاشیب مشرق بر آمد
 ز^(۸) اسباب پاشیب و قلعه کشائی
 که زان گردد آسان به بالا روانی

(۱) ۱ : تکین

(۲) ع : در خشید

(۳) ع : کلکش

(۴) ع : دارد

(۵) ع : روز

(۶) ع : ببالا بپاشیب

(۷) ع : بیان و سه بیت ما بعد ندارد

پاشیب بستن سپه و آمدن ز رای
بر عزم صلح چند رسول سخن گذار

چه^(۱) نیکوست از شیر مردان کاری
هر کار هنگام کار استواری

چو^(۲) هشتم سپه است اگر حصن دشمن
که برجش همه استوار است و روشن

ز همت زندش چنان منجنيقی
که او پشکند چون ز خارا عقیقی

گذارش چنان میکند او که دیده
که خان بود در^(۳) زیر حصن آرمیده

گه صبح چون تیغ خور خون فشان شد
شعاع از حصار خور^(۴) آتش فشان شد

بر^(۵) آهنگ نفع اهل لشکر بر آمد
بگرد حصار دروفی در آبد

به لبهای خندق نشستند جوشان
قلع پناهای آن قلعه کوشان

که هم مغربیها ز شرق زندش
هم از غرب کنگر پسندگ افگنندش

بغضبان کنند آنچنانش معلق
که گردد معلق زنان^(۶) غرق خندق

(۱) ۱ : هر ب : این و بیت ما بعد ندارد

(۲) ع : شب زیر و ب : شب گرد (۲) ۱ : هر آتش

(۳) ب : این و پنج بیت ما بعد ندارد (۴) ۱ : ریان

چو دانسته شد در چنان کار باری^(۱)
 که زان کاری آید^(۲) دران پرده کاری
 امان دادش از خنجر لا ابالي
 پهاداش تیغش زیان داد حالی
 که^(۳) گر ره نهانی درین کارگاهم
 برانسانکه باشد برین قدر خواهم
 هم این شود سینه بی امانت
 هم آزاد گردد ز اندیشه چانت
 چو بود ایل^(۴) مهته دانای^(۵) گبران
 نیاورد رویه فنی با هزیران
 پدانندگی گفت کان چه از من آید
 کنم بو که آزادیم ز آهن آید
 چو بشنید خان راز آن گبر پرفون
 ز پولاد امان داد و بستش^(۶) به آهن
 دگر باره سوئ غزا رانده پاره
 سپه بر سر باره^(۷) برد از کناره
 درون رفت هندو بمحض درونی
 چنان کاندر اندام شان تیغ خونی
 برون بود پیلی دو سه مانده باهم
 پردازد با خویشتن هم دران دم

(۱) ع : کار و باری (۲) ع : آمد (۳) ب : این و هفت بیت ما بعد ندارد

(۴) ع : انتل (۵) ع : رانای (۶) ا : دستش (۷) ع ن : راه

ز^(۱) آسیب ایشان چنان دیو کاری
 بلرژید چون سایه با سایه‌داری
 ز دانندگی گفت با آن دلیران
 که چید گرفتار نجهد ر شیران
 چو^(۲) من از گلو خون جوشیده رانم
 نه پوشیده مردم که پوشیده مانم
 روان‌گر بریزید خون از درونم
 شها را پشمیانی آید ز خونم
 چو کردند خانی نگهیان جانی
 توان زان پس ار دل در آید گانی
 توان ریخت صد ز آدمی خون ز گردن
 که نتوان^(۳) ازان صد یکی زنده کردن
 موافق^(۴) نمود آن سخن پر دلانرا
 سوی خان کشیدند گبر کلان را
 نماینده چون ماجرا وا نمودش
 بفرمود خان تا بیارند زودش
 چو بردند در پیش خانش گرفته
 غم جانی از پهرا^(۵) جانش گرفته
 به پرسید خان^(۶) ماجرای که بودش
 ز رای^(۷) و برون داد راهی که بودش

(۱) ب وع : ندارد

(۲) ب وع : ندارد این بیت و در ما بد

(۳) ب : ندارد

(۴) ب : ولی کی توان

(۵) ع : ازان

(۶) ع : ندارد

(۷) ع : ذ رازی برون و ا : بود نهای داد

بزرگان روئین تن تهمن وش
 شدند الجمن پیش خان سپه کش
 ز (۱) رزیکه کردند میگفت هر کس
 که این رفت در پیش و آن مانده در پس (۲)
 به پرسید خان چون حکایت فزون شد
 که تا سهته ازیل (۳) گرفتار، چون شد
 نمودند کو بود هر هلاکی-
 زحلوار جا کرده در برج خاکی
 چو غوغای ترکان بران برج بر شد
 همه (۴) هندوئی بی سپر بی سپر شد
 پکشتند پسیار دیو سیه را
 هر از دیو کردند آن دیو گه را
 همان ازیل (۵) سهته کو بود دیوی
 که میکرد از هر جان را غریبی
 چو دید آن عزیمت ز ترکان دینی
 دلش گشت چون چشم ترکان چنی
 رسیدند (۶) رستم و شان دیو جویان (۷)
 اسیرش گرفتند لاحول گویان
 بران شد همه کس کزو (۸) جان ستاند
 چو دیوانگان دشنده (۹) بر دیو راند

(۱) ۱ : ۳ و ۳ین (۲) ۱ و ب : واپس (۳) ع : انتل

(۴) ب : همه هندوان بی سپر (۵) ع : انتل (۶) ب : ندارد

(۷) ۱ : خوبان (۸) ۱ : که او (۹) ب و ع : رشته

که زین^(۱) در اجل در درون سو در آمد^(۲)
 وزان در^(۳) سبک جان هندو بر آمد^(۴)
 ز^(۵) یک نیزه بالا که خورشید بوده
 سنان نیزه بالا شفقها نموده
 زمان^(۶) تا حد نیم روزان رسیده
 هنوز از غزا پر دلان نارمیله
 گه نیم روز آفتاب روان را
 زمان زوال آمده هندوان را
 همه روز شمشیر می رفت در خون
 پدانسانکه خورشید روشن پگردون
 نماز دگر پیش محراب خنجر
 همه سمح خون داشت سرها سراسر
 چو هنگام آن شد که برسان مردم
 بدھلیز چرخ الجمن سازد الجم
 بفرمان خان هر ملک بهر چنگی
 هانجا که بوده است بگرفت النگی
 چو^(۷) روشن شد الجم بظلمات تیره
 چو بر هندوان خیل ترکان خبره

- (۱) ب وع : گرین سوی (۲) ب : دریده (۳) ب : سو
 (۴) ب : دریده (۵) ب وع : ندارد
 (۶) ب وع : ندارد و ب : بیت ما بعد نیز ندارد
 (۷) ب وع : چو شد روشن انجم

بلزه دل هندوان زان گرازان^(۱)
 چو تیغ تنک^(۲) بر کف تیغ بازان
 کسی را که بوده است در سینه جانی
 بیجان بود کوشنده در هر کرانی
 کسی را که زوری نبوده است در دل
 تنش بود گشته چو گل خوردگان گل
 همی‌جست پیکان ترکان چیره^(۴)
 در آن کفر چون برق در ابر^(۵) تیره
 سوئی هندوان تیر گشته شتابان
 بدانسانکه دنبال دیوان شهابان
 دد و دام را قسمت آسمانی
 همی‌داد سرمایه میزبانی
 شده^(۶) چون پسان شراب ارجوانه^(۷)
 ز گبران قرابد^(۸) ز گردن روانه
 نی نیزه می‌زد دران جوشش می
 نوائی که هندو زند دم دم از نی
 سنان کو دو رخته پتن سازه کرده
 اجل را دو جانب دو در باز کرده

(۱) را کسی ازان

(۲) ۱ : پنک

(۳) ب : خیره

(۴) ع : آب و ن : ابر

(۵) ب و ع : این و بیت ما بعد ندارد

(۶) ا : ارحانه

(۷) ا : قرابه د گرفون

چو لشکر بیک حمله بالا بز آمد
 وی اندر میان صف دین در آمد
 گرفتار شد ناگرفت آن مخالف
 که با رای میگفت فی الامر خالق
 همیخواست^(۱) گیرنده شمشیر راندن
 هی آبی از حلق او خون فشاندن
 برون داد خود را کز اهل درونم
 چو هست آبرویم سریزید خونم
 منم انیل سهنه دستور رایم
 که کارش همه هست موقوف رایم
 پدین گفته بردند در پیش خانش
 تکهداشت فرمود خان در زمانش^(۲)
 پس اندر حصار گلین مرد کاری
 درون سوی در خانها شد حصاری
 پیاده بهر کوی^(۳) شیران غازی
 ستادند در تیر و شمشیر بازی
 پرهنه شده تیغ آن کینهخواهان
 قبا لعل بر تن ز خون سیاهان
 سبک سیر^(۴) خنجر بچندان گرانی
 زهی^(۵) آب پسته بچندین روایی

(۱) ب وع : این و سه بیت ما بعد نداده

(۲) ع : کوچه

(۳) ع : خیز

(۴) ع : ره

فلک^(۱) نعره اقتلوا المشرکین زد
 ملک نعره پسر المؤمنین زد
 هر آن^(۲) بانگ تکبیر کاغاز میشد
 فلک را بران گوشها باز میشد
 بهر سو که شد حمله مزدان دین را
 دل افتاد و تن^(۳) نیز گبر لعین را
 ز خون^(۴) گریه زد زخم ز آواز نازک
 چو عشاق خسته ز بانگ چکاوک
 دلیران خان خنجر کار رانده
 که هم دست و هم بازو از کار مانده
 ز خون تیغ در مشتها چست گشته
 ز خنجر زدن پنجها سست گشته
 اجل کو ز خوردن نگردد رمیله
 پس از مدقی خوبیش را سیر دیده
 هان^(۵) ائیل سهته کز خیل گبران
 سری بود محکم بینگ هزیران
 بالای شه برج شان بود حاضر
 زحل جانب انجسم سعد ناظر
 سر^(۶) لشکر کارفرمای ایشان
 همو بود گوئی که شویان میشان

(۱) ازینجا ب بار دیگر آغاز (۲) ع : ندارد و ب بیت ما بعد نیز ندارد

(۳) ع : دین (۴) ع : بخون

(۵) ب و ع : ندارد (۶) ب و ع : ندارد

روان^(۱) شد خدنگ از برون هم بشافی
 که هر تیرکش گشت چون تیردانی
 شد از تیر هر تن دران کینهخواهی
 برون خار پشت و درون سوی ماهی
 هر آن مرد کو بود بر برج بالا
 شد از زخم مست و شد از خون می‌آلا
 کلاغان ز آواز زاغ کنانها
 شتابان بعهمانی استخوانها
 ببالائی^(۲) هر کنگر از پیش و از پس
 صلا گوی کرگس شده هر کرگس
 نیاورد - آن حمله را تاب هندو
 فتاد از زیر کشته و خسته زانسو
 یکبار بالائی آن باره^(۳) گل
 بر آمد صف خازیان قوی دل
 مسلحان^(۴) زیر هندوان در نشیبی
 پلا در سگالش بهندو فربی
 چنان جنگ تیره شد از تیغ روشن
 که از لاله خون زمین گشت گلشن
 شکستی در افتاد در قلب گمره
 شتابنده شد تیغ چون شعله در که

(۱) ع : این و بیت ما بعد ندارد و بهای آن : روان گر بر زند عرون الح و بیت ما بعد

(۲) ع : ندارد (۳) ۱ : باره

(۴) ع : ندارد

روان شد بعزم ظفر خان غازی
 که فتح دگر را کند چاره سازی
 بروئی حمار آمد آهنگ آن را
 که^(۱) آنجا پگردون کشد، ساییان را
 دران پیش بود آسائیگیر برجی
 زر و گوهر رای را بسته درجی
 بران برج هندو ز اندازه بیرون
 برون رختن را پیوشید شان خون
 بران^(۲) برج کاندیشه را بود کندی
 سبک پیش بردنده جنگی به تندی
 پیکار کاهل غزا کرده کوشش
 پیکدیگر افتاده هندو ز جوشش
 همه نامور لاف گویان جنگی
 همه رایگان و سران تلنگی
 جو در زیر آن برج رفت انجم دین^(۳)
 که کاوند برج متین را بیتین
 پیاده شدند از فرس شمسواران
 شد از پیش پیکان و شمشیر باران
 دران تیغ و تیر^(۴) آن همه چیره دستان
 روان خوش چو در ایر نوروز مستان

(۱) ع : کو آنجا

(۲) ع : این و در بیت ما بعد تدارد

(۳) ع : تیر اندران چیره

(۴) ا : انجم و عن

تن صندل آلود سانوت و رانه
 فتاده گل آلوده در هر کرانه
 بدنبال شان آن دو فوج جراوه
 پنزدیک دروازه رفتند و باره
 گرفتند در را و^(۱) آتش زندش
 چو بود است در خورد آن خوش زندش
 بر آورد^(۲) آتش پگردون زبانه
 سخن گفت از دوزخ بیکرانه
 همی سوخت بس کان همه باع و بستان
 جهنم شد آن جنت بت پرستان
 تگ و پوید آتش پرستان رد را
 بهر سو که پکشند^(۳) معبد خود را
 خدا^(۴) کی بود گر پرستانه داند
 کسی کش پرستانه کشن تواند
 چو قتلخ امیر شکار این خبرها
 شنید و کشش دید و افتاده سرها
 حکایت شنید از سران هم برابر
 همه حال فی^(۵) سمری بل سراسر
 بشارت بخان داد ازان دود گلخن^(۶)
 دخانهای^(۷) آن خانها کرد روشن

(۱) ۱ : دروازه و (۲) ع : ندارد (۳) ع : بهر سو پکشند

(۴) ع : این و سه بیت ما بد ندارد (۵) ۱ : ب

(۶) ۱ : گلخن (۷) ۱ : زبانهای

دگر آهین تن نمکن دلیری
 شهش کرد فرمانروای چندیری
 دران دم که هندو بغوغا برون زد
 پدان هر دو فوج از هی آزمون زد
 چنان بود در پیش این دو سمه کش
 که خاشاک زور آزماید بر آتش
 کسی تا زند فالمثل چشم باهم
 دو صف^(۱) مژه گشت گوئی فراهم
 برو^(۲) خفته بودند هندو سواران
 ز خونهای خود مست هر سو هزاران
 در اول غزا دیور سهتا فتاده
 که دعویش بالای مه پا نهاده
 دگر هم پسی کشته و زخم خورده
 دل زاغ وش طعمه زاغ کرده
 زمین پری آورده از خورد^(۳) افزون
 شده خاک^(۴) را سرخی از خوردن خون
 سپاهی^(۵) که خسته ز ترکان برون شد
 شکسته بدور خصار اندرون شد
 ز خون بسکه آلوده شد کشته را تن
 شده چندن زرد شان سرخ چندن

(۱) ع : صفت را . (۲) ع : این و در بیت ما بعد ندارد (۳) ا : خورده

(۴) ع : عار . (۵) ع : این و سه بیت ما بعد ندارد

عزیمت^(۱) بران بود کارنده جوشان
 هجویی بران حصن عالی خروشان
 که آمد خبر از سوی ارم کنده
 که سوی سقر حمله آورد کنده
 برون زد ز حصن درون سهاهی
 چو الحجم که نتوان^(۲) شمردن بمهای
 بر^(۳) آنست کاید پرین سو شتابان
 بر آرد غباری چو باد از بیابان
 فرستاد خان قتلخ اشکار پک را
 که پرسد خبر زان سپه یک یک را
 شتابان شد آن ترک چاپک بر آن سو
 که اندیشه چاپکی داشت هندو
 ز^(۴) آیندگان تا به پرسد خبرها
 ز پیش آیدش مژدهای ظفرها
 چو از قلعه برون خود آمد ز کوشش
 سهاهی چو دریائی جوشان بیوشش
 کمین داشت آنجا دو میر گران صف
 که این قلعه را پست سازند چون کف
 یک صادر رزم غازی کامل
 امیر اوده لشکر آرایی پر دل

(۱) ع : این و بیت ما بعد ندارد (۲) ۱ : بتوان

(۳) ع : این و دو بیت ما بعد ندارد (۴) ع : این و شش بیت ما بعد ندارد

سرود^(۱) و نی و شاه نای و دهلها
 پسی شربت گونه گون جائی ملها
 شبی نیم مهتاب و نیمی میاھی
 پدو گونه چون اشکم و پشت ماهی
 پهر پاس یک میر بوده است صد را
 که می برد هر کس پسر پاس خود را
 چو هندوئی شب برد^(۲) در قلعه لشکر
 بر آورد ترکانه خورشید خنجر
 صواب آنچنان دیده خان سپه کش
 که سوی خسان حمله آرد چو آتش
 پفرمود^(۳) تا هر یک از فوجداران
 سوی قلعه راند چون ابر باران
 دوان پکذرند از حصار بروقی
 در آیند گرد حصار درونی
 پدیسان چو هر سو سری نامزد شد
 همه کس در آرایش کار خود شد
 همه فوجها راست کردند زانسان
 که هم در نظاره شد انجم هراسان
 چو آمد سپه در حصار بروقی
 کمر^(۴) پسته پر عزم فتح درونی

(۱) ع : این و دو بیت ما بعد ندارد

(۲) ع : این و سه بیت ما بعد ندارد

زمین^(۱) بوس زد ساحت ساییان را
نشست و طلب کرد کار آگهان را
پفرمود تا هر یک از فوجداران^(۲)
بهر جا نشینند^(۳) با فوج یاران
النگی^(۴) کند هر بزرگی بجهانی
که این شود لشکر از هر بلائی
نه بینند کم دشمن بی ادب را
همه شب بجان زنده دارند شب را
که خفته^(۵) است هر کس بخواب قیامت
که بیداریش نیست بیر سلامت
نه مرد از کلنگیست کم گر پدانی
که صد را یک پا کند پاسبانی
بسی^(۶) سگ به است از چنان ناشناسی
که بینداری سگ ندارد پیاسی
دران شب النگ خود آراست چو مه
پیاس^(۷) الجمن کرد و ناراست خرگه
همه شب نشستند فرمانروایان
که شب^(۸) را رسانند خوش خوش به پایان

(۱) ع : ندارد

(۲) ع : تاجداران (۳) ۱ : کشتنند

(۴) ع : ندارد (۵) ع : این و بیت ما بعد ندارد

(۶) ع : که خوش خوش رسانند شیرا بیان

(۷) ۱ : بیاست

سپه‌دار بالائی کوه ایستاده
 سپه دشمنان را بتاراج داده
 غنیمت همی آمد از پیش و از پس
 متعاعی دگر گونه بر^(۱) دست هر کس
 یک آورید از گران رانه سر
 یک از دگر رانه زیب و زیور
 یک قیمتی در ز گوش گزینی
 یک سک گوهر ز حلق مهینی
 یک خنگ تیزی بصد گرم خیزی
 یک تیغ کان نیز^(۲) خنگیست تیزی
 چو خانرا بدان نفع شد فال فرخ
 سوئی ساییان کرد ازان جایگه رخ
 ز بهر ستادن دران جای کارش
 بدل گشت قتلخ امیر شکارش
 که^(۳) بود او ز کوشش نموده اثرها
 هم اندر یزکها و هم در خبرها
 دران جای کز خون فشاندند گردش
 چو در شاندند چوش خون نصب کردش
 خود آمد چو جا بود بر خوف و آفت
 بپاس از هی ساییان خلافت

(۱) ع : در (۲) ا : بهر جنگ

(۳) ع : این و در بیت ما پهد ندارد

کسی کش رگ جان و زنار همدم
 بریدند زنار و رگ هر دو باهم
 هر آن تن^(۱) که او کیش بیدین گزیده
 هم از کیش بیدین خدنگش رسیده
 سری کو ته پائی بت گشت سوده
 ز تیغی چو^(۲) بینی بت شد دروده
 هر آن تیر^(۳) و ژوپین که هندو کشاده
 پترکان رسیده زمین بوسه داده
 وجودی که از کفر بوده نشانش
 ز سینه برون رفته با کفر جانش
 بدوش سران گاه شمشیر خوردن
 وداع سر خویش میکرد گردن
 سیاست شده^(۴) تیغ ران کمرها
 پلارک شده میهمان جگرها
 باذن خدا نفع شه^(۵) چون در آمد
 ز فوجی سپاهی ته خنجر آمد
 زدند آن خسان را دران کوه و جنگل
 دوان^(۶) تا پدروازه گاه ارنگل
 سوار و پیاده بگل خفتنه چندان^(۷)
 که ناید پاندیشه هوشمندان

(۱) ع : کس (۲) ع : که (۳) ع : تیر ژوپین

(۴) ع : چو شد (۵) ا : چون شه (۶) ا : روان (۷) ا : خندان

چو سی صد پران ده هزار سیه^(۱) زد
 ظفر ز آساهن بانگ کم من فیه زد
 ز تیغ غزا هر که آوا شنیده
 ز محرا بش انا فتحنا شنیده
 قضا غازیانرا مظفر نوشته
 بیارویی شان حرز حیدر نوشته
 ترنگی که شمشیر اسلام کرده
 ازان هندوی^(۲) آساهن حریه خورده
 خدنگی که بر^(۳) پشت هندو رسیده
 چو رشته بخربه‌ها^(۴) در خزینه
 همه پشت داده بشمشیر خوردن
 همی‌رفت شمشیر بر پشت و گردن
 دل هندو افتاده از زخم بیلک
 بهر سوی^(۵) غلطید خرسنگ لک لک
 سر سخت شان نیز خرسنگ دیگر
 دران^(۶) سنگلاخ او قتاده سراسر
 هر آن سینه کابلیس را بوده منزل
 سنان سفته در وی^(۷) هم ابلیس وهم دل
 دلی کامد از چلو بیدش نویدی
 یکی چار میشد ز هر برگ بیدی

- (۱) ا : ته و ع : به (۲) ع : هندو از آساهن
 (۳) ع : در (۴) ع : بخربه‌ها غلطید خرسنگ
 (۵) ا : بخربه‌ها (۶) ع : وزان
 (۷) ا : وزان (۸) ع : باهم هم ابلیس

دی داشت با خود دگر کرد اشارت
 که پویند بر عزم خونریز و غارت
 دویدند در حال ازانسو دلیران
 بدانسانکه در فوج نخچیر شیران
 سواران ما را ته خود^(۱) و نه جوشن
 همین همچو شمشیر خود^(۲) آهنتن تن
 برنه تنان سبک خیز گشته
 ز تیغ برنه بخون تیز گشته
 سواران شان زیر آهن شده گم
 فرس نیز پوشیده از گوش تا دم
 یک حمله کامد ز ترکان بر ایشان^(۳)
 شدند آن پریشان مزاجان پریشان^(۴)
 رمه خورده رم پویه میشد^(۵) رمیده
 شتابنده گرگان بز^(۶) انبوه دیده
 سواران هندو زده الف افزون
 پیاده خود از حد گفتار بیرون
 سواران ما^(۷) سهل فوجی ز لشکر
 کم و بیش سیصد همه بلکه کمتر

(۱) ع : به خود و به جوشن

(۲) ع : پریشان

(۳) ع : بر ایشان

(۴) ع : بز

(۵) ع : ب

ز پولاد پره کشیده است دشمن
 کلیدش نباشد بجز تیغ آهن
 یک آب شمشیر شیران غازی^(۱)
 شود خون آن بی نمازان نمازی^(۲)
 روان شد چو بشنید^(۳) خان این حکایت
 بر آئین نظاره بی طبل و رایت
 تنی سی^(۴) صد از خاصگان همعنانش
 که سازند جانهاخ خود حصن^(۵) جانش
 چو آنجا رسید این سرافراز لشکر
 سر افراخند^(۶) دید گردی بر اختی
 شتابنده^(۷) بر پشتہ کوه بر شد
 که زالجا درش روی هندو نظر شد
 چو^(۸) بیند چه بیند جهانی ز هندو
 زمین گشته زان روسیاهان سیه رو
 مدد^(۹) خواست اول ز فضل الهی
 پس از دولت و بخت اقبال شاهی
 چو پشت توکل بر^(۱۰) الله بودش
 ز سیصد^(۱۱) سواری که همراه بودش

(۱) ع : عال (۲) ع : دلال (۳) ا : نسبت

(۴) ع : سی صد تن (۵) ع : خضر (۶) ع : ازراحت دیگر گرومن

(۷) و (۸) ع : ندارد و بهمی (۹) این بیت : همه پشت داده اخ

(۱۰) ع : عل (۱۱) ع : سه صد و تصعیج : سی صد

اندر رسیدن سپه شاه در تلنگ
 و اندرمیان حلقه در آوردن حصار
 سپه خیمه زد گرد ^(۱) ارنه
 طناب همه خیمه شد مسلسل
 سوار یزک پیشتر شد روانه
 گرفته ز دلخواه هندو نشانه
 همه چاپک و ترکشی فرد بسته
 هزبران جنگی بر آهو نشسته
 وزان سو ^(۲) بفرمان آن رای گمره
 ز هندو که بود است در هر کمین گد
 برون زد از ایشان سپاه جریده
 گوزنانی از شیر خالی چریده
 همه سخت دعوی ولی سست وزنان
 سلیح ^(۳) معطل چو شاخ گوزنان
 دو ژوین بساق و یک کرده بر کف
 به صفرا ازان زرد رویان همه صف
 یزک با یزک شد بینگ آزمائی
 شده خشت و آهن بسنگ آزمائی
 خبر شد ز پیکان آینده خانرا
 که کین سخت شد ترک پیکان فشارنا

(۱) : گرده (۲) : سو ندارد (۳) : ع : سلاس

سوئ راستش^(۱) از بلندی بر آمد
 چنان کش^(۲) نظر سوئ آن منظر آمد
 نگه کرد و دید آنهان وش حصاری
 نه پیدا میان زمینش کناری
 به پیرامش چشم و باغ و بستان
 فراینده عیش عشرت پرستان
 همه میوه اش نفرزک و موز و کله^(۳)
 نه چون سبب پس^(۴) و خنک چون سفرجل
 هر آن بو^(۵) که آمد ز سویش پیا ہی
 همه بوئی گلهای هندو زد از وی
 همه چپه و کیوره بوی در بوی
 همه بیل گل در گل و روی در روی
 چو نظاره کرد آن همه خان والا
 بنصرت مدد جست ز ایزد تعالا
 سوئ قلعه^(۶) تافت زانجا عنانرا
 که جا خوش کند از پی سایبانرا
 دران سبزه^(۷) و چشمید سار و نظر گه
 بر آمد بمه^(۸) سایبان شمشنده
 دران سرمده گون گل بصرحا و گلشن
 دو میلی همه چشمها بود روشن

(۱) ع : را سانش (۲) ع : که (۳) ع : کهمل (۴) ۱ : پیش و ع : سرد

(۵) ع : گل که آمد ازانسر (۶) ع : خیمه (۷) ۱ : سبز (۸) ع : مه

چو زد سهم ترکان بران سست کیشان
 بزد دردم^(۱) از تن دل و جان ایشان
 بسختی زند سر دو نخجیر پاهم
 چو گرگ آید آن حمله ناید فراهم
 چه تند است در جنگ خشم خروسان
 که گردند در پیش شاهین عروسان
 هم شاخ پیچد دو آهو بکینه
 ولی پیش یوزش پردم^(۲) جان ز سینه
 جهانرا قدیم آمد این رسم و پیشه
 که هندو بود صید ترکان همیشه
 غرض چون سه پرتاب تیر از ارنگل
 سپاه آمد از مالش^(۳) کوه و جنگل
 نماشانی قلعه هومن کرد خان را
 روان کرد ازانسوی رخش روان را
 تی چند یاران و فوج سواران
 برابر بدانسانکه با ابر یاران
 پنzdیک قلعه است ارم کند^(۴) جائی
 بلند و نماینده نزهت فزانی

(۱) ع : در دو غم و ۱ : برد دردم (۲) ۱ : برد

(۳) ع : فرخنه و ن : ارم کند (۴) ۱ : بالش

بزیر زمین شان بد از یم مقصدا
 که دیدند ناگه زمین بر سر خود
 چنان گشت بر فرق شان خاک باران
 که زان خاک گشتد آن خاکساران
 سواران هندو بلاف دلیری
 بهر گوشه کردند دعواهی شیری
 خطابات هندو که گویند برداش
 همین گفت محدثسرا گرد گردش
 معنی^(۱) بر آورده نفمه^(۲) سرایان
 سرودبی که گویند در جنگ رایان
 برهمن بر^(۳) آئین خود در دعا شد
 بشوخي نوا سازشان در نوا شد
 چو پا خه برون سوی بر گستوانی
 درون لرزه چون آتش از^(۴) سهم جانی
 چو ماهی برون سوی پوشیده جوشن
 درون سو نمانده دمی نیز در تن
 چو سیمابدان گشته آن کینه ورزان
 برون سوی سخت^(۵) و درون سوی لرزان
 بود حمله بر هندوان هندوان را
 که با هم کنند^(۶) آزمایش توان را

(۱) معنی

(۲) ع : بر

(۳) ع : در

(۴) از ندارد

(۵) ا : حق درون

(۶) ا : کند

زمین تلنگی نموده پدیدن
 چو پشت پلنگان ز بس خون چکیدن
 چنین تا سپه در حوالی در آمد
 نفیر از رعایا و والی بر آمد
 گران خیز رای^(۱) بقوت نشسته
 ز پیل و حشم سد پولاد بسته
 سواران جانباز پنجه هزارش
 که بازند جان گرامی بکارش
 پیاده سپردار چون گل ستاده
 فزون ز آنجه در دشت خارا پیاده
 ز صد پیش پیش توانا و کاری
 چنان قلعها در حصمار حصماری
 سرافراز هر یک تی^(۲) چون سحابش
 که از فرق ہردم^(۳) فرود آید آبشن
 دو حصنش یک گل دگر سنگ خارا
 برو مرغ را بر پریدن نه یارا
 برونى ز پهنا جهانی مدور
 درونی جهان در جهان حصن دیگر
 بر آمد چو گرد سپه بر ارنگل
 خزان گشت هندو بکهسار و چنگل

بجائی نیارت بر شد پیاده
 چو موری که در طاس رخشان فتاده
 دره^(۱) هر یک تنگ و تنگ چنانش
 که آزده میشد صبا درمیانش
 در آن تنگها سپه بی مدارا
 درون رقته چون تاب آتش بغارا
 بجائی روان صف صف از روئی مرمر
 پدانسانکه در صفصف دشت صرصیر
 سپه^(۲) کوچ بر کوچ میرفت زانسو
 همیکرد ترکانه تاراج هندو
 سوار^(۳) از تن خویش هر یک تهمت
 که در پیش شان رستم زال شد زن
 خدنگ انگنانی که دل را بکینه
 ز سینه ربانید و آگه^(۴) نه سینه
 یک بر صدا شست را ساز کرده
 یک انداز خود را صد انداز کرده
 دران رو ز سهم چنان شرزو شیران
 هر آباد معموره گشتست^(۵) ویران
 بجائی ز افتاده سیلی دویده
 بجائی ز محروم خسونی چکیده

(۱) ع : در (۲) ع : سپه کوچ بر کوچ میرفت زانسان : همیکرد تاراج هندو پر ترکان

(۳) ع : سواران (۴) ع : آنکاه سپه (۵) ع : معموره گشت

بزیر سم مرکب پای کویان
 گل چرب چون مسکه^(۱) در پای خوبان
 شور و شتر گشته در آب لغزان
 چو در پیش روشندهان تیره مغزان
 نهان چشم خور پایر^(۲) هوا در
 چو یک چشم کرده عروسی بچادر
 بکوه ابر گون^(۳) ز باد خرامان
 بهم بسته با دامن کوه دامان
 گر آتش ز خارا شود آشکارا
 همی گشت دود آشکارا ز خارا
 بزیر مژه چشم کوه هفتنه
 مژه بر زم^(۴) چشمها را نهفته
 پس و پیش کوه ابر از انسان نمودی
 که مرده^(۵) است آتش بجا مانده دودی
 گل و سبزه کز وی زمین گشته دیبا
 چو خطهای نو رسته بر روی زیبا
 شتابنده خان دشت و کهسار مالان^(۶)
 ز بانگ سم مرکبان کوه نالان
 یکان^(۷) کوه بر رفته سر تا به میغش
 که می شد نظر قطع در زیر تیغش

(۱) ع : سگ و ۱ : جویان (۲) ع : در ابر (۳) ع : گون که هاد

(۴) ع : برد بر (۵) ع : بر دشت (۶) ۱ : نالان (۷) ع : زمی

خوش آنکس که دادند بخت بلندش
 که دارند هر جا که هست ارجمندش
 چنین کردہام مشکل نفع را حل
 ز دانندگان^(۱) غزامی ارنگل
 که چون خان خسرو خطاب مظفر
 صفت را گھو آورد در زیر خنجر
 ازانجا که بر وی نظر بود شه را
 بر آورد بر فرق الجم کله را
 چو بر^(۲) گشت ازانجا پیروزمندی
 فزون گشتش از پیش تخت ارجمندی
 دل شاه عالم دگر رای^(۳) آن زد
 که زین بنده رای دگر هم توان زد
 همین بنده را کرد اشارت چو شاهان
 که رو در تلنگ^(۴) آورد جزیه خواهان
 روان گشت خان سپه کش ز درگه
 که و دشت پر شد ز دهلیز و خرگه
 گرانسر ز ظل خدا سایبانی
 سراپرده دیگر از هرگرانی
 هوا سرپسر ابر باران گرفته
 زمین پای^(۵) اسب سواران گرفته

(۱) ۱ : دانندگان ارنگل (۲) ۱ : وا (۳) ۱ : راه

(۴) ۱ : تلنگ (۵) ۱ : پایه

چو کرد آرزوی دلم دستگیری
 می(۱) با فلان میر جویم بیمری(۲)
 پدین آرزو خرده(۴) در خرده دانش
 نخورد و همیداد هدم زبانش
 مگر بود روزی بجای نشته
 همان مایه در جامه لعل بسته
 غلیوازی آن لعل دید و ریوش
 طمع کرد یکسو(۳) چو طعمه نبودش
 فگندش(۵) بجای که بود آن بزرگی
 که(۶) این بز به پرورد و آن بود گرگی
 چه کوشد هوس پیشه در مایه توزی
 چو آنرا رسانید کوراست روزی
 بکوشش کسی را نشد کار بالا
 جز آنرا که بخشیدش ایزد تعالی
 یک نیر دریا رود بهر یک در
 یک را رسانید گنجینه پر(۷)
 یک کان بناخن کند بهر گوهر
 یک ریزد از(۸) پشت پا بیرون از در

(۱) ع : بری (۲) ع : دلبری (۳) ع : برد و ا : بفرده هم داد

(۴) ع : یکسر (۵) ع : فگند آن بجای

(۶) ا : بز برو در می بود و ع : که این بز بود و بری بود گرگی

(۷) ع : گنجینه پر در (۸) ا : زیر دارش پا

چه^(۱) نیکو زند این مثل هوشمندان
 که اکسیر بختست چشم بلندان
 نظر خود بود کیمیا خسروان را
 و لی قابلی^(۲) نیز میباید آنرا
 پسی تاب خور سنگ را قوت گردد
 و لی سنگ شایسته یاقوت گردد
 کسی کافریدند^(۳) از چهر کاری
 نیارد که زانسان نیارد شهاری
 چو خورشید گشت^(۴) از قضا نورداری
 نیارد^(۵) که بی نور پاشد زمانی
 یکی کامد از چهر فرمانروائی
 کجا زان روائی تواند جدائی
 و گر آمد از چهر درویش بودن
 بکوشش کجا خواهدش بیش بودن
 چو از آسمانست این حکمرانی
 غلط کی کند حکمت آسمانی

حکایت

شنیدم که بی ماية سینه خسته
 بد از حرص زر نقره چند بسته
 در اندیشه کین چند که بیش سازم
 ز چهر سهی ماية خویش سازم

(۱) چو : قابل (۲) ع : کافریدندش
 (۳) ع : شد (۴) ع : نیازد و ع : تواند

آهنگ خسروانه خان جانب تلنگ
 در ضبط آن دیار بفرمان کردگار
 کسی کسان خواست کردن بلندش
 بچشم بزرگان کند ارجمندش
 بدلهای نیک اختران راه یابد
 چو اختز که جا در شرف گاه یابد
 بر آرد به تلقین اقبال کاری
 که بر مقبلانش بود اعتباری
 نه هر مدبری را بود بخت خواهان
 که عزت پذیرد بدلهای شاهان
 نه ان قدر باشد بهر آبگینه
 که بر خاتم ملک گردد نگینه
 بسی در درخشنان^(۱) چو خورشید گردد
 یکی لایق تاج جمشید گردد
 پیاله کند شیشه گر صد هزاران
 یکی دستگه یابد از تاجداران
 بسی باز باشد که صیاد گیرد
 یکی در دل شاه عزت پذیرد
 کسی کش کنند^(۲) اهل دولت نگاهی
 صنوبر شود گر بود برگ کاهی

منصم^(۱) شدش عزم کشورکشانی
 که کوشید در اظهار امیر خدائی
 من این ماجرا در سپهر نخستین
 همه گفتمام چنین شاه و تمکین
 چو جوله بتاری^(۲) دوباره نه تازم
 قلم را نشاید که ماشوره^(۳) سازم
 و لیکن حدیثی تلنجی که هست آن
 دم از بندگانش نه زان شمیست آن
 فرو گویم اینجا که اینجاست اولی
 عمل رانی^(۴) پنده در پیش مولی
 ثباتی که در کار حضرت ز خان شد
 که^(۵) برمال رای ارنگل روان شد
 کنم باز و باز آورم همدردان رو
 سخن را سویی بازگشت شمیشه
 پس آن داستان^(۶) را دهم استواری
 که شد مستقیم اختر تاجداری
 حدیث^(۷) بسر بردن هر اساسی
 هانجا کنم کش گرفتم قیاسی
 پقا^(۸) پاد شد را و محکم اساسش
 ازان بیشتر کارم اندر قیاسش

(۱) ع : سلم (۲) ۱ : بزاده (۳) ۱ : با شوره (۴) ع : را به بندند

(۵) ع : که هر ایال را ارتکابی بدان شد (۶) ۱ : راستان

(۷) ۱ : ندارد (۸) ۱ : حدیث

بهر سوی^(۱) گردون شد اندر دویدن
 بپاری که گردون نیارد کشیدن
 بالای گردون زحل کرده خانه
 دو چرخ فرود از دو ثورش روانه
 زحل رانده دو ثور را زیر پالان
 ز آثار^(۲) دو ثور دو چرخ نالان
 بیاوردن سنگ مزدور سنگین
 سلب کرده از گرد شبرنگ^(۳) رنگین
 بهر سوی رازی شده کارسازی
 ملک زاده کارفرمای رازی
 بتعجیل کردند اندک اسامی
 که باشد اساس^(۴) عمل را قیاسی
 چو محراب بیت الغلافه برآمد
 در آمد خلیفه چو جمعه در آمد
 درو روز آدینه را کرد گلشن
 ز نور تعبد چو خورشید روشن
 هم از سجدہ و خطبه خوش کرد دل را
 هم از بذل زر کیمیا کرده گل را
 ز انبار گنج پیایی سراسر
 گل زرد را کرد کبریت احمر
 دم^(۵) خطبه چون کرد بر خود مبارک
 بر^(۶) آهیخت بر کار شاهی پلارک

(۱) ۱: بهر سو که	(۲) ۱: آوار	(۳) ۱: گردش رنگ
(۴) ۱: اساس	(۵) ۱: درم	(۶) ۱: ع: در

بفرمود کاول بر آرند جامع
 که پامش^(۱) بر آید بخورشید لامع
 بطاعت چو سر پیش محراب ساید
 بمحرابی از کافران سر ریايد
 ازان پس کند عزم آفاق^(۲) گیری
 رساند برايان نوید اسیری
 بهر دار کفری ز محراب و منبر
 کند سرکشانرا نگونسار و بی سر
 رسیدند بنیاد کاران دانا
 به پل بر رخ باد پستن توانا
 گزی بر کف و رشته هم نهفته
 که^(۳) از علم بیدار و در سین حفته
 بهر مو که فرموده گز را اشارت
 عمودتر ازو شله در عمارت
 بهر جا که آن رشته را ساز بسته
 رگ جان سنار^(۴) و نهان گسته
 حصاري^(۵) که تا آسان خاست کرده
 پانديشه گز کرده تا راست کرده
 پاپاهی^(۶) سهیا شد اسباب چندان
 که ناید در اندیشه هوشمندان

(۱) ع : سقفش (۲) ا : آیان (۳) : که دلم و ع : گه ط
 (۴) ا : شارد و نهان (۵) ا : تدارد (۶) ع : بنای

هر آن سنگ کارند از خاک مهرش
 رسانند بالا^(۱) بمهر سپهرش
 میین^(۲) سنگ مسجد که از زر برآید
 که گر خود بگوهر بر آرند شاید
 کنون پنگر این^(۳) در فشان معانی
 که چون میکنند طبع من در فشانی
 چو پنشست بر تخت قطب زمانه
 که چون قطب بادش بقا جاودانه
 هوس خاستش کز بیع ملک داری
 بکار بنها کند استواری
 علائی بد اول بنا حصن نو را
 ببالا رسانید بنیاد کورا^(۴)
 بران شد که آن نیمده در شادکامی
 بترتیب محکم بر آرد تمامی
 چو صاحب خلافت شد از عدل و راشه
 نهادش لقب حصن^(۵) دار الخلافه
 چو نیت چنان داشت در دل نهانی
 که رایت بر آرد پکشورستانی
 شدش دل به بنیاد خیرات عامل
 ز نو^(۶) کرد نیت یک طرف حامل

(۱) ع : بالای مهر (۲) ع : بین (۳) ع : ای

(۴) ع : گورا (۵) ع : نیز (۶) ع : ذ نور بیت کرد یک طرف و ع : حاصل

پس از جنبش شاه و فتح الی
 که آن هم ثباتیست در پادشاهی
 زر و پل و رایت ز رایان ریودن
 روائی ز فرمانروایان ریودن
 بملک نو آرایش کار محکم
 که ثابت شود سکه نو پعالم
 وزانجا بکام دل نیک خواهان
 رسیدن سوی(۱) دولت آباد شاهان
 پس آرم(۲) صفت قصر گیتی نما را
 بدانسان که دیباچه گردد سما را(۳)
 اگرچه همه ثابت است این صفاتم(۴)
 و لی باید(۵) از این قوی تر ثباتم
 ثباتی بگفتار به زین ندانم
 که ز آثار قطب جهان نکته رانم

ذکر عمارتی که بدار الخلافه شد
 و آغاز آن ز جامع دین بیت کردگار
 پهین کار شاهانست در تاجداری
 که بنیاد دین را دهنند(۶) استواری
 پناهای خیرات سازند سنجین
 که رنگینست(۷) از رنگ آن چرخ رنگین

(۱) ع : رسیدن بکام دل پادشاهان (۲) آرم (۳) ۱ : شما را

(۴) ع : ثباتم (۵) ع : از ن قوی تر ثباتم (۶) ۱ : دهد (۷) ۱ : رنگت

گر (۱) آنجا ثوابت پدور است گردان
 ثوابت که اینجاست دورش دگردان
 و گر ثابت و منقلب شد بروجش
 ازین ثبت نا (۲) متناسب دان عرفجش
 چو گفتار ثابت همی باید اینجا
 تزلزل بمعنی نمی شاید اینجا
 چو نسبت همی باید از ثابتاتم
 صفت (۳) بین که چرخ استوار از ثباتم
 ثباق دهم ز استواری سخن را
 که شوم ز چرخ انقلاب کهنه را
 همه گفتهای (۴) چنان محکم آرم
 که زانسان دگر باز هم من کم آرم
 سخن را در اول نبخش مسافت
 جز از جامع پاک دار الغلافت
 که اول ز مسجد بنا را اقامت
 ثباقی دهد ملک را تا قیامت
 پس از گرد دار الغلافت برایم
 بهر برج فصل (۵) عطارد نمایم
 شکوهی دهم آن حصار حصین را
 که از چرخ هشتم دوم سازم این را
 بنash آنکه سنگست (۶) زر در شمارم
 ز کان معانی بگوهر بر آرم

(۱) که (۲) تا (۳) ع : صفت بین چرخ استوار ثباتم

(۴) ع : گفتهای (۵) ع : فصل (۶) ع : نشکته دری شمارم و ۱ : بی شمارم

سوزم آن نیست که از تشنگیم سینه پس وخت
 آنست سوزم که بدل ماه معین میگذرد
 دوش پرسید چو در ناله شدم گفت رقیب
 کین گدائیست که هر پاس پسین میگذرد
 با خودش خواهم هر دم بسخن این چه خطاست^(۱)
 که بران پسته تنگ شکرین میگذرد
 زاهد از صومعه زیبار که پیرون نروی
 که ازین سوی بلاعی دل و دین میگذرد
 میگنشتی شبی از ماه بر آمد فریاد
 کین^(۲) چه قته است که بر روی زمین میگذرد
 پاد از بوئی تو مستست دلیریش نگر^(۳)
 که دوان پیش شه نخت نشین میگذرد
 قطب دنیا که فلک^(۴) هرچه کند کار تمام
 همه در حضرت آن رای متین میگذرد

بین سپهر هشتمین هر بیت او برجی بلند
 پر دقائق کز روانی چون فلک دارد نهاد

سپهر دوم کوست جای ثوابت
 ز زیر است هشتم پتریب ثابت
 ازان پیکر هیأت^(۵) این نو نوشتمن
 که هشتم سپهر است هشتم^(۶) چهشم

(۱) ۱ : حق است (۲) ۱ : که (۳) ۱ : ول ریش مگرد و ع : دل ریش نگر

(۴) ع : که کند هرچه فلک (۵) ع : هشت نو (۶) ۱ : و هشتم

چنین^(۱) باد دائم به نیک اختی
سویی بندگانش نوازش گری
بیا ساقی آن جام روشن چو مهر
کزان روشنایی برد نه سپهر
بن ده که رقصی^(۲) چو انجم کنم
و گر عقل کل باشدم گم کنم
بیا مطریا بر کش آواز خوش
که هم سوزداری و هم ساز خوش
رهی زن که گر بشنود تا بدیر
سپهر نهم خواهد آید بزیر
بیا ای غزلخوان راحت رسان
دل عاشقان را چراحت رسان
بلحنی که برتر^(۴) ز نه پرده خاست
بخوان این غزل را که خواندن^(۵) سزاست

غزل

شب ز سوزی^(۶) که درین جان حزین میگذرد
شعله آه من از چرخ برین میگذرد
من و گریه خون هر شب و کس^(۷) آگه نی
با که گویم که مرا حال چنین میگذرد

(۱) ۱ : ندارد

(۲) ۱ : رقص

(۳) ۱ : خواهد

(۴) ۱ : بس

(۵) ۱ : شن

ازان بیلک زر چو تنبول زرد
 لب زخم گوئی که تنبول خورد
 ز هندو یکی گرد دعوی نیخت
 همه کشته یا پسته شد یا گرفت
 همان را گهواره زخم^(۱) خورده بیم
 تنش خون کشاد و دلش پسته دم
 درون رفت در قعر غاری درون
 که نارد دران رفت ماری درون
 پنیروزی و فتح خان جهان
 پلشکر که آمد چنیت جهان
 جهانی پر از مرکب و برده دید
 غنیمت پهر خیمه صد پرده^(۲) دید
 پس از شکر یزدان بفتح میین
 سوی سایبان بوسه زد پر زمین
 چو ترتیب لشکر بعارض سپرد
 خود از پهر پیش آمدن ای فشد
 شتاپنده شد جانب تختگاه
 که بودش رسیده طلبگار شاد
 سعادت که جبه فروزیش کرد
 زمین بوس درگاه روزیش گرد
 خلیفه بصد سهر بتواختش
 ببالاترین دستگاه ساختش

اجل آن همه آرد در خون سرشت
 که قوت ددان چرخ^(۱) بروی نبشت
 مشعبد شده مرد سر باز^(۲) باز
 که هم خنجر آشام و هم گوی باز
 همه هندوان را ز آواز تیر
 گره می‌شد اندر گلوها نفیر
 ز هر سینه ناوک چنان می‌پرید
 که با ناوک از سینه جان می‌پرید
 چو هندو ز پیلک بگل می‌فتاد
 غرانرا^(۳) ازان رخمن دل می‌فتاد
 زهی نیلگون بیلک بی‌درنگ
 که از گندنا برگ پرید^(۴) سنگ
 خدنگ افگن چیره^(۵) سخت زور
 که مارش کند رخنه در چشم مور
 یک انداز در جعبه هفتاد دست
 یکی زان همه راست کرده به شست
 برون چست چون زد خدنگ سفید
 همه شاخ مرجانش^(۶) از برگ بید
 سپه‌کش همه بیلک زر کشاد
 عدو را بکشت و دیت نیز^(۷) داد

(۱) ع : خرد بروی (۲) ا : بار (۳) ع : قضا را
 (۴) ا : مرجا از (۵) ع : تیر (۶) ع : خیره (۷) ع : نیز

هان^(۱) تیغ هندی شده بو لهب
 که تبت یدا خواند بروی و تب
 همی رفت شمشیر چون آب تیز
 که آید^(۲) بتیزی گه آبخیز
 در انبوه تیغی که هر^(۳) سوی بود
 چو دندانه^(۴) شانه در موی بود
 به پشت دلیران ز تیغ چو برق
 گهر میشد اندر دل مهره غرق
 جگرها ز شمشیر روزن شده
 پلارک جگر خواهه تن شده
 هر آن سنگ کش سالها آفتاب
 نیارت یاقوت کردن ز تاب
 ز شمشیر خورشید وشن بیدرنگ
 بیکدم همیگشت یاقوت رنگ^(۵)
 دران سوچ خون کاتشین گشت نعل^(۶)
 شده زاغ طوطی ز منقار لعل
 برآشقتنه گرز از ہیں کوب سر
 چو دیوانه در خانه کله گر^(۷)
 چنان آمد آن کوب حکم توان
 که در سینها آرد گشت استخوان

(۱) ع : ندارد (۲) آمد (۳) آن (۴) ۱ : آن (۵) ۱ : جو دانه شبانه در
 (۶) ع : سگ (۷) ۱ : لعل (۸) ۱ : بر

چو شد جوهر آتش افروخته
 بسا گوهر^(۱) بد که شد سوخته
 چو را گهو نگه کرد کز آمان
 وداع چهان را در آمد زمان^(۲)
 برون جست با فوح خویش از کمین
 ز انبوه گبران سیه شد زمین
 سواران هندو ز جان گشته طاق
 یکی شل بدست و دو ژوپین بساق
 همه پهorman بسته پهر نبرد
 نه باقی جز از تیغ شان^(۳) آب خورد
 چو دیدند ترکان در ایشان ز دور
 دویدند در قطع ظلمت چو نور
 نیاورد هندو دران حمله^(۴) تاب
 رسیدند چون سایه از آفتاب
 سرانداز شد لشکر غازیان
 بفیروزی ملت تازیان
 ز تکبیر شیران فیروزه مند
 . بهه گنبد افتاد غلغل بلند
 ز شمشیر نصر من الله صار^(۵)
 شده بر پداندیش^(۶) تبت یدا

(۱) ع : گوهری (۲) ۱ : زبان (۳) ۱ : از تیغ آب خورد
 (۴) ع : صدا (۵) ۱ : بر بدیش (۶) ۱ : جله

در آمد سپه گردش جو باد
 بخاشاک بر گرد پادی^(۱) فتاد
 هم از نعل خاک آهین کرده بود
 غبار آمان را زمین کرده بود
 دران سهم کز مینه جان میگریخت
 م زمین جانب آسان میگریخت
 ز باد سیاه کوه لرزش^(۲) کنان
 چو دامان باریک مال کنان
 در آن دامن آهن تنان کرده لرز
 خزینه چو سوزن بدامان و درز
 به پرمان آن کهستان و رود
 سپه بهر خون ریز^(۳) آمد فرود
 زبانهای شمشیر روئین تنان
 چو آتش ز صرصر زبانه زنان
 زبانه که شمشیر زد^(۴) پس نبود
 زدند آتش و بر فلک رفت دود
 خس و آتش و باد یکجا شده
 چهشم در آفاق پیدا شده
 بفرمان یک خان درین^(۵) جمله طاق
 دخانی^(۶) شد این هفتخانه رواق

(۱) ۱ : باری (۲) ۱ : درس وع : لرزه (۳) ع : خون ریزی (۴) ۱ : دو

(۵) ۱ : که در حله (۶) ۱ : ز عانی وع : دعائی شده هفتخانه رواق

روان میبریدند^(۱) که سار و شیخ
 پدانسانکه که گشت نخود را ملخ
 سپه کش قتلع امیر شکار
 بفرمود کارد کس از کوه سار
 بفرمان خان آن سوار دلیر
 به گهائی^(۲) با نور در شد چو شیر
 سواری گرفت و چو باد وزان^(۳)
 رسانید در پیش خان در زمان
 خبر^(۴) داد هندو که هندو سوار
 بود ده هزار و حشر بی شمار
 روان گشت خان جنگ را ساخته
 ز بهر غزا کار پرداخته
 همان میز قتلع سواری دگر
 گرفت و همین گفت خان را خبر
 چو^(۵) آنجا رسیدند کان گبر شوم
 نهان بود در تنگنائی چو بوم
 چو^(۶) بینند کوهی رسیده بمیغ
 از ابر بلند آب داده بتیغ
 بدامان^(۷) آبی روان بر گذر
 شده حصن گران ز دامان تر

(۱) ۱ : پریدند

(۲) ع : دمان

(۳) ۱ : ندارد

(۴) ع : چه بینند که

(۵) ۱ : بگهائی ندارد و ع : ما نور

(۶) ۱ : بر

(۷) ع : بدامانش ابر روان

که مردن ز شمشیر نیک احتران
 هم از احتران دولتی شد گران
 پدین دل نهاد و روان شد^(۱) شتاب
 سوئی دامن کوهساری چو آب
 طلب کرد پنهان پناهی شگرف
 که هم راه پد تنگ و هم رود^(۲) ژرف
 که و پیشه و غارهای دراز
 که در وی نیابد^(۳) گذر چاره ساز
 درون رفت در وی بجیله گری
 نهان شد ز دیده چو^(۴) دیو و پری
 چو شد^(۵) دید ازان سرکش آن سرکشی
 بر آن خس شد از باد خشم^(۶) آتشی
 روان کرد خان سرافراز را
 بر آن سو چو در صید بط باز را
 پیجای سراپرده خاص شاه
 یک سایبان کو بزد^(۷) سر بهاء
 سپه خاصه خان و دیگر ملوک
 چو انصار احمد بزم تبوک
 شتابنده گشتند ازانسو چو باد
 که نارت^(۸) ازان باد کوه ایستاد

(۱) ع : با شتاب و ا : سر (۲) ع : کوه و ا : رود (۳) ا : نایاب

(۴) ا : د (۵) ا : چر شد ازان و ع : چو شه پد ازان سرکش آن سرکش

(۶) ا : جشم (۷) ع : برد (۸) ا : نارت

مهین همه هندوان دیار
 زبوده ز رایان هندو قرار
 سری سخت و جمعیتی بی‌قیام
 بسنگ و شکوهش دلی بی‌هراس
 چهر سو که بر هندوان تاخته
 ز شمشیر هندی سر انداخته
 دران ملک دیوان بسر کرده پاد
 که پیش سلیمان تواند ستاد
 چو دانست کاورد تاج و سریر
 سلیمان آفاق در دیو گیر
 برانست^(۱) کامبا کند تختگاه
 شود سایه گستر ز چتر سیاه
 ز فلبات کفر اندرون تا بدور
 نشاند ز خورشید اسلام نور
 چو نهب خدایان خارا کند
 نهیب خدا آشکارا کند
 پلزید ازان هیبت^(۲) آن سنگدل
 گدازنه شد چون ته چشمہ گل
 پدل گفت کین راز نکشادنی است
 پدین شاه بازی چو جان دادنی است
 شهی کو بر اورنگ شاهی سزاست
 مگر از تیغ او کشته گشتم رواست

(۱) : هیبتان

(۲) : بدانت

عجب عرصه شد حد دیو گیر
 که کم گنجد اوصافش اندر ضمیر
 خلیفه چو در دولت آنجا رسید
 خبر سوئ رایان والا رسید
 اگر بود صد جان در ایشان همه
 بزد پاد هیبت پریشان^(۱) همه
 بر آن سوکن از خواب دیده نه بست
 و گر بست صد پار ازان خواب جست
 نه یک تیغ با تاب را جای تاب
 نه یک رای بیدار را رای خواب
 همه سر قدم کرده بشتابند
 زمین بوس درگاه دریافتند
 مگر را گهوي کز ره تیره بخت
 که بودی^(۲) کمر بسته در پیش تخت
 پفرمان^(۳) شه چون بدانسو شتابت
 سر مدبر از حکم درگاه تافت
 خود او بود در نوبت رای رام
 دران کارگه کارران^(۴) تمام
 بزرگی بسی^(۵) رانه در دیو گیر
 هم اندر عمل نایب و هم وزیر

(۱) ع : پرید آن همه (۲) ۱ : بوده (۳) ع : د فرمان

(۴) ع : کارویان (۵) ع : برو و تصحیح : بسی

بتر از سگ آن مردم ناسپاس
 که نعمت رسان را نشد حق شناس
 بهر کس^(۱) که گیتی سزا می دهد
 به پاداش نعمت جزا می دهد
 نگون^(۲) نبود ار^(۳) ماه نو پیش مهر
 کی آن روشنی بخشش بزر سپهر
 چو آتش سری می نیارد بزیر
 بمیگردد از خورد بسیار سیر
 سری را که بیزان کند تاجدار
 نگون^(۴) سرشدن پیش او نیست عار
 ازان سر زده می رود آب رود
 که در پیش دریا سر آرد فرود
 هر آبی که در جو مهیا شود
 بدریا گر افتاد دریا شود
 که پیش بزرگان بپای ایستاد
 که هم خدمتش مزد خدمت نداد
 که رو تافت از طاعت مهتران
 که کوبی^(۵) برویش نیامد گران
 من از دیده خویش گویم سخن
 نه ز افسانه و داستان کهن

(۱) ا : ندارد

(۲) ع : نکو

(۳) ا : از ماه تو

(۴) ا : کنون

(۵) ا : کوسی

دو به چار ماه تگاور براه
 بسرعت همی کرد جنبش چو ماه
 بهر کلسته سه^(۱) دران سنگها
 همیکرد آشام^(۲) فرسنگها
 بسی داشت فرسنگها کر و فر
 که هر سنگ کر^(۳) داشت فری بسر
 بدین^(۴) گونه در عصمت کردگار
 بدیو گیر شد چتر دولت شعار

آهنگ خان خسروی^(۵) از بندگی شاه
 بر عزم نهبا را گهو و گبران^(۶) خاکسار
 سزاچ^(۷) هزار آفرین است بیش
 گرايش پفرمان مخدوم خویش
 چو سر تاپد از حکم^(۸) منعم کسی
 ز سرتاب دوران به پیچد بسی
 چو مرد از خط سروران سر کشید
 سر او قلم شد خطش در کشید
 سگ را که در پیش نافی نهی
 وفای^(۹) تو ورزد بدان نان دهی

(۱) ۱ : سر (۲) ع : تاشام (۳) ع : گردشت (۴) ع : ندارد
 (۵) ۱ : بخسروی (۶) ع : را گهون مردد و خاکسار
 (۷) ع : قبل ازین : بدینگونه اخ (۸) ع : گفت (۹) ع : وفا

زمانه^(۱) سراسیمه گشت از سوار
 کواکب سیه چرده گشت از غبار
 گلین شد پرنده ز بالا درست
 چو مرغ مسیحا که بود از نخست
 یهر گوش گرد سواران ز صف
 نشسته چو صندل درون صدف
 بدینسان بدولت شه تاج بخش
 همی شد ته چتر و بالائی رخش
 چو در تلپت افتاد منزل نخست
 سر خیمهای جامه در ابر شست
 سراپرده گوفی ز اوچ بین
 فرود آمده است آسمان بر زمین
 سه فرسنگ صحرا صف شه گرفت
 که و^(۲) دشت دهليز و خرگه گرفت
 هوا سریسر کرد چادر بدوش
 زمین تو پتو گشت کرپاس یوش
 همیرفت و آفاق در لرže بود
 بکوه و زمین خاک^(۳) در درže بود
 ازان جای شاه سلیمان سریر
 شتابنده شد جانب دیو گیر

(۱) ۱ : که در دشت

(۲) ۱ : ندارد

(۳) ع : چاکه و درže و ن : چاک و هم درže

عجب چترهای که بر چرخ سود^(۱)
که در یک فلک هفت دیگر نمود
هر آن چتر کامد فلک را به پیش
نکرد آسمان فرق ازو تا بخویش
هوا پر نفیر از جرسهای بیبل
فلک^(۲) پای کویان ز بانگ صهیل
ز جنبیدن ژنده پیلان مست
همی سهره بر پشت ماهی شکست
بزرگان^(۳) درگاه در هر طرف
ز رایات خود داده مه را شرف^(۴)
چدا هر یکی را صنی پرشکوه
چو سد سکندر چو^(۵) البرز کوه
جهان مرکبان دیو و دیوانهوار
زمین از علمها^(۶) شده سایه‌دار
ره از نعل اسپان پیش و نهاد^(۷)
چو دریا که گردد مسلسل ز باد
نه نعل در هر بلند و مغاک
هم آهن شده سبز و هم سبزه^(۸) خاک

(۱) ع : بود (۲) ۱ : ظفر (۳) ۱ : بزرگاه (۴) ۱ : شکست

(۵) ع : بالبرز (۶) ۱ : علما (۷) ع : به نقش نهاد (۸) ۱ : سبز

سلیح^(۱) غزا بر میان چست کرد
 فلک را ز هیبت^(۲) کمر سست کرد
 ز یک جانبش دیوکش^(۳) صد شهاب
 دگر جانب آفاق گیر آفتاب
 چو بر پست شاهانه قربان و کیش
 ره انجام شاهان طلب کرد پیش
 سلیمان صفت بر صبا زین نهاد
 بر آمد به تخت سلیمان چو پاد
 ز پانگ روا رو که بر ماہ شد
 ملایک پنصر من الله شد
 چنان بر شد از نائی هندی خروش
 کزان پانگ کرنای کر گشت گوش
 غریویدن^(۴) کوس روئینه تن
 در افگند روئین تنان را شکن
 خلیفه پکردون سر افراخته
 لواح خلافت بر افراخته
 فراز سرش چتر شبگون پای
 یک جا شب قدر و ظل خدای
 نه^(۵) چتر آسمانی فلک پایه گوی
 که ظل الله از وی بود سایه جوی

(۱) ع : دیوکش چون

(۲) ا : پست

(۳) ع : سلاح

(۴) ا : ز

(۵) ع : دغیریدن

بیزور و توان شد چو دریا روان
 بصد کوه ره بستش کی^(۱) توان
 ز صور^(۲) قیامت چو جنبد کوه
 پارامش او که دارد شکوه
 اگر شه کند سیر و گر ایستاد
 بعزم و سکونش خدا یار باد

جنبد رکاب همایون ز دار ملک
 بر عزم فتح عرصه دهر آفتاب وار
 بروزی که فرخ ترین روز بود
 زمان فرخ و بخت فیروز بود
 مدد ز آسان رایت افراحته
 ظفر زین بر ابرش بر انداخته
 هان نفتح والا بعزم درست
 ز بهر دویدن کمر کرده چست
 چو خورشید شد نیزه بالا بلند
 بر آمد ز رویش تلا لا بلند
 جهان پادشاه را نیت جزم گشت
 بفتح مالک سبک عزم گشت

بدانندگان رای خود وا نمود
 پرواز^(۱) رای به پرواز بود
 که چون ملک بخشنه بی جهد سخت
 ز چندین برادر یمن داد تخت
 خدا دادها را بشمشیر و رای
 نیارد ستد دیگری جز خدای
 و گر هست خود حکم یزدان چنان
 که یارد کزان حکم پیچد عنان
 بعزم غزا با نشاط تمام
 پسلیم بخشنه^(۲) دادم زمام
 من و طوف آفاق و شمشیر کار
 ز من کوشش و بخشش از کردگار
 بسال پس از مسند آراستن
 همین داشت در خفت و خاستن
 که آهنگ کشورستانی کند
 بر افسوران^(۳) کامرانی کند
 بفرمان درگه بهر کارگاه
 همی گشت پرداخته برگ^(۴) راه
 بکاری که گیرند شاهان ستیز
 که شان باز گرداند^(۵) از عزم تیز

(۱) ع : پرواز بودع : بپرواز راهی به پرواز نمود

(۲) ع ن : بر آن سروران (۳) ع : بارگاه

(۴) ع : گرداند

چو تخت^(۱) گران مایه شد مستقیم
 بخت^(۲) پوید از بخت پویان چه بیم
 سکندر که اقصای عالم گرفت
 ز اول هی کام خود کم گرفت
 چو محکم شدش پایه خسروی
 روان شد سمندش بعالم روی
 چو هر پنسه شاه دارد سری
 که تنها دده^(۴) مالش کشوری
 چه حاجت بود کز هوس نه ز رای
 خرامش کند رخش دولت ز جای
 و گر بر عزیمت نیت محکم است
 نه^(۳) رای شد از دانش ماکم است
 یهر سو که چنبش کند آفتاب
 قرار^(۵) محل ذرها را چه تاب
 هوس داشت چون پادشاه جهان
 که هر سو^(۶) شود چون سکندر روان
 نکرد التفاتی بگفتار کس
 ز اندیشه خود سخن گفت و بس
 بران^(۷) شد که بر رسم گشت و شکار
 خرامش کند جانبی زین دیار

(۱) ع : سک پویه از تخت پویان چه بیم

(۲) ع : نهد مالش لشکری

(۳) ا : ز رای

(۴) ا : فراز

(۵) ع : نکت

(۶) ا : ندارد

(۷) ع : ندارد

ز شمشیر بر چینیان^(۱) خطا
 کند تگ عالم چو چن قبا
 گهی خواست در کامه دوستان
 کند قلع^(۲) رایان هندوستان
 نماید سوئ پیلداران شتاب
 هزار ابر گیرد یک قطره آب
 بزرگان که بودند دانائ راز
 در نیکخواهی کشادند باز
 نمودند گرده بکف جان خویش
 بزاری همه راز پنهان خویش
 که هست اول ملک و ملکی بزرگ
 رمه آشکارا و پوشیده گرگ
 که داند که در پرده بدخواه کیست
 بصدق از درون مخلص شاه کیست
 پسی سیل رفتند^(۳) به بنیاد پل
 پسندیده نبود بفرهنگ و رای
 جهان پادشاه را خرامش ز جای
 تند به که جا گیرد اول فراخ
 پس آنگه پهر سو زند بیخ و شاخ

نه در خاک گم شد گهر پیش در
 که شد خاک گم در میان گهر
 مکل (۱) زمین کز ثریا شده
 پر (۲) از قرة العین دریا شده
 ز پروین که در خاک گم شد (۳) هزار
 و با گشته بر دشمنان آشکار
 چو رو تخت شاهی شد آراسته
 شد از جودش آفاق پر خواسته
 ده و داد زان گونه بنیاد کرد
 که چان و دل همگنان شاد کرد
 ز تاج پدر چون بر آراست سر
 هوس شد جهانگیریش چون پدر
 پفتح جهان پسکه بیدار بود
 فتوح جهانگیریش یار بود
 ز نیروی بازوی شمشیر زن
 نمیخواست آسایش خویشتن
 چو خورشید میخواست نی (۴) چون شهان
 که هم در بر آمد (۵) بگیرد جهان
 گهی (۶) خواست رو سوی غزنین نهد
 در اعدای دین خنجر کین نهد

(۱) ع : بکند

(۲) ع : به

(۱) ع : مرصع

(۲) ع : مصی

(۳) ع : برآید

(۲) ع : بقی

ازان راس رفته به بره درون
 که شه را شود زو سعادت فزون
 بعاشر که ثور است و بیت السریر
 سه صاحب سعادت شده جای گیر
 نخست آفتاب از نظرهای مهر
 پسی روشنی داده ز اوچ سپهر
 دوم زهره در خانه خویشتن
 پدین شادمانی شده نغمه^(۱) زن
 سیوم تیر سهم سعادت شده
 چکر دوز دشمن پعادت شده
 عجوزا هم اختر نه بسته^(۲) کمر
 که هست آن کمر بهر این تاجور
 بسرطان نه نیز اختران^(۲) را مدار
 که در برج مه شاه را بد قرار
 بروزی چنین فرخ و ارجمند
 بزر آمد خلیفه به نخت بلند
 نشار افگان در نشار افگانی
 ز در داده هر خاک را روشنی
 بغلطید در خاک بیتاب و آب
 بخواری چکر گوشة آفتاب

چو^(۱) بر رفت بر شیر پایه سریر
 شد از پس طرب مشتری شیر گیر
 دم^(۲) شیر پگرفته مربیخ هم
 که بر^(۳) پشت بهر شهش داده خم^(۴)
 تهی داشت خوش^(۵) همه دانه گله^(۶)
 که در دانها چشم^(۷) از بزم شاه
 ذنب در ترازو شده نور سنج
 که بر شد فشاند جو در پاش گنج
 چو سهم شد از عقرب افگنده نیش
 بروون راند افسون گران را^(۸) ز پیش
 کان نیز قبضه نداده پکس
 که سلطان کند^(۹) قبض این قبضه پس
 به بز^(۱۰) هم شبان جز نوازش نداد
 که تو گشت در دهر راعی العباد
 زحل دلو را داده رشته دراز
 که آب آرد از بهر راهش فراز
 بماهی ازین^(۱۱) جهد پنسته ماه
 که تا ماه و ماهی رسد امر شاه

(۱) ع : پذیرفته بر شیر مایه سریر

(۲) ع : به پشت تیر شهش

(۳) ع : خون شد

(۴) ع : دامگاه

(۵) ع : پیش

(۶) ع : گند

(۷) ع : بدم شبان نوازش نداد

بدولت چو دولت شدش رهنهای
 که سازد بر اوزنگ فرختنده جای
 شدش روز یکشنبه این اختیار
 ز ماه محرم شده پست و چار
 سنه شانزده بعد هقصید شده
 بشارت ده ملک سرمد شده
 گه استوا مهر بالائی چرخ
 طبق پر ز نور آوریده ز شرق
 که بر فرق سلطان نثارش کند
 بدان تهنیت یمن کارش کند
 بدان یمن غلغل برآمد پمهه^(۱)
 که آورد^(۲) آفاق را در پناه
 جهان پادشاه قطب دنیا و دین
 که ظل خدایست و مهر زمین
 سویی خانه دولت آمد چو بخت
 بدولت دران خانه بر شد بخت
 چو شد نیمروز آن ممالک فروز
 شدش بنده صد خسرو نیمروز
 اسد بود طالع غزاله شکار
 که زو شیر دهلهیز شد کرد عار^(۳)

جهان بهر آرامش^(۱) سینها
 دهد رنج نا برده^(۲) گنجینها
 ستاره که دارد ستیزش^(۳) بسی
 پدانسان گراید که جوید کسی
 رسد هر کسی را بعمر عزیز
 سعادت ز کیوان و مربیخ نیز
 نبارد . ز بالا جز آب نشاط
 نه روید ز گل جز طرب را بساط
 نه کس در عمل پیچد از بهر قوت
 نه مرغخی بر غبت خورد بار توت^(۴)
 شود مردم از پری بی شمار
 چو بادام^(۵) بر چشم و بر دل چو نار
 سپاهی و شهری بهر جا که هست
 اگر خاک جوید زر آید پدست
 چنین نبود الا چو آرد جهان
 طلوع بلند اختی را زمان
 مبارک جیبی نشیند به تخت
 که باشد مبارک جهانرا چو بخت
 چنانک اندرین عهد شد بر سریر
 خلیفه مبارک شد ملک گیر

(۱) ع : آسیش

(۲) ۱ : کرده

(۳) ع : بسیش

(۴) ع : که با دام بر چشم و بر دل شخار

(۵) ع : نار و توت

کنون لابد از سحرستنج^(۱) که
باندازه بخشش آمد سخن
چو این نامه خاص کم ساختم
بهر عرصه مجری فرو ریختم
که آنجاست اندیشه کوتاه کمند
که پذیردش رای والائی شاه
که این تحفه چشم نظارگی
دعای این سرایم به بیچارگی
بخضرت پذیرفته بادا ز من
که زین پیش پرداختم
نو آئین ز خود وضعی انگیختم
نه مجری که روشن سپهربی^(۲) بلند
و لیک^(۳) آنگهی سر بر آرد بمه
طفیل دم جادوان ز من

گفتار در طلوع بلند اختری که کرد

روشن بنور مهر همه روز روزگار

چو در عالم از گردش ماه و مهر
در شادمانی کشاید سپهرب
فتند هر کسی را برادی بچنگ
که روهاز دولت شود لاله رنگ
برد باد هر سو بدانسان نوید
که رزو بشگفت غنچهای امید
شود دانه در کشت دهقان فراخ
ز میوه در آید^(۴) تواضع بشاخ
بهر^(۵) کو بود عشقی بی هراس
بهر مجلس آزایشی بی قیاس

(۱) ا : گنج (۲) ع : سپهرب (۳) ع : ولی (۴) ع : تواضع در آید

(۵) ع : بهر مجلس آزایشی بی هراس : بهر کو بود عشقی بی قیاس

خرا منه شد کلک شان در خیال
 چو خوبان سوئ جلوه گاه وصال
 بیامی که هر خامه^(۱) یک دم رسید
 دمادم سر کلک من^(۲) هم رسید
 چو^(۳) هر یک رسانید گنج شکرف
 ز من هم رسید این دو سه ساده حرف
 رسانیدن نقد دل زن گدای
 قبول دل شاه امید از خدای

گفتار در خطاب و زمین بوس پیش تخت پس عرض حال خویش ببخت امیدوار

معانی شناسا سخن پرورا
 شها گنج بخشا کرم گسترا
 مرا غمر کز شصت بالا گذشت
 همه پیش شاهان والا گذشت
 بسی بندگی کردم از عون بخت
 کمر بسته در خدمت چار تخت
 ز شاهان کسی کاولم کرد یاد
 معز الدنا^(۴) بود شه کیقاد
 از ایان پس ز فیروزه چرخ بلند
 شدم پیش فیروز شاه ارجمند
 ازان پس که^(۵) در شده ستائی شدم
 توانگر ز گنج^(۶) علائی شدم
 نوازنده شد قطب عالم مرا
 شد آکنون که اقبال همدم مرا
 چنین بخششی کز تو جم یافتم
 ز شاهان پیشینه کم یاقتم

(۱) : جامه (۲) : مزم (۳) : این و بیت ما بعد ندارد

(۴) : معز الدنا (۵) : چو در (۶) : مرج

نیا م ز بخشیدن مال تنگ
 که دارم همه گنج عالم بهنگ
 سر تیغ تا کار ران منست
 زر هفت کشور ازان من است
 خود این آهنم کیمیایی زر است
 یک^(۱) قطره دریایی پر گوهر است
 گرفتم چو هندوستان را تمام
 چو خورشید گیرم همه^(۲) روم و شام
 ستام به نیکوترين اتفاق
 خراج از خراسان و باج^(۳) از عراق
 متاعیکه پستانم از مقلان
 فشانم بدامان بی حاصلان
 چو بخشش نیت کرده ام^(۴) بی شمار
 فزون باد توفیقم از کردگار
 چو رفت این پشارت بگویندگان
 گهر یافتد آب جویندگان
 ز پاد کرم هر یک اهل سخن
 نگجید چون غنچه در خویشن
 بدلهاي شان زان^(۵) مبارک نويد
 به بخشایش تازه نو^(۶) گشت اميد

(۱) او ع : تاج

(۲) ع : کنون

(۱) ع : نگر

(۳) ا : نو ندارد

(۴) آن

(۲) ا : کدم

گر او داد صدگان بیک پنده رخش^(۱)
 هزار آمد از من چه^(۲) پنده بخش
 چو این سکه زد طبع بخشندام
 بدین خوش نشد رای رخشندام
 هنوز این هوس دارم اندر خیال
 که صد چند بخش بجوبنده مال
 بتاریخ همچو^(۳) من اسکندری
 کند هر که آرایش دفتری
 ز گنج^(۴) گرامایه بی شمار
 دهم بار پیلیش نی^(۵) پیل بار
 مرا خود درین ره پدر شد دلیل
 که میداد زر هم ترازوی بیل
 شناسد کسی کش خرد رهمنون
 که از بار پیلست وزنش فزون
 پدر چون درین کار میزان نهاد
 نگردانم^(۶) از سهل چیز آن نهاد
 چو بیراث شد بیل زر دادم
 نه زیاست زین سهل تر دادم
 گر او داد صد من یکی صد دهم
 - و گر داشت حد بیرون از حد^(۷) دهم

(۱) ۱ : بخش (۲) ع : بیک (۳) ۱ : همچون (۴) ع : گنج
 (۵) ع : پی (۶) ۱ : نگرانم (۷) ۱ : از خدمت

بخطهای^(۱) خاقانی ملح سنج
 نه پنهانست کش چون فشاندند گنج
 هان عنصری کو سخن پیش برد
 بهر نظم صد بدره زر پیش برد
 مثل شد ز فردوسی نامدار
 بشه نامه گنجینه پیل^(۲) باز
 چو این بود رسم گران مایگان
 که دادند گنجی بهر شایگان
 نه ما ڦان^(۳) بزرگان بیهت کمیم
 گر ایشان علم بوده^(۴) ما عالمیم
 خدا داده زانها که در عالم است
 بگنجینه ما چه مایه کمیست
 بخواهند بخشش چرا کم دهیم
 اگر دست پاشد دو عالم دهیم
 نبود است شاهی بزیر فلک
 که ده لک دهد تنکه یا یست لک
 نخست آن^(۵) جهان شاه داد این صلا
 که او بود دنیا و دین را علا
 دهش بیش ز اندازه زو گشت عام
 و لیکن شد از من که قطبم تمام

(۱) باران

(۲) سهل

(۳) بود

(۴) از

(۵) از

بر اوضاع^(۱) و ابداع قادر بود
 صدور حکم را مصادر بود
 گوش^(۲) نظم و گر نثر باید نگاشت
 نگاره بدانسانکه شاید نگاشت
 چطبوع و مصنوع جادو بود
 دقایق درو موی و در مو بود
 همه نو کند سکهای سخن
 که کریاس نو به ز خز کهن
 چو هر کس بمقدار خود گفت چیز
 در افشار شد از لب جهان شاه نیز
 که از نکته بیزان^(۳) دانش سکال
 بدین گونه ما را رسید است حال
 که در عهد خود هر سخن گسترشی
 که خاص کسی بود در کشوری
 بمقدار ترتیب گفتار خویش
 مثالی به پست^(۴) از نمودار خویش
 چو شعم سخن را خریدار بود
 سخن لاجرم تیز بازار بود
 پقیمت خریدند حرف سیاه
 پهائی^(۵) شبه گوهر آید ز شاه

(۱) ۱ : پران

(۲) ۱ : گر از

(۳) ع : اوضاع اوداع

(۴) ۱ : بهار بیه

(۵) ۱ : کا پست

خود این وصف^(۱) هم در ترازو در است
 که یک سویش^(۲) آهن دگرسوز راست
 ز زر^(۳) و زن حبه بخون در نشست
 که در پله با زر برابر نشست
 دگر گفت دارد فلان شعر تر
 و لی شعر بهمان بر آمی دگر
 دگر گفت کامروز در هر دیار
 غزل‌گوی گشت است بیش از شهر
 همه کس یک قسم در مانده اند
 ز قسم دگر بیخبر مانده اند
 ندانیم کس را بطبع و سرشت
 که یک شعر تحقیق داند نوشت
 دگر گفت سعدی نه از کس کم است
 که موج غزلهاش^(۴) در عالم است
 دگر گفت کز وی سنای پهست
 که بت‌سوزی از بت‌ستائی^(۵) به هست
 دگر گفت کز راه خوانندگی
 زند هر کسی لاف دانندگی
 و لی ما کسی را سخنور نیم
 کزو مایه صد گونه گوهر نیم

(۱) ا : وزن

(۲) ع : یکوش

(۳) ا : ساقمی

(۴) ع : غلنهاش

(۵) ا : ساقمی

فزون بود بس کان متاع عزیز
 درو گم شدم در دل خویش نیز
 چو کم مایه خرمهره^(۱) جوید نه در
 سراسیمگی^(۲) آرد از گنج هر
 چو غوک از خلابی بسودا فتد
 پمیرد چو در موج دریا فتد
 جو کنچشک هر جوی جان کند
 پکشت جو از حرص خود^(۳) آن کند
 هنوزم در اندیشه بود این شگفت
 که بخت^(۴) آمد و گوش جانم گرفت
 که دولت دگر پار دکان کشاد
 بر اهل سخن گنج احسان کشاد
 گه چاشت کز^(۵) آفتاب منیر
 فروزنده گشت آمانرا سربر
 بخلوت گه مهدی هفت مهد
 سخن میشد از نظم سنجان^(۶) عهد
 که این نظم گوئیست^(۷) و آن سحرستنج
 بوزن و عروض آن دگر برده رنج
 دگر گفت نام ترازو میر
 ترازو چه کار آید ار نیست زر

(۱) ع : خس مهره (۲) ۱ : سراسیمگش (۳) ۱ : جو دان

(۴) ع : بخت (۵) ۱ : کان (۶) ۱ : سجان (۷) ع : علم گوئیست

چو دیری در^(۱) ایشان نظر داشتند
 ز هر یک روان نسخه برداشتند
 چو^(۲) بودند هر یک ز روی چو ماه
 سزاوار بزم جهان بادشاه
 روان کردم از جلوه گاه نهان
 سوئی مجلس تاجدار جهان
 نه از بوستانی بفرمان خاص
 سهردم مخلوتگه اختصاص
 چو بودند هر یک پذیرای^(۳) بخت
 پذیرفته گشتند در پیش تخت
 بمزد^(۴) چنان سهل کاری ز پیش
 دهش رفتہ^(۵) بر من ز اندازه بیش
 پدانسان شد ابر کرم^(۶) گنج بار
 که دریائی طبعم یک شد هزار
 عطارد ز خلعت^(۷) در آمد بچرخ
 درش موجزن شد چو دجله بکرخ^(۸)
 حد من تمثائی درویش بود
 عطائی شد اندازه خویش بود

(۱) ع : بر این و در بیت ما بعد نمارد

(۲) ع : پذیران و ع : هر دو پذیرای (۳) ع : بجزی

(۴) ع : دهش رفت از حد و اندازه بیش (۵) ع : گر

(۶) ع : بخدمت در آمد ز چرخ (۷) ا : بچرخ

ولی من هم از لطف مهمنان پذیر
 هم آکسون شان دادم و هم حریر
 دو کاتب که دارم بیالائی دوش
 بدبیدار ایشان شد از هر دو هوش
 چنان هوش شان شد بنتظاره صرف
 که بر نامه من نرانند حرف
 چو از بعد دیری بخوبیش آمدند
 به پرسیدنم هر دو پیش آمدند
 که خسرو کیانند این مهوشان^(۱)
 که نا گم شدیم اندر آئین شان
 سر کلک ما کرز^(۲) عجب خفته ماند
 بسودا فرو شد فرو رفتہ ماند
 بخندیدم و پاسخ آراستم
 که پرسید اگر تکنه راستم
 شد استند حاضر درین جلوه گاه
 ز من ساقیانی که جست است شاه
 به یینید^(۳) و جان رو نمایم دهید
 بسی بوسه بر پشت پایم دهید^(۴)
 بصل حیرت^(۵) آن هر دو نقاش چست
 بنتظاره بودند افتاده سست

(۱) ۱ : مهوشان (۲) ۱ : ما کرز (۳) ۱ : بینند

(۴) ۱ : حیرت (۵) ۱ : گند

ز سرچشمه آب و خون آمده
 ز دل رسته وز جان برون آمده
 نمک در نمکدان نهفته پسی
 وز ایشان نمک ناچشیده کسی
 ز یک جان بر آن عزم جسته برون
 که خوش خوش درآید بصد جان درون
 بتانی که از شنکل شان بی شراب
 فرو غلطد اندیشه مست و خراب
 ز طبعم همی خاست آتش بلند ~
 همی گشت جانم بر ایشان سپند
 چنان میرسید از صفا^(۱) هر یکی
 که جان می شد از نقش شان در شکی
 قلم شد چو مشاطه در خال^(۲) شان
 بصد جان خرد گشت دلال شان
 همه لعب ناکرده در شط شدند
 همه ساده بودند در خط شدند
 قلم را چو سر^(۳) زان رقم سوده گشت
 قلم زان سواد از سر آسوده گشت
 اگرچه همه حلّه شان نور بود
 که هر یک دران حلّه مستور بود

(۱) از هر یکی

(۲) ا : حال

(۳) ا : سزان

چو اندیشه در جان صدا گوی شد
 سخن ز آسان در تگاپوی شد
 رسیدند از بزمگاه بهشت
 فرشته و شافی بهشتی سرشد
 همه مهر نورانی و نور^(۱) پاک
 مصنا ز آلايش آب و خاک
 همه شسته از چشم خضر لب
 بلیهای شان خضر ناکرده شب
 همه پاک رخسار و پاکیزه تن
 همه مجلس آرای و محفل شکن
 همه آب^(۲) و ناخورده شان بط هنوز
 همه ساده و فارغ از خط هنوز
 همه شوخ و رعنای و عیار و مست
 پری صورت و جام معنی پادست
 ز پس صفت و روشنائی چو جان
 بدل حاضر و از نظرها نهان
 جمالی که آئینی^(۳) از جان درو
 خیالی صد آئینه پنهان درو
 نگنجیده^(۴) در تیرگیهای کل
 نستجیده^(۵) جز در ترازوی دل

(۱) آئین

(۲) آب ناخورده

(۱) ع : جان

(۳) نستجید

(۲) ا : نگنجید

تصور به پیرامن گنج و مال
 شتاپنده چون بتشنه سویی زلال
 مبادا که از حرص ^(۱) گنجینه سنج
 تهی مایه ماند ^(۲) بسودای گنج
 که گردد خیال دلش جا بیجای
 چو داروی طرار گوهر نمای
 کسان دیده ام خورده داروی شان
 نگون ^(۳) در شهار گهر روی شان
 جز از شه که گوهر دهد از سفال
 شود راست گر ^(۴) این دروغین خیال
 غرض چون شد آندم که بی جستجوی
 خیالات خوابم شود راست گوی
 عمل ران اقبالم از پیش گاه
 رسید و رسانید فرمان ^(۵) شاه
 که بزم ممالک خداوند را
 نگارش کن این ^(۶) ساقی چند را
 بفرمان شدم بزم ساز نشاط
 بر آهنگ معنی فکنندم بساط
 پدان مجلس عیش پرداختم
 قلم ساقی خویشن ساختم

(۱) ع : عرض (۲) ۱ : باید (۳) ۱ : بکون و ع : گردد شمار گهر

(۴) ۱ : گو این و ع : گوئی دروغش (۵) ع : پیغام (۶) ع : کنی

پندیز من بخت بر کار بود
 که من خفته و بخت بیدار بود
 درین خواب خوش بخت بیدار من
 نمود آنچه نبود بقدار من
 پدان گونه دید این دل هوشمند
 که پنداری ابری برآمد^(۱) بلند
 بیارید^(۲) بر فرق هر کس گهر
 ولی بر سرم اندکی بیشتر
 چنان ریخت از^(۳) گوهر خانه تاب
 کزان زخم گوهر بجستم ز خواب
 به تعییر آن مژده دادم بخوبیش
 که چرخم^(۴) دهد مایه ز اندازه بیش
 دلیل چنان میرساند نوید
 کزان در برم بهره بیش از امید
 نباشد چنین ابر گوهر فشان
 مگر شاه دربار دریا نشان^(۵)
 برین خواب چون چند روزی گذشت
 بامیدم اندیشه بیدار گشت
 تمنائی کام^(۶) و سراد از نهان
 همی گشت سرگشته گرد چهان

(۱) ۱ : آید

(۲) ۱ : این بیت ندارد

(۳) ع : کار

(۴) ۱ : نهان

(۵) ۱ : جو خم

ز عدلش بصد نازک روزگار
 چو روی چمن ز اعتدال بهار
 چنان خوش بعهدش زبان و (۱) دهن
 که هنگام گل بلبل اندر چمن
 فلک هردم از کار اهل نیاز
 بدوران الجم گره کرد باز (۲)
 رعایا همه شاد و فرخنده فال
 بدانسان که عاشق بروز وصال
 جهان پاسبانش آشکار و نهان
 بدانسان که او پاسبان جهان
 چو او پاس کار (۳) همه خلق داشت
 جهان دیده بر پاس کارش گذاشت
 مدامش پیاس جهان رای باد
 خدا پاسبانش همه جای باد

در موجب نگارش نامه (۴) که مجلسی است
 ساقیش هست کار و (۵) مغنشیش بی خمار

فلک چون مرا کار پرداز شد
 در دولتم ز آساهن باز شد
 سرم بود روزی بیالین ناز
 در آسایشم پامی راحت دراز

(۱) ع : زمان و زمن

(۲) ا : ساز

(۳) ا : کاره و مغنشیش

(۴) ا : این خط

(۵) ع : این خط

بر اهل جهان کامران چون سپهر
 چو خورشید بز عالی گرم سهر
 ولی^(۱) پرور از جود^(۲) و دشمن گداز
 توانانکش و ناتوانان نواز
 بقوت کند هرچه خواهد بدهر
 برحمت دهد هرچه گیرد پتهر
 چو بر گوهر و در^(۳) شده جیر ازو
 شده قطره قطره دل ابر ازو
 خبر چون ز جودش بکان^(۴) تاخته
 جگر پاره پاره بر انداخته
 حقش خویش و خلقش ازان خویشتر
 دهش پیش و دادش ازان پیشتر
 ز نیروی آن عدل عاجز نواز
 خرامان رود کبک در پیش باز
 اگر گرگ خوردی می از خون میش
 ازین پیش از^(۵) نای واز^(۶) چنگ خویش
 نمود آن چنان عدل او دست برد
 که هم نای و هم چنگ او گشت خورد
 پر از داد شد پس که اقلیم و شهر
 ستم را بصد آرزو جست دهر

(۱) در این بیت بعد : کسی کو لخ آمده (۲) ا : جور

(۳) ع : ذر و ا : پهر ازو (۴) ا : یکان باخته (۵) ا : و (۶) ع : در

چو تاب انگند تیغ او بر سپهر
 خو^(۱) خونچکان گردد از ماه و مهر
 هلالست و کوشش بهشم سهاش^(۲)
 که لاف رکابی زند زیر پاش
 چو^(۳) خنگش ز نعل سم انداخته
 فلک زان مه نو دگر ساخته
 مبارک بود بر جهان نعل ماه^(۴)
 و لیکن نه چون نعل شبدیز شاه
 سناش که بشگافت جان شهان
 کلیدیست از فتح^(۵) بر جهان
 ز سهمش شده خشک در خصم خون
 چو قطره به تفسیده ریگ اندرون
 شود گر بر افلاک زور آزمای
 کند میخهای کواكب ز جای
 و گر سهم او رقته بالائی چرخ
 کواكب شده خار در پائی چرخ
 کسی کو ز حکمش نهد پای پیش
 سر خویش بیند ته پائی خویش
 ز تیر فلک راست تدیر تر
 ز خورشید روشن جهانگیر تر

(۱) که ای :

(۲) سهاش ای :

(۳) ع : خون و سخون

(۴) ع : از بزر فتح

(۵) ماه و نعل ای :

فلک پا چنان لشکر بیحساب
 بگاه سواریش گیرد^(۱) رکاب
 چو دریائی قلبش نماید^(۲) شتاب
 بلرزد زمین همچو دریائی آب
 ز^(۳) قلبش بجز موج دریا نخاست
 دو در پاش دست چپ و دست راست
 سر رایتش^(۴) بر فراز مه است
 طرازش اذا جام نصر الله است
 زهی تاب آن آفتاب بلند
 که از شرق پرتوی غرب فگند
 ز پر فتوحش همه ماه و سال
 زحل دیده در شانه^(۵) جدی فال
 نه چون اوست اسکندر چیره خیز
 که او آئینه داشت این شیع تیز
 خیالی کز آئینها^(۶) او نمود
 در آئینهای سکندر نبور
 بود شیع او تا پرخشندگی
 نسازد بداندیش را زندگی

(۱) ا : کرد

(۲) ا : عای ورع قبل ازین این بیت : ملالت و کوشش اخ و دو بیت ما بعد آمده

(۳) ا : قلبش (۴) ا : رامش (۵) ع : عانه

(۶) ع : ک آئینه اور

ز تاج زرش یک زمرد سپهر
 که آن هست سرسبزی ماه و مهر
 ز عون خدا شقد برو پشت او
 جهانی^(۱) ز شمشیر در مشت او
 قبایش که عالم در آغوش اوست
 دو عالم یکی جامگی پوش اوست
 دهد بار چون بر سریر بلند
 ز حیرت^(۲) خرد گم کند هوشمند
 بزرگان ز نقش رخ تابناک
 طراز ادب بسته پیشش بخاک
 سپهر است و دیوانگی در سرشن
 که زنجیرداری کند^(۳) بر درش
 ز خاک^(۴) درش بخت فرخ نزاد
 چو مفلس در اندیشه گنج شاد^(۵)
 چو دهلیز او تا فلک خاسته^(۶)
 ستاره درو منزل^(۷) آراسته
 شده خاکروب درش اختران
 ز موهای پیشانی سوران
 سراپرده او که بر شد بلند
 زین در گلویی کواکب فگند

(۱) ع : جهان و (۲) ع : میت (۳) ع : بود (۴) ع : ذفرخ درش
 (۵) ع : باد (۶) ا : ساخته (۷) ع : مجلس

سخن را پر تیب باید نگاشت
 صبوحی گه^(۱) صبح و مجلس بجاشت
 چو کس موزه را کرد بر فرق جای
 کله بایدش کرد در زیر پای
 کند سگه رومنای درست
 سلام از پس و^(۲) خیر باد از نخست
 چو عذری که می باید آراستم
 فشاندم^(۳) نثاری که می خواستم
 ستایش کنم اول آن شاه را
 که آراست بعد از پدر گله را
 بشخص جهان جان پاینده گشت
 که سلطان مرحوم ازو زنده گشت
 جهان پادشاه قطب دنیا و دین
 که بوسد فلک پیش تختش^(۴) زمین
 حلیفه مبارک که دینار سهر
 ز بهر خطاب وی آراست چهر
 خطابش بر اکلیل شاهان و تخت
 چو دولت به پیشانی نیک بخت
 دیر فلک کا احترامش نوشت
 بخورشید حل کرده نامش نوشت

(۱) ع : کنم (۲) ع : پس و (۳) ع : فشانم (۴) ا : تخت

سپه‌ریست آنکش فلک منزلست
 درین نعت و توحید هم داخلست
 ز تعظیم بالا شد این هر دو درج
 که در هر دو شد دخل کوئین خرج
 سبب نظم را گرچه هم برتر است
 هم اقطاع این ملک از کشور است
 چو در قصبه پیوند بیگانه داشت
 نمودار خود هم دران خانه داشت
 زهی عرصه کین آزمونش بود
 که پیرون او هم درونش بود
 کنون نقش^(۱) آرم درین کارگاه
 که بتوان نوشتن به نه پارگاه
 نخست از جلوس شده آرم سخن
 که نو باد هردم بدھر کهنه
 ز آرایش تخت شاهنشهی
 چهانرا رسانم بصدق آگهی
 همه کارکان ز اول ملک زاد
 کنم ز اولین لوح این نامه یاد
 ازان پس بدیباچه هر سپه
 سخن را دهم زیور ماه و مهر

(۱) ع : نقش

شده^(۱) این قطرها گرچه دریا نظیر
نگردد محیط صفتی ای
ولی زین خجالت نیارم برو
که هم زان او می نشارم برو
ضمیرش که دریامی رجایست^(۲)
دوخان فلک رو یکی خانی است
پذیرای این قطره خویش باد
برین قطره موجش ز در بیش باد

بین سپهر برترین کاوجش چو عقل کل بدید
در علو نه سپهر اصل گم کرد اعتقاد
سپهر برین کن همه برتر است
سپهر دگر هشتش اندر بر است
مثال نو^(۳) انگیختم زان بساط
کزان هشت دیگر شود پرنشاط
چو از عقل کل زاده گشت این سپهر
نماید درین عقل کلیسم چهر
چو هست از سپهر نخست این مثال
هم از اولین پرده سازم^(۴) خیال

(۱) ا : ندارد

(۲) ع : روحایست

(۳) ا : نه

(۴) ا : نارم

تبرک بран پیش آن نان دهی
 چو غربال صد چشم و هر صد همی
 ولی ساز پائین^(۱) پرستان خویش
 ولایت ده زیرستان خویش
 ارادت که^(۲) او پناهی علیم
 الف در ارادت رهی مستقیم
 خوش آندم که من ز اعتقاد ضمیر
 گرفتم بحق دست آن دستگیر
 بد^(۳) نه بحر ازان جانبم راه شد
 چو کشتی مرا دست آن شاه شد
 من از وی لعاب دهان یاقتم
 که زین گونه آب دهان یاقتم
 زلالم که^(۴) خضر آبجوی ویست
 بدان زندهام چون ز جوئی ویست
 دو قطره کزان در دوات افگنم
 بظلمت^(۵) در آب حیات افگنم
 چو آن^(۶) قطره از خامه رانم برون
 ازان قطره دریا فشام برون

(۱) ا : با این

(۲) ا : که او را

(۳) د : به

(۴) ا : د خضر

(۵) ع : ظلم

(۶) ا : آن تباره

ز. شمعی که نور وی افروخته
چراغ دل عارفان سوخته

چو شد پرتو چنبرش^(۱) چرخ تاب
در ابر حیا غرقه گشت آفتاب

بدو^(۲) جسته پیران عالم پشاه
همه بالغان پیش او طفل راه

مثالیکه در وی^(۳) ز پیغمبران
پیک کاف تشیبیه فرق اندران

ازین هفت تو نامه مضمون راز
برون سو فرو خوانده^(۴) ناکرده باز

بعق ویس^(۵) و طیفور مطلق سرشت
که از خون منصور انا الحق نوشته

سر انداز شمشیر چون برق او
کلاه سری چست بر فرق او

مبسارک دمان^(۶) خجسته قدم
قدم^(۷) گله او رفته لیکن بدم

مریدانش نی چون دلیلان^(۸) پرند
کز اویج رضا جیریلان پرند

(۱) ع : چهنش (۲) ا : ازو (۳) ع : ورد (۴) ا : فرو خواند و

(۵) ع : اوست و لفظ آخر : نوشته و ا : نیشت (۶) ا : دمان و

(۷) ا : قدم رفته او را و لیکن بدم (۸) ع : قلب

جهاد غوک هم با نهان به نیل^(۱)
 دود^(۲) مور هم در بیابان پبل
 برین در بخواهش که افسرد پای
 کش آواز نامد ز در کاندر^(۳) آی
 زهی نیک بختی که او^(۴) را خدای
 سوی نیک بختان شود رهنهای
 ولی مشکل است این بیابان و دشت
 که بی رهبر آنسوی نتوان گذشت
 درین ره چو بی رهبر آرند روی
 رسد غارت رهزن از چار سوی
 دلیلی شناسنده باید نخست
 پس آنکه بره کردن بار چست^(۵)
 دلیلی چنان کش دو عالم دو گام
 نباشد مگر غوث اعظم نظام
 محمد^ص کز احمد گهر یافته
 بسی معدن راز در یافته
 در اسرار قدسی فرید زمان
 ز شیطان پناهنده را ذوالامان
 نمودار کشش بصدق و ثبات
 فزون از کرامت کم از معجزات

(۱) ۱ : پبل و ع : نهان نیل (۲) ۱ : ورم تا بیابان پبل (۳) ۱ : کان در

(۴) ۱ : کس (۵) ن : بار چست

یکی حفته از چین به بغداد رفت
 چو بودش دل آن سو^(۱) ازان شاد رفت
 چو بیدار شد زان تگابوی خویش
 همان چین غم دید بر روی خویش
 نشد نزد بیدار بختان صواب
 که باشند چون غافلان مست خواب
 رهی کش به بیداری دل رسند
 بمیرد چو دل کی بمنزل رسند
 خوش آنانکه از دل سفر کرده اند
 نه پایی گل^(۲) از جایی بر کرده اند
 رسیدن بمنزل سفر پیشه راست
 نشستن سفر کردن اندیشه راست
 فلک بوی ما سازد^(۳) از جان پاک
 بدین پایی خاکی چه بیزند^(۴) خاک
 نه آنسو^(۵) همه پایی محکم رود
 فروسانده خیزان^(۶) قتان هم رود
 براهی که شبی و ادhem روند
 طفیلی چو ما ناکسان هم روند

(۱) ع : آنسی داشاد رفت (۲) ع : نه در با گل (۳) ع : آرد
 (۴) ع : زین سو (۵) ا : بردند (۶) ا : سیزان

در وصف فقر و ذکر بزرگی که ذات او
در کار دین نظام و فرید است و بخثیار

بین پایه آدمی زاده چیست
که باشد به پرهیزگاریش زیست
بکوشش در پارسائی زند
قدم در طریق رهانی زند
با فرزونی^(۱) دولت سرمدی
شود در ای سیرت احمدی
نه این دولت اندازه هر کسی است
که ره از خطأ تا به بطعا بسی است
نه آسانست زین پایه گشتن بلند
که توفیق یزدانی است ارجمند
کسی را فر^(۲) مشتری داده شد
که بر طالع مشتری زاده شد
شب تار و ره دور و دزم از کمین
ترا دیده پر خواب و کلا گزین
بغفلت چه پوئی بدنبال سود
که سرمایه ناگاه گوئی نبود
و مگر ہویہ کاهلانت بیاست
نه کوه گران هم عنان صیاست

طفیل وی از چشم خود کام خویش
 به بینیم ما هم بهنگام خویش
 از آنجا بسی در به پیمانه کرد
 بدان پردلی رو سوی خانه کرد
 چو آورد نقدی که در جانش بود
 بمحرم سپرد آنچه فرمانش بود
 رسانید هدیه بهر چار یار
 متعایکه شایسته هر چهار
 بدامان صدیق درها فشاند
 ازان بر^(۱) عمر نیمة وا فشاند
 بعثمان هم اندازه او سپرد
 علی نیز در خورد خود بهره برد
 پشاپستگان دگر هم بسی
 رسانید شایسته هر کسی
 بما نیز ازان باع بوئی رسید
 نسیمی بهر بهره جوئی رسید
 کسی کو ازان بهره محروم گشت
 بیرانه^(۲) کافری بوم گشت
 خدایا چو خسرو در زن بستان
 کهن^(۳) طوطی شد ز هندوستان
 ز هر گفتگویش به^(۴) پرهیزدار
 به توحید و نعتش زبان تیزدار

(۱) ع : ازان نیمه بر عمر (۲) ۱ : به پیرانه (۳) ۱ : کهن
 (۴) ۱ : به ندارد

پصدر^(۱) شرف قدیمان خاستند
 ز رفف دو رف بهرش آراستند
 چو در عالم آشنای رسید
 نویدش ز قرب^(۲) خدای رسید
 چو بر قاب قوسین شد در حضور
 پیوشید شان نوری^(۳) از توی نور
 چو در پایه فرق و تمثیز بود
 مثالی^(۴) ز جسمیتش نیز بود
 نهنگ چو لا سوی او گام کرد
 همه ماية جسمش^(۵) آشام کرد
 چو نارست با خویش^(۶) بر وی رسید
 برون آمد از خویش و در وی رسید
 چو رفت از میان زحمت کائنات
 در ایوان وحدت یک شد دو ذات
 نه گنجد جمالی که در جان و تن
 پدید و نگنجید در خویشن
 نه دید^(۷) آنچه گنجد پگفتار کس
 همان دید کان را همو^(۸) دید و بس

(۱) ا : بقدر و ع : لطف

(۲) ب : نوری از موی نود و ع : نوری از توی نور (۳) ا : مثال

(۴) ا : حشمت و ب : خشم

(۵) ا : پدید و ب ما بد این بیت ندارد تا بیت : فلک نمره افتخار الشرکین زد - الخ

(۶) ع : همان

چو شاعر نبود او ز صدق^(۱) مقال
 همین خواست شعری کند پایمال
 به بیت الحرم ریز اسری نهاد
 پس اندیشه در بیت اقصی نهاد
 چو دریافت معنی ازان هر دو بیت
 سویی بیت عیسی برون زد کمیت
 بهر پارگاهی که در میرسید
 زیار^(۲) نهانش خبر میرسید
 مسیحا که قوت ز سوزن فروخت
 بیجز چار توق فلک را ندوخت
 چو او تیغ زن بود نه تو شگافت
 بدریزد نه پرده بالا شتافت
 ملک خواست^(۳) با او پریدن پلند
 ادب جست و ریش ملایک پکند
 عروسان فردوس بهر نظر
 برون کرده سرها^(۴) ز دیوار و در
 نیارت چشم اندران باغ داشت
 که چشمش سیاهی مازاغ داشت
 نبد سدره را برگ ازان^(۵) سان فراخ
 که بر فرق او سایه ریزد ز شاخ

(۱) ب وع : صدق

(۲) ب : بار

(۳) ع : جست

(۴) ا : از ایهان

(۵) ا : درعا

مگر زان فرو شد بخاک آفتاب
 که زخمی که مه خورد^(۱) ناورد تاب
 سهی کان شهرش^(۲) ضربت خویش زد
 پامید مرهم قدم پیش زد
 عزازیل کوشش همی کرد چند
 کش از چشم زخمی رساند گزند
 سهی کش دو نیمه نبی کرده بود
 بهم دوخت تیر و سپر ساخت زود
 همان تیر کو از زبان مو شکافت
 قلم جعد کرد و ثناهاش بافت^(۳)
 نهان کرد زهره دف و تار خویش
 زحل نیز بگستت زنار خویش
 برون جست مریخ نیز^(۴) از کمین
 بهالید سبلت که بوسد زمین
 سعادت کنان سعد اکبر نشار
 که قطره پدریا دهد یادگار
 چو طاووس قدس از هی آن های
 رسانید سیمرغ بالا گرای
 بر آن جلوه گر طایر اوچ گیر
 بشاهی بر آمد شه نه سریر

(۱) ۱ : خود آورد تاب (۲) ک شهر

(۳) ب : بانت و ا : بانت و ع : بیان که تافت (۴) ب : بند

خدایا چو در شد پخت الشری
 ز باز گناهان چو من ابتری
 بمعراج آن کس کن^(۱) ناکسان
 که زانجا^(۲) بمعراج قاسم رسان
 که از پرتو گوهر تاج او
 کنم گوهرین وصف معراج او

معراج احمدی که ز درگاه قدس یافت
 در معراج دنی فتدی مقام بار

شبی کلمان گشت فرخنده فال
 سعادت نمود اختران را جمال
 فلک بسته بر خویش پیرایه
 پر از چشمۀ نور شد سایه
 کواکب بسی مشعل افروختند
 ملایک چو پروانه می سوختند
 خبر کرد بر چرخ روح الامین
 که در می رسد آفتاد زمین
 اگر آفتایی فرو شد بخاک
 طلوع دگر آفتاییست پاک

(۱) کس

(۲) ب : کریما

چو از معجزاتش برانم^(۱) سخن
 فتند لرزو در^(۲) آسمان کهنه
 چو چوگان ابروش اشارت نمود
 دو شد گوئی مه بز سپهر کبود
 سخن گفته سنگش بصدق و شکوه
 نه همچون صدای دروغین کوه
 چو^(۳) با او دل سنگ گوید نیاز
 ز رازش که غافل بود سنگ راز
 سختهای او بشنوید سنگ نکر
 وزان گفته سنگین دلان بی خبر
 عقی الله کش امت^(۴) چه سنگین دلست
 که در فرق بی سنگ و در دین گل است
 ز سنگین دلی توبه^(۵) صد پشکنند
 که بر خم نیارند سنگی زنند^(۶)
 عملهای ما در استم گسترهای
 کرمهای او در شفاعت گری
 بکار گهگار باری^(۷) برد
 گهگار را شرمزاری^(۸) برد

(۱) ب وع : برآید (۲) ب وع : بر

(۳) ا : امشب (۴) ا : دل تو بعد

(۵) ب : باری (۶) ا : زدن وع : تزم نیارند و سنگ زنند

(۷) ا : ما شرمزاری

عمل ران^(۱) دروازه کبریا
 علم دار^(۲) قلب صف ابیا
 هنوز آدم اندر گل و آب بود
 که او قبله هفت محراب بود
 خلیل از وجودش پر انوار گشت
 که بر وی گل نار^(۳) گلنار گشت
 سلیمان که شد شاه دیو و پری
 ازو یافته تاج و انگشتی
 لقا^(۴) پیش ازو کرده موسی هوس
 نمودند سنگش که این پیش و بس
 چو ادریس در خلد شد پیش ازو
 نگهداشت^(۵) طوبی بر خویش ازو
 ساعیل زو مایه^(۶) داشت پاک
 ازان دشته نفگند خونش^(۷) بخاک
 بمالحیش نوح چون در نشست
 ز بی آبی قوم خود باز رست
 چنان سجده کردش مه و آفتاب
 که یوسف ندید آن کرامت بخواب
 چو جان بخش گشته بنطق فصیح
 نیمانده^(۸) ز حیرت دم اندر مسیح

(۱) ا : دان

(۲) ا : عمل دار قابش

(۳) ب : باز

(۴) ا : ندارد

(۵) ب : که زد دست

(۶) ع : بایه

(۷) ب و ع : بخانده

(۸) ب و ع : خوش

(۹) ب و ع : خوش

اگر کار او دید بو جهله سهل
 سوم سفر^(۱) گشتش آن بوئی جهله
 اویس از پیش^(۲) گشت ز اهل جنان
 که در در رهش ریخت دندان کنان
 هوداری اوست اکسیر بخت
 خلافش بهر سینه عصیان^(۳) سخت
 بلند آفتایی که نزدیک و دور
 بتاریکی کفر ازو تافت نور
 حدیشش نه سوئی^(۴) هوا رهنهای
 بصدق آنچه او گفت وحی خدای
 بدعلوی کرا قدر و مقدار او
 چو قرآن بود حجت کار او
 برآهی که جز وی نگنجد دلیل
 یک پیک نامه کشش چیرئیل
 سوئی عالم راستی راهبر
 نه بر وی بجز راستان را گذر
 سر و سور سر جمع پیغمبران
 شعاعی ز انوار او اختران
 رسول ز پیغمبران جمله فرد
 که ایزد رسالت برو ختم کرد

(۱) ۱ : شتر (۲) ۱ : پیش (۳) ۱ : غضبان (۴) ع : به سوی سما

همه هستی عالم زیر دست
 که هست از بی او شده هرچه هست
 ز پرش همه سیر و آرام چرخ
 علم برده^(۱) بیرون ز نه بام چرخ
 شده چرخ اطلس ته پاش^(۲) فرش
 ز کوسی قدرش یک پایه عرش
 دو نیز ز یک نور او پایه^(۳)
 دو عالم ز یک ذات او سایه
 چراغ جهان ذات پرنور او
 خط شرع طغرای منشور او
 خود امی و در صدر عالم^(۴) نشست
 ز بالاش^(۵) لوح و قلم زیردست
 فلک را ز بر دیده و زیر هم
 بحکمت قلم رانده شمشیر هم
 مخالف که فرمان شرعش نبرد
 ز جبل المیش گلو بسته مرد
 اگر آتش بو لهب پیش گشت
 هم از دود خود دوزخ^(۶) خویش گشت

(۱) بیرون برده

(۲) بام

(۳) مایه

(۴) ب بالای

(۵) آتش

(۶) عالم

خدای^(۱) گدایان و شاهان توفی
 پناه همه بی پناهان توفی
 پناهی^(۲) مده جز براه خودم
 دگر سو مران از پناه خودم
 چو از لوح خود پاک خواهم شدن
 و گر گوهرم خاک خواهم شدن
 چو خاکم کنی خاکسازم مکن
 دران خاک چون خاک خوارم مکن
 هم آنجا ده احسان خود را نزول
 هم^(۴) آن روشنای ز نور^(۵) رسول

نعمت پیمبری که شد از نور او پدید
 چندین چراغ نور درین طاق زرنگار
 رسول امین محترم کردگار
 کزو گشت بنیاد کون استوار
 وجودش جهان را کلید آمد
 جهان از بی او پدید آمد
 بلوح کالش معانی فزون
 یعنی دو حرف ازان^(۶) کاف و نون

(۱) ا : خدای گدایان و شان توفی (۲) ا : پناه (۳) ب : مده
 (۴) ب : ازو (۵) ع : روح

نگویم که نکن بر در خویش خاص
 همین گوییت کز خودم ده خلاص
 چه زهره که از قرب لاقد گدای
 چه^(۱) خویشی بود بنده را با خدای
 چو در بند فتنه است نفس بدم
 رهائی ده از بند نفس خودم
 بدو نیکم^(۲) ارچه ز حکم تورست
 همه از منسبت آن نگویم ز تست
 چو در فعل من از منسبت اختیار
 چگونه ز حکم تو گیرم شار
 اگر آتش است آن^(۳) من عار نیست
 تنم جز به آتش سزاوار نیست
 ور از لطف بر گیری افگنده را
 چه کار است با کار تو بنده را
 ولی هم تو دادی چو فرمان بر از
 که با بی نیازیت گویم نیاز
 نیاز اینست کای^(۴) داور داوران
 چو یاور توفی یه ر بی یاوران

(۱) ا : جو (۲) ا : بک

(۳) ا : این ز من و ب وع : راز من (۴) ب : ای

کشاد از در تست^(۱) هر بسته را
 تو مرهم نهی زخم هر خسته را
 چو روشن کنی چشم آمید. کس
 کرا زهره کاخجا بر آرد نفس
 و گر کلبة را نخواهی تو تاب
 نه مه بخشداش نور و نه آفتاب
 همه گمرهان را ز بخت نگون
 تو بردی بظلبات کفر اندرؤن
 پیakan هم اندر سید^(۲) لوح خاک
 تو دادی^(۳) دل روشن و جان پاک
 مرا نیز ده زان شبستان فراغ
 که از شمع شان بر فروزم چراغ
 من خسته را کز خودم در خراش
 تو از دوری خود مزن دور باشی
 بیانغیم ره ده که بوبت کشم
 ببجوعی رسان کاب جویت کشم
 ز گلزار قرمی ہماری فرست
 ز یاد خودم یادگاری فرست
 غلط میکنم کیست این تیره خاک
 که این پایه چوید پدرگاه پاک^(۴)

(۱) ۱ : بست و ع : روشن. بحای دشم

(۲) ۱ : هم

(۳) ۱ : خاک

(۴) ۱ او ب : داری

بران گونه کن چاره کار من
 که رحمت بود از درت پار^(۱) من
 چنانم مکن فتنه در کار خویش
 که شرمنده مانم ز کردار خویش
 مده زانچه در سینه پار آیدم
 هان ده که پهر تو کار آیدم
 دری باز کن بر من از^(۲) گنج راز
 که گردم ز گنج کسان بی نیاز
 بدر ویشیم همتی ده بلند
 که بر کنگر مده^(۳) رسانم کمند
 ندارم ز تو خواهش مال و گنج
 که شش پنجی^(۴) است آن بدهر سپنج
 مده دست آنم که چون هر گدای
 دو پنجه زنم در سه پنجی^(۵) سرای
 چنانم زیان کز زر^(۶) بی عیار
 تهی دست مانم^(۷) در انجام کار
 چنان مقلسم کن ز نقد هوس
 که با خود برم نقد ایمان بس
 ایا چاره کار بیچارگان
 بغم مونس چان غمخوارگان

(۱) او ب : پار

(۲) او ب وع : او گنج

(۳) ع : شه

(۴) ع : شش پنج

(۵) ب وع : سینه

(۶) ا : دری عیار

(۷) ب وع : میدم سر

اگر پسته و گر کشاده است^(۱) در
طلبگار را زان نشاید گذر
بامید باید درش کوفتن
و گرنده بسر خاک^(۲) در رونتن
وزان خاک گر نورندهت نوی
بنه سر که هم خاک آن در شوی
ازان^(۳) در مکن خسروا دیده دور
هان خاک در بخشیدت بو که نور
که گر دولت خاک آن در کند
فلکجات در چشم اختر^(۴) کند
ورت دور دارند زان آستان
زمین بوس زن بر در راستان
پدرهای نیکان گرفتی چو جای
در خوش نیزت کشاید خدای
کشادی ز درگاه روزیت باد
وزان خاک در دلفروزیت باد

عجز و نیاز بنده بدرگاه بی نیاز
کاید از و نیاز همه خلق در کنار

خدایا چو دانای رازم توف
بهر نیک و بد چاره سازم توف

(۱) ع : کفاد است در (۲) ۱ : خاکدز (۳) ۱ : ندارد (۴) ۱ : آخر

نه^(۱) بتوان ز حکمش عنان تاقتن
 نه از وی بزور آرزو یافتن
 بعای که تقدیر زور آور است
 توانا تری ناتوانا تر است
 گهر^(۲) رد کند بر قوی پایگان
 پذیرد جوی از هی مایگان
 به پرهیزگاران بزرگ دهد
 سگ و گرگ را شغل گرگ دهد
 دهد در عمل مومنان را جزا
 کند در ستم ناکسان را سزا
 چو رحمت کند در حق بنله صرف
 چه یک ذره جرم و چه کوهی شگرف
 رود موج دریا چو بر اوچ ماه
 چه صد دفتر آنجا چه حرف^(۳) سیاه
 خوش کین^(۴) شناسائیش دست داد
 کزین سوئ در بست و زانسو کشاد
 چنین فتحیانی کرا شد پدید
 کسی را که هم زو رسیدش کلید

(۱) ب : ندارد (۲) ۱ : گمی (۳) ا و ب : جرس
 (۴) ع : خوش آن و نخه آن کس

درین ماجرا گر ز سرتا به بن
 بقانون حکمت سرایم^(۱) سخن
 نه داناست زانسانکه دریا پدش
 نه محروم که در سینه بر تا پدش^(۲)
 کنم من هم آثین توحید راست
 پرسمی که در^(۳) رسم گوینده راست
 نوازنده هر فرومانده
 نوا پخش هر خان و مان رانده
 یکی^(۴) را رمیمده دل از قند کرد
 یکی را بخاشاک خرسند کرد
 یکی بسته بهر پلاسی میان
 یکی را تن آزده از پرنیان
 کند هرچه خواهد دهد هر که خواست
 نیابد کسی کش ندادن سزا است
 بد و خوب و روزی و حرمان^(۵) بسی
 نویسد به پیشانی هر کسی
 کم^(۶) و بیش هر کس چو از وی عطاست
 بروزی کم و بیش گفتن خطاست

(۱) ا : شام

(۲) ب : تر با پدش

(۳) ع : هر

(۴) ب : این و بیت ما بعد ندارد

(۵) ا : هرمان

(۶) ب : ندارد

چنان ذره کو ناید اندر نظر
 پایستگی شد چنان جلوه گر
 حکیم^(۱) است و امرست حکمت بدان
 که باشد سزاگرد بخردان^(۲)
 اگر مار با جان مردم بد است
 نه سرشنط او پنست خود است
 چو زهر و گزش بهره هم زان در است
 گزنه بکشن چرا در خور است
 و گر انگین می رساند مکس
 نه خوش کردن ماست او را هوس
 ولی چون درو مصلحت زان اوست
 تلف کردنش هم بفرمان اوست
 بکم کردن آنکس بود ترس کار
 که دیگر نیارد چنان صد هزار
 چو^(۳) در صنعش انجام و اندازه نیست
 ز نقصان دران عالم آوازه نیست
 بهر حقه پوشیده نقده نهاد
 که آنرا جز او کس نیارد کشاد
 هم او^(۴) داند انجام هر کار چیست
 شتر کی شناسد که دربار چیست

(۱) ب و ع : این بیت ندارد (۲) ب : این بیت ندارد (۳) ب : هر

همه نقش هستی به^(۱) اسباب داد
 درو چشم پستانده را خواب داد
 نه چامه برد^(۲) باقته پنبد^(۳) کار
 نه نان پخته روید یهر کشت زار
 مگر اسباب صنعت معطل شود
 هر ضایع و ساز مهمل شود
 درخت ار دهد کرسی آراسته
 شود رخت کار از میان خاسته
 و گر اره و تیشه رفت از شهر
 هم آهن هم آهنگر افتد ز کار
 چو^(۴) در کار هر دو روائی نماند
 نمودار صنع خدای نماند
 همه کارهای که در یافته است
 مسلسل یک اندر دگر یافته است
 متاعی^(۵) که نبود گزینش دران
 معطل بود آفرینش دران
 هر آن نیست کیش میرسد بودگی
 روانیستش اسم^(۶) بیهودگی
 نگردد پدید آنکه شایسته نیست
 که نناید^(۷) او هرچه باشیسته^(۸) نیست

(۱) ب : بر اباب (۲) ۱ : بود (۳) ۱ : پشه

(۴) ۱ : چو در ندارد (۵) ۱ : متاع، ندارد (۶) ب وع : ببر

(۷) نناید و ب : بناید (۸) ب : بایسق

پدید و نهان کردگار جهان
 پدانش پدید وز بیش نهان
 مثالی^(۱) که کرده بطلات نور
 سر موئ از حکمتی^(۲) نیست دور
 چهر ذره کت بیش افتاد برو
 ز معنی چهانیست^(۳) پنهان درو
 چهر بزرگ کاهی کن اندیشه صرف
 که بینی درو کیمیای شگرف
 ولی^(۴) هر کسی را ز نقصان حال
 کجا میرسد تا بدینجا خیال
 خرد پیشه داند که گفتار من
 کجا می‌رسد زین نمودار من
 ز بس حکمت و قدرت بی‌قياس
 که نشناسدش عقل معنی شناس
 پژوهندۀ کاف و نون مردم است
 چو در بینی او هم بعرفی گم است
 کجا نقش واقف شود زین شهر
 که نقاش را چیست مقصود کار
 خزینه بجهخ و زمین چون و چند
 سبب چیست کین پست گشت آن بلند

چو بازش ته گل نهان میکند
 دران نیز کاریست زان میکند
 دهد جان و پستاند آن داده باز
 کسی در نیابد درین پرده راز
 درین رشته کردند پیچش بسی
 سر رشته ناید^(۱) پدست کسی
 خرد کی کند بر چنان پایه جای
 که عقل کل آنجاست بیست و پای
 چو^(۲) برتر ز چونست آن بارگاه
 به بیچونیش چون توان برد راه
 چو در صنع او هر دو عالم گست
 شناسائیش کی حد مردم است
 چه یارا بود باره خاک را
 که در یابد آن عالم پاک را
 دران گنج پوشیده^(۳) نتوان رسید
 که آنجا ندادند کس را کلید
 نه دانا^(۴) ز دانش درو راه جوست
 نه اندیشه داند پدانسان که اوست
 چنان هستی^(۵) را شناسنده کیست
 شناسد^(۶) همو هستیش را که چیست

(۱) ع : نامد (۲) ا : ز برتر وع : ابن و بیت ما قبل تدارد

(۳) ا : پوشید (۴) ب : نه دانش (۵) ا : پسق و ب : مقت

(۶) ا : شناسنده هستی همه را که کست و ب : شناسد همه هستش را که حبیت

نماینده^(۱) تقد کردارها
 کارها کشاینده عقدة
 روانی فزای زمین و زمان
 روایی ده اجسم و آسمان
 چنان کلمان ز اجسم آراسته
 زمین را هم^(۲) از مردم آراسته
 نهد در سر جانور چشم و گوش
 بمردم دهد مایه عقل و هوش
 زمین را رقم کرد از هر نگار
 برو پرده . بسته گوهر نگار
 چه داند کسی کاندرين پرده چیست
 شناسنده راز این پرده کیست
 مگر اجسم نگارنده مردم است
 کمالش نگارنده اجسم است
 ور از چرخ^(۳) و اجنم موالید زاد
 بنا عنصر و چرخ را او^(۴) نهاد
 تی را که با جان و دل سازدش
 ز کل سازد و باز کل سازدش
 هر آن تن کش از کل نمودار کرد
 به بنیاد کاری پدیدار کرد

(۱) ا : این و بیت ما بعد ندارد و ب : این بیت ندارد (۲) ا : هم

(۳) ع : وار ندارد (۴) ع : وی

بسم الله الرحمن الرحيم

اول نگر نگارش توحید کردگار
کین نه سپهر گشت ز فرمانش آشکار

خدا را کنم بر سر نامه باد
که بر پنده درهای معنی کشاد
نه اندک متعاعی بجهانم سپرد
که نقد همه آسمانم سپرد
بزرگ آنکه بی گفتی^(۱) از هر گفت
تواند یک قطره دریا نهفت
فروزنده روز^(۲) روشن دلان
فرازندۀ رایت مقبلان
هر گنج نهان کلیدش بسی
که بر گنج او نی کلید کسی
بدانندگی راز دان همه
شناسائی راز نهان همه
درون همه مردم خاص و عام
بدون^(۳) زانکه^(۴) پرسد بداند تمام

(۱) گفت (۲) ا : جان (۳) ا و ب : برون (۴) ب : ذاتک

فهرست غزلیات به ترتیب مصروعه اول

صفحه

۱۳۶	(۱) شب ز سوزی که درین جان حزین میگذرد
۲۱۰	(۲) سپهر هشمن کانجا بسی برج روان گردد
۲۶۸	(۳) هندوئ مرا کشن ترکانه به پیتند
۳۱۸	(۴) گرچه سعادت پسیست در فلک مشتری
۳۶۳	(۵) بهر شکار آمد برون کثر کرده ابرو ناز را
۴۰۰	(۶) زاد چون از صبح روشن آفتاب
۴۳۲	(۷) بهار و باده و گلزار و روئ لاله رخساری
۴۵۸	(۸) چوگان مباز ای آشنا تا در نه خلطند سر بسی
	(۹) بیام خویش چو آن ماه کجکلاه بر آید
-

(ز)

صفحة

(۵۰) بین سپهر نه که کم دیده سوادی اینچنین
مه که مشغول است شبهادر بیاض و در سواد

(سپهر نهم)

۳۳۳	(۵۱) در ختم این کتاب که گنجید نه سپهر
۳۳۸	در وی ز حرفهای معانیست بی شهر
۳۳۷	(۵۲) تمہید عذر آنکه درین بوستان ز من
گل اندکی شگفت و فراوان گرفت خار

تمہید

(و)

صفحه

(۳۲) در فضل و دانش و زدن فال کین خلف

۳۲۸ گردد ز تیغ و خامه بملک جهان مدار

(۳۳) بین سپهر سیومین مجلس که زهره اندرو

زهره طبعان زمانه روز و شب باشند شاد

(سپهر هفتم)

(۳۴) وصف بهار و موسم نو روز مشکبوی

۳۶۷ پس شمه شمه طبیت گلهای نو بهار

(۳۵) گلهای سفیدهای مضاحک کشاده باز

۳۷۲ مرغان به طنز و لاغ ز بالای شاخسار

(۳۶) اوصاف لعب قبه و خوبان ترک و هند

۳۷۶ پری ز دیوگیر و شکر لب ز قندهار

(۳۷) وصف نشاط جشن که از خلعت و عطا

۳۸۰ آفاق گشت کان زر و صحن لالهزار

(۳۸) بین سپهر دومین کش چون عطارد دید گفت

یاد گیریم که چندین نکته داریم یاد

(سپهر هشتم)

(۳۹) اوصاف گوی با ختن شاه و عشق گوی

۳۹۱ بر صولجان اگرچه که خشک آمد و نزار

(۳۵) بین سپهر پنجمین کز یمن آن سوی زمین
تیر چرخ از جانب مریخ کم یابد کشاد

۲۶۹

(سپهر پنجم)

(۳۶) وصف شکارشه به دی که هر طرف

۲۷۰

پرتاپ تیر شد بهوا توده شکار

۲۷۵

(۳۷) چنیدن خجسته لواح شکارگاه

دنبال شاه سویی ییابان و مرغزار

۲۸۰

(۳۸) بنگر مقال تیر و کان یکدیگر بمدح

چیزی بعکس هم که شد این وضع نونگار

(۳۹) بین سپهر چارمین این مطلع خورشید ملک
کین نفس زدعیسی از برش که آن جاوید باد

۳۱۹

(سپهر ششم)

(۴۰) این عرصه ولادت سلطان محمد است

۳۲۰

کاختر سعود خویش برو میکند نثار

(۴۱) دیدار کردن خلف ملک با ملوک
و افشارندن ملوک برو در شاهوار

۳۳۸

(د)

صفحه

(۲۷) بین سپهر ششم ایوان سعادت کاندرو
مشتری جوید سعادتها که باید بر مراد
(سپهر چهارم)

۲۱۱

(۲۸) در عذر و عفو خواستن از شاه کین بساط

هست انبساط پیش چناب فلک شعار

۲۱۲

(۲۹) آغاز پند نامه شاه و ملوک و جیش

وین پند یاد دادن خلقی بیادگار

۲۲۶

(۳۰) معجون تو شداروی مسهدی مسجد ملک

کز چرخ عمر و صحت و عیشیش باد یار

۲۳۵

(۳۱) بیدار کردن ملکان و سپه کشان

تا بو که شان کشاده شود چشم اعتبار

۲۵۱

(۳۲) چاپک زدن بلشکریان چون پدر بمهرب

تا در فراز و شیب برانند راهوار

۲۵۶

(۳۳) تنبیه خاص و عام که از راستی خوی

در رشته بوند که گردند رستگار

۲۶۰

(۳۴) تعلیم خلق خوب که باشند یکدگر

خوشخوی و راستگار و نکوه خواه و بردبار

۲۶۲

(ج)

صفحه

(۱۸) بین سپهر هفتمین کایوانش بکیو انسست جفت

معنی از حرفش تو گوئی کز زحل بر جیس زاد

(سپهر سیوم)

۱۳۷

(۱۹) اثبات ملک هند بمحجت که جنت است

۱۵۱

محجت همه بقاعدۀ عقلی استوار

۱۵۸

(۲۰) ترجیح ملک هند بعقل از هوای خوش

۱۶۱

بر روم و بر عراق و خراسان و قندهار

۱۷۲

(۲۱) ترجیح اهل هند بر اهل عجم همه

در زیرکش و دانش و دلهای هوشیار

۱۸۱

(۲۲) اثبات گفت هند بمحجت که راجح است

بر پارسی و ترکی ز الفاظ خوشگوار

۱۹۱

(۲۳) اثبات آنکه جانور این دیار راست

حسی قریب عقل کش انسان کنی شمار

۱۹۰

(۲۴) اثبات آنکه هم بزیانند مردۀ را

هم زنده جان دهنند چو پروانه پیش یار

۲۰۰

(۲۵) گفتار در سیاست هریال دیوگیر

کو کرد از قرار گه بندگی فرار

۲۰۲

(۲۶) در عبرة سه ماشه شه از آب نریده

وانکه آمد از تلنگ دو صد پیل گنج بار

(ب)

صفحه

- (۹) گفتار در طلوع بلند اختری که کرد
روشن پنور مهر همه روز روزگار ۲۹
- (۱۰) جنبیدن رکاب هایون ز دار ملک
بر عزم فتح عرصه دهر آفتابوار ۵۸
- (۱۱) آهنگ خان خسروی از بندهگی شاه
بر عزم نهپ را گهرو و گبران خاکسار ۶۲

(۱۲) بین سپهر هشتمین هر بیت او برجی بلند
پر دقایق کز روانی چون فلک دارد نهاد

(سپهر دوم)

- (۱۳) ذکر عارقی که پدار العلاقه شد
و آغاز آن ز جامع دین بیت کردگار ۷۶
- (۱۴) آهنگ خسروانه خان جانب تلنگ
در ضبط آن دیار بفرمان تاجدار ۸۱
- (۱۵) اندر رسیدن سپه شاه در تلنگ
و اندربیان حلقه در آوردن حصار ۹۱
- (۱۶) با شیب بستن سپه و آمدن ز رای
بر عزم صلح چند رسول سخن گذار ۱۱۱
- (۱۷) با فتح بازگشتن خان سوی تختگاه
زینسوی سوی تخت به آهنگ تاجدار ۱۳۵

فهرست مضماین مطابق ابیات سلسله مشنوی

صفحه

(۱) اول نگر نگارش توحید کردگار
کین نه سپهر گشت ز فرمانش آشکار

(۲) عجز و نیاز بنده بدرگاه بی نیاز
کاید ازو نیاز همه خلق در کنار

(۳) نعت پیغمبری که شد از نعت او پدید
چندین چراغ نور درین طاق زرنگار

۱۸ (۴) معراج احمدی که ز درگاه قدس یافت
در معرج دنی فتدی مقام بار

(۵) در وصف فقر و ذکر بزرگی که ذات او
در کار دین نظام و فرید است و بختیار

(۶) بین سپهر برترین کاوجش چو عقل کل بدید
در علو نه سپهر اصل گم کرد اعتقاد
۲۸ (سپهر اول)

(۷) در موجب نگارش نامه که مجلسی است
ساقیش مست کار و معینش بی خار

(۸) گفتار در خطاب زمین بوس پیش تخت
پس عرض حال خوش بیخت امیدوار

مشنوی

نہ سپر

حضرت امیر خسرو دھلوی

—♦♦♦♦—

با تصحیح و تحسیب و مقدمہ در زبان انگلیسی

اڑ

محمد وحید مرزا معلم عربی و علوم اسلامیہ

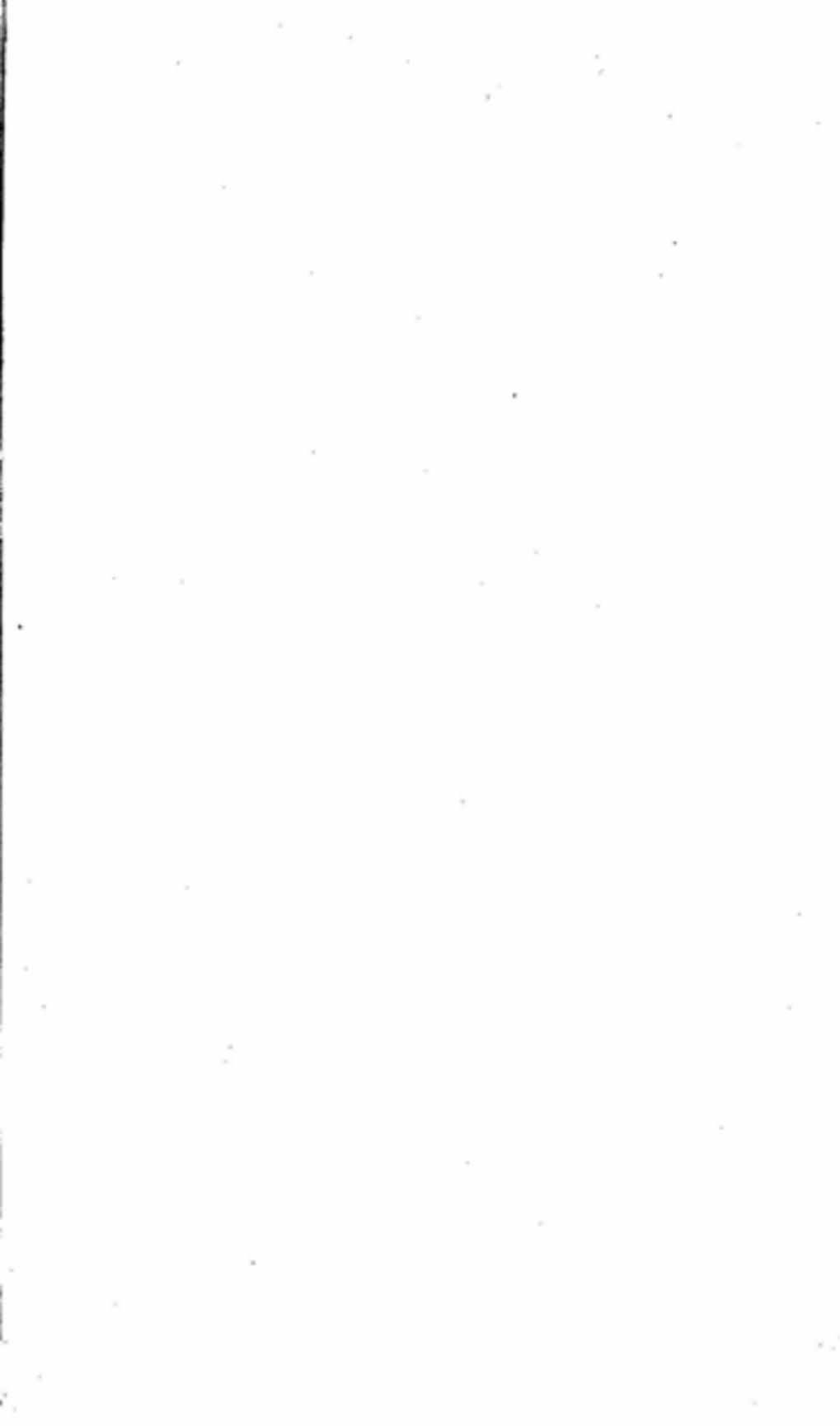
در جامعہ لکھنؤ، هند

در مطبع پیش مشن پریس کلکتے

در سنه ۱۳۶۸ مہری مطابق سنه ۱۹۴۸

طبع رسید

CENTRAL ARCHAEOLOGICAL LIBRARY,
NEW DELHI
Issue Record.

Catalogue No. 891.551/Khu/Mir.
- 3026.

Author—Khusrau, Amir.

Title—Nuh Sipihr of Amir Khusrau.

"A book that is shut is but a block"

CENTRAL ARCHAEOLOGICAL LIBRARY
GOVT. OF INDIA
Department of Archaeology
NEW DELHI

Please help us to keep the book
clean and moving.